

о Даву VI Филозофу. 4) Никола (1549.-1610.), филозоф; написао више флз. и држ.-полит. дела, која још нису довољно проучена и оцењена. 5) Павле, сликар 18. в., радио највише портрете (најчувенији п. Бенка Стаја). 6) Савко († 1603.), песник; написао у стиховима веома дугу трагедију Далида, која уствари спој из 3 ит. драме: Протове Хатријане и Далиде, и Виралдијеве Орбеке; у њој обрађен мотив Ромеа и Јулије.

ГУЏАРАТ, обл. у Индији (сп. од утпа р. Инда); добро успева памук. Гударатски језик, п.-индиски језик који се говори у Г. Г. књижевност, настала под утицајем хиндуске, имала још у 15. в. своје песнике; од њих најбољи Преманаид (из 17. в.), који био лиричар, епичар, драматичар и филозоф; садашња књиж. се састоји углавном од прерада и превода.

ГУШ → смук.

ГУШАВОСТ (struma), обољење штитне жлезде, њено повећање видно на врату спреда или са стране; више теорија објашњавају г.: а) недостатак јода, б) водно-земљана, в) инфективна, г) мешовита теорија (скуп од 2 или више претходних); највероватније инфективна; опада у многим земљама захваљујући хиг. мерама; у Југосл. јако развијена (Слов., Слав., Босна, и Србија, око Копаоника и Шарпла-

нине); није опасна по живот, као обољење ове жлезде где поремећена њена секреција (→ Базедовљева болест, микседем); притиском на околне органе којипут изазива отежано дисање и гушење, поремећај срчаног рада и промену гласа; лечење: јодним препаратима или операцијом (делимично вађење оболеле жлезде).

ГУШОБОЉА, нар. израз за разна обољења гуше, најчешће означава → дифтерију.

ГУШТАЊ, варошица (1300 ст.) у срезу дравоградском (Дравска Бан.); фабрика челичних производа. **ГУШТЕРИ** (Sauria), група гмизаваца, обично с добро развијеним удовима, кожом покривеном рожним крљуштима, парним копулационим органом код мужјака, покретљивим очним капцима, непокретним горњовиличним костима; има их већи број породица; многе врсте шарене и могу брзо да мењају боју тела (→ камелеон); већина г. безопасне животиње и хране се особито инсектима и првима; највећи број врста живи у топлим крајевима; али и код нас живи већи број, од којих извесне ограничене на нашу земљу. **Гуптеричаца** → панкреас. **ГФЕРЕР Аугуст Фридрих** (Gföerer, 1803.-1861.), нем. историк; за наш народ најважније његово дело **Византиска историја**, у којој изложени односи Вен. према Виз. и Хрв. (до 12. в.).

Д

Д, д 1) 5. слово ћприлице (у цркв. добро); **D**, d (де), 6. слово латинице. 2) звучни зубни сугласник. 3) скр. за динар. 4) у муз. основни глас D-дур и мол. скале.

D, 1) рим. број 500. 2) знак за хем. елемент деутеријум, d (по лат. deuterius), скр. за енгл. вена.

ДАВАР 1) жупа у долини Лима, између Пријепоља и Прибоја (Зетска Бан.); почетком 13. в. у њој установљена ерп. сп. (доцније митрополија) са седиштем у мај. св. Николе у Вањи код Прибоја. 2) л. притока Сане (Врбаска Бан.); извире под В. Мријешницом. 3) (Castor), вел. глодар познат по својим грађевинама на текућим водама и скупоценом крвну; у изумирању услед прекомерног лова; у ограниченом броју одржао се у Ср. Евр. (C. fiber) и С. Амер. (C. canadensis); **дабровјак** (castoreum), мастан, миришљав екскрет из 2 жлезде које се налазе под

реном дубра. употребљавана се против грчева. **Дабарска епархија**, основао је св. Сава још 1219. на најзападнијој граници рашке државе, у мај. Вањи у Дабру, с намером да сузбјна делатност богомила; у 16. в. д. се еп. звали и бос., а тада је, око 1575., седиште еп. пренесено у мај. Рмаљ; у 17. в. постало Сарајево, као јако прав. средиште, привремено, а после и стално седиште митрополије, која се зове дабро-босанска. **Д. Поље**, карсно периодично плавино поље (30 км²) и. од Стопа, делом у Зетској делом у Приморској Бан.; у 10. в. помиње се као жупа Дабар.

ДАВИША, бос. краљ (1391.-1395.); наследио, као синовац краља Твртка, против кога се у младости бунуо; био слаб владар и изгубио све вел. Тврткове тековине; њаквачким уговором, склопљеним 1393. с мађ. краљем Сигмундом, поново признао врховну власт круне св. Стевана и пристао да га наследи Сигмунд, ако не буде имао законитих потомака.

ДАБЛ (енгл.), игра у двоје у тенису и пинг-понгу. **Д**-скул → двојак.

ДАБЛИН (Dublin; ирски Baile Atha Cliath), престоница (317 000 ст.) Ирке и претастаније на обали Ирског М.; 2 унив. (Trinity College, 1591., и нар. ирски 1909.), звездара, зоол. и бот. врт; прввр. средиште Ирке; инд. пива и вискија.

ДАБОГ, Дажбог или Дајбог, ет. сл. божанство Сунца, које даје сву благодат.

ДАВА, давија (тур.), тужба, Давуџија, тужилац. **Д'АВЕНАНТ Вилијам** (D'Avellan, 1606.-1663.), енгл. драматичар; за њега се говорило да је Шекспиров син.

ДАВИД 1) јевр. цар (око 1033.-1014. пре Хр.), песник псалма; убио филистејског јунака Голијата; после

Саулове смрти дошао на престо и пренео престоницу у Јерусалим. 2) Герард (око 1460.-1523.), флам. сликар, радио вел. композиције за олтане, на начин који ошептали Ван Ајк, ван дер Вејден и Мемлинг; 1 од последњих вел. ум. у чистој флам. традицији, која у 16. в. почиње да се мења под ут. утицајем. 3) Едуард (*1863.), нем. социјалист и присталица ревизионизма; побија Маркову теорију концентрације крупног поседа у пољопр., доказујући да у пољопр. постоје тенденције развитка не у правцу крупне, но у правцу ситне својине; гл. дело: **Социјализам и пољопривреда**. 4) **Жак Луи** (1748.-1825.), фрц. сликар, оснивач и гл. претставник класицистичког сликарства; прво славно јунаке и дела фрц. револуције и ст. риб. Рима, затим Наполеона и, најпосле, грађ. сталеза; код њега цртеж претежнији од боје, а композиције строго симетричне; имао јак утицај на развој фрц. и белг. сликарства 19. в.; гл. дела: **Убијени Мара**, **Наполеон на коњу**, **Крунисање Наполеона** и др., као и низ одличних портрета, од којих се нарочито истиче портрет г-ђе Рекамје (на сл.: аутопортрет). 5) **Феликсен Цезар** (1810.-1876.), фрц. композитор, пијанист и диригент; бавио се на И и његове композиције имају често као теме и мелодије (симфонија **Пустина**); компоновао: симфонију **Колумбо**, опере (између којих **Херкулан**), гудачке квинтете, песме, ораторијум **Мојсије на Синају** и др.

ДАВИД Д'АИЖЕ Пјер Жан (1788.-1856.), фрц. вајар, радио бисте, плакете и медаље.

ДАВИДОВА ЗВЕЗДА (јевр. Magen David), грч. хексаграм од 2 равнострани троугла као украс на синагогама и јевр. култим предметима.

ДАВИДОВИЋ 1) **Григорије**, звани Опшић, сликар 18. в.; сликао у цркви мај. Пинатовца, у Дивову, Чалми, Кузмињу. 2) **Димитрије** (1789.-1838.), књиж.; као студент мед. издавао у Бечу **Новине Србске** (1813.-1821.); због дугова напустио Беч (1821.) и прешао у Србију; био пијсар, а једно време и повереник кн. Милоша, који му поверио (1835.) израду еретељског устава; бавио се и књиж., али у њој није оставио већег трага (→ сл.). 3) **Ђорђе** (*1901.), дипломирани економист, ур. прив. часописа **Екон.-фин. живот** (од 1931.) и недељног листа **Занатлије**; за Свеснање обрадио занатство.

3) Љубомир (* 1863.), политичар; био проф. у многим местима у унутрашњости Србије и Београду; као нар. посл. први пут ушао у Нар. скупштину 1901., одвојо се 1902. са Љуб. Стојановићем, Љ. Живковићем и Ј. Продановићем од радикала и основао самосталну странку; после свет. рата претседник демократске заједнице; био 3 пута мин. просвете (1904., 1914. и 1918.). 2 пута претседник владе (1920 и 1924.), а 1909. и претседник београд. општине; није се слагао с политиком која код нас вођена после 1928.; његовим настојањем и заузимањем изишла удружена ванпарламентарна опозиција на изборе од 5.5. 1935.

ДАВИДОВИЦА, рушевине прк., коју на Лиму код Пријеполја подигао 1284. жупан Дмитар, син Вуканов, а унук Ст. Провенчаног; имала облик рашке бањичке с 1 кубетом.

ДАВИЈА → дава.

ДАВИЈА Хинко (1858.-1925.), апотекар и књиж.; писао под псеудонимом Х. Загорски; нарочито његовао роман за широку публику; гл. дело: *Загорска ружа*.

ДА ВИНЧИ → Леонардо да Винчи.

ДАВИТ (енгл.), направа обично од 2 железне кукасте мотке, на броду или на обали, за дизање и спуштање чамца.

ДАВ-КВАГА → зебра.

ДАВ-ЉЕЊЕ → утушење.

ДАВНО ПРОШЛО ВРЕМЕ казује радњу која се десила пре друге радње исказане другим претеритним временима; састављено из преф. невршеног времена помоћног глагола бити и радиог. привдева глагола који се хоће (Несрећни зет царев живљао о травици, која бежаше при плочи прирасла); данас се ретко употребљава; обично се замењује прошлим временом.

ДАВОС, предео у Швајцр.; у њему позната истоимена зимска ваздушна бања (1570 м); зимски спорт.

ДАВУ Луј (Davout, 1770.-1823.), сарадник Наполеона I, војвода од Ауерштета и маршал; потукао Прусе код Ауерштета и управљао Варшавском Војводином.

ДАГ (тур.), брдо, планина.

ДАГЕР Луј (Daguerre, 1787.-1854.), сликар у Паризу, усавршио фотографију; пронашао да је јодид сребра осетљив на светлост и применио га као светлосно осетљиву супстанцу за фотографисање; пронашао да слабо видљива слика на једном слоју соли сребра може бити развијена паром живе и фиксирана у раствору кухињске соли; побољшао мрачну комору (монокл. заменио перископом). **Дагеротипија**, најстарији начин добивања позит. слика на сребрним, бакарним или посребреним плочама, које се покривају слојем соли јодног сребра; ове се плоче експонирају у фотогр. апарату, затим развијају паром живе, фиксирају у раствору цијанкалија, испирају и суше на пламену; приликом снимања даје само 1 позит. слику.

ДАГЕСТАН, аутономна државица СССР (58 015 км², 0,8 мил. ст.) у обл. Каспског Ј.; земљр. у пределима око р. Терек и др. местима где земљиште може да се наводњава (поврће, вариво, винова лоза и памук); вел. део стал. се бави и сточарством; (овчарством); гл. место Махач Кала (Петровск).

ДАГЊА, мушља, мушља (*Mytilus*), шкољка, дуга 5-8 см, обе половине љуштуре једнаке, споља тамнољубичасте, скоро прне, а изнутра седефастољубичасте боје; има жлезду која лучи бисус, влакнасто предиво помоћу којег се причвршћава за морско камење; живи самородно у нашем мору и у каналима; одлична је за

јело и хранљива.

ДАГО (Dago), острво (960 км²) у Балтичком М., припада Естонији; сточарство, земљр. и инд.

ДАГОБЕР I, краљ Аустразије и Франака (622.-638.); последњи способан владар из династије Меровинга.

ДАДАИЗАМ (дада = деже тинае), књиж. и ум. правац који основала, 1915., у Цириху, група писаца и сликара, на чијем се челу налазио Тристан Цара; сличан ранијем футуризму и познијем надреализму, нападао сваку конвенционалност у животи и ум.; нестало га после 1921.

ДАДЛИ Роберт, гроф од Лестера (Dudley, 1532.-1588.), љубимац енгл. краљице Јелисавете, ген. намесник за Хол. (1586.-1587.).

ДАЖБИНЕ, општи израз за порезе и таксе.

ДАЖДЕВЊАК, репати водоземац; вел. број врста.

Прави д. (*Salamandra maculata*), сјајносна, крупна и трома животиња, постоји у жутих пегама; кожа богата отровним жлездама; живи у шумама, воли влагу, раба пуноглавце који довршавају своје развије у води. Једна млада врста д. (*S. atra*) у Алпима и код нас; у Кини и Јап. живи диновски род д. (*Megalobatrachus*), дуг преко 1 м (→ мрвољци).

ДАИ НИХОНШИ, диновска ист. вел. Јап. у 213 књ., започета у ери → Генроку, завршена 1715.

ДАИМ (енгл. dime), десетак, сребрни амер. новац од 10 цента.

ДАИНА, литавска лирска нар. песма.

ДАИРЕ (тур.), баскиски добаш, ритмички инструмент; састоји се од малог дрвеног обруча, на чијој 1 страни пергамент, који може да се затегне или отпусти помоћу металних делова; оброч у размацима усечен; у те урезе стављају се металне неповезане плочице, које се држе помоћу 1 жице.

ДАЈАЦИ, многобројна старомалајска племена у унутрашњости о. Борнеа (око 2 мил.); њихов језик припада групи индонезанских ј.; 1 део и данас номади, остали имају стална насеља; гл. занимање мотичка земљр.; некада код свих, сада само код племена у унутрашњости, «лов на главе» непријатеља.

ДАЈЕ Антоније ван (Dyck, 1599.-1641.), фламански сликар, 1 од гл. претставника барока; учио код Рубенса и путовао по Ит., где на њега снажно утицала Тицијанова дела; радио у Фландрији и Енгл., где постао дворски сликар Чарлса I; с Рубеном најзначајнији фламански сликар 17. в.; композиције му, већином, реал. карактера, патетичне и помало сладуњаве; најзначајнији као портретист; извршио вел. утицај на формирање и схватање групе енгл. портретиста 18. в. (На сл. аутопортрет.)

ДАЈК (енгл.), кратер или пукотина у земљиној кори испуњен очврслом вулк. лавом; кад се разоре мекше стене око њега, д. стрчи као «градина».

ДАЈКОН, врста пасуља (прлен и крупан) у Јап.

ДАЈМОНИОН (грч.), унутарњи божански глас, за који Сократ тврдио да му говори шта треба да чини и чега да се клони у оним случајевима у којима не може да се одлучи на основу разума.

ДАЈНКО Петар (1787.-1873), слов. граматичар и побожни писац; штампао књ. → бохоричицом на иштајерском дијал.; нагињао плуризмам; гл. дело: *Граматика слов. језика* (на нем.).

ДАЈРЕН → Даљни.

ДАЈЧ Лео (* 1855.), рус. социјалдемократ, 1 од оснивача рус. социјалдемократске странке; у делу: *Шеснаест година у Сибиру* приказао страдања рус. револуционара у Сибиру.

ДАКА, варош (120 000 ст.) у пров. Бенгалу, у делти Ганга; развијена ткст. инд.; унив.

ДА КАПО (ит. da capo), спочетка. D. c. al fine. почети спочетка и певати све до краја.

ДАКАР, град у Сенегалу (око 40 000 ст.), седиште гувернера и гл. трг. пристаниште за целу Фрц. зап. АФр.; важна флотна база.

ДАКИЈА (Dacia), обл. у ст. Евр. између Тисе, Дунава, Црног М., Дњестра и Карпата; њено становништво покорио рим. цар Трајан; остала под рим. влашћу до цара Аурелијана.

ДАКИНИ, перс. епски песник из Туса (у Хурсаку); започео перс. нап. еп, али тек што оневао епизоду о Вишасли и Заратустри (у свему око 1 000 дистиха), убијен (око 975.). Фирдуси ове епизоде укљопио у своје дело *Шахнаме*.

ДАКИНОВ РАСТВОР, сирала се од 20 делова хлорног креча, 14 делова кристалне соде и 1 000 делова воде; после филтровања додаје се 4 дела борне киселине; служи за испирање и дезинфекцију загађених рана.

ДАКМА (инд.: кула Ћутања), кула на којој → Парси излажу покојничко тело да га разнесу птице.

ДАКОВИЋ Марко (* 1880.), политичар, адв. у Подгорици; истакао се као вођ првог омладине у борби против режима кн. и краља Николе; упулетен у заверу против кнеза (1909.) и осуђен на смрт у контумацији, затим помилован; играо важну улогу 1918., приликом присаједињења Црне Горе Србији; од 1921. не учествује активно у полит. животу; данас личност са највише ауторитета у Ц. Гори.

ДАКОТА, б. територија САД, поседнута 1859. и подељена (1889.), на → С. Д. и → Ј. Д.; обилује рудима (злато, калај, нафта, угља). **Дакоте**, 7 индијанских племена око горе и ср. Мисисипи.

ДАКРИОАДЕНИТИС (грч.), запаљење сузне жлезде. **Дакриодиститис**, запаљење сузне кесице, обично као последица обољења носа (асцендентно) или обољења вежњаче (десцендентно); у почетку болести притиском прста на предње сузне кесице излази из доњег канала (на рубу капка) водњикава течност, у доцнијем стадијуму гној; понекад инфекција пробија зид сузне кесице и кожу да би гној изишао напоље (фистула); лечи се конзервативно, често потребна операција.

ДАКС, нем. раса паса кратких ногу, кратке длаке, шарено-црне и црвене боје; за лов на јазавце.

ДАКСА, острвце са светиошником у Јадр. М. пред грушким пристаништем (Зетска Бан.).

ДАКСНЕР Марко Штефан (Daxner, 1823.-1891.), полит. вођ Словака, песник и приповедач.

ДАКТИЛ (грч.; прст), стопна састављена од 1 дугог и 2 кратка слога, у грч. и лат. метрици; налази се и код нас. **Дактилограф**, који пише на писаћој машини. **Дактилоскопија**, метод у криминалној експертизи којом се утврђује идентитет неког лица; заснива се на испитивању отисака на тврдом предметима које оставља кожа прстију, услед тога што се увек на површини коже налазе мале количине масти (које луче лојне жлезде); кожа на прстима, длановима и стопалама показује многобројне вијуге и бразде, за сваку особу индивидуално карактеристичне (немогућно наћи 2 лица с istim отиском прстију); њихов облик остаје исти од рођења до смрти, може се изменити само оžilцима. **Дактилологија**, споразумевање прстима 1 руке код глувонемих.

ДАЛ, Дал-Елв. р. у Швед., пуна брзака и водопада; дуга око 500 км, улива се у Ботнички Зал.

ДАЛ ОНГАРО Франческо (Dall' Ongaro, 1808.-1873.), ит. писац и политичар, вођ револуције у Вен., Гарибалдијев сарадник; књиж. рад разнострук: патриот. песме, драме, полит. списи; између осталих и драма **Краљевин Марко**.

DAL SEGNO (ит.), гл. почети певати или свирати од знака δ , а не од почетка.

ДАЛАДЈЕ Едуар (Daladier, * 1884.), фрц. политичар, био мин. и претседник владе.

ДАЛАЈЛАМА, поглавар будистичке цркве у Тибету са седиштем у Ласи; имао вел. полит. прava која му ограничила кинеска влада. (→ сл.).

ДАЛАК (тур.), нар. израз за оток слезине, који се јавља у току маларије и као њена последица (→ код леукемије, Вантијеве болести итд.); у неким обл. бедреница.

ДАЛАМБЕР Жан Лерон (J. Le Rond d'Alembert, 1717.-1783.), фрц. математичар и филозоф, поставио опште начело из којег се могу извести једначине кретања матер. система; 1 од оснивача **Енциклопедије**.

ДАЛАРНА (погрешно Далекарија), план. и шумска обл. у ср. Швед.; у њој почео 1520. покрет за нар. ослобођење од Данаца; стан. Далкарлар («долинци»), часни, марљиви, многи иду у печалбу.

ДАЛАС, град (159 000 ст.) у држави Тексасу (САД), трг за жито, стоку, памук, дрво; инд. памука и мет.; унив.

Д'АЛБЕР → Албер.

ДАЛБЕРГ Емерик (1777.-1833.), нем. политичар и државник, допринео промени облика држ. управе у Фрц. (1814.) и пратио Талберана на бечки конгрес.

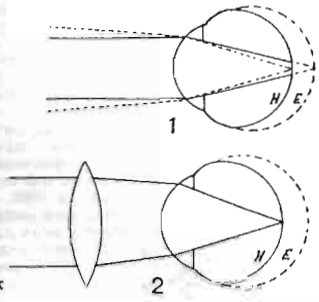
ДАЛГРЕН Карл Фредрик (Dahlgren, 1791.-1844.), швед. песник и хуморист, упочетку члан романтич. групе; касније нашао свој прави израз у идилично-бурлескним описима прир. и у сатиричним сценама.

ДАЛЕКИ ИСТОК 1) обл. на крајњем И. Аз., чије се стан. (1,9 мил.) бави земљр. (око р. Амура) и риболовом по Охотском М.; од руда има злата, угља и цинка; гл. место Хабаровск. 2) и. Азија.

ДАЛЕКОВИДОСТ,

хиперметропија

(грч.), осовина око краћа од нормале; зраци који долазе споља кроз сочиво секу се на мрежњаче (сл. 1); нејасан вид, поправља се испуњеним стаклима (сл. 2).

ДАЛИЛА, по Би-бл. куртизана из Газе; поткупљена од Филистејаца отсекла својм љубавнику Самсону док спавао косу (у којој му била снага) и издала га непријатељима.

ДАЛИН Олов (1708.-1763.), швед. песник и писац швед. ист. до Густава Адолфа; најпознатији као популаризатор евр. идеја у Швед.

ДАЛКРОЗ → Жак Далкроз.

ДАЛМАН Фридрих (Dahlmann, 1785.-1860.), нем. државник и историчар; најбоље дело: **Историја Фри. револуције**.

ДАЛМАТА Ђовани → Дукновић Иван.

ДАЛМАТИ, вел. илирско племе; гл. им место било Делмининум, данас Дувно, а пристаниште Салона, данас Солун; по њима добили име Далм. и Гламоц (Дламоц); Римљани их покорили коначно тек 33. пре Хр.; брзо се пороманили. Далматски језик, и.-ром. наречје, средина између рум. и ит., којим говорили Румани на терит. данашње Југосл., нарочито Прим., пре доласка Сл.; изумро око 1900.; последњи остаци на о. Крку (вељотски); научно га обрадио ит. лингвист Бартоли. **Д.-панонски устанак**, побуна коју дигла (6.-9. т. пре Хр.) скоро сва д. и панонска племена против Римљана због сурове владе; устанак угушио Октавијанов пасторак Тиберје.

ДАЛМАТИКА, код ркат. горња одећа биск. и ђакона при литургији или вечерњи; пореклом из Дали.

ДАЛМАТИН 1) Антун († 1579.), свештеник и писац, преводио Св. писмо на ск., радио на ширењу прот. вере. 2) Јуриј (1547.-1589.), писац; васпитао се код прот., а флз. и теол. учио на унив. у Тибингену; од 1572. деловао међу Словенцима као активан поборник прот. вере; његов превод Библи. (1584.) најбоље израђена ствар слов. прот. покрета.

ДАЛМАЦИЈА, покрајина дуж Јадр. М., од пл. Велебита до црног прим.; ј. од пл. Динаре, која је одваја од Босне, има све ужи појас земљишта; план. карена земља; обала највећим делом висока и строма, али веома разуђена, с многобројним зал., затоцима, пол. и о.; у њу убрајана сва о. дуж и. јадр. обале сем Крка, Цреса и Лошиња, која су адм. придала Истри; стан. Јел., већином кат. вере; Италијана у целој Д., заједно са Задром и о. Ластовом, има 3% од целокупног стан., или 1% без поменутих места. После других борби, Римљани је покорили и држали до краја 4. в.; тада о њу настала борба између И. и Зап. Царства; под Јустинијаном (535.) потпала под Виз.; у 7. в. освојили је Авари и Ј. Сл., а Виз. остало само неколико градова; у 11. в. потпала под Вен., којој је препустила Виз., збуњена борбом на др. страни; Вен. се после тога вековима борила с Мађ. и др. држ. око далм. обале, док јсл. прим. државице браниле своју независност; од 1797. потпала под Аустр. и била под њеном влашћу до 1918. (с прекидом 1805.-1813. кад је била погњена Фри.); од 1918. уједињила се (осим Задра и неких о.) с осталим јсл. земљама. **Далматинци**, сх. стан. покр. Далм.; по иери кат. (више од 4/5) и прав.; по далм. градовима било у ср. в. доста Рومانч., који су пословенени; досељени Србохрвати из унутрашњости, по језику птокавци и ијекавци, потиснули и Влахе и ст. сх. чакавско и икавско стан.; чакаваца има сада на о. и у уском прим. појасу у сев. Далм.; досељавање из унутрашњости по цело рано, било га у току целог ср. в., али нарочито од времена кад су Турци продрли у Босну и данашњу Херц.; заједничке особине: телесно развијени, штедљиви и трезвени, окретни, предузимљиви и нап. свесни; веома вредни и особито вешти поморци; на о. и у прим. баве се риболовом, бродарством, гађењем маслина, повртарством и мање сточарством, а у унутрашњости више сточарством и земљр.; за стан. унутрашњости сев. Далм. чује се још назив морлаци (→ Власи); издвајају се као посебне групе острвљани (Бодули), Пољчани у пределу Пољаница и стан. предела Буковице, Котара, Конавала, Воке Которске. **Далматинско Загорје** → Загорје. **Д. пас**, раса паса из групе → дога. **Д. православна црква**, развила се можда већ делимично у 14. в., кад

су настала 3 гл. ман.: Крупа, Крча и Драго-лић, али гл. прилив прав. у Далм. настао тек после пада Босне и с надирањем Турака у 18. в.; Турци померали прав. из унутрашњости у ново-освојене обл., да би у њима имали потребну радну снагу, јер домаће, углавном кат., стан. бежало испред њих; д. п. ц. потпадала под област бос. митрополије, док је почетком 18. в. пису вен. власти подргле прав. грч. владици у Вен.; црк. у Боки Которској остала, међутим, под влашћу цетињских митрополита, како је било и раније; 18. в. испуњен борбом прав. Далматинаца против вен. владе, која спречавала њихову организацију под посебним д. владикама и хтела да их поуништи, под утицајем кат. епископата; свог посебног еп. добили прав. у Далм. тек под Фрц. 1810. (Бенедикт Краљевић, б. сарајевски владика), са седништем у Шибенику; по наговору аустр. власти он се спремио да своје вернике преведе у унију и био чак повео унијатске свешт. из Галиције, али то спречила нар. побуна 1812. после 7 год., д. п. ц. дошла под власт Карловачке митрополије, али имала да издржи још доста борбе ради уније; 1841. премештено еп. седниште из борбеног Шибеника у Задар, пред очи гл. покр. власти; нови дух настао тек после револуционарне 1848.-1849. г., кад верска равноправност постала, бар теориски, неоспорно дело; 1870. осн. у Котору посебан еп. за Боку Которску, а обе еп., задарска и которска, дошле 1874. под власт буковинског митрополита у Черновици. Д. уметност → југословенска уметност.

ДАЛТОН ПЛАН, метод у пед.; израдила га учитељица Хелен Паркурет 1920. у Далтону (САД); примењује метод задатка «одавде-додавде»; не постоје разреди, већ радионице и лабораторије где ученици раде под надзором уч.; нема утврђеног распореда; заједнички се прави план за месец дана; одлике Д. п.: више саморадање, мање поучавања, слобода бирања рада и епои. рада; утицај наставника и разреда умањен, а дејство књ. повећано; сврха му саморадања, самосталност и одговорност; примењује се у целом свету, али с неједнаким успехом.

ДАЛТОНИЗАМ (по енгл. научнику Далтону), неизлечиво слепило за боје; постоји; делумично, кад се не разликују само неке боје; и потпуно, кад се не опажа ниједна боја, већ се све види у сивом; може бити урођено или добиљено услед разних обољена (алкохол, дувач, табес); извесни људи не виде боје онако како их виде нормални и мешају црвено са зеленим итд.; веома важно у саобр., где се сигналне бојама: стога се од саобр. особља тражи да има сасвим исправан осећај за боје; то се контролише периодичним прегледима.

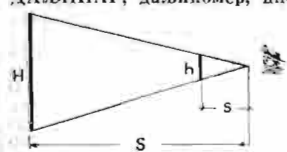
ДАЛУ Еме-Жил (Dalou, 1838.-1900.), фрц. вајар, радио нарочито попреча; претходник Роденов.

ДАЛЧЕВ Атанаас († 1904.), буг. песник; збирке: Прозор, Песме, Париз.

ДАЉ, варошица (5 500 ст.) у срезу освијчком (Савска Ван.); фабрика алкохола и саламе.

ДАЉ Владимир И. (псеудоним Казак Лугански, 1801.-1872.), чувени рус. лексикограф, дијалектолог, књиж., стенограф; штампао приповетке, скуљао бајке, песме и слике; почасни члан Академије наука; гл. радови: вел. Речник рус. језика с тумачењем и Пословице рус. народа.

ДАЉИНАР, даљиниомер, инструмент којим се мери даљина посредно тј. визирањем верт. објекта познате висине; има их разних, али код свих њ дато или се прочитава на левт; 1 количина (h или s) стална, а друга променљива и чита се на д., па се помоћу ње одреди s; огромна примена у геодезији и вој. На сл.: S = даљина, H = висина левте, h = размак конаца, s = даљина конаца;

$$\frac{S}{H} = \frac{s}{h}; S = \frac{Hs}{h}$$

ДАЉНИ, Дајрен, Та-лијен-ван, град на Жутом М., у јап. делу пол. Квантунга; значајно пристаниште и завршна тачка јуж.-манџурске жел. (225 000 ст. махом Кинеза); извоз жита и варница; инд. памука. **ДАМА** (фрц.) 1) отмена и образована жена. 2) у картама: краљица. **Даме**, игра на шаховској табли са 64 или 100 поља, коју играју 2 лица са 12 или 20 белих и 12 или 20 црних кружића (пиона), распоређених само по прним пољима; постоји више начина играња; обично се пиони могу померати само напред, противнички пиони се носе прскачањем (које је обавезно), а игру добива онај који противнику однесе све пионе или му онемогући кретање; пион ко-

ји стигне на др. крај табле наива се дама, може се померати у свим правцима и прелазити више поља одједанпут.

ДАМАН 1) град (68 000 ст.) на з. обали пол. Индије; припада Порт.; некада веома важно пристаниште; данас скоро без значаја. 2) **Дамара**, племе у ј. Афр., Црнци, који говоре хотентотски.

ДАМАР-СМОЛА, билина смола, добива се у тропским крајевима (Суматра, Борнео) заседањем дрвета из породице Burseraceae; еластична и не пуца; употребљава се за израду лакова и као додаток нитроцелулози.

ДАМАСК, град (250 000 ст., махом мусл.) у фрц. Сирији, познат са прераде кожа, метала и израде свилених тканина (дамаск); до њега воде путеви из Алепа, Багдада, Меке и пристаништа Бејрута и Хаифе, преко 70 камија (најчученија «вел. ц.» из 8. в., из доба Омејада); потпадао под Асирце, Римљане, Арапе (престоница халифа), Селџуке, Турке, Фрц. **ДАМАСКИН Јован**, догматичар прав. црк. из 8. в.; вел. говорник, назван «Ялатоструј»; као музичар реформисао црк. муз. и свео све мелодије на 8 гласова (октоих) по ст. грч. скалама; противник иконоборства; написао: Тачно изложење прав. вере.

ДАМАСКИНИ, у буг. књиж. 17. и 18. в. преводи зборника грч. проповедника Дамаскина Студита.

ДАМАСТ → прокруст.

ДАМАСЦЕНУС → Дев Феликс.

ДАМИЈЕТА, град (35 000 ст.) у делти р. Нила (Ег.), везан жел. пругом за Каиро и Александрију; некад важно инд. место.

ДАМЈАН → Козма.

ДАМЈАНИЋ Јован (1804.-1849.), генерал; мрзео Србе, одликовао се у мађ. буни на страни Мађара, због чега добио ген. чин; после мађ. пораза код Вилагоша, обешен у Араду с 12 мађ. ген.

ДАМЈАНОВИЋ 1) **Александар** (* 1900.), електротехн., машински и радиотех. инж., доцент Беогр. Унив.; гл. радови из области телекомуникације; за Сремнаше обрадио телеграфију, телефонiju и радиотех. 2) **Јован** (1850.-1901.), адм. њуковник; организовао вој.-адм. шк. и био њен 1. управник.

DAMNATIO (лат.), осуда; у класично доба рим. права свечани акт судије по којем 1 грађанин дужан да плати какву накнаду др. оштећеном грађ. због каквог недопуштеног акта, неисплаћеног зајма или неизвршеног уговорног обећања. **D. memoriae**, проклетство неког цара по закључку експулзиције; после тога његово име на споменицима брисао, а новац с његовим ликом претапао.

ДАМНУМ (лат.), губитак, одбитак; израз у уштренијој уместо речи дисажија, кад се хоће да каже: мањак, губитак. **D. emergens**, стварно претрпљена штета; ко другом штету нанесе (ма и из лаког нехата) има да плати. **D. infectum**, право суседа да тражи рушење зграде склоне паду, која би могла надом нанети штету њему или пролазницима.

ДАМОКЛЕ, пријатељ Дионисија Ст., сиракуског тиранина, који хвалио Дионисијеву срећу; да му покаже како је та срећа несигурна, Дионисије му приредио богат у гозбу, а обесио над њим о коњској главу мач; отуда **Дамоклов мач**.

ДАМОН И ПИТИЈА, 2 пријатеља и филозофа из 4. в. пре Хр.; живели у Сиракузи за владе Дионисија Млађег; осуђен на смрт, П. замолито тиранина да га пусти да посвршава неке послове, а П. се понудио да умре место њега, ако се он не врати на време; кад П. у последњем тренутку стигао, Дионисије их пустио обојицу, али их узалуд молио да приме и њега за пријатеља.

ДАМПИЈЕР Огист (Dampierre, 1756.-1793.), фрц. ген. из доба револуције; истакао се у бици код Жемапа и заменио Димурјеа, после његова бекства из Фрц.

ДАМПИНГ (енгл.), продаја производа у туђе земље по ниским ценама, па и испод коштања, у циљу освајања тржишта; Јап. и Рус. га вршили намерно, а земље лоше валуте вршиле га понекад ненамерно продајући јевтино у иностран. производе због јевтине производње; против њих се угрожене државе боре запштитним царинама и др. мерама.

ДАН 1) 5. син Јаковљев, праотац 1 од 12 јевр. племена, из којег био Самсон. 2) јединица рачунања у грађ. компјутацији; може бити: мат. (24 часа) или календарски (врп. 10/1. 1936. г., који почиње 9/1. у поноћ и траје до почетка 11/1.); у праву се полази од календарских рачунања, с тим да се као 1. д. узима 1. наредни; може бити радни или празнички; који су дани наредни прописује Зак. о празницима и Уредба о празничким д.; ако је у току трајања рока и ако нарочито није узет уговором, празнички дан се рачуна као и радни (fasti); ако се рок свршава празничким д. аутоматски се преводи на наредни радни. **Д. орања**, мера → ланац. **Д. против туберкулозе**, сваке год. у одре-

ђене д. Лига против тбк. врши антитбк. пропаганду. Д. штедње, одређени д. у години за општу ш., у пиљу васпитања народа за ш.; у Југосл. 31./10.

ДАНА, пустиња (130 000 км²) на Ј Арабиског Полу., између Омана, Јемена, Хадрамаута и Неџда.

ДАНАЈ, по грч. предању прво краљ Ег., а затим краљ Арга, отац Данајиди; удао своје кћери за 50 синова свог брата Египта, која га прогнао из отаџбине. Данаја, кћи аргског краља Акризија, која је држао затворену, јер му пророштво прореко да ће погинути од њеног сина; Д. се допала Зевсу и он сипао до ње у облику златне кише, њ она после тога родила сина → Персеја. Данајиде, 50 Данајевих кћери којима је отац наредио да поубијају мужеве још 1. брачне ноћи; очеву наредбу послушале све изузев Хипермнестре, чија је муж после убио Д. и Д. кћери; богови их осудили да у доњем свету вечног пуне суд без дна. Данајиди, име за Грке код Омира, по Данају.

ДАНАК, трибут, свота новца коју 1 покрајина периодично плаћа држави у знак потчињености и/или на основу спец. уговора; Србија плаћала Тур., док није постала независном; Ег. добијао (1840.-1870.) све ширу аутономију под условом да плаћа све већи д. Тур. Д. у крви, најтежи д. који давали у Тур. сви хришћ. сем Јермена; састојао се у том што Турци бирали м. децу од 10.-16. год., одводили их и потурчили. Обично узимали свако 10. дете, а избор вршили у размацима од 5-9 год., обилазећи разне покрајине редом; од те деце образовала се Јаничарска вој., а од изузетно боље спашека, које чиниле најбољи део тур. трупа.

ДАНАКИЛ, Афар, хамитско племе у прим. Првеног М., по којем Италијани и целу обл. зову Данакилиа; племена која ту живе номадски сточари (камиле, овце), који се баве пљачком или ка; в-ванском трг.

ДАНАС, часопис, излазио у Београду 1934. под уредништвом М. Крлеже; заступао крајњу левицарску оријентацију у књиж. и друштву и стога морао бити обустављен.

ДАНДИ (Dundee), град (117 000 ст.) и пристаниште на Тејском Ферту (С. Море) у Шкотској (В. Брит.); ткст. инд. (лан. јута) и риболов; унив.

ДАНДИ ТЕРИЈЕ, раса паса, отворене боје, кратких ногу, клемпавих ушију, дугачке густе длаке, испод које вунаста; на челу дуг прамен; ловац мишева.

ДАНДИН (вероватно из 6. в.), индиски писац романа: **Доживљаји 10 причева**, који постао узор за доцније индиске романе; Д. се сматра и писцем индиске поезике.

ДАНДОЛО, вен. породица, дала више дуждева и државника; најзнатији: 1) Андреја († 1354.), отац Задар од Турака и потукао Ђенову у савезу с Виз. и Арагоном. 2) Виско (1759.-1819.), цивилни управник Далм. у доба Наполеона I (1806.-1810.), израдио план за уређење њене управе и допринео њеном култ. и екон. препороду. 3) Енрико (1105.-1205.), вен. дужд; помоћу крсташа отац Задар од Мађ. (1202.).

ДАНЕВ Стојан (* 1858.), буг. државник и проф. унив. за међунар. право; био претседник Собрана, мин. фин. и иностр. дела, претседник владе (1912.-1913.). вођ буг. делегације за примирје у Чаталди и за лондонски мир (1913.); написао: *Диплом. ист. балк. држава*.

ДАНЕШ Јиржи (1880.-1928.), чешки географ; бавио се углавном геоморфологијом, а нарочито карстним појавама; написао више студија о Југосл., ЧСР, Јамајци, Аустрали. и САД.

ДАНИДИН (Dunedin), град (67 000 ст.) и пристаниште на Н. Зеланду (Ј. Острво); унив.

ДАНИЈЕЛОВ ЕЛЕМЕНТ, галвански е. (назван по конструктору); састоји се од стаклене посуде у којој се налази концентрисани раствор бахра-сулфата (слави камен) и цилиндрична електрода од бахра; у средини посуде: полупроводна цилиндрична → дијабрагма у којој је разблажени водени раствор цинк-сулфата и амалгамисна плоча или шипка од цинка; при кратком везивању даје ел. струју с електромоторном силом од 1.1 волта, при чему се цинк раствара, а бакар се из раствора бахра-сулфата таложи по бахрајној електроди; бакар је позит., а цинк негат. пол. елемента.

ДАНИК, долински ветар, дневни ветар који се јавља у сунчаке дане из долина према плани. или с мора на копно; постаје усред јачег загревања сунчане стране плани. подножја и собом узноси влагу на плани. врхове, где се ова хлади и претвара у облак; ако је подножје плани. веома влажно и сунчево загревање јако, стварају се вел. олујни облаци, плани. олује; ноћу се јавља обратни ветар (→ ноћник).

ДАНИЛ 1) игуман, 1. рус. хаџија, оставио опис Св. земље, рел. колорита (1106.-1107.). 2) Заточник, рус. писац 13. в., написао *Слово*, 1 од најстаријих књиж. споменика.

ДАНИЛ, Данијел, Константин → Григоријев Константин-Данил.

ДАНИЛЕВСКИ Григорије П. (1829.-1890.), рус. романописац; дела му се одликују занимљивим сјецком, лаким причањем; писао и пет романа из 18. в. (Мировић, Кнег. Тараканова, у Индију за време Петра); преводио Шекспира, Вајрона, Мидкјевича. **ДАНИЛО** 1) (око 1870.-1735.), владика црног., родо-

пачелик владалачке куће Петровића Његоша; патријарх Арсеније III посветио га 1700. за цетинског владика; с њим почео период извесне државничке активности у Ц. Гори, није сигурно да је наредио да се изврши тзв. истрага петурица, за коју му Петар II Његош приписује иницијативу у Горском вијенцу; на позив Петра Вел., у друштву с његовим емисарима, 1711. почео борбу против Турака и изазвао њихову освету; 1712. Црногорци имали извесног успеха против Турака, па Турци 1.14. под Нуман-пашом Ђуриџићем поновили напад и попалили и покхарали све до Цетина; из овог рата развио се, уз друга питања, тежак сукоб између Вен. и Тур.; владика онда пришао Млечанима, који му, ипак, нису веровали, јер се бојади његова утицаја на прав. у Босни; осећајући то, Д. је продубљивао своје везе с Рус.; дао црног. политици одређене смерове и начинио своју земљу осетним полит. чиниоцем. 2) Д. I (1826.-1860.), црног. кнез (1851.-1860.), после смрти свог стрица, владике Петра II, прекинуо владу теократије у Ц. Гори и, по нар. пристанку и одобрењу рус. цара Николаја I, прогласио се за световног кнеза; то га довело у сукоб с Портом, која упутила на Ц. Гору Омер-пашу (1852.); турске эле намере спречила Аустр., која зауставила напредовање тур. војске, кивна на Тур. због примања мађ. револуционара; на париском конгресу 1856. Тур. поновила своје схватање да је Ц. Гора њена покрајина;

Д., огорчен тим, предузео лично код Наполеона III кораке да се Ц. Гора призна као посебна држава, а мало после кренуо и устаничку акцију у Херцеговини, да би Турској створио дипломатске тешкоће; вођ устаника у Херц. био Лука Вукаловић, одан пријатељ кнежеве; тур. војска која пошла да угуши устанак и да казни Црногорце претрпела 1.5. 1858. на Грахову тежак пораз; после те победе, на предлог Фриц. Ц. Гора добила доиста од 1 међунар. комисије одмењене границе и проширене свој поддржја; тим јој стварно признато посебно подручје, али не и независност; ускоро Д. погинуо у Котору (убио га 1 Црногорац из личне освете); у унутр. политици имао јаку руку и покушавао да сломије племенску и личну самовољу. 3) Д. II († 1837.), срп. архиеп. и књиж.; играо важну улогу у мањинској држави; посредовао с успехом у сукобу Драгутина и Милутина, одбранио Хрватланд од каталонских разбојника; подигао и обновио неколико мап.; због разумевања у архт. Дечански му поверио управу над зидањем Дечана; био веома образован; написао неколико житија (краља Уроша, краљице Јелене, Драгутина и Милутина и житија срп. архиеп. од Арсенија до Саве III), драгоцен извор за срп. ист. од 1270.-1335. Д. дело наставили ученици, дописала житије Дечанског и Душана, житије самог архиеп. Д. и његових следника патријарха од 1375.; та житија повезао 1 од ученика у абјоричи који је у прк. и нар. традицији био познат под називом Цароставник или Староставник; издао га Ђ. Даничић (1866.) под називом: *Животи краљева и архиеп. српских*.

ДАНИЛО 1) рус. краљ (1205.-1264.) у Галицији; признавао врх. власт Монгола, али добио краљ. круну од папе Иноћентија IV. 2) московски кнез (1262.-1303.), син Александра Невског. 3) јевр. пророк у вавилонском ропству; 1 од 4 вел. пророка (из 6. в.),

Био доглавник перс. цара Дарија. Апокалиптичка еп. њ постала касније.

ДАНИЛОВ Кирија (Кирил), малорус. козак, живео у доба Петра Вел. (крај 17. и почетак 18. в.); скуплач нар. рус. песама; за његово име везана 1. збирка билина и вет. песама чији је рукопис нестало; зборник К. Д. 1. пут штампан 1804.

ДАНИЛОВГРАД, варошица и средње место (1816 ст.) у долини Зете, у обл. племена Бјелопавлића (Зетска Бан.); постао 1869.

ДАН И НОВ (*Viola tricolor*, фам. *Violaceae*), једноли. вишегод., жућкастозелена украсна биљка, с отвореножупним, беличастим, ружичастим или љубичастим цветовима, расте на ливадама, пасишцима, њивама, дунама итд., у умереној Евразији; многобројне подврсте и варијетети.

ДАНИЋ Јован д-р (1854-1924.), лекар у Београду, члан и претседник Гл. санит. савета, управник болнице за душевне бол., сарадник на ор. итд. у сан. службе и осн. антиалкохолног покрета у Србији; писао научне и популарне чл. д. радове: уређивао Нар. здравље и Архив Срп. лек. друштва; бавио се мало и књиј.

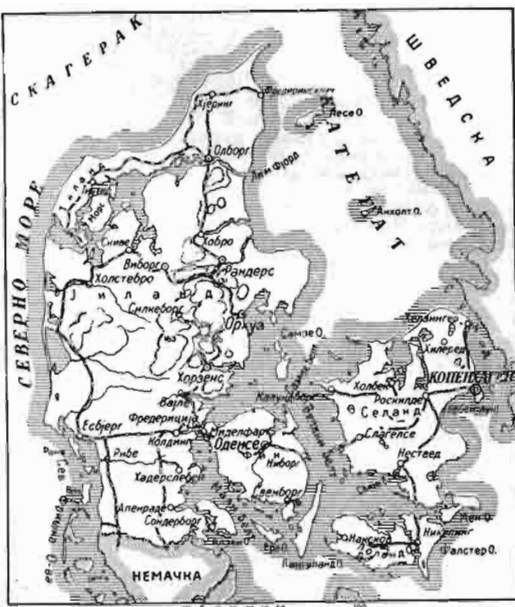
ДАНИЦА 1) → Венера. 2) алманах Вука Караџића; излазио 1826-1829. и 1894. с више његових прилога; у њој В. почео и своју занимљиву и живо писану ист. 1. устанка. 3) једно време гл. књиј. лист омладинског покрета; излазила у Н. Саду (1860-1871.). 4) Д. илустрац. књиј. лист, додатак Гајевих Новина (1835-1849.); имала огроман утицај и заслугу што су Хрвати примили штокавски дијалект за књиј. језик и упрошћени правопис; дуго времена једини књиј. лист Хрвата и 1. часопис у том делу нашег народа на којем сарађивали Срби и Хрвати; касније Гај безуспешно покушавао да је обнови (1853. и 1863.).

ДАНИЧИЋ Буро (* 1825. у Н. Саду, † 1882. у Загребу), филолог; учио најпре права у Пешти и Бечу, а после се одао флз.; у Бечу ушао у Вуков круг и заинтересовао се за студију срп. јез., прихватио Вукове идеје и јун 1847. дао добру и веома значајну књијку Рат за срп. језик и правопис; од 1859. постао проф. Лицеја у Београду, извесно време провео у Загребу као тајник Јсл. акад. и уредник његог Речника; написао: Срп. граматика, која се развила у списе Облици срп. јез., Срп. синтаксу, Основе срп. јез., Ист. облика и др.; спремно вел. Рјечник из књиј. старина срп.; издавао веома нажљиво ст. срп. текстове: Доменијана, Теодосија, Данила и др.; узоран и његов превод Ст. завета.

ДАНКЕН Исадора (Dunlap, 1878-1927.), амер. играчица, реформисала балет увођењем ст. грч. хорских игара; играла према муз. комадима Бетховена, Шопена, нарочито Вагнера; написала Плес будућности.

ДАНСКА, независна краљевина (42 931 км²) на пол. Јиланду и Данским О. (између Балтичког и Сев. М.); одржава везу између з. и с. Еур.; претставља продукце с нем. низије (дилувијални моренски брежуљци и утолеглице); у утолеглице по ивиди зашло море, због чега обала јако разуђена (дугачки вал и морези, пол. и о.; поред Сев. М. бедеми од дућа, местимце рашчлањени (Фришва О.); иза њих тресаве; клима океанска, умерена с јесеним кишима; реке кратке; стан. (3,5 мил.) → Данци, баве се интензивном земл-р. (највећи принос) и сточарством; развијена инд. (поглавно за унутр. потребе) и трг.; извоз углавном сточ. производе; густи жел. мрежа и развијена трг. флота (вешт за обалуку пловидбу); уставна монархија (сенат и парламент), у персоналној унији с → Исландом; колоније: Гренланд и Фарерска О. Настањена Јитима, Цимбрима, Англима и Готима, Д. се почетком ср. в. с успехом окупирала напорима Карла Вел. и Германа; убрзо по уједињењу (у 2. пол. 9. в.) њени владари заузели Енгл. (887.), па затим и Норв. (1022.), али се обе после смрти Канута II Вел. ослободиле њихове власти; у 12. в. укинула је у једно време у састав Нем. Царевине; моћ јој обновио Валдемар II (1202-1241.), који освојио целу ј. и н. обалу Балтичког М. с Естонијом; после смрти Валдемара IV (1376.) његова кћи Маргарета удала се за норв. краља Халона VII, потукла швед. краља Алберта Мекленбургског и ујединила Д., Швед. и Норв. (Калмар-

ска унија, 1397.); почетком н. в. из уније иступила Швед. (1523.), а у Д. је продро протестантизам; њен краљ Кристијан IV (1588-1648.) помогао нем. прот. у 30-год. рату, али био потучен; у 2. пол. 17. в. Д. претворена у апсолутну (1660.), а пол. 19. в. у уставну монархију (1819.); у рату с Пруском и Аустр. (1864.) изгубила војводине Шлезвиг, Холштајн и Лауенбург, а версајским миром добила од Нем. сен. део Шлезвига, после плебисцита (1920.). Дански језик спада у северногерм. групу; са швед. сачињавала г. грану скандинавских ј. Д. књијевност развијала се непрекидно од реформације; пре тога имала нар. и јуначке песме и богату рел. к. на лат. јез., по чему се нарочито одликује од осталих сканд. к.; из тога времена најзначајнији Саксо Граматикус, чије опсежно дело на лат. јез.: Ист. Данске служи као извор за познавање сканд. прошлости; у доба реформације отац д. к. Кристијан Педерсен (1489-1554.) превео Библи. на нар. језик и дао 1. потстрек нар. к.; реформација ослободила д. к. од лат. утицаја, а после тога дошао утицај вел. д.-норв. писца Лудвига Холберга (1648-1754.) готово на све књиј. облике, због чега се тај период у д. к. назива Холбергово доба; крајем 18. в. истакли се Клаус Фастинг и Јохнес Евалд, заступајући нем.-енгл. утицај, и Кнуд Рабек и П. А. Хејберг, који били под утицајем фрц. епиклопедиста; изузетан положај у к. тог времена заузимао Јене Брасен, претеча романтизма у д. к., али је најзначајнији претставник романтике Адам Еленшлегер, који својим радом и следбеницима претставља 3. значајну епоху у развоју д. к.; традиција романтике је настављена до 1870. г.; у њеном духу радили Јохан Хејберг, Меир Голдшмидт и Ф. Палудан-Милер, а над њима се уздигли као горостаси писци необичне оригиналности и продуктивности: Николој Грундтвит и Серен Кјеркегор, с којима је завршена вел. романтична епоха; 1870. настао нов и последњи вел. преокрет у д. к. појавом вел. књиј. критичара Г. Брандеса, који започео доба реализма; гл. претставници реалистичне епохе, поред Г. Брандеса: његов млади брат Едвард Брандес, затим Јене Јакобсен, Карл Геллеруп, Херман Банг, Холгер Драхман и Хенрик Понтонидан; крајем 19. в. јавила се н.-романтична и рел. струја, која схватала символizam као књиј. облик; њен пољ био Јоханес Јергенсен, а његови следбеници: Виго Стенбергер, Софус Мјхаселие и Хелге Роде; ову књиј. генерацију сменила почетком 20. в. нова књиј. књиј. који потражили надахнуће за своја књиј. дела у д. народу и у својим романима и приповедама сликали разне друштв. слојеве и нар. масе у Д.; њихов предшодник био Јоханес Јенсен, ког у тој тежини допунили: Јакоб Кнудсен, Јене Окер и М. Андерсен-Некес; поратна генерација тражи н. путеве и развија необичну продуктивност, махом у поезији, чији најбољи претставници: Ханс Сеодорф и Том Кристенсен, који заступају експресионизам у савр. д. лирици. Д. музика припада

сканд. групи; певала комаде с певањем, хумористичног или идиличног карактера, и вијек пе- сме, романтичног и сентименталног типа, које се још и данас певају у Д. и сев. норв. странама; оснивачи д. муз. школе: Војзе (творац д. роман- се), Кулау (композитор мелодија у нар. духу) и Хартман, (по рђењу Немци; стога у д. м. пре- владао нем. муз. утицај; публиковање безбројних сканд. нар. песама у Копенхагену утицало на ин- тензивну снагу композитора у погледу компонова- ња песама: за то су нарочито значајни Хартман, Гаде и Хајс; нове тежње у д. м. јавиле се у дели- ма Карла Нилзена, композитора симфонија, гудач- ких квартета, опера, клавирских композиција; по- ред њега се истичу: симфоничар Луј Глас, муз. драмски композитор Аугуст Ена и млади Адолф Рис Магнус, Пул Ширбек, Рудолф Јангаард.

ДАНТЕ Алигијери

(1265.-1321.), највећи ит. песник из Фиренце; детињство провео у родном месту, затим учио јези- ке, права и схоластику; као мла- дић узео видног учешћа у по- лит. борбама свог родног града; припадао најпре странци гвелфа, а доцније пришао гибеллинама; год. 1302. осуђен од стране гвелфа на доживотно прогонство и отаџ живео у Верони, Падови, Пизи; после помиловања (1316.) није хтео да се врати у Фирен- цу, већ остао и умро у Равени; гл. дело → **Божанствена комедија**, вел. рел. флз. еп у 20 певања; алегориски приказан тежак пут човека од бола и патње (Па- као) до ослобођења и среће (Чистили- ште, Рај); на неколико ме- ста у њој се помиње наш народ и краљ Милутин (на слици: Карон од М. Рачког); остала дела: **Нови живот** (Vita nuova), песничка аутобиографија његове мла- дости, у којој говори о сво- јој чистој љубави према Беатри- чи, **Гозба** (Convivio), флз. спис о морал- ним, научним и полит. до- тринама; **О**

монархији (на лат.) и **О** пародном говору (на лат.). **ДАНТОН Жорж** (1759.-1794.), фрц. адвокат и рево- луционар; у монархиско доба револуције био мнш. правде, а у рпб. доба члан Одбора нар. спаса; показао се као највећи и најспособнији државник од свих фрц. револуционара; мада и сам тражио да се осује револуц. суд, гледао на терор само као на прелазно средство и тражио да се он ублажи; Робеспјер га стога оплужио и утицао да се осуди на смрт и гијотинира. **DANUBIUS** (Danuvius, лат.) → Дунав.

Д'АНУНЦИО → Анунцио. **ДАНЦИ**, арички (герм.) народ (3,5 мил), на пол. Јиланду, у Шлесвигу и на суседним о. (→ Данска); само 40% сељаци, и то веома напредни; 1 од најпросвећенијих народа на свету; гл. занимања: усавршена земљр. и сточарство; развијено модерно за- другарство; по вери огромно већином прот.

ДАНЦИГ (пољ. Гданск), слободан град (1893 км², 408 000 ст., већином Немца) на делти и ушћу Висле у Данншкки Зал. (Балтичко М.); од з. дела Нем. одвојен Пољ. коридором, а са И. Пруском има заједничку границу; некад гл. место сл. Поморана, 1309. освојили га тевтони; од 1454. слободан град, али га Пруси заузели 1783.; монона претворен у слободан град по одредбама версајског уговора о миру (на челу управе делегат Друштва народа); уређење

регулисано уставом, а односи с Пољ. нарочитом конвенцијом; спољне односе преузела Пољ.; земљр. се бави 1/5 стан., инд. (бродоградилшће, прерада метала, дрвета, вилибара, израда уља, ликера; 1/3 стан., трг. (поглавито спољном) 1/3 стан.; у самом граду (236 000 ст.) прк. св. Марије (14.-15. в.).

ДАЊ, средњев. срп. град, повремена престоница срп. владара, данас у рушевинама, над р. Дримом, на путу од Скадра за Призрен; сачувана 2 прк.; у прк. св. Богородице, подигнутој, изгледа, у 13. в., још увек се служи; има основу базилике, засведена је. прозори јој готски.

ДАЊЧИЦА, слов. ортографија; углавном → бохори- чица са знацима за њ. пп. ж и шч.

ДА ПОНТЕ 1) → Васа. 2) **Лоренцо** (1749.-1833.), ит. сатиричар и песник оперских либрета; издао **Ме- моаре**, који претстављају занимљиву слику време- на, мада нису поуздани.

ДАПСАНГ, највиши врх аз. плани. Каракорума (8 619 м); пронашао га 1865. Годвин Остен, по коме се зове и **Монт Г. О.**

ДАР, поклон, уговор који производи дејство изме- ву живих иде 1 страна даје какву имовину корист другој без накнаде, из добротних побуда; да би уговор о д. био пуноважан, мора бити састављен писмено или да је ствар већ предата; поклон је неопозив (сем случаја да поклонодавац накнадно осиромани или се поклонопримац покаже крајње неблагодаран према поклонодавцу), али се може побијати ако је учињен на штету законог наследног дела деце, законог дела удочишког ујатка, или поклонодавчевих тадашњих поверљивца. **Д. веренички**, поклон између вереника; остаје на снази само ако дође до брака; ако се веридо раскине, д. се враћају; ако је било брачног испита, невина страна задржава д. и поред понштаја испита; могу се опозвати и после закључења брака, ако се брак разводи кривцом обдареног. **Д. између супруга** био у рим. праву забрањен, јер се њим обично штетили повер- ници; у данашњем праву допуштен, али га оште- нени поверници могу побијати; муж не враћа жени Јутарије д., ако се брак разводи женином кривцом; пакит, драго камење и драгоценост мужевљеве, које жена употребава, узимају се у сумњи као дар му- жевљев. **Д. Јутарији**, поклон који муж чини жени 1. дана и који се сматра као и мраз; жена га губи у случају да остави мужа или да се од њега растави својом кривцом (§ 770. Срп. грађ. з.); слично бива с поклоном заручника заручници, ако се брак осује- ти без кривце дародаваоца (§ 778.). **Д. у брачном уговору**, оно што при склапању брака и уређењу брачних односа вереница обећа да ће од свог имања предати у својину своје будућем супругу, ако се брак склопи; тај д. могу чинити и др. лица; ништа- ван ако до брака не дође, опозив ако се брак раз- веде кривцом обдареног. **Д. за случај смрти**, испорука или легат који се извршује тек на случај смрти поклонодавца. **Уобичајен пригодан д.**, поклон који се чини као морална обавеза, нпр. д. за младенце, о Божићу и сл.; такав д., ако је у примерној ве- личини, губи после предаје карактер поклона и не може се ни опозивати ни побијати.

ДАР ЕС САТАМ, гл. место (25 000 ст.) и пристани- ште енгл. мандатне обл. Тангањике (Афр.) на обали Индијског Ок.; жел. пругом везана са јез. Танга- њиком.

ДАРА, тара (ар.-ит.), тежина завоја, омота, пако- вања. Стварна д. или нето т., ако се завој (цак, сан- дук итд.) сваког колета мери посебно. **Уобичајена**, узо или узанс д., рачуна се по обичају, а не по стварној тежини завоја. **Просечна д.**, кад се измери завој само неколиких од више скоро подједнаких колета, па се просечна тежина узме као тежина или мера сваког завоја тих колета. **Процент д.**, изра- жавана се у % бруто тежине. **Сопра д.**, **сопра т.**, **супер т.**, рачуна се поред уобичајене т. (зове се и екстра или под т.); она се одбија од нето тежине.

ДАРВИН 1) **Чарлс** (Darwin, 1809.-1882.), енгл. природ- њак, отац модерне биол., осн. трансформизма и творац селек- ционе теорије; дао важне сту- дије о покретима код биљака; као младић учествовао у научној експедицији брода **Бигл** (1831.-1836.) и описао је у књ.: **Пут природњака око света**; на томе путу прикупио богата знања из зоол., бот. и геол.; гл. дела: **Постанак врста путем селекције**, **Промене код животиња и биљака услед припитомљивања**, **Порекло човека**. 2) **Џорџ** (1845.-1912.), сав претходног, енгл. астроном и математичар; познат својим радовима из небеске мех. и астр.; углавном

проучавао теорију пљме и осеке, облике небеских тела и Земље, примене облика Земље за време геол. пет. и постанак Месеца. Дарвинизам → селекциона теорија.

ДАРВИН ПОРТ → Порт Дарвин.

ДАРВИНИ, ст.-кавказки народ у си. Кавказији, око 180 000; сточари; сунитски мусл.; сродни им Кубачија (око 2 000).

ДАРГОМИЖСКИ Александар С. (1813.-1869.), рус. оперски композитор; унео у рус. муз. елементе хумора и сатиру; прво под утицајем Мајербера, Халеви и Глинке; под утицајем идеја Групе петорнице радио Камени гост од Пушкина, у којем разрадио своју замисао да музика мора служити тексту, а не обротно; компоновао: Есмералду, Русалку. Мало-руске козачке игре, Финску фантазију и Бабу Јагу, Словенску тарантелу (за клавиру у 4 руке) и песме.

ДАРДА, варошица (3 000 ст.) п среско место у Барањи (Дунавска Бан.); 4 водне и 1 сточна задруга. **ДАРДАН**, син Зевса и Атласове кћери Електре, осп. Троје и праотац Тројанаца и Римљана.

ДАРДАНЕЛСКИ МОРЕУЗ, између пол. Галипола и М. Аз; спаја Егејско и Мраморно М.; шпрок 5-6 (најужи део 1 900 м), а дугачак 65 км; има вел. стратески значај; у ст. в. познат под именом Хелеспонт. Д. уговор закључен између свр. вел. сила и Тур. (1841.), њим забрањен пролаз ратним бродовима кроз Д. и → Босфор.

ДАРДАНИ, Дарданци, вел. и ратоборно илирско племе; живели у обл. између Велеса на Ј и Књажевца на С (на З захватили и Косово); у 1. в. пре Хр. покорили их Римљани; били веома прљави, живели у земунцима, а бавила се сточарством (био чувени дард. сир) и руд. Дарданија, рим. обл. отприлике од Велеса до Књажевца; део пров. Мезије. **ДАРДЕ**, игра са 32 карте за 2 играча; сваки играч добива по 9 карата, 10. обично адут; остале карте остају у талову и ваде се 1 по 1 у току игре; игра се до 101 поен, при чему се, поред вредности карата, броје севкеније, 4 исте карте и бела.

ДАРЕЈКОС, ст. перс. златник (тежи 8,4 г); добио име по Дарију.

ДАРЕМ Џон Порр (Durham, 1792.-1840.), енгл. пер и државњак; много допринео 1. реформи енгл. изборног зак. (1832.).

Д' АРЕЦО Гвидо → Арецо.

ДАРИЈЕ 1) Д. I, перс. цар (521.-485. пре Хр.), син Хистаспов, збацио узурпатора Гаумату и осп. династију Ахеменида; освојио Тракију и Македонију; ратовао против Скита у Ј. Рус.; потучен од Грка код → Маратона; поделио државу на 20 сатрапија, подигао путеве, уредио пошту, ковао 1. перс. новац. 2) **Д. II Охуз**, перс. цар (424.-406. пре Хр.), помагао Спарту у борби против Атине. 3) **Д. III Кодман**, перс. цар (336.-330. пре Хр.), потучен од Александра Вел. код Исе и Арболе; издао га и убио бактријски сатрап Вес; са њим изумрла династија Ахеменида.

ДАРИО Рубен (1867.-1916.), шп.-амер. песник; под утицајем фрц. парнасваца и епмволиста обновито шп. поезију; покретач и вођ младих генерација; у прози објавио есеје и аутобиографију (Савремена Шп., Мишљена).

ДАРЛИНГ, д. притока р. Мери у Н. Ј. Велсу, највећа р. у Аустраљ. (1 630 км), пловна само за време влажног год. доба.

ДАРЛИНГТОН, град (66 000 ст.) у си. Енгл.; тешка инд. гвожђа.

ДАРМШТАТ, град (90 000 ст.) у Хесену (Нем.); инд. метала, дувана, кожа, ткст., хем.; висока тхн. шк., муз. акад., музеји, библт. и архив.

ДАРНЛЕ Хенри (Darnley, 1541.-1567.), рођак и супруг шкотске краљице Марије Стјуарт; убијен од супарника Вотвела, што довело до побуне Шкота и Маријиног бекства у Енгл.

ДАРОСАВА, село на путу Аранђеловац-Лазаревац, на прузи Младеновац-Ваљево (Дринска Бан.); извори минер. алкалне воде са знатном количином угљен-диоксида (у пролази под именом Карађорђева минер. вода).

ДАРПНА, код Миљака вол. бела марама, у угловима украшена кружевима од црвеног веза, а унаоколо пришивене дугачке ресе.

ДАРСОНВАЛИЗАЦИЈА, лечење струјом високе учестаности (→ електротерапија и → дијатермија), које у мед. увео Д' Арсонвал, а на осп. проналазка Н. Тееле; код д. се употребљава струја високе учестаности, али мале јачине и веома високог напона (50 000-100 000 волти); за опште и локално лечење; за опште употребу служи вел. → соленаод, у којем може болесник стајати или седети изложен аутоиндукцији; субјективно болесник не осећа ништа, а објективно се на њему примећује утицај на вазомоторном снетечу (смањење крвног притиска и

ублажење несанице); код локалне примене употребљавају се → електроде од стакла (кондензаторске е.), разног облика за разну локалцу примену (за предео срца и др.); њом се постиже ублажење болова код табеса, изванредан успех код разних парестезија, ублажење свраба на чмару и код најтеже чмарне слузнице.

ДАРУВАР, варошица и среско место (3 460 ст.) у Слав. (Савска Бан.); инд. (5 фабрика и 5 млинова); бања с лековитим олатом, лечи реуматизам, неуралгију и ж. болести.

ДАРУФУР, покрајина у Англоег. Судану (369 000 км², 410 000 стан.); висока, већином степска обл.; стан. Фури и Прнци; извози стоку и гуму; гл. место Ел Фашер (15 000 ст.).

ДАРЦИЛИНГ, варош (20 000 ст.) у Брит. Индији (између Непала и Бутана) према Тибету, на падм. в. од 2 185 м, услед чега има пријатно поднебље; на важном караванском путу Индија-Тибет.

ДАС 1) Петар (1647.-1707.), норв. свешт. и песник из доба хуманизма, отац нове норв. поезије; описао живот и прир. сев. Норв. у поема: Норландска труба; писао пригодне и рел. песме које већином остале у рукопису и живеле у предању народа сев. Норв. 2) Хита Рањан (1870.-1925.), индијски политичар и вођ инд. националиста; осп. странку свараја.

ДАСАРЕТИ, илврско племе; живели у план. крајевима сев. од Охридског Језа.

ДАСКАЛОВ Рајко (1886.-1923.), буг. политичар; вођ буг. земљр. покрета; у свет. рату затворен; ујесен 1918. побегао из затвора и дигао буну у Радомиру, али потучен од нем. вој. и принуђен на бекство; у влади Александра Стамболиског мин. и буг. посланик у Прагу, где убијен после 9.-јуноског преврта (1923.).

ДАТИВ (лат.), 3. падеж, парочити облик деklinације, после глагола, придава и именица, а означаје коме или чему се нешто намењује, упућује, даје, приближује; или коме нешто припада или користи; стоји и после предлога: к (ка), према, близу, насуспр. против, напротив, унаоч. Именички наставци: -у, -и (сел-у, ствар-и); заменичко-придевни: -ом(е), -ем (том(е), мојем, добром(е), врштем). Етички д. 3. пад. Једн. личних заменица 1. и 2. лица, кад та лица немају никакве синтактичке везе с реченицом, вел се употребљавају само за онтаку јачег интересовања тих лица за оно што се казује у реченици (нпр.: Њу ми пита громовник Илија).

ДАТИС, перс. војсковођ из 5. в. пре Хр., побеђен заједно с Артаферном на Маратону (490. пре Хр.).

ДАТУЛА (грч.) → урма. Д. морска → прстац.

ДАТУМ, датирање (лат.), одредба времена у неком тренутку, на неком месту (год. месец, дан, сат, минут, секунд); у праву означаје д. на правну исправу; чини потпун доказ о датум издавања исправе; трећа лица могу побити, ако би се тиме оштетили интереси трећих; као сигуран д. узима се онај дан кад је исправа први пут власти показана, или дан смрти њеног издаваоца. Датумска граница, услед Земљине ротације, дан је на сваких 15° геогр. дужине за по 1 сат краћи ако путник иде на И, а дужи ако иде на З; после пређених 360° та разлика износи цео дан; стога је на путовањима око Земље уобичајено да се при прелазу преко 180. подневка и. или з. од Гринича датум повећава за 1 дан ако се путује на И, а смањује за 1 дан ако се путује на З. Д. (а дато) меница, мен. са роком плаћања на 1 одређен дан → а (а дато).

ДАЂА, ритуална гозба по сахрани мртваца и приликом гл. помена (код прав. Јж. Сл. на 7 и 40 дана, на 1 и 1 год. после смрти); верује се да на њој учествује и сам покојник; за њу знали и ст. Сл. Јелњи и многи др. народи; о Задушницама се приређују опште д. нпр. у Ј. Србији, на гробљу или код црк.

ДАУ (индијско-ар.), ар. једрилица с предњим вел. и задњим малим једром у прам. и Афр.

ДАУГАВА → Двина. Даугавпилс → Двинск.

ДАУДЕН Едуард (Dowden, 1843.-1913.), енгл. књиж. критичар, познат са својих извршних дела о Шекспиру и Шеллиу; Шекспир, његов ум и уметност, о Шекспиру.

ДАУН! (енгл.: down), доле! лези! Д. овца, енгл. раса оваца за месо; веома крушне, кратке вуње. мрке боје; има их неколико врста; служиле за украшање у др. земљама.

ДАУН Леополд (1705.-1766.), аустр. војсковођ, поткоа Фридриха II код Келна и Хоххирха.

ДАУНИНГ-СТРИТ (енгл. Downing Street), улица у Лондону у којој се налази палата владе; у дијалом. говору: енгл. мст. иностран. послова.

ДАУТЕНДЕЈ Макс (Dauthendey, 1867.-1918.), нем. писац грубе сротике и дубоке мисаоности; писао песме, новеле и драме; дела: Ултравиолет, Реликвије (збирке песама); Игре једне парце (драма).

ДАУТИЦА, план. (2 179 м) ј. од Скопља (Вардарска Вали); глатцјални трагови.

ДАФИНА (*Elaeagnus*, фам. *Elaeagnaceae*), мало украшено, сребрнасто-сјајно дрво, елиптична листа, вел., мирисава звонаста жута цвета, пореклом с И и из С. Амер.; плодови садрже мрку боју и уља; једу се.

ДАФНА, нимфа коју волео Аполон; гоњена од њега затражила помоћ од мајке Земље, а ова је претворила у ловор.

ДАФНИЈА (фам. *Daphniidae*), претставник групе ситних рачица кладоцера; живи углавном у слатким водама; тело бочно спљоштено и заштићено хитинском љуштуром; плива помоћу снажних нинака на глави; размножава се партеногенетички, у огромном броју нарочито у стајаћим водама (→ планктон); значајан као храна за рибе.

ДАХАНИ (13. в.), најстарији тур. профани песник.

ДАФНИС, сицилијски пастир који, по причи, пронашао буколично песништво. Д. и Хлоја, ст.-грч. идилички роман од Лонга.

ДАХИЈЕ, јачичарске старешине, изишле на зао глас нарочито у 18. в., када Тур., после пораза под Бечом, почела да опада у свим правцима; у Србији против њих се бориле саме тур. грађ. власти у 2. пол. тог в., а нарочито од Кочине крајине; према властима били недисциплиновани, а према раји насилници; после свиштовског мира протерани из Србије, али се купили у Видину око султанова одметника Пазваноглуа и отуд често упадали у Србију; кад султан, притиснут Наполеоновим упадом у Ег., пристао да се они врате, настао њихов режим овете и пљачке; њихови војни: Аганлија, Мула Јусуф, Кучук-Алија и Мехмед Фочић убили 1801. самог везира Хали-Мустафу папу и својим насиљима изазвали 1802. и 1803. покрет за устакан, који избио у неслушним размерама 1804. после сече срп. кнезова.

ДАХОМЕ, једна од некадашњих држава судански; Прнаца, сада фрц. колонија настала прначком племенима Хаусе; у прим. живе плеуена Д. или Фонг; баве се земљр. (гајење уљане палме) и зан.

ДАХШТАЈН, пл. група у Салцбуршким Алинима; највиши врх 2993 м.

DASIA → Даксија.

ДАЧАНИ, вел. део ст. ариског народа Трачана; живели на л. страни Дунава, у Седмјградској и Влашкој; старије им нар. име Гети; имали своју државу; од њихових краљева истакали се Буриобиста и Декебал; дуго се борили с Римљанима, који их покорили тек под Трајаном (101.-102. и 105.-107. по Хр.) и од њихове земље направили пров. Дакију, коју напустили 271.; на Трајанову стубу претстављени многи Д., њихова насеља, ношња и др.; временом их сасвим нестало.

ДАЧИЋ Живојин (1874.-1920.), пров. радник, проф. и адм. пров. чиновник; истакао се као писац за народ и ур. популарних Нар. новина (1907.-1910.); заслужан као пропатор идеја Нар. одбране.

ДАШЧИНСКИ Игњат (*1866.), вођ пољ. соц.-демократије и одличан говорник; за време свет. рата сарађивао с Пилсудским на стварању независне пољ. државе; после рата, у новој пољ. држави био 1. претседник владе (1918.-1919.) и претседник пољ. парламента (сејма).

ДВА МАЧА, теорија у зап. црк. да је бог установио 2 власти, 2 м.: световни и духовни; 1. предан владарима (али га папа овећује и припасује владарима), 2. папи, којим се бранила папска власт.

ДВАДЕСЕТДЕВЕТИ МАЈ 1903. г. Владавина краља Александра Обреновића од 1./3. 1893. била испуњена честим држ. ударима, разним скандалима и др. неприликама; то изазивало вел. незадовољство према краљу, који је мржњу народа и војске према себи повећао својом женидбом с удовицом сумњаве прошлости, Драгом Машин; женидба краљева нарочито озлоједила офицере; већ у авг. 1901. неколико нижих официра склопило заверу у циљу да убију краља и краљицу; круг завереника се стално проширивао; поред многих официра, завереници са својом намером упознали и политичара Ђорђа Генчића, који се преко страних претставника обавестилавао како би стране силе примиле краљеву смрт; завереници били обавештени да ни А.-У., ни Рус. не би постављале кандидацију за срп. краља ни једног од својих принчева и да би кандидација Петра Карађорђевића могла бити примљена; за заверу онда прилобљен и беогр. трговац Никола Хали-Тома, који послан у Швајц. да се нађе са кн. Петром и упозна га са завером; Карађорђевић се није слагао да се краљ убиством смакне с престола; али кад није успео покушај 1. дела завереника да се краљ Александар нагна на абдикацију и протера

из земље, опет победила теза о убиству, коју наступали капетани: Драг. Димитријевић, Рад. Аранђеловић и Анта Антић; пошто нису успели да их убију на прослави 50-годишњице Беогр. певачког друштва, одлучили да то учине ноћу између 28. и 29./5. 1903.; завереници из унутрашњости стигли у Београд 27./5.; око 2 сата после пола ноћи гард. пор. Петар Живковић отворно завереницима дворску капију; после дужег тражења по двору, краљ и краљица пронађени и убијени; поред краља и краљице погинули: краљев ордонанс кпт. Јован Милковић, краљев ађутант пук. Михаило Наумовић, ген. Лаза Петровић, претседник владе ген. Цицар-Марковић, мин. војни ген. Милован Павловић и оба краљичина брата, Николије и Никола Луњевице; мин. унутр. дела тешко рањен; од завереника тешко рањен кпт. Драгутин Димитријевић Алис; после убиства краља и краљице образована привремена влада под претседништвом Јована Авакумовића, која заједно са вој. која се налазила постројена пред двором извикала за н. краља кн. Петра Карађорђевића.

ДВАДЕСЕТДЕВЕТИ ОКТОБАР 1918., значајан у ист. Југосл. стога што је тога дана хрв. сабор, на предлог Светозара Прибићевића и др., објавио да су прекинуте све везе Хрв., Слав. и Далм. са краљ. Мађ. и Аустр., да се те земље са Ријеком прогласују за независне и да ступају у заједничку државу С. Х. С.; на предла. д-ра А. Павелића сабор тог дана пренео своју власт на 3 недеље раније образовано Нар. веће; нешто касније изабрана делегација Нар. већа (23. и 24./11.), којој стављено у дужност да иде у Београд и изведе нар. уједињење; то је изведено 1./12. 1918., после споразума са срп. владом и с пристањком престолонаследника-регента Александра.

ДВАНАЕСТ ТАБЛИЦА, закон д. т., осн. закон грађ. права у Риму, донет између 303. и 305. г. рим. рачунања; гл. особине: увођење једнакости у прив. праву између патриција и плебејаца, обезбеђење боље зак. заштите и ограничење свемоћи судија.

ДВАНАЕСТЕРАЦ, стих од 12 слогова; цезура после 6. слога (нпр. Јефимија, ћерка господара Драле...).

ДВАНАЕСТИНЕ (буџетске), приврем. држ. буџет чије се трајање одлучује за 1 или више месеци (дванаестина буџет. год.); по чл. 103. Устава од 1931. Нар. претставништво може одобрити д. за 1 или више месеци; ако је Нар. скупштина распуштена, управна власт продужује буџет најдуже за 4 мес. (4 д.), а ако се ни дотле не донесе н. буџет, до краја буџ. год.

ДВАНАЕСТОПАЛАЧНО ЦРЕВО → дуоденум.

ДВЕ ТАЧКЕ (:), интерпункцијски знак који се ставља испред оног што се набраја (речи или реченица) или што боље објашњава пре тога казано, или испред наведене туђе мисли (нпр. балк држ. су: Југосл., Рум., Буг., Тур., Грч. и Арб.; његов отац био реџак човек: поштен, несвободан, вредан; непознати му рече: »Пођи за мнома!«).

ДВИЗАК, ован стар од 9-10 мес., па док се не почне употребљавати за приплод (обично 1½ год.); у 1. год. ован не сме оплодити сувисше вел. број оваца да не би ослабио. **Двиска**, овца стара од 9-10 мес., па док се први пут не ојагни (обично од 2 год., а код раностасних раса и од 1 г.).

ДВИНА (рус. Севернаја Д.), р. на С. евр. Рус.; улива се у Бело М.; дуга 1780 км; каналима везана за Волгу.

ДВИНСК (Даугавпилс), град (41 000 ст.) на р. Двина, гл. место риб. Летоније, трг. за дрво и житарице; млинарство и инд. дувана.

ДВОБОЈ, обичај да се спор између 2 појединца или између група које претстављају 2 изабрана појединца решава њиховом међусобном борбом; заснива се на веровању да ће победити онај на чијој је страни правда; код образованих народа у Евр. њим се пере увређена част; бори се по одређеним правилима разним оружјем; савр. законодавства забрањују га готово свуда, потпуно или делимично. Д. (медан) био веома распрострањен код динарских Срба и Арбанаса.

ДВОБРОДНА ЦРКВА, грађевина од 2 брода једнаке висине; код нас се најчешће среће у Слов. (нпр. св. Примож над Камником), а има је у Далм. (црк. св. Петра у Задру).

ДВОВЛАСНИЦИ, власници земље чији посед пресечен држ. границом или који имају домицил на 1, а посед на 2. страни границе у одређеној пограничној зони; суседне државе предвиђају у трг. уговорима олакшице за д. (право да могу прелазити са стоком и алатима на др. страну границе, да могу преносити жетву или бербу), али те олакшице дају на одређен рок (5 год. или више), јер све државе теже да ликвидирају двовласничке односе; треба разликовати двовл. промет од → пограничног промета.

ДВОГЛАВИ ОРАО, почетку само украсна фигура која ради симетрије добила и 2. главу; најстарији пример оваке примене на хетитском споменику у Богаскеју; често употребљаван у виз. тканинама; из Виз. прешао у Месопотамију (1170.) на новац, на који га утискивали и Алексиј III, Емануел III и трапезунтски владари; у Србији се јавно веома рано на краљ. или дворским огртачима; о томе сведоче многе наше фреске још из раног 13. в.; у Србију донесен по свој прилици из виз. династије Комнина крајем 12. в., обично се налази у малим круговима; огртачи с тим круговима пали у очи и нар. певачима, који их називали коластим аздијама; од средине 14. в. се употребљавао и на новцу и на држ. печатима; обновљена срп. краљевина у 19. в. унела га у свој држ. грб.

ДВОГЛАСНИК, дифтонг (грч.), спој 2 самогласника који се изговарају једним дахом као 1 слог (нпр. у фрц. *ui*; *lui*; *ieu*; *lieu*; у нем. *eu*; *deutsch*, *ei*; *Eis*); у нашем језику их нема, а било их у прасловенском.

ДВОГУБА НАПЛАТА ДУГА, настаје према крив. законнику кад ко тражи обезбеђење или наплату дуга за који зна да му је или цео или делимично плаћен; кажњава се затвором и новчано.

ДВОДОМЕ БИЉКЕ имају цветове с прашницима (м.) на 1. а цветове с тучковима (ж.) на 2. стаблу (нпр. конопља); ознака за м. цветове ♂, за ж. ♀ (→ диенција).

ДВОДОМНИ СИСТЕМ, кад се законодавно тело дели на 2 дома: горњи (сенат), чији се чланови делом постављају, а делом бирају од ограниченог бирачког тела, и доњи (скупштина), бран обично општим правом гласа; у теорији, либерална шк. (потиче од Монтескјеа) брани д. с., тврдећи да га начело поделе власти намеће и да је за монарха боље да буде д. с., а радикална шк. (потиче од Ж. Ж. Русоа) га напада, јер налази да отежава реформе и да је против нар. суверености која мора бити једна; у пракси д. с. усвојен у већини држава; у Србији га усвојило једино устав од 1901., а у Југосл. га прихватио устав од 1931.

ДВОЖЕНСТВО → бигамија.

ДВОЗЪБИЦА (*Bidens*), веома распрострањен биљни род из фам. *Compositae*; врста козиј рогови (*B. trifidus*), честа по влажним ливадама и њивама; плодове, на којима су израштаји с кукастим бодрљима, највише расејавају животиње. **Двозуника** → бодрљикожа риба.

ДВОЈАЦ, лак тркачки чамац за 2 веслача, с командиром или без њега.

ДВОЈИНА, дуал (лат.), грам. број од којег се у сх. језику сачували само остаци, у 2. пад. мн. (слугу, ногу, костију), а у слов. се употребљава и у деклинацији и у конјугацији.

ДВОЈНА МОНАРХИЈА, образована аустр.-мађ. споразумом 1867.; пред опасношћу од н. мађ. устанка који запретио Аустр., Франц Јозеф I повео преговоре с Мађарима и пристао да се дотадања Аустр. подели на 2 дела: → Цислајтанију (у којој имала превласт Аустр.) и → Транслајтанију (у којој имали превласт Мађари); свака од ове 2 државе имала свој парламент и своју владу, а владар носио 2 круне; д. м. трајала до 1918.

ДВОЈНА РАЗМЕРА → размера.

ДВОЈНИ САВЕЗ, склопите Рус. и Фрц. (1896.) услед опасности која им претила од Нем. и Аустр.; приласком Енгл. претворен у → тројни споразум.

ДВОЈНИ ЧАМАЦ, код примит. народа састављају се гредама по 2 чамца и тако се добије већа товарна површина и већа стабилност; највише у употреби код народа у Полинезији, али и у Афр.; било их и на рекама у Арб.; тог су типа на много места и скеле у Југосл.

ДВОЈНИК, човек сличан другом толико да га је тешко од њега разликовати.

ДВОЈНИЦЕ, дрвени дувачки инструмент који се прави од шимширова дрвета и претставља 2 плочината → дудука израђена 1 норед др.; писак и прозор окренути напред; како л. свирала (дудук) нема рупа, мелодија се свира на д., а л. дудук само прати; дува се истовремено у оба писка.

ДВОЈНО ВАЖЕЊЕ → биметализам.

ДВОЈНО КЊИГОВОДСТВО (двоструко, двогубо, систематско, стварно), добило име по двојном показивању резултата рада, који чини да је оно једини савршен облик к.; систем д. к. састоји се од 2 низа рачуна који се воде у Главној књ. д. к.; једни од ових рачуна прате и бележе формалне промене у добрима и показују стање имовинских саставних делова: Рн домаћих меница, Рн робе, Рн хартија од вредности, а други бележе поједина опадања и растења чисте имовине (рачун главнице): Рн капитала са својим помоћним рачунима или рачунима који показују резултат или успех рада; осн. облик д. к. зове се ит.

к јер се прво јавило у Ит., где га је (1494.) штампало 1. Италијан Лука Пачоло; осн. облик овог к. има углавном 2 карактеристичне књ.: Дневник и Главну књигу; у Дневнику се воде хронолошки све промене имовине, па се потом преносе и разводе у Гл. књ., а ова садржи појединачне рачуне у које се разводе сви ставови Дневника; остале књ. ит. к. или су делови рачуна Гл. књ., или су помоћне књ.; тако нпр. за Рачун пословних пријатеља и Рачун особа у Гл. књ. јавља се Књ. текућих рачуна (у којој је сваком пословном пријатељу отворен нарочити рачун); као допуна Дневнику јавља се Књ. благајне, ако се она оделито води (која само бележи улаз и излаз готовог новца); затим се воде нарочите шконтро-књ. (Шконтро робе, Шконтро мев. итд.), које прате улаз и излаз појединих делова имовине. пружају детаљан преглед улаза и излаза и служе као допуна одговарајућих рачуна Гл. књ.; осим ових књ. води се и Књ. пописа или Књ. инвентара (Инветар). Дневник ит. к. има ове колоне: а) за датум књижења, б) за опис посла, в) за вредност (суму); поред њих, пред колоном за датум, налази се још 1 колона у којој се бележи веза са Гл. књ.; за износ могу бити повучене 2, 3 и 4 колоне; кад су у Д. за износ одређене 2 колоне, у њих се бележе сви послови: готовине, замене и кредита (у л. »дугује«, у 2. »потражује«); овако бележење не пружа у свако доба преглед о стању готовог новца по књ., да би се могло упоредити са старним стањем готовине у благајни; ако у Д. постоје за износ 3 колоне, у прве 2 се бележи улаз и излаз готовог новца и оне пружају стање готовог новца у благајни, а у 3. колону се уносе дужници и повериоци, одн. суме дуговања и потраживања; најподеснији је Д. у којем за суме постоје 4 колоне: прве 2 (3. и 4.) за бележење дуговања и потраживања, јер пружа највише прилике за контролисање готовине и за контролу сумарног, укупног стања дуга и потраживања; то је најбоља спој Прн-бележнице (књ. у коју се прво бележи) и Књ. благајне; да би се олакшало развођење из Д. у Гл. књ., у сваком ставу су назначени рачуни који су у вези и на које се односи поменути став; ту је истакнуто који рачун треба задужити, а којем треба одобрити; прво се истиче дужник (рачун који треба задужити); ако нпр. 3/6. продано на почек Јовану Јовановићу, Ниш, робе за 5 000.- д, тај се случај књижи у Д. с 2 колоне овако:

Јуни	3.	Рн особа Ј. Јовановић, Ниш	5000	—	
		Рн робе за узету робу на почек			5000 —

Рн особа је општи (заједнички) рачун у Гл. књ., а рачун Јована Јовановића, Ниш, је рачун пословног пријатеља у Књ. текућих рачуна (помоћној књ.); Ј. Јовановић примио робу у вредности 5 000.- д зато Рн особа дугује 5 000.- д; Рн робе (који претставља стовариште, магадин робе, одн. магадионара) потражује за испоручену робу 5 000.- д; ако је даље 5/6. узето из Хипотекарне банке трг. фонда 8 000.- д, онда се Рн благајне, који је примио ових 8 000.- д, за ту суму задужује, а Рн Хипотекарне банке та се сума одобрава; тај став у Д. с 2 колоне гласно би:

Јуни	5.	Рн благајне	8000	—	
		Рн Хипотекарне банке трг. фонда за изузетих			8000 —

Ако је 10/6. купљена роба за готово 2 000.- д, благајна је ту суму издала; стога Рн благајне потражује, а како је роба ушла, Рн робе дугује; у Д. с 2 колоне овај би случај био књижен:

Јуни	10.	Рн робе	2000	—	
		Рн благајне за купљену робу			2000 —

У Д. с 4 колоне сви ови случајеви били би овако књижени:

Јуни	3	Рп особа (Ј Јовановић, Нпш)			5000		
		Рпу робе за узету робу на почек				5000	
	5	Рп благајне	8000				
		Рпу Хпш. банке трг. фолда за изузетих				8000	
	10	Рп робе			2000		
		Рпу благајне за купљену робу		2000			

Рачуни: Гл. књ. шт. к. садржи збирку рачуна о потраживању и дуговању, о свим саставним деловима имовине и о чистој имовини; сваки улаз имовинског саставног дела повећава залиху и стање имовинског саставног дела, а излаз 1 имовинског дела може повући за собом улаз др. имовинског дела, и најзад, с излазом 1 имов. саставног дела може бити везано стицање каквог права, какве услуге итд.; према томе како улаз и излаз утичу 1 на 2, и на капитал, разликујемо 3 случаја: а) чисту размену имовине; б) једнострано давање имовинског саставног дела и стицање каквог права и обратно (директно смањивање и повећавање имовине); в) мешовит случај размене. Чиста размена имовине (стварни рачуни) наступа, кад повећање 1 имовинског саставног дела једновремено повлачи и смањивање, по истој вредности, стања 2 имовинског дела; ако је нпр. купљена роба и рачун исплаћен у готову 500.- д. улаз робе је везан с истовременим излазом готовог новца 500.- д.; с 1 стране повећана је робна залиха, а с 2. стране смањено стање благајне у истој висини; имовина је промењена само у својим саставним деловима, али никако и по својој укупној вредности (износу); у Гл. књ. улаз робе се бележи на л. страни Рна робе, а излаз готовог новца на д. страни Рна благајне; за овај случај казаће се: Рп робе дугује Рпу благајне колико вреди роба која је ушла, а Рп благајне потражује од Рна робе одговарајућу вредност која је изишла; или: Рп робе је дужник Рпу благајне, а Рп благајне је поверилац Рпу робе; унесен у одговарајуће рачуне овај пример изгледа овако:

Дугује	Рачун	робе	Потражује
Рпу благајне	500	—	
Дугује	Рачун благајне		Потражује
		Од Рна робе	500

Сваки пословни случај књижи се у Гл. књ. у 2 рачуна; увек се везује рачун који потражује са рачуном који дугује и обратно; у ч. и. р. спада и продаја и куповина робе на почек; кад се роба продаје на почек, према излазу робе стоји улаз потраживања исте величине, а по књигама дугује онај који је прима; ако се роба купује на почек, она онда улази, а излази 1 право потраживања од стране онога који је испоручује; сви дугови пословних пријатеља (потраживања) могу се водити на 1 заједничком рачуну, тзв. Рпу дужника, а сва потраживања оних који робу испоручују (дакле своја дуговања) могу се водити на Рпу поверилаца; у оваком случају посебни рачуни пословних пријатеља (дужника и поверилаца) воде се у нарочитој помоћној књ. (Књ. текућих рачуна, Књ. контокорента); значи да Рп дужника обрачунава активни имовински део; према томе рачуни имовинских саставних делова се деле на: активне и пасивне рачуне; разлика између стања (салда) 1 и других рачуна претставља чисту имовину или главницу (чисту капитал); да би се добио непосредан преглед чисте имовине и да би се контролисале промене на њој, ова разлика се преноси на

нарочити рачун (Рп главнице, Рп капитала); при отварању радње чиста имовина уноси се на »потражује» Рна главнице (овај рачун, који се води као рачун сваког др. повериоца, може се замишљати као рачун отворен сопственику радње); тако почетни капитал чини 1. позицију »потражује» у Рпу главнице; свако даље увећавање капитала у току рада мора се унети на »потражује» Рна главнице, а свако умањивање капитала на »дугује» Рна главнице; при закључку чиста имовина се уноси на »дугује» Рна главнице (претставља се као да сопственик повлачи чисту имовину коју показује предузеће, и пошто је прима, он стога »дугује»); према томе имовина која се покаже при закључку чини последњу позицију »дугује» Рна главнице; Рп главнице стоји дакле према рачунима имовинских саставних делова у извесној супротности. Једнострано давање или узимање 1 имовинског дела (рачуна успеха); ако према улазу 1 имовинског саставног дела не стоји излаз 2., вредност таквог дела претставља чисту увећавање имовине; обрнуто, ако према излазу 1 саставног дела не стоји улаз 2., излаз претставља чисту смањивање имовине; нпр. наплаћена провизија 500.— д претставља узга готовог новца, увећавање чисте имовине (главнице), и сматра се као добит; плаћена станарина 1000.— претставља давање 1 имовинског саставног дела и смањивање капитала; за свако увећавање имовине (добит) Рп главнице је поверилац (потражује), за свако смањивање он је дужник (дугује). Мешовити случај (мешовити рачун) јавља се кад се имовински саставни делови крећу тако да они који улазе вреде више или мање од оних који истовремено излазе; имовина се онда мења не само по саставу (склопу) већ и по својој укупној вредности; ова двојна промена претставља се рачунима; нпр. ако је продана роба која вреди 1500.— д, с добити 300.— д, дакле за 1800.— д, и то на почек, онда се јавља улаз 1 права потраживања (Рп дужника дугује 1800.— д), а истовремено и излаз робе, одл. смањивање исте вредности (Рп робе потражује); стање је ипак повећано за 300.— д који се морају додати чистој имовини; обратно ако се за робу прими мање но што вреди, јавља се губитак који смањује чисту имовину; кад би се у практичном к. могао да издвоји губитак од добитка из дана у дан и од случаја до случаја, такво к. претстављало би савршенство, јер би се не само сваке год., већ и сваког дана имала пред очима верна слика стања радње и показала би се мат. тачно добит и штета; међутим у пракси је тешко одмах извести ово издвајање; догод се мешовити рачуни не закључе, Рп главнице и Рп имовинских саставних делова остају непотпуни и ни 1. ни 2. не може да покаже стање чисте имовине; нпр. нека је узета већа роба на почек за 9000.— д; ако је њена $\frac{1}{3}$ (у вредности 3000.— д) продана за готову (пер каса) за 4000.— д, а $\frac{1}{3}$ (у вредности од 3000.— д) за акцепт 2500.— д, онда Рпу робе треба одобрити обе оне суме и за 1. задужити Рп благајнице (4000.— д) а за 2. (2 500.— д) Рп домаћих мен., јер је добијен мен. акцепт; уношењем инвентарске вредности последње трећине (3000.— д, по цени стајања), на »потражује» Рна робе, утврдиће се добит као салдо на »дугује» овако:

Дугује	Рачун	робе	Потражује	
Рпу поверилаца	9000	—	Од Рна благајне	4000
Добит	500	—	„ „ дом. менница	2500
			Инварска вредност залихе	3000
		9500		9500

Ако робну залиху (последњу трећину) проценимо не по куповној вредности (3000.— д), већ по некој нижој пијачној цени, нпр. са 1500.— д, онда ће обрачун бити:

Дугује	Рачун	робе	Потражује	
Рпу поверилаца	9000	—	Од Рна благајне	4000
			„ „ дом. менница	2500
			Инварска вредност залихе	1500
			Губитак	1000
		9000		9000

Стога што је у практичном животу немогућно одмах израчунати и књижити добит и штету, морају

се водити меновити рачуни; у њих се унесе мешовити послови као чисти послови размене, а одгађа се одређивање добити или штете; к. са мешовитим рачунима постиже свој циљ само периодично, нпр. по истеку полугодишта, тј. при склапању Инвентара и израчунавању и књижењу добити из мешовитих рачуна, које је у тесној вези са састављањем Инвентара; стога је Инвентар за трг. и инд. предузећа неопходан у д. к.; пошто д. к. треба да пружи потпуну слику о пређашњем и садањем имовинском стању и пословним случајевима који увећавају или умањују његов састав, Рн главнице мора бити привремено растављен у поједине потчињене рачуне; у њих спада и Рн губитка и добитка, чији је задатак да покаже добит или штету у 1 временском периоду и да у 1 суми (салду) припреми све то за пренос у Рн главнице; тај рачун привремено ступа на место Рна главнице и прима на »дугује« позиције губитка, а на »потражује« позиције добитка, и салдо »дугује« (смањивање чисте имовине), па се при закључку преноси на »дугује« Рна главнице; салдо »потражује« (као увећавање чисте имовине) долази на потражује Рна главнице; уношење добити и штете у Рн губитка и добитка могућно је тек при склапању Инвентара; према томе Рн губитка и добитка као помоћни рачун Рну главнице периодично скупља губитак и добитак оних рачуна који у току рада показују успех или неуспех (закључивање помоћу Рна губитка и добитка). Код се употребе разни рачуни имовинских саставних делова и разни рачуни главнице, онда се не само растављају имовински саставни делови, већ се и цео обрт радње дели у појединачне слике; да би се и поред тога добила укупна слика стања предузећа, мора се, привидно, ићи обрнутим путем, тј. мора доћи скупљање рачуна и њихових резултата у погледу стања и успеха; стога је потребно увести још 1 помоћни рачун који ће имати задатак да из свих рачуна имовинских делова скупи залихе (активне и пасивне делове); тај рачун се зове Рн изравњања (Биланс-конто); на тај начин систем многих рачуна се своди на 2 рачуна: Рн губитка и добитка и Рн изравњања; у свакој пословној периоди, ограниченој са 2 инвентара, Рн изравњања мора да се примени 2 пута: при отварању (Почетни) и при закључку (Закључни р. и., Закључни биланс); почетни Рн изравњања има задатак да приликом отварања радње раздваја рачуна активу и пасиву којом располаже; закључни Рн изравњања треба да их при закључку покупи у облику салда из разних рачуна; то је закључивање рачуна помоћу Рна изравњања; Почетни рн изравњања даје активу; стога се њему актива одобрава, тј. бележи на његову страну »потражује«; Закључни рн изравњања узима активу и стога се њом задужује, тј. она се бележи на његово »дугује«; Почетни рн изравњања дугује пасиву, а Закључни је потражује; стога се у Почетном рну и чиста имовина јавља као салдо потражује, које мора бити књижено на »потражује« Рна главнице, а на »дугује« почетног Рна изравњања, који се услед тога одмах и изравњања и завршује тиме своју улогу; помоћу Рна губитка и добитка и Рна изравњања, многоконтни систем враћа се на двоконтни систем; тај посао се зове закључивање годишњих рачуна; да би се добио преглед резултата 1 привр. периоде треба средити поједине резултате и скупити по стањима и успесима на 1 збирни заједнички рачун имовинских саставних делова, који се зове Рн изравњања (Рн биланса), а сва повећавања и смањивања капитала, из разних рачуна успеха, на тзв. Рн губитка и добитка; ако се при закључку покаже добит, она се преноси на »потражује« Рна главнице, где се налази и почетна главница; ове 2 позиције у збиру показују крајњу чисту имовину која треба у пару да се подудара са противположним салдом »дугује« Рна изравњања, тако да се оба рачуна: Рн изравњања и Рн главнице међу собом билансирају и претстављају закључну једначину оба низа рачуна. Ако је роба продата за 1500.— д, и ако та сума обухвата вредност робе 1000.— д и добит 500.— д, цела сума од 1500.— д привремено се књижи на Р-ну имовинског саставног дела (овде на Р-ну робе) као вредност која је изишла; тако Р-н робе показује: лево: улаз робе 1000.— д, десно: садашњи излаз 1500.— д; Рн робе се онда претвара у рачун имовинског саставног дела који истовремено обрачунава и успех; према томе сваког дана, за буди који момент, није могућно одредити чисту имовину и успех радње, па к. теориско остаје практично несавршено; добитак, одг. губитак у мешовитом рачуну налази се ако се на »потражује« тога рачуна унесе инвентарска вредност поменуте робе.

Почетни и закључни ставови у Дневнику д. к.

1	<p>Јануар 1935.</p> <p>Следећи</p> <p>Рну изравњања за укупну имовину (активу) по попису</p> <p>Рн благајне 100000</p> <p>Рн робе 60000</p> <p>Рн домаћих меница 10000</p> <p>Рн разних монета 6000</p> <p>Рн покретности 5000</p> <p>Рн непокретности 80000</p>	261000
1	<p>Рн изравњања Следећима за укупан дуг (пасиву)</p> <p>Рну меничних пријема 30000</p> <p>Рну текућих рачуна (поверилаца) 11000</p> <p>Рну хипотекар. дуговања 20000</p>	61000
1	<p>Рн изравњања Рну главнице за чисту имовину по попису</p>	200000
31	<p>Децембар 1935.</p> <p>Следећи</p> <p>Рну губитка и добитка за укупан добитак</p> <p>Рн робе 3000</p> <p>Рн разних монета 2000</p> <p>Рн страних меница 500</p> <p>Рн камата 1500</p> <p>Рн провизије 1000</p>	8000
31	<p>Рн губитка и добитка Следећима за укупан губитак</p> <p>Рну плата особља 2000</p> <p>Рну станарине 1000</p> <p>Рну осветљења 500</p>	3500
31	<p>Рн губитка и добитка Рну главнице за чист добитак</p>	4500
31	<p>Рн изравњања Следећима за укупну имовину (активу) при закључку</p> <p>Рну благајне 120000</p> <p>Рну робе 70000</p> <p>Рну домаћих меница 30000</p> <p>Рну разних монета 10000</p> <p>Рну покретности 4500</p> <p>Рну непокретности 31000</p>	265500
31	<p>Следећи</p> <p>Рну изравњања за укупан дуг (пасиву) при закључку</p> <p>Рн меничних пријема 25000</p> <p>Рн текућих рачуна (повер.) 40000</p> <p>Рн хипотекарног дуговања 15000</p>	80000
31	<p>Рн главнице Рну изравњања за чисту имовину при закључку</p>	185000

ДВОЈНО ПРЕЛАМАЊЕ, особина већине кристала да 1 светлосни зрак разложи на 2; предмети посматрани кроз такве кристале изгледају удвојени; оба зрака који тако постају поларизовани су и у самом кристалу се различито понашају; 1 од њих се зове редован или обичан, а др. нередован или необичан; особина д. п. искоришћена за добијање поларизоване светлости; само тела са кристалном структуром могу двојно преламати; изузетак → Керов ефеат.

ДВОКОЛИЦЕ, највише у употреби у Аз., где су биле познате у давној старини, као ратно и превозно

средство: има их и у Ј. Евр., особито на Б. П. (→ араба, кола).

ДВОКРИЛАЦ → биплан.

ДВОКРИЛЦИ (Diptera), инсекти само са предњим паром крила, док су задња закржљала (њихалице); усени апарат подељен за убадање и сисање; развитак тече с потпуним преображајем; ларве прволике, без ногу и често без главе; лутке код извесних врста покретљиве; врстама најбогатија група инсеката и од огромна значаја по човека и у екон. природи; међу њима има много паразита, преносиоца заразних болести човека и животиња, опасних пољопр. штеточина, а и корисних врста, јер уништавају штетне инсекте или се њихове ларве хране лешинама и орг. материјама у распадању; најзначајнији претставници двеју гл. група су комарци и мухе.

ДВОПЕК, нарочито добро, некад двалут печен хлеб (умешан од житна брашна с мало воде); подесан за болеснике, јер се лако вари.

ДВОПОЛНОСТ → хермафродитизам.

ДВОР 1) село (1000 ст.) и средње место на Уни (Врбаска Бан.). 2) дворац, зграда за становање владара, аристократа или имућних личности, с раскошним одајама за примаче и за становање, свечаним дворанама, монументалним прилазима, степеништима, вестибулима; по раскоши у архт. најпознатији: → версајски у Фрц., → Ескоријал у Шп., Потсдам у Нем., Шенбрун у Аустр. **Дворана** 1) вел. раскошна одаја неког стана или палате, намењена за пријеме, свечаности, игре. 2) вел. простори за јавне приредбе (концертна, поз., судска), или за скупљање и забаву итд. **Дворните**, празан део имања око или позади зграда у варошима; непосредан део земљишта око виле или сеоских зграда; у варошима служи за осветљење и проветравање појединих одељења зграде и величина му прописана грађев. зак.; код зграда где се предвиђају трг. радње у приземљу се може за њих искористити и покрити цело д.; у том случају оно се на 1. спрату отвара у виду терасе и одатле служи г. спратовима као право д. **Дворске будале**, шљавичине на владарским и племићким дворovima, постоје још од Александра Вел.; од 15.-18. в. готово на сваком двору; били образовани људи који имали право да без обзира критикую средину (као Кунц фон дер Розен за Максимилијана I), или богаљи и патуљци с којима дворани терали шегу (као Перкео за пфалачког кн. Карла Филипа); имали и своју униформу у којој се нарочито петицала капа и скиптар. **Д. звања**, у ст. срп. држави стварана су по утледу на виз. двор; под Душаном највиши чиновник био деспот, чiji чин давао само владаоачевом сроднику; затим ћесар, великодостојник до цара, велики slugа (мил. двора за спољ. и унутр. послове), логотет (владарев секретар), казнац (коморник, фин. чин.), чевник (управник добара), дијак (дворски писар); у ст. споменицама на двору се помињу као чиновници и двородржици, протовистијари (старешина ризнице), вистијари (који су цара облачили), ставијак (бригуо се за трезу), евохијар (подрумар), лагатор (старао се за коњушарску службу). **Д. поезија**, уметничка лирска и епска п. по средњев. кнежевским дворovima у сев. Фрц., Прованси и Нем. **Д. статут**, правилник о правним положају Краља и чланова краљ. дома; у прив. праву јел. д. с. прописује: пунолетство Краља и престолонаследника навршењем 18. год. живота; за ступање у брак принчеви морају имати краљево одобрење (иначе брак остаје пуноважан, а члан дома губи то својство); чланови дома се не смеју задуживати преко величине прихода без Краљевог одобрења.

ДВОРЖАК 1) **Антониј** (1841.-1904.), чешки композитор, проф. пранског конзерваторијума, директор Нац. конзерваторијума у Љубојорку; имао вел. мелодиску инвенцију и разноврсност тонског колорита; обрађивао нарочито камерну муз., обогатио сонату и симфонију уносећи у њих логичан став и скерцо чешке муз. елементе и облике (**Думка**, **Елегија**, **Фуријант**); опере немају довољно драматичности и делују више мелодијом и ритмом; хроматику примењивао с успехом и непомредно; припада више класичној него романтичној шк.; компоновао: симфоније, симф. поеме, увертире, ораторијум **Св. Људмила**, **Стабат Матер**, **Реквием**, балладу **Свадбени дарови** и др. 2) **Арношт** (1880.-1933.), чешки драмски писац; гл. дела: **Кнез Вацлав IV**, **Бела Гора**, **Поштен Матија** (у заједници с Ј. Климом). 3) **Карел** (* 1893.), чешки вајар, познат нарочито као портретист. 4) **Ксавер** (* 1858.), чешки

песник; гл. дела: **Златном стазом**, **Surgum cogda**, **Медитације**.

ДВОРНИКОВИЋ 1) **Владимир** д-р (* 1888.), филозоф, б. проф. флз. на Унив. у Загребу; објавио више стручних расправа и дела; важније ствари: **Оба основна типа филозофирања**, **Савр. филозофија**, **Студије за психологију несимијума**. 2) **Људевит** (* 1861.), педагог, проф. у ч. шк.; прво присталица Хербертове пед., а доцније прешао с пед. радова на флз. културе и књиж. критику; гл. дела: **Темељи психологије**, **Есеји из подручја пед. психологије и естетике**, **Узгојна идеја у култ. појевсти човечанства**, **Пед. дидактички приручник**.

ДВОРНИЧИЋ **Матко** (* 1886.), адв. и писац; написао неколико прича и цртица из живота Истре и о. Крка, а бавио се и књиж. критиком.

ДВОРСКИ **Виктор** (* 1882.), чсл. географ, писао и о нашим крајевима: **Јулиски Алпс**, **Екон.-геогр. студија Црне Горе**.

ДВОСЕД, биплан, аероплан са 2 места.

ДВОСУПНИЦЕ → дикотиледоне.

ДВОТАКТНИ МОТОРИ, клипни мотори с унутарњим сагоревањем код којих гасови потискују клип само при сваком 2. ходу клипа.

ДВОУСНЕНИ СУГЛАСНИК → сугласник.

ДВРСНО ПОЉЕ, мало карсно поље, с. од Рисанског Зал. у Воки Которској (Зетска Бан.); у њему тврђава Драгаљ, коју подигла Аустр. 1836., позната из кривошишког устанка 1860.

ДВУР КРАЛОВЕ, варош (15 000 ст.) у ЧСР.

Д. Д., скраћеница за деоничко (акц.) друштво.

DE (лат.), предлог и предметак у сложеницама са значењем: о, од на: **De gustibus non est disputandum** (лат.: о укусу не треба расправљати), значи: свако је слободан да мисли и да истакне што му се допада или не допада. **De jure**, по праву, према правним прописима. **De mortuis nihil nisi bene** (лат.: о мртвима треба само добро говорити), кад хоће да се истакне да је покојник имао и мана, али је ред да се оне не споминује. **De nihilo nihil** (лат.: из ничега ништа не постаје, — Лукреције према Епикурову учењу). **De profundis** (лат.: из дубине), прве речи 129. псалма, који се, код ркат., чита обично с посмртним молитвама. **De facto**, према чињеницама, стању ствари; стварно, заиста; супр. → **de jure**.

ДЕАК **Ференц** (1803.-1876.), мађ. државник, правник, нар. посл., вођ либералне опозиције против Метерника; у Бањалијевој влади мин. (1843.), али умерен; повукао се после предузимања власти од стране Кошута; по угушењу мађ. буне (1849.), истакао се као вођ Мађара; 1 од гл. стваралаца а.-у. дуализма; преговарао с Хрватима око нагодбе.

ДЕАНОВИЋ **Мирко** (* 1870.), романист, проучава везе наше књиж. с романским, важнаја дела: **Талијански театар у Дубровнику**, **Одрази гал. академије «degl arcadia» преко Јадрана**, **Талијански утицај на јсл. књиж.** (на фрц.).

ДЕБАР, варош и средње место (5 466 ст.) на д. оба-

ли Црног Дрина, под пл. Крчином (Вардарска Бан.); у околини радиоактивна и сумпоровита хипертерма **Дебарска** и **Косоварска Вања**; лече реуматизам и ж. болести. **Дебарска епархија**, постоји сигурно од 11. в. са седиштем у Пишкопје (која и добила име по еп.); касније седиште пренесено у Горњи Д., у место које се и данас зове **Пискупштина**; у самом Д. владине стањују тек од 18. в.; у 1. пол. 17. в. спојене еп. д. и кичевска, а 1890. д. и велеска. **Д. жуна**, мала жуна око Д.; стан. Срби, великим делом помуслимане; у селу **Кодацику** Јуручи, давнашњи тур. колонијци. **Д. мајстор**, нар. уметници из околине Д. који се крајем 18. и почетком 19. в. бавили дрворезбарским радом; великим пореклом из Галичница; радили највише за црк.: иконостасе, столице, вивоте, проповедаонице; најпознатији њихови радови у црк. св. Спаса, у

Вигорском ман., Леснову, Хиландару; изразито фолклорна ум., с нешто средњев. традиције и јаким утицајем западњачког барока. Д. Поље, погранична обл. између Југосл. и Арб.; дели се на Горњи (у Југосл. око Д.) и Доњи Дебар (у Арб., око Пинхопеје); у Горњем стан. прав. и мусл. Орби. мусл. Арбанаси и поарбанасени Срби, а у Доњем: мусл. Арбанаси.

ДЕБАРКИРАТИ (фрц.), искрцати. **ДЕБАТА** (фрц.), усмено претресање научног или полит. предмета; расправљање.

ДЕБЕЛА БЕРТА → Берта.

ДЕБЕЛА ТИКВА (*Cucurbita alba*, фам. Cucurbitaceae), дуговечна зељаста биљка, репаста, жућкаста корена; повинуша с прогим рашликама, дуга до 4 м; стабло и лишће рапани (покривени кратким бодљама); лишће дељено у 5 режњева; цветови једнодомни, зеленкасто-бели; плод црна, округла бобица; живи по оградама, шумама и шибљанима у Евр., Аз., О. Амер.

ДЕБЕЛО БРДО, код Сарајева. знатно пренст. насеље; постојало од неолитика до доласка Римљана.

ДЕБЕЛО ЈЕР (ъ) → јер.

ДЕБЕЉАК Антон (*1887.), слов. песник; рано се почео бавити књиж., претежно поезијом; преводио са страних језика.

ДЕБЕЉАНОВ Димчо (1885-1916.), буг. песник; символист, под фрц. утицајем.

ДЕВЕТ (лат.), другеје. Д. страна, на коју се пишу дуговања пословног пријатеља (страна «другеје»), д. страна 1 рачуна. **Девитор**, дужник.

ДЕБИ (фрц.), прво јавно испуњање, нарочито на позорици.

ДЕБИЛАН (лат.), слаб, слабоуман у најблажој мери. Дебилност, слабо телесно развиће, мршавост, смањена способност за живот; нарочито код новорођенчади; узроци јој теже и дуготрајне болести мајке за време трудноће (тбк., сифилис, дуже разне болести, недовољна исхрана). **Неуролошка Д.** → слабоумност.

ДЕБИСИ Клод Ашиј (Debussy, 1862-1919.), фрц. композитор, творца муз. импресионизма (под утицајем импресионизма у сликарству); у његовој муз. има егзотике, а чудна, богата и ритичком разноврсношћу обојена хармонија даје им нарочито драж; опера *Пелас* и *Мелизаида* рађена на основуа протиничм Вагнеру и одликује се срдачном простотом и приношћу; компоновао оркест. дела (*Море*, *Поподне* *Једног Фауна*), мистерију *Мучена св. Себастијана*, камерне сонате, гудачки квартет, несме.

балете, клав. прелудије и др.

ДЕБИТИРАТИ 1) (од лат. debitum: дуг), ставити на терет, задужити. 2) (од фрц. debut), прво испуњање. → деби.

ДЕБЛИН (Ивангород), утврђење у Пољ. у војводици Лублињу; у свет. рату брањено од стране Руси.

ДЕБЛИН Алфред (Döblin, *1878.), нем. лекар и романописац, под утицајем Фројда; приказује кретање вел. људских маса (*Валенштајн*, *Александров трг* у Берлину).

ДЕБЛО, гл. надземни део стабла; доле прелази у корен, а горе носи крошњу дрвета; најважнији део стабла, нарочито код дрвећа способног за тхп. употребу.

ДЕБОРА (евр.: псела) 1) јевр. пророчица и јунакиња из 15. в. пре Хр. 2) наслов Хенделовог ораторијума.

ДЕБОРД-ВАЛМОР Марселан (Desbordes-Walmore, 1786-1859.), фрц. песникиња романтичне епохе; неколико збирки песама прожетих искреном лирском осећајношћу.

ДЕБОРИН Аврам М. (псеудоним: А. М. Јофе, *1881.), рус. марксистички филозоф и историчар; припада тзв. механистима (групи рус. марксита који одричу да левинизам у ист. марксистичке флз. претставља виши ступањ); гл. дела: *Увод у флз. дијалектичког материјализма*. *Лудвиг Фајербах*, *Филозофија* и *марксизам*, *Дијалектика* и *прир. науке*.

ДЕБРАНИ (по нар. и: Деборлије, Дебарлије, ребе Д.), стан. обл. → Дебра око ср. и делимично око доњег тока Црног Дрима; Срби, прав. и мусл. (Торбеша), али међу њима има и Арбанаса и мало Турака; због Арбанаса који су долазили насилним пу-

тем, Срби напуштали сточарство и одавали се печалбарству; овај крај давао веште занатлије: зидаре, каменоресце, копаничаре, дрворесце (→ дебарски мајстори) и иконописце (→ зографи); посебну етничку групу међу Д. чине Рекалије или Реканци, звани и → Мијаци.

ДЕБРЕЦИН, град (103 000 ст.) у н. Мађ.; унив., в. пољопр. шк., трг. акад.; метална и дрвна инд.; извози жито и коље.

ДЕБРЦ, рушевине средњев. града на Сави, и. од Шапца, у истојменом селу; престоница краља Драгутина (1282-1316.).

ДЕБРЦА, мањи предео (око 20 села) у Ј. Србији, око г. и ср. тока Сатеске, д. притоке Црног Дрима; веома плодан крај.

ДЕВ 1) Оскар (*1868.), судија, слов. композитор хоров, композиција за глас и клавир, скупљач слов. нар. песама, које обрадио за хор. 2) **Феликс** (Johannes Damascenus a nomine Mariae, 1732-1786.), слов. песник; објавио збирку лир. песама у зборнику *Писанице*.

ДЕВА, деви (санскрит), опште име богова и богиња у ведској религији.

ДЕВАЉВАЦИЈА (фрц.) 1) спуштање вредности (мерене златом) неке новчане јединице, која услед инфлације или погоршања привр. прилика већ изгубила од своје првобитне курсне вредности; чини се када 1 држава сређује свој поремешени новчани систем и ставља новч. јединицу на н. базу покрива. 2) обарање, снижавање цена роби и сл.

ДЕВАНАГАРИ, најобичајнија врста писма за → санскрит.

ДЕВАСТАЦИЈА (лат.), пустошење, опустошење.

ДЕВЕНТЕР, варош (35 000 ст.) у Хол.; инд. дувања. *Илимова*, метала и бродоградња.

ДЕВЕНТРИ (Darenty), варош (14 000 ст.) у Енгл.; инд. кожа и обуће.

ДЕВЕР 1) мужевљев брат. 2) ручни д., сведок на венчању, води невесту у сватовима. 3) сведок при двобоју, секундант.

ДЕВЕРИКА (*Abramis brama*), слатководна риба из групе белих риба, јако опљоштена тела и вел. чмарна пераја; живи у мирним муљевитим водама и нарасте до 6-7 кг; месо средњег укуса.

ДЕ ВЕТ Кристијан (De Wet, 1854-1922.), бурски ген.; успешно ратовао с Енглезима у бурском рату; поново устао противу њих 1914., али побеђен и ухваћен.

ДЕВТЕРАЦ, стих од 9 слогова, редак, а веома музикалан, са цезуром после 5. слога; често се комбинује с др. стиховима.

ДЕВИЗА (фрц.) 1) првобитно слика на грбу с кратким објашњењем њеног смисла; кратка изрека која казује мисао, осећање, идеал неког удружења или човека. 2) средство плаћања у иностранству, нарочито чек, телегр. и писмени налог за исплату, меница платива у иностранству; њима се тргује нарочито на берзама; у време привр. тешкоћа, трговина д. се подвргава нарочитим контролним мерама и ограничењима.

ДЕВИЈАЦИЈА (лат.), скретање неког тела (лаза, магнетна игла, ветар) од правца кретања. Д. магнет. ска, угао који заклапа магнетска игла на броду или авиону с магн. меридијаном; настаје под утицајем бродског, оди. авионског магнетизма (→ Земља, Земљин магнетизам.) Д. пута, д. потока, померање друма или потока односно њихово прилагођавање потребама жел. пруга ради безбедности и правилнијег кретања саобр. на жел. путу. Д. **после пречаге** (*deviatio septi nasi*), искривљеност н. п., чешће услед поремећаја у развиљу, ређе услед повреда; омета правилно дисање и тим изазива разна обољења и неправилности нарочито органа за дисање; исправљање операцијом. **Девијациона сила**, сила Земљиног обраћања, која утиче на скретање ветра, тако да овај не струји право од високог ка ниском притску, већ на сев. полулопти скреће удесно, а на ј. улево.

ДЕВИНКУЛИРАЊЕ (лат.), поступак којим се хартије од вредности које гласе на име претварају у хартије на доносиоца.

ДЕВИС 1) Вилијам Морис (Davis, 1850-1934.), амер. географ; бавио се углавном геоморфологијом и изнео своју теорију о геогр. ерозионом циклусу, чим много утицао на развој савр. геогр. 2) **Дејерсон** (1808-1889.), амер. државник кој у доба сецесионал рата ј. државе изабрале за свог председника; по свршетку рата ухваћен и предан суду, али убрзо пуштен на слободу. 3) **Џон** (1550-1605.), енгл. морепловац; открио Дејвисов Мореуз, који спаја Бафн-

ново М. с Атланским Ок. Девисов куп, тениско такмичење екипа свих држ.; осн. га 1900. Америкавад Девис; борбу одлучују 5 утакмица: 4 појединачне (сингл) и 1 удвоје (дабл); игра се по куп-систему. **ДЕВИТАЛИЗАЦИЈА ЗУБА**, умртвљење и екстракција сржи, врши се у локалној анестезији с повиканом или дејством арсеновог оксида, карболне киселине, кобалта.

ДЕВИЧ, план. (771 м) и ман. Ваведља у Дреници; подигао га деспот Ђурађ Бранковић; очуван до данас, много поштован од Срба и Арбанаса; у њему мошти Јанићија Девичког.

ДЕВИЧЉАК → химен.

ДЕВКАЛИОН, краљ Фтије у Тесалији, син Прометеја и Пандоре, ожењен Пиром; по Прометејеву савету укрпао се са женом у барку и спасао се од потопа, који на Земљу нустно Зево; затим, опет по савету свог оца, заједно са Пиром бацао камење преко главе; од сваког камена који бацао он постао је човек, а од сваког камена који бацила Пира постала жена.

ДЕВНОПОРТ, град (60 000 ст.) у држави Ајови (САД), трг за житарице и дрво; инд. метала и млинарство.

ДЕВОЈКА 1) особа ж. пола с озакама девичанства. 2) неударна жена. 3) (знак ♀) савезице у → зодијаку; највећа звезда Спика, у продукењу веће дијагоналне Вел. Медведа. Девојаштво → виргинитет. Девочица, старије дете ж. пола, до 14. год.

ДЕВОЛИ, река у Арб., д. саставница Семена, извири на пл. Грамосу, у корчанској котлини, утиче у Маличко Ј.; потом као његова отока тече до изласка у Музацију, где се састаје с Осумом.

ДЕВОЛУТИВНИ ПРАВНИ ЛЕК, у грађ. судском поступку они п. л. (привиз, ревизија и рекурсе) који предмет упућују од нижег суда вишем; у случају изјаве оваквог п. л., суд против чије одлуке он изјављен нема права да се сам врати на поновно испитивање своје одлуке.

ДЕВОН, формација палеозојске ере (име по обл. у Енгл., где 1. пут проучена); за њена трајања постале набирањем Каледонске Пл.; д. карактеришу прва развијенија копнена флора, доста распрострањене рибе, оклопаче (са вел. и дебелим краљуштима и плочама); код нас није поуздано доказан, али га вероватно има, само девонски седименти метаморфисани и орг. трагови утврђени.

ДЕВОНШАЈР (Devonshire), грофовство у јз. Енгл.

ДЕВОТАН (лат.) побожн, пун страхопоштовања, покоран, повизан. **Девотионалије**, предмети који служе побожности, слике светитеља итд.

ДЕВЧИТ Иван (1858-1908.), уч. и приповедач; писао књ. за децу и доста наивне ист. и савр. приповетке.

ДЕГА Едгар (Degas, 1834-1917.), фрц. сликар, претставник импресионизма; прво радио одличне портрете у духу фрц. традиције, потом се сав одао пастилу и дао сјајне сцене из поз. и ж. актове.

ДЕГЕНЕРАЦИЈА (лат.), изрођавање, дезинтеграција живе хелије, веома честа појава у организму, јавља се под утицајем разних фактора: дегенеративни процеси могу захватити осн. протоплазму или само поједине елементе хелије (миофибриле, цилиндрике, Нислова тела и др.); неки дегенеративни процеси могу се манифестовати појавом н. супстанција у самој хелији: масти, пигмента, минер. соли, амилоида, гликогена и др.; механизам појаве ових материја веома компликован и веома различит; постоје више врста д.: воштана, колоидна, еритрофилна, масна, гранулирана, хиалина, вакуоларна, пигментарна, гликогена, амилоидна и др. Дегенерација, човек с јако поргоршаним физ. и духовним особинама. **Дегенерисати** се, изродити се, променити прпр. своје прсте нагоре.

ДЕГЛУТИЦИОНА ТУБЕРКУЛОЗА (лат.), инфекција настала уношењем бацила тбк. у тело гутањем, прпр. употребом млека, нарочито некуваног, и млечних производа од тбк. краве, или када тбк. мајка храни дете својом кашиком; у околини тбк. болесника честа је инфекција »брљањем«, нарочито код мале деце, која, пузећи по поду, дохвативши се свачега и трпајући прста у уста, уносе у тело клицу тбк.

ДЕГРАДАЦИЈА (лат.), одузимање чина у вој.; долазак на нижи положај.

ДЕГРАС (фрц.), очврснута риблије уље добивено дубањем ваздуха у нарочитим апаратима, или као отпадак код сјајског штављења кожа; у оба случаја незасићени глицериди уља везују (адирату) ваздушни кисеоник и дају засићене глицериде чврсте конзистенције; лако се емулгира водом, због чега се употребљава за машињене кожа.

ДЕ-ГРАФОВ ФОЛИКУЛИ, делчица јајника у којем се, као у гнезду, налази јаје; својим хормоном фолкулном делује на развијање ж. полних органа уопште,

а посебно на слузокожу материце у току менструалног циклуса.

ДЕГРЕСИВНО ОПОРЕЗИВАЊЕ, кад је пореска стопа све слабија за сваку нижу класу пореског извора. **Д. прогресија** (успорена), кад је повећање стопе све слабије за сваку већу класу пор. извора.

ДЕГУСТАЦИЈА ВИНА → анализа вина.

ДЕДАЛ, грч. грађевинар, рођен у Атини; морао да бежи на Крит, где саградио краљу Миносу лабиринт; касније пао код Миноса у немилост и покушао да побегне преко мора помоћу крила, начињених од перја и воска; у томе успео и провео остатак живота у Ит. или Ег.; његовом сину Икару, који бежао заједно с њим, Сунце истопило крила, па нао у море и удавио се.

ДЕДЕАГАЧ (Александриполис), варош и слабо уређена лука на Егејском М., на трачкој обали, з. од ушћа Марице (Грч.).

ДЕДЕКИНД Рихард (1831-1916.), нем. математичар, нарочито допринео развоју модерне алгебре, а чувен и по својој прецизној теорији ирационалних бројева (Дедекиндов пресека).

ДЕДИЈЕР Јерто (1880-1918.), доцент унив. у Београду; бавио се антропологијом. (**Билеке Рудине**, Херцеговина, И. Србија и др.) и геоморфологијом (поглавито глацијацијом).

ДЕДИНАЦ 1) Милад (* 1902.), песник надреалистичке групе; збирка стихова: Јавна птица. 2) Радоје (1850-1913.), картограф; гл. радови: карта Кнеж. Србије од 1815-1833. и карта В. и Х.

ДЕДИЊЕ, брдо и предграђе вила код Београда; на њему краљ. дворца с касарнама Краљ. гарде.

ДЕ ДОМИНИС Марко Анту (1560-1624.), сплитски надбискуп; умро у затвору, у који га, као сумњивог, бацно папа Урбан VIII.

ДЕДУКЦИЈА (лат.), извођење појединачних истина из аксиома или из општих зак. раније утврђених на темељу искуства. **Deductio ad absurdum**, врста индиректног доказа при чему се погрешност неког тврђења доказује тим што се покаже да су тврђења која из њега произлазе противречна. **Дедуцирати**, извести, изводити, прр. закључак, суд из нечега.

ДЕЖЕВА, л. притока Рашке (Зетска Ван.); извири са пл. Голије, а улива се близу Н. Пазара.

ДЕЖЕВО, код Н. Пазара; у њему се налазио двор срп. краљева у 13. в.; познато у ист. што ту краљ Драгутин уступио 1282. престо брату Милутину (дежевски уговор); остало мало од ст. дворовна трага.

ДЕЖЕЛИТ 1) Велимир д-р (* 1864.), књиж., б. чин. и управник унив. библиот. у Загребу; писао слабе ром. и неколико романтичарских приповедака и романа с мање-више изразитом верском тенденцијом; корисници му рад на науци (студије о М. Врховцу, Ђ. Гају и др.). 2) Ђуро (1838-1907.), књиж.; почео књиж. рад као новинар; био уредник календара Драгољуб и 1. уредник Вијенца; написао више приповедака без трајније књиж. вредности. 3) Станко (* 1893.), економист, плодан сарадник банкар. и екон. часописа.

ДЕЖЕРИН Ј. (Dégérine, 1849-1917.), фрц. неуролог, проф. у Паризу; 1 од осн. модерне неур.; протумачио значај многих симптома у неур., проширио познавање фал. функција мозга; описао болест која носи његово име.

ДЕЖМАН 1) Иван д-р (1841-1873.), лекар; бавио се и књиж., али без правог успеха; његови епови **Смилан** и **Ковиљка** и **Зрински** данас потпуно заборављени; заслужнији као радник на нашој мед. терминологији; његов **Вијечник лечничког називља** издала Јел. акад. (1868.). 2) Миливој д-р (* 1873.), новинар (свршно у Бечу мед.), у младости се бавио књиж. и борио за модерна схватања младих против старијих књиж. скупљених око Матице хрв.; уређивао гл. орган младих, **Живот** (1900-1901.), и мање успели **Хрватски салон**; као књиж. није имао успеха; од рата се бави претежно новинарством као гл. уредник **Обзора**.

ДЕЖЊЕВ Семјон, рус. морепловац из 17. в.; открио 1648. Берингов Мореуз.

ДЕЖУРАТИ (фрц.), вршити службу на одређеном месту у извесно време, ради надзора или указивања помоћи. **Дежурни**, службеник одређен да дежура. **Дежурство**, служба и време дежурања.

ДЕЗАВУИСАТИ (фрц.), оповрћи, одрећи, не признати, натерати у лак.

ДЕЗАГРЕГАЦИЈА (нлат.), распадање стена на њихове саставне делове под утицајем загревања или хлађења.

ДЕЗАСИМИЛАЦИЈА (лат.), хем. процес супротни процесима → асимилације; разграђивање материја које хелије нису употрebile, или продуката који настају при трошењу самих хелија.

ДЕЗЕ Луј (Desaix, 1768-1800.), фрц. ген.; учествовао у Бонапартином походу на Ег.; погинуо код Маренга, где много допринео победи Француза.

ДЕЗЕЗ Ромен (Desèze, 1748-1828.), фрц. адвокат, брано Луја XVI у Конвенту.

ДЕЗЕНТЕРЕСМАН (фрц.), незаинтересованост; у полит. изјава неке владе о њеном немешању у некико питање.

ДЕЗЕРТЕР (фрц.), војник који побегне, бегунац. **Дезертирање**, бекство из вој.; у миру: вој. лице које самовољно напусти своју команду и не врати се за 7 дана или кад толико прекорачи отсуство; у рату: кад напусти своју команду за 2 дана, а бојиште и за најкраће време; у рату се кажњава смрћу, а у миру затвором и губитком чина.

ДЕЗИНСЕКЦИЈА (лат.), уништавање штетних инсеката. **Црне ваши** и гљиве уништавају се шишањем косе, мазањем главе мешавином петролеума и маслинова уља, живином мапућу, крезоловом водом; после 6-12 сати глава се опере сапуном и топлом водом. **Беле ваши** тамане се шишањем свих длака на телу, потом купањем топлом водом и зеленим сапуном; поузданије мазање смешама као против црних вашију; рубље се кува или потопи у 2% крезолну сапуницу за 2 сата; ствари које подносе пару подржавају се д. у парном апарату.

Д. станова се врши сумпорисањем или цијановодоничном киселином; буве се тамане 3% карболном киселином, крезолном сапуницом, лизолом и нафталеном (20 г на м²), који се може растворити у бензину те се том смесом прекажу зидови, подови и ствари. **Стенице** се уништавају у стварима д. у парном апарату; у креветима и намештају рибањем и засипањем пукотина вредим раствором карбола, лизола, крезолне сапунице, петролеума; у становима циклоном и → сумпором, **буба-швабе** фосфором и → бухачем: мухе чистотом, поливањем ђубришта кречом, хлорним кречом, црним карболом итд.; у кућама се хватају на лепак (истопи се 200 г колофонијума и дода му се 50 г ридиусова уља и мало меда или шећерног сирупа); трјује се мешавином 10 г формалина, 20 г млека и 70 г воде у плитком суду; **биљне штеточине** се уништавају помоћу нарочитих отровних гасова или пара, међу којима се најчешће употребљавају цијановодонична киселина, хлоропирин, угљеников тетрахлорид итд.

ДЕЗИНФЕКЦИЈА (лат.), уништавање заразних клиста на телу и загађеним предметима; **физ.** се врши сунчањем, топлом струјењом паром, сагоревањем, а **хем.** средствима раствореним у води или гасовитом стању (креч, хлорни креч, карболна киселина, крезол, формалдехид, лизол, алкохол итд.); **за д. руку:** 1% сублимат, раствор лизола или лизоформа и 70% алкохол; **руке** прати сапуном и четком у топлој води најмање 5', затим исто толико у д. течности; **за д. болесника** употребљава се топло купатило, прање сапуном (подеснији тушеви, јер се у кади болесник стално бава у задрљаној води); после болести (мресе, вел. богиње, шарлах) истрљати тело по купању раствором сублимата, лизола или лизоформа; **д. ствари:** д. одела, књ., хартија и сляка врши се гасом формалдехида; дрвеног намештаја, пода, ствари од коже и гуме прањем у крезолној води, лизолу или лизоформи, а четка за косу прањем у раствору формалина; зидови кречењем; **судови** за јело и за пиће кувањем 15' у 2% соди; метално посуђе, кашике итд. кувањем за време од 1 сата у 1% формалдехиду; болесничке каде, корита и умиваоници хлорним кречом (који се сипа у судове пуне водом док се не осети јак мирис на хлор); **ђубре** из болесничке собе, загађени завојни материјал прелива се карболном водом (боље спати); у судове за испљувак, мокраћу и измет пре употребе ставити раствор крезола или крезолна сапуна; **места где стоје ови судови** треба прати д. течностима; **измет** из пужничке јаме дезинфикује се кречним млеком или хлорним кречом. **Дезинфекциони апарат** → апарат.

ДЕЗОДОРАЦИЈА (лат.), отклањање непријатног задаха или смрада, који се развија приликом биохем. процеса, нарочито труљења; врши се поливањем извора смрада кречним млеком или другим дезинфекционим средствима, затрпавањем земљом и поливањем средствима за д.

ДЕЗОРГАНИЗАЦИЈА (лат.-грч.), распадање нечега што је било уређено; растројство.

ДЕЗОРИЈЕНТАЦИЈА (лат.), пометња, обезглављеност.

DEI GRATIA (лат.), по милости божјој; формула којом најпре бискуп, а попније и владари означавали неограниченост своје власти; под утицајем демократ. схватања о извору власти, у неким се монархијама, нпр. у Ит. и Југосл., горњој форм. додају и речи: и вољи народној.

ДЕИДАМИЈА, кћи скироског краља Ликомеда. Ахилова жена, Пирова мајка.

ДЕИЗАМ (лат.), учење по којем се постојање бога као основе света може доказати помоћу разума, па нам према томе открочење није потребно ни као извор сазнања уопште, ни као извор сазнања бога.

DE IMITATIONE CHRISTI (лат.), о угледању на Христа; дело → Томе Кемпског; веома познато у хришћ.; преведено и на наш језик.

ДЕИР-ЕЛ-БАХАРИ, село у Ег., где се некад налазила ст. ег. престоница Теба.

ДЕЈАН ВОЈВОДА (Јекић Драгомир, 1881-1913.), четнички вођ, као свршени хемичар ступио 1905. у четничку акцију и храбро се борио; учествовао и у балк. рату.

ДЕЈАНИРА, кћи калидонског краља Енеја и жена Херкулова; покушао да је отме кентаур Нес, али га Херкул убио отровном стрелом; кад је Херкул оставао, она му послала Несову тунику, коју он обукао и одмах осетио тако страшне болове да се сам сгалио на брду Ети; после тога и Д. се убила из очајања.

ДЕЈАНОВИЋИ, срп. властееоска породица ср. в.; родоначелник јој севастократор Дејан, зет Стевана Дечанског, господар кумановске обл.; његови синови и наследници: Јован Драгаш и Константин наследили обл. деспота Олјивера и проширили своју власт до Струмице, Штипа и Велбужда (који по Константину и данас носе име Кјустендил, Вустандил); Јован умро око 1378., а Константин са краљевим Марком погинуо у бици на Ровинама 1395.; после његове погибје, његове земље покорили Турци.

ДЕЈОК, медски владалац, по предању основао моћно царство с престоницом у Егбатани; наследио га Фраорт.

ДЕЈОТАР, кнез Галатије из 1. в. пре Хр.; склопио савез с Римљанима против Митридата; тукао се код Фарсале против Помпеја.

ДЕЈСТВО, промена која неки узрок изазива на неком живом или неживом бићу. **Д. inter partes**, правило у прив. праву; по њему о 1 акту не могу водити рачуна лица која у њему нису учествовала.

ДЕЈТН (Dayton), град (200 000 ст.) у држави Охајо (САД); инд. метала и хартије.

ДЕЈФОВ, син тројанског краља Пријана и Хекубе; муж лепе Јелене после Парисове смрти; убио га Менелај после пада Троје.

ДЕЈФОВА, Сибила из Куме, кћи Глаука и Хекатеје; волео је Аполон и дао јој да живи 1000 г.; у време Енејиног доласка у Ит. имала 700 г.

ДЕКА (грч.), десет, нпр. д.-грам (дгг) = 10 г. **Декадр**, десетоугаоник → полигон. **Декада**, скуп од 10 год. **Декадни бројни систем** → бројни систем.

ДЕКАБРИСТИ, децембристи (по месецу децембру), рус. завереници која на почетку владе Николе I дигли буну у Петрограду и Украјини (1825.) с намером да укину у Рус. апсолутизам и заведу или уставну монархију или риб.; побуне брзо угушене, а вођи строго кажњени.

ДЕКАДЕНЦИЈА (нлат.), опадање. **Декадент**, књиж. присталица нарочитог ум. правца с краја 19. в.: сим-инпресионист.

ДЕКАЗ Ели (Desazes, 1780-1860.), истакнут либерални мин. Луја XVIII и претседник владе; збачен с положаја после убиства војводе од Берија.

ДЕКАЛО, кало (ит.), накладка за губитак у тежини или мери код течности (нпр. испури или се сасуши при транспорту), мањак или губитак при претпању или прекривању металног новца, губитак у тежини због прљавштине која се налазила на новцу пре прекривања; за робу се каже да је калирала, декалирала.

ДЕКАЛОГ (грч.), 10 заповести божјих које прима јевр. и хришћ. црк.; на Синају их бог дао Мојсију на 2 камене плоче.

ДЕКАЛЦИФИКАЦИЈА (лат.), смањење калцијума у организму, нарочито у костима и зубима; појава д. нарочито изражена код тбк. Д. зуба, губитак кречних соли зуба, јавља се при општој д. организма услед тешких, нарочито заразних болести, старости и код трудних жена; на зубима у почетку д. кречне соли местимично ишчезавају и дају повода квари; лечење: јачање организма, витамини, орг. кречни препарати; лечити и пломбирати кварне зубе.

ДЕКАМЕРОН (грч.), причање у 10 дана, збирка новела ит. писца → Вокача (издала Савремена библиотека, 1935.).

ДЕКАН 1) висораван на ј. делу пол. Индије, између план. Зап. и И. Гата и Винје Пл.; у ј. делу висок око 1000 м, а према С постепено пада до 600 м; испресецан рекама: Нарбада (утиче у Арабики Зал.), Маханади, Годавара, Кјетна и Кавери (утичу у Бенгалски Зал.); клима монсонска и влажна; успевају: памук, просо, ориз, опијум, чај, кава, а на з. обали, поред мора, бибер. 2) (лат. decanus: вођ десеторице), у рат. црк. старшина црк. установе, више парохија; старшина 1 фак. Деканат, уред. достојанство, подручје деканово.

ДЕКАН Александр Габриел (Decamps, 1803.-1860.), фрц. сликар, највише сликао жанр-сцене.

ДЕКАПИТАЦИЈА (лат.) 1) одрубљивање главе, 2) операција при којој се одрубљује девети глава у циљу завршавања поробаја у интересу женога матере. **ДЕКАПОДЕ** (грч.), група ракова с 5 пари ножица за покретање, смештених на грудним чланцима; 1. пар тих ножица развијен у облику штипаљке; грудни срасце са главом у једноставну главено-грудну обл.; има већи број врста, од којих већина живи у мору, а у слатким водама гл. преставник речни рак (Potamobius).

ДЕКАРТ Рене (Descartes, 1596.-1650.), фрц. математичар, физичар и филозоф, 1 од највећих уопште; у флз. заступао дуализам метафиз. принципа (постоје дух и материја, а бог праснов између та 2 реална принципа); његов је став: Cogito, ergo sum; у сагласности с општим тенденцијама књиж. и духа свог доба, допринео. уздицањем разума као неогрешивог инструмента сазнања, да се појачају и јасније испоље особине фрц. класицизма; његов се утицај пренео на 18. в., који подвргао

критици разума полит. и рел. питања, о којима Д. није расправљао; у мат. показао како се увођењем координатног система могу особине кривих линија изразити 1 једначином са 2 променљиве (координатама) и тиме створио аналитичку геом.; употребом изложитеља поставио основе степеновања; гл. дела: Расправа о методу, капитално дело фрц. класичне прозе, Размишљања о првој флз., Принципи филозофије, Душевне страсти. — Декартов лист (фолјум), равна крива 3. степена.

ДЕКАТИРАЊЕ (фрц.), пропунтање водене паре кроз изаткане тканине да би се фиксирале особине добивене ранијом прерадом и да би тканина престала да се скупља.

ДЕКАТЛОН (грч.) → десетобој.

ДЕ КВИНСИ Томас (De Quincey, 1785.-1859.), енгл. есејист и критичар, писао и приповетке и преводио с нем.; своја искуства за време свог робовања опијуму описао у делу Исповест 1 Енглеза који је узимао опијум.

ДЕКЕБАЈ, краљ Дачана из 1. в.; упорно бранио свој народ од Римљана; после пораза који му нанео Трајан (106.) испио отров заједно са сином.

ДЕКЕЛЕЈА, место у ст. Грч., на Атици; Спартанци је заузели за време пелопонеских ратова, 413. пр. Хр., да би онемогућили снабдевање Атине житом; у њој сахрањен Софокле.

ДЕКЕН Агата (1741.-1804.), хол. списатељица, писала у заједници с Маријом Бош и Елизабетом Бекер.

ДЕКЕР Едуард (Decker, 1820.-1887.), хол. извјк.; написао много приповедака, романа, драма и студија; у аутобиогр. роману Макс Хавелар описао недостатке хол. колонијалне управе.

ДЕКЛАМАЦИЈА (лат.), јавно казивање песничких производа с ум. интонацијом и гестовима.

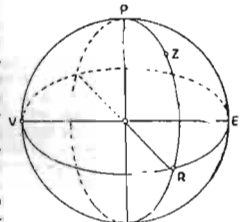
ДЕКЛАРАТОРИЈА, зак. о уређењу срп. црк. у Карловачкој митрополији, који издала Марија Терезија (1779.); савњиво, а делимично и потпуно уништило многе раније повластице срп. црк. и срп. народа под аустр. влашћу.

ДЕКЛАРАЦИЈА (лат.) 1) званична јавна изјава, 2) оштр робе, пакета одређеног за царивење. Д. прича 1) акт којим (1688.) енгл. краљ Вилијам III Оранжски и његова жена Марија признали право парламенту да се редовно састаје, изгласава порезе,

контролне извршење зак. итд. 2) акт којим су претставници енгл. колонија у Сев. Амер. прогласили (1776.) независност САД. Д. права човека и грађанина, одлука коју изгласала фрц. уставотворна скупштина (авг. 1789.); њени гл. принципи изражени револуцијом лозинком: Слобода, једнакост и братство. Д. смрти, акт окр. суда којим се 1 нестало лице проглашава за умрло, према прописима ванпарничног поступка, у случајевима ако је лице нестало већ 30 год.; нестало већ 5 год., а старије је од 80 год.; нестало у рату па се није јавило за 6 мес. после указа о демобилизацији; нестало бар 10 год., а последњи пут се за њега чуло приликом какве опасности; ова д. је условна: ако се оглашени врати, д. престаје да важи, а њему се враћају затечена добра. Д. срп. владе 1909., изјава којом је Србија, по савету Рус., Енгл., Фрц., одустала од својих захтева поводом анексије Б. и Х., да би задовољила Аустр. и омогућила одржање мира, 31./3. 1909.; њом срп. влада признала да анексија не вреба права Србије, претстала на одлуку вел. сила у погледу Босне, одустала од даљег опирања анексији, обещала добре суседске односе, разоружање добровољаца и својење сталног кадра на стање које постојало септембра 1908. **Декларативан**, изричан (нпр. д. реченица). Д. акт, судска одлука која не садржи никакво стварање н. права, већ само констатовање да одређено право постоји и наредбу да се поверљено право воспостави.

ДЕКЛИНАЦИЈА (лат.), скретање. 1) у грам.: мењање именница по падежима (→ промена). 2) у астр.: угао који одређује даљину (PZ) звезде (Z) од небеског екватора; круг P'RP' (меридијан звезде, часовни круг) је вел. круг који пролази кроз звезду Z и полове P и P'; положај звезде на небу одређен је д. и ректасцензијом, тј. луком V R екватора (V) RE; д. се мери од 0° до 90°, одн. од 0° до 90°, према томе да ли се звезда налази на сев. или јуж. полутки. а ректасцензија од 0°-360° или од 0-24h (15° = 1h), почев од пролећне равнодневнице (V) у правцу И (тј. гледано са С, супр. правцу кретања казалеке на сату); на сл. V пролећна равнодневница, VRE небески екватор, P'RP' меридијан звезде Z. **Магнетна д.** → Земља, Земљин магнетизам.

ДЕКОБРА Морис (* 1885.), фрц. писац авантурист. фелтона и романа; гл. дела: Мадона спаваћих кола, Гондола крилатих немани итд.

ДЕКОКТОР (лат.), лице које на другом пренело извесно своје имање ради оштећења својих поверилаца.

ДЕКОЛТЕ (фрц.), дубок разрез ж. хаљине.

ДЕКОМПОЗИЦИЈА (лат.), растављање, рашчлањавање, распадање.

ДЕКОНЦЕНТРАЦИЈА (лат.), одузимање послова срединој држ. управи и њихово додељивање не органима локалних самоупр. јединица, као код → децентрализације, већ нижим органима средњих управе (нпр. кад срекни начелник без мнп. одобрења одлучује о нечем за што раније морао имати то одобрење).

ДЕКОР (фрц.), спољашњи украс, улепшавање. **Декоративан**, који служи за украс; у архт. супр. конструктиван. **Декорација** 1) украс; на платну и дрвету насликано место где се дешава поз. радња. 2) знак неког одличја, ордена.

ДЕКОРТ (фрц.), одбитак од вредности у рачуну зато што испоручена роба лошијег квалитета но што уговорено или што је мања по мери или тежини; понует или накнада за плаћање у готову кад се роба купује у већим количинама (→ скопто).

ДЕКРЕТ (лат.), наредба извршне власти, акт о постављењу чиновника. Д. закон, уредба са зак. снагом; код нас може бити двојакат: ур. на основу зак. овлашћења и привремени зак.; 1. се мора кретати у границама овлашћења; 2. може влада издавати на основи чл. 116. Устава кад је земља у опасности, путем краљ. указа; примењује се одмах и важи док га накнадно Нар. претставништво изречном изјавом не ратификује или не стави ван снаге. Д. царски, извор права у рим. праву када је цар изузетно пресудивао какав спор; пису имали зак. снагу, али веома радо цитирани од стране рим. правника, јер се у њима обично указивало на неправде постојећег права. **Декреталије** 1) збирка доктринарских папских писама, од којих нека потичу још од првих векова хришћ. 2) лажне, апокрифна документа, нависапа између 8. и 10. в., којима се потвр-

бује теорија о праву пада на вођство у хришћ. црк. Декретисти, у ср. в. учитељи канонског права; супротност легисти, уч. рим. права.

ДЕКРЕШЧЕНДО (ит. decrescendo), поступно смањивање јачине тона; обележава се п знаком >.

ДЕКРОЛИ Овид (Descroly, 1871.-1932.), психолог и највећи белг. педагог; сматра да је за васпитање детета и организовану наставу потребна концентрација која се постиже задовољавањем примит. интереса и потреба (хране, заштите, одбране и рада).

ДЕКСТРИН (лат.), производ добивен загревањем скроба на 160° или дејством киселине на скроб; гуеста материја која се употребљава као лепак за хартију, апретирање тканина, као додаток боји и мастилу, при фабрицији жижица итд. Декстроа, d гликоза, грождани шећер → гликоза.

ДЕКУБИТУС (лат.), обољење које настаје обично код тешких болесника, а на местима притиска коже о постелу; та места покрвене, затим ткиво изумре, а доцније се образују површне или дубоке ране; лечење: стерилни завоји. **Декубитална гризлица** у устима, ограничени дефект слузокоже ране величине на рубу језика, слузокожи образа или усана; стварају је оштри корени, зуби или притисак од зубних протеза; може се претворити у карцином; лечење: отклањање узрока, туширање дефекта с 10% ланисом.

ДЕКУЈУС (лат.: de cuius), лице после чије се смрти отвара наслеђе.

ДЕКУРЗИВАН (нлат.), који се рачуна уназад. супр. → антиципативан.

ДЕКУРИОН (лат.), вој. чин у ст. Риму; заповедник 10 коњаника.

ДЕКУСИРАНО ЛИШЋЕ, листови који образују пршљене од по 2 члана (наспрамни листови), нпр. код јоргована, мртве коприве и др.

ДЕЛ. скр. 1) за лат. delatur — нека се брише! (у коректури); 2) за delineavit — цртао (на бакорезама).

ДЕЛА БЕЛА Арделио → Бела.

ДЕЛАВАРЕ, директно родни (стари) хибрид винове лозе; гаји се за јело и вино на обалама вел. језера у САД; код нас доста распрострањен, али забрањено размножавање и стављање вина у промет; име по држави → Делевер.

ДЕЛАВРАНЧА Барбу Стефанеску (Delavrancea, 1858.-1918.), рум. писац, политичар и говорник; писао новеле, романе и драме; гл. дела: Између снова и живота. Трубадур (новеле), Муфташ (роман), Заход сунца, Бура, Јутарња звезда (драме).

ДЕЛАКРОА Ежен (Delacroix, 1778.-1863.), фрц. сли-

кар, гл. представник романтизма, последњи изданик монументалног евр. сликарства, прокласан колорист, од вел. утицаја на сликарство у 2. половини 19. в.; гл. дела: Улаз крсташа у Цариград, Смрт Сарданапала. На барикадама, Покољ у Хиосу, Свадба у Алжиру (на ел.: Донжуанова барка); инспирисао се Дантеом и Шекспиром; илустровао Гетеов Фауст; оставио занимљив Дневник.

ДЕЛАЉО (Delaglio), породица вајара, ит. порекла, који су у 16. и 17. в. пирили ренесансни стил по Слов. (Птуј, Марибор).

ДЕ ЛА МЕР Вајтер (DeLa Mare. * 1873.), енгл. песник; у песмама му спојен сн с јавом, патетични свет са чулним; писао и романе, пуно маште: Живот једног келеса, Хенри Брокен.

ДЕЛАРОШ Пол (Delacroix, 1797.-1863.), фрц. сликар, највише радио ит. композиције, романтичне по темама и академске по изради.

ДЕЛАТНА СПОСОБНОСТ, правно стање лица, огледа се у могућности дојидати да својом вољом ствара правне акте; по праву стиче се пунолетством, изузетно еманципацијом; пунолетна лица губе ову

способност потпуно душевном болешћу, а делимично продуженом очинском влашћу, због пијанства, лакше душевне болести, расипништва, употребе живчаних отрова; ограничена је и код удатих жена за време брака; малолетници је немају до навршене 7. год. а после тога је имају ограничену.

ДЕЛЕВЕР (Delaware) 1) једна од најмањих (6 139 км², 2,4 мил. ст.) међу САД у прим. Атланског Ок., на истоименом пол.; 85% земљишта фарме; гаји се воће и винова лоза; сточарство напредно; рудно благо нема већег значаја, а инд. слабо развијена; најважније гране: конзервисање воћа и инд. кожа; највеће место Вилмингтон, гл. град Довер. 2) Делевер, с.-амер. индијанско племе из групе Алгонкина; сада живе у Кансау и Индијанској Територији (око 2 000 душа).

ДЕЛЕГАТ (лат.), изасланик, опуномоћени претставник државе или неког друштва. **Делегација**, група делегата. Д. судова, појава у грађ. судском поступку да се место редовно надлежног суда одреди други, ако редовно надлежан суд нема довољно судија због изазећа, као и у случају деликтоности (нпр. поведен је спор у домицилу тужеником, а све сведоке треба саслушавати у др. месту); врши је непосредан заједнички виши суд. Д. у грађбеном праву, уговор између дужника, повериоца и трећег лица, дужникова дужника, по којем ће дужникову обавезу према повериоцу убудуће регулисати не дужник, већ дужников дужник. **Делеграти**, послати опуномоћеног претставника; пренети на некога пуномоћ.

ДЕЛЕДА Грација (Deledda, 1876.-1936.), ит. књижевница, надахнута кат. мистицизмом; у свих приповеткама и романима описује живот Сардиније; најпознатија: Елио Порголу и Пенео; 1927. добила Нобелову награду.

ДЕЛЕКЛИЗ Луј Шарл (Delécluze, 1809.-1871.), фрц. социјалист и револуционар; по начелима бланкист, активно суделовао у париској комуни и био у њеној влади мин. војни; погинуо борећи се на челу комунара.

ДЕ ЛЕОН Данијел (1858.-1914.), амер. социјалист, теоретичар марксизма и оснивач амер. социјал. радничке странке; да би прилагодио марксизам посебним амер. односима, створио оригиналну теорију јунионизма, која проповеда да пролетаријат у високо развијеним земљама (нпр. Амер.) може остварити социјализам само путем екон. (инд.) револуције; рус. совјети имају свој корен у његовом јунионизму.

ДЕЛЕСЕР Бенжамен (Delessert, 1773.-1847.), оснивач штедништва у Фрц. и теоретичар задругарства као соп. покрета.

ДЕЛИ → Делхи.

ДЕЛИБ Лео (Delibes, 1836.-1891.), фрц. балетски и оперски композитор, проф. конзерваторијума у Паризу; најбољи му балети Копелија, Силвија и др.

ДЕЛИБАЦИОНИ ПОСТУПАК, давање дозволе за извршење стране пресуде у земљи; у Југосл. се добија ако постоји реципроцитет извршења; пресуда не сме вређати искључиву надлежност нашег суда, не може бити донета без могућности осуђеног да се брани, ни бити противна нашем јавном поретку.

ДЕЛИБАША (тур.), заповедник телесне страже.

ДЕЛИБЕРАЦИЈА (лат.), већање, договарање. Ad deliberandum, о чему ће се већати; на размисљање. Делиберициони рок даје се за размисљање о изјави за пријем наслеђа; по вапариичном поступку мора се наследницима оставити на њихово тражење; одређује га суд, ако постоје за то важни разлози, а не може бити дужи од 3 месеца.

ДЕЛИБЛАТСКА ПЕШЧАРА, обл. (2800 км²) везаног и живог песка у Банату (Дунавска Бан.), између Панчева и Вршца (названа по Делиблату, гл. месту на њеном ј. подножју); пружа се у правцу дувања кошаве (ЈИ-СЗ); дуга до 60 км, широка до 15 км, пуна увала, између којих се дижу брукљаци (дуно) високи до 10-60 м; постала од песка који Дунав наталожио пред Верданском Клисуром по отицању Панонског Ј. у позно ледено доба; везивање живог песка попуњавањем започето 1818., тако да на пешчари има већ и већих села.

ДЕЛИГРАД, град подигнут 1806. на уласку у Ђуниску Клисуру, између Мораве и Дреновачког Потока, на цариградском путу; имао задатак да штити улазак у Србију вој. која би долазила од Ниша; подигао га Вучко Живкић, родом из Маврова, који се истакао јунаштом за време Кочине крајине и у аустр. вој. добио официрска чин; око њега се у више прилика водиле крваве борбе; у њему 1876. објављен рат Турцима и ту био гл. стан срп. војске; после заузимања Ниша пао му страт. и полит. значај.

ДЕЛИЈА, Рамљанка, коју волео песник Туболо и посветио јој 1. и најдирљивију елгију из своје књ.

ДЕЛИЈАНИС Теодор (1826.-1905.), грч. родољуб и државник.

ДЕЛИ ЈОВАН, план. (1138 м) у и. Србија, ј. од Поречке Г.

ДЕЛИЈУС Фредерик (Dellius, * 1863.), енгл. композитор; компоновао опере: Фенимор и Герда, Ромео и Јулија на селу, муз. драму Коанга, Тако говорио Заратустра, Легенду за виолину и оркестар, клавијирски концерт и др.

ДЕЛИКАТАН (фрц.), фин. нежан, осетљив. Деликатесна трговина, трг. финијих и скупоценијих животињих намирница.

ДЕЛИКТ (лат.), људско делање противно објективном праву; његови су елементи: људска радња (умислајна: dolus или нехатна: culpa), противправност и штета; за dolus и тежак нехат (с. lata) одговор се плаћањем накнаде за стварно претрпљену штету (damnum emergens) и пропуштену добит (lucrum cessans); код мањег нехата само за стварно претрпљену штету. Аквилјански д. противправна радња којом неко лице својом кривицом, умисљено или нехатно, нанесе штету другом и повреди његове интересе заштићене правним поретком; за њих одговорни дужни су и по савр. и по рим. зак. (lex Aquilia) да накнаде штету; од тога се изузимају само деца до 7 год. и душевно оболела, за које одговарају родитељи, односно чувари. Д. уговорни, повреда уговорне дужности; њу може учинити само саговорач; повлачи одговорност према степену кривице; ако лице има од тога користи, одговара за атрактивну кулпу, а ако је нема, онда само за то што није вршило уговорну обавезу, онако као што врши своје послове и то с обзиром на околности под којима ради (culpa levis in concreto). Деликвент, лице које учини грађ. неправу.

ДЕЛИЛ Гијом (Delisle, 1873.-1926.), фрц. картограф, направио карту Евр. с новијим подацима о положају места.

ДЕЛИМИЧНА ЗАЈЕДНИЦА, уговор између мужа и жене о уређењу њихових имовинских односа тако да се сачини 1 имовинска маса као сувојина мужа и жене; у њу супрузи не уносе целокупно своје имање, већ само у уговору побројане делове; њом управља муж, а располагање врше оба супруга заједно; у случају престанка брака дели се на 2 једнака дела. Д. овршиство, појава у извршном поступку по којој се може дозволити извршење неоспорних захтева из извршне одлуке, ако је њом досуђено више међусобно независних захтева, па против неких изјављен правни лек (нпр. доната пресуда о плаћању 100 000 д дуга, а туженик признаје само 50 000 и зато изјавио рекурс; и поред изјављеног рекурса, суд може допустити извршну наплату првих 50 000 д). Д. одвојеност, имовински брачни режим по којем се нека жена добра не уносе ни у мизан ни у заједницу добара, или муж, по брачном уговору о заједници добара, задржава за себе извесан део својг имања; ако жена другачије не нареди, зак. узима да је мужу поверена управа над тим женским имањем, али је жена може опозвати.

ДЕЛИНГЕР Игнац (Döllinger, 1799.-1890.), нем. теолог и историчар, противник непогрешивости папе, искључен из црк. 1871.; оснивач ст.-кат. цркве; дела: Цркве, папство и црк. држава, Реформација итд.

ДЕЛИ ОРМАН (тур.: људа шума), ниска план. обл. у си. делу Вуг., према Добруци; између Варне, Разграда, Рупчука и Добруце; име по некадашњим вел. шумама.

ДЕЛИРИЈУМ (лат.), делиријно стање, бунило, краткотрајно помућење вести у којем болесникова веза с реалним светом веома слаба; болесник лоне оријентисан у времену, простору, према особама; запажање спољних утицаја поремећено, ток мисли и говора неовезани, појављују се → илузије, → халуцинације, сумануте идеје; расположење променљиво, узнемиреност се опажа и у разноврсним покретима; сећање на доживљаје за време д. веома слабо; узроци разноврсни, а лечење према прир. болести. Д. тремс, алкохолничарски д., делиријно стање код хроничних алкохолничара праћено дрхтањем, траје 3-5 дана; смртан исход није редак.

ДЕЛИТЕЉ → рачунице радње.

ДЕЛИЦИОЗАН (лат.), пријатан, укусап.

ДЕЛИЧ Фридрих Аугуст (Delitzsch, 1850.-1922.), нем. асириолог; поставио хипотезу да је Вибл. постала на осн. вавилонских предања и тиме изазвао полемику познату под именом Бабел-Бибел.

ДЕЛКАСЕ Теофила (Delcassé, 1852.-1923.), фрц. политичар и мин. у влади нар. одбране 1914.

ДЕЛКРЕДЕРЕ (ит.), уговорно јемство за наплату потраживања. Д.-привилегио, нарочити в. на који има право комисионар (посредник) који продао робу јемчећи сам да ће купац платити вредност робе о

року; може бити и кад комисионар јемчи да ће продавац испоручити робу о уговореном року.

DELMIINIUM, далм. град у рим. доба, вероватно у Дунавском Пољу (→ Дувно, Жупања); заузео га лукавством Сципион Назика (155. пре Хр.).

ДЕЛНИЦЕ, варошица и средње место у Горском Котару (Савска Ван.), летовалиште (700 м) за живичано заморене и реконвалесценте; шум. инд. (43 стругаре).

ДЕЛО 1) производ фла., духовног и ум. рада. 2) часопис за науку, књиж. и друштв. живот; излазио у Београду месечно (1894.-1899. и 1902.-1914.), доноси и добре студије и чланке; донекле књиж.-научни орган радикалне странке. Д. ауторско, сваки производ умних и душевних човечјих сила који се сматра за творевину књиж. и ум.; д. лоне књиж. и науке; предавања, говори и проповеди, муз., кореографска и пантомимска д.; идејне скице, нацрти, планови, геогр. карте, пластични предмети, сликарски и прачки послови; д. ликовне ум.; фотогр. и кинематографска. Д. кривично → кривично дело. Д. милости телесне, у хришћ. цркви 7: гладна нахранити, жедна напојити, нага однети, стража у дом примити, сузња посетити, болесника походити и мртве сиромаше сахранити. Д. неспорна → ваппарнична дела. Д. (кривична) против јавног морала: блуд, навођење на блуд, родооскрвљење, скотолоштво, противприр. блуд, облуба малолетних итд.; казне робија или затвор; о њима говори глава 24. Крив. зак.

ДЕЛОВОДСТВО, управљање туђом имовином или туђим предузећем за рачун њихова власника; у грађ. праву има за циљ одржавање добара поверених на управу; у трг. праву треба осим тога да доведе до имовинског вишка или зараде. Деловођ, који обавља деловодство; код трг. друштва може бити уговорни или статуарни, који то својство стекао на основи друштв. уговора или правила друштва, и постављени д., кога наименовала, по образовању друштва, већина задругара.

ДЕЛОЖИРАЊЕ, деложација (фрц.), судска одлука о иселењу 1 лица које по уговорном односу држало стан под закуп; за њено доношење надлежан средњи суд; суд не саслушава лице против кога је тражена, већ му налаже да у року од 8 дана поднесе приговоре или се несли; ако се поднесу приговори, заказује се умена расправа и даље суди као спорни предмет.

ДЕЛОС, мало о. у Егејском М., у острвској групи Киклада (Грч.), управо 2 о.: Вел. и М. Д.; по грч. митол. родно место → Аполона; на њему био чувен Аполонов храм и благајна делског савеза.

ДЕЛТА (грч.), нов део копна, који се створи услед померања ушћа неке реке таложењем њеног материјала и засипањем мора; има облик грч. слова д. (Δ), отуда јој име. Д. метал, нарочита врста месинга, легура бакра и цинка, садржи око 56% бакра, 41% цинка, по 1% гвожђа, мангана, олова и трагове фосфора; има многоструку примену, нарочито у машинству.

ДЕЛТОИД → четворугаоник.

ДЕЛУВИЈУМ (лат.), нанос у подножју падина, услед спирања (ерозије) ситних честица земље озго; у горњем делу падине остаје шљунковит или песковит скелет, елувијум; поред алувијума, д. спада у гл. култ. терене брдских крајева.

ДЕЛФИ, место у ст. Грч. у подножју Парнаса; има-

ло Аполонов храм, где Бог, преко Питије, прорицао будућност; у њему држале и чувене питејске игре; заувели и оплачкани Гали 279. пре Хр.

ДЕЛФИН, дунци, дупен, плискавица (Delphinus),

род малих китова, асиметричне главе и подједнаких

4 м; лови га мрежом и нушком; власти расписују за сваког уловљеног д. 200 д награде.

ДЕЛФИНО, чувена вев. породица из које био дужд Петар (1356.-1361.).

ДЕЛФТ, град у ј. Хол. (30 000 ст.). Делфтски фајанс. производ хол. радници у граду Д.: вазе, посуђе итд., плаве боје на белој глазури; израђује се од краја 16. в., а највише и најбоље у 17. и 18. в.

ДЕЛХИ, Дели 1) пров. (1 536 км², 488 000 ст.) у сз. делу Брит. Индије. 2) гл. место (304 000 ст.) пров. Д., а и целе Брит. Индије, седиште гувернера (вике-краља) и његовог савета, важно трг. и инд. место памук, млинарство; унив. и звездара; изван њега вел. дамија, која се убраја у највеће на свету.

ДЕЉЕНИК, дељење → рачунске радње.

ДЕМБЕНД, највиши врх (5 670 м) на пл. Елбурсу (д. од Касписког Ј.) у Аз.

ДЕМАГОГ (грч.), политичар који ласка народу и даје претерана обећања. **Демагогија** (грч.): завођење народа), ласкање простом народу и давање нестварљивих обећања.

ДЕМАД, атински беседник из 4. в. пре Хр., противник Демостенов; поткупљен од Филипа Македонског; убијен по наредби Антипатра 318. пре Хр.

ДЕМАНТИ (фрц.), изјава којом се пориче тачност 1 тврђења.

ДЕМАРАТ 1) спартански краљ (510.-491. пре Хр.); збачен од Клеомена и прогнан, отишао у Перс. и учествовао у Ксерксову походу на Грч. 2) Коринћанин, насељен у Ит. у 8. в. пре Хр.; отац Арцуса и Тарквилија Ст.

ДЕМАРКАЦИЈА (фрц.), ограничавање. **Демаркациона линија**, која се према неком споразуму или уговору не сме прећи.

ДЕ МАРТОН Емануел (* 1873.), фрц. географ, проф. на Сорбони, бави се поглавито геоморфологијом; поред многих расправа дао и удбеник из физ. геогр.

ДЕМАРШ (фрц.), корак; обично у дипломатији усмене или писмене опомене или захтеви претставника 1 државе другој.

ДЕМАСКРАТИЈА (фрц.), открића, разголитити.

ДЕМЕЛ Рихард (Deimel, 1863.-1920.), нем. лирничар, симболист, социјалан и еротичан; Сабрана дела.

ДЕМЕНЦИЈА (лат.), губитак интелектуалних способности.

ДЕМЕТЕР, Димитрије, Македонски: 1) Д. I Полиоркет, краљ (295.-287. пре Хр.), Антигонов син; учествовао у биткама после смрти Александра Вел.; добио име П. (опсађивач) због опсадних справа које употребавао при опсади градова; заузео много градова, али заробљен од Селеука умро у затвору. 2) Д. II, краљ (241.-231. пре Хр.). Сириски: 1) Д. I Сотер, краљ (162.-150. пре Хр.), потукао Макабеје. 2) Д. II Никотар, краљ (146.-125. пре Хр.), отуђио се од својих поданика, који се побунили и прогнали га. 3) Д. III Евксер, краљ (94.-88. пре Хр.), збацио га брат Филип.

ДЕМЕТЕР 1) Димитрије д-р (1811.-1872.), књижев., пореклом Цинцарин, који се потпуно национализовао; као ђак друговао у Граду с Гајем и др. нап. омладинцима; уређивао од 1850.-1862., с прекидима, службене Нар. новине; има велике заслуге за хрв. поз., којем се сав посветио; прерадио или написао неколико драмских дела: Љубав и дужност, Крвна освета, Љубав и злоба, Порин; највише му дељена трагедија Теута из ст. илрике ист., која претставља

1. хрв. ум. драму високих амбиција; испевао и енеиду песму Гробишко позе; касније оспораван у извесном правцу и с пешто разлога, али његове заслуге за стварање хрв. поз. културе ипак трајне и значајне. 2) из Фалерона, атински државник и филозоф из 4. в. пре Хр.; управљао Атином 10 год. у име макед. краља Касандре; прогнан од Деметрија Полиоркета победога у Ег., где се бавио књиж. 3) Хварски, војвода илрике краљеве Теуте и командант Крфа (3. в. пре Хр.); у сукобу Теутином с Римом пришао њеним непри. и после њена пораза добио на управу највећи део њене државе: устао против Рима у 2. пуном рату,

али био потучен и приморан да бежи из државе; погинуо при нападу на Месену, коју опсео за рачун макед. краља Филипа.

ДЕМЕТРА, грч. богиња земљр.; претстављана обично како држи споп жита или рог изобиља.

ДЕМЕТРОВИЋ Јурај (* 1885.), публицист и политичар; утицао на срп. соц. странку да прихвати јгел. идеологију још пре свет. рата; почетком рата као противник прогона Срба прогнан из Загреба на 10 год. и затворен; по уједињењу: покр. наменник у Загребу (1921.-1922.), нар. посл., и мин.

ДЕМЕТРОВИЋ-КВЕДЕР Зофка → Кведер Зофка.

ДЕМЕНКИЊА → дименкија.

ДЕМИДОВ Аурора, кнегиња → Карађорђевићи.

ДЕМИЈАН Јохан Андреас (1770.-1845.), нем. статистичар, географ и вој. писац; од његових дела за нас имају важност: Статистика аустр. царевине, Геогр. слика краљевина Мађ., Слав., Хрв. и вел. кнежевине Трансилваније.

ДЕМИЈУРГ, димијург (грч.) 1) код ст. Грка занатлија; виши чинovníк. 2) створитељ света (код Платона); творац матер. света (код гностичара).

ДЕМИМОНД (фрц.) → полусвет.

ДЕМИНУТИВ (лат.), реч о нарочитим завршетком која показује умањеност (нпр. жена, женица).

ДЕМИР (тур.), гвожђе. Д. Капија, живописна кли-

сура Вардара, између обл. Тиквеша и Бојмије; на удазима у к. остаци ст. тврђава; у срп. ср. в. звала се Просек. Д. Хисар → Железник.

ДЕМИСИЈА (лат.), оставка.

ДЕМЛ Јакуб († 1878.), чсл. песник и прозни писац; дела: Прве светлости, Град смрти, Игра смрти и др. **ДЕМОБИЛИЗАЦИЈА** (лат.-фрц.), прелаз вој. из мобилног и ратног стања у мирнодопско (супр. мобилизација).

ДЕМОГРАФИЈА, демонологија (грч.), наука о становништву, која на основи стат. података проучава стање, структуру и кретање стап.

ДЕМОДОК, певач који, по Омиру, опевао на двору фејачког краља Одисејеове подвиге и то у његову присуству.

ДЕМОДУЛАЦИЈА → модулација.

ДЕМОКРАТ (грч.), присталица демократије; човек наклоњен народу (супр. аристократ). **Демократија** (грч.: владавина народа), друштвено уређење где држ. власт припада по уставу целини равноправних грађана (народу); може бити непосредна, када грађани на својим скуповима изгласавају зак. и доносе разне одлуке, или посредна (репрезентативна), када народ преко својих изабраника решава држ. ствари; у њој важи принцип већине; док у др. облицима владавине важи принцип ауторитета. **Демократска странка** у Југосл. осн. 1919.; постала из д. заједнице, коју 1919. осн. д. државотворна, самостално-радикална, народна и напредна с.; програм усвојен на конгресу у Београду 1921.; на изборима за конституанту имала 92 посланика, на изборима 1923. 52; 1925. 37; 1927. 61; на изборима 1931. није учествовала, а на изборе 5/5. 1935. изашла заједно са селачко-д. коалицијом и земљр. странком; од 1919.-1929. била често на власти. Д. с. у Угарској, постала издвајањем неколицине Срба интелектуалаца из либералне странке у Уг. и издавањем програма (јуна 1908. у Бечеју); ступила у везу с мађ. странкама, које тражиле опште право гласа; у борби за екон. побољшање народа ослањала се на д. елементе у Мађ. Д. државотворна с., осн. у Сарајеву 1919.; чланови били Срби изван Краљ. Србије, Хрвати из с.-х. коалиције и демократи из Слов.

ДЕМОКРИТ (460.-370. пре Хр.), грч. филозоф и приредњак, осн. материјалистичког атомизма, тј. фла.

по којој основ света чини материја, састављена из недељивих делова, атома; сматрао да фла има задатак да замисли оно што стварно постоји тако да њим објасни све појаве у свету и да се све бивање у свету своди на узajајно потписивање атома по мех. нужности; замисљао атоме као неперлазне, прсте и недељиве делове тела који се међусобно разликују само по облику, величини и положају; сматрао за праве особине ствари: облик, величину, тежину, тврдину и непробожност, а боје, звук, мирис и укус само за субјективне чулне осећаје; по његову мишљењу душа састављена од најфинијих, глатких, округлих ватрених атома.

ДЕМОЛИРАТИ (фрц.), срушити, уништити.

ДЕМОЛОГИЈА → демографија.

ДЕМОН, демони (грч.) 1) добри или зли духови који по веровању ст. Грка посредовали између богова и људи. 2) ђаво. **Демонизам**, веровање у невидљива бића натчовечанске моћи, духове који могу бити добри или зли; постојао од анимизма и претставља његов највиши облик. **Демологија**, у ср. в. наука о злим духовима и њиховим односима према људима; састојала се из грубог сујеверја и предрасуда.

ДЕМОНИАКС, рим. моралист из 2. в., савр. Марка Аурелија.

ДЕМОНСТРАЦИЈА (лат.) 1) извођење научног експеримента пред гледаоцима. 2) улично испољавање незадовољства у маси. 3) привидан напад у рату, да се отетрани пакња непријатеља од гл. места напада. **Демонстрација**, показан. Д. заменице → заменице. **Демонстрирати**, изводити демонстрацију. **ДЕМОРАЛИЗАЦИЈА** (нлат.), кварење, морално изопачавање; пад дисциплине. **Деморалисати**, деморализовати, покварити морал; изавасти опадање дисциплине.

ДЕМОСТЕН 1) најчувенији грч. беседник (384.-322. пре Хр.), остао рано сироче, а тутори му упропастити имање, у младости тешко говорио, али пеморним трудом укљонио све тешкоће; истакао се као противник Филипа Македонског, против ког се борио и својим говорима (**Филипике**) и оружјем код Херонеје; пошто борбу продужио и после смрти Филипа и Александра, Македонци га осудили на смрт, због чега морао да бежи на о. Калаурију, где се отровао. 2) атински војвода из 5. в. пре Хр.; истакао се у пелопонеском рату, али заједно с Никијом потучен и погубљен код Сиракузе, на Сицилији, 413. пре Хр.

ДЕМОТСКА АЗБУКА, развила се у 7. в. пре Хр. из ст. ег. (→ јероглиф); уствари скраћење и упрошћење јероглифа; већина д. текстова садржи тадашњи нар. језик; у том смислу д. означаје претпоследњи степен ег. језика.

ДЕМПИНГ → дампинг.

ДЕМУЛЕН Камил (Desmoulins, 1760.-1794.), фрц. адв. и новинар; 1) од најодушевљенијих револуционара; на вест да је Луј XVI отпустио Некера (11./6. 1789.), Д. позвао на оружје народ, окупљен у вртонима Пале-Ројала у Паризу, а 3 дана касније управљао нападом и освајањем Бастиље; као члан Конвента пришао Дантону и тражио да се ублажи терор, али заједно с њим осуђен од Робеспјерових пријатеља и гијотиниран.

ДЕНАР (лат.), новац код ст. Римљана, прављен од 206. пре Хр. до краја 3. в. по Хр.; сребрни вредео 10 аса, а златан 10 сребрних д.; у 13. и 14. в. хрв. банови ковали у име уг. краља банске д. (denari banales) или тзв. **слапонске бановце** (→ динар).

ДЕНАТУРАЛИЗИРАТИ (лат.), одузети држављанство странцу који га био стекло.

ДЕНАТУРИСАТИ (фрц.), променити особине неке материје помоћу нарочитих додатака непријатна мисли и укуса да се она не би могла употребити за јело и пиће (тип. алкохол за гориво, кухињску со за тхн. употребу и сточку нехрану); обично се денатуришу материје које подлежу плаћању различитих такса, издана су у чистом денатурисаном стању.

ДЕНВЕР, гл. место (290 000 ст.) државе Колорада (САД) у подножју Степњених Пт., тржиште за олово и руде, тхст инд.

ДЕНГА, краткотрајно обољење топлих, умерено топлих, прим. предела; инкубација 1-5 дана; почетак настао, дрхтавица, јака главобоља, висока тхпт., болови зглобова, мишића, који често омогућују кретање, лице податљиво, очи првене, вел. изнемоглост, малокалост, 1-3 дана равнотика оспа (као код шар-

лаха, малих богиња итд.); завршава се смрћу само за време велих епидемија; компликације разне; проузроковач непознат, налази се у крви, а преноси га с оболелих на здраве убодом комараца *Stegomyia fasciata*; лечење симптоматично; предохрани: заштита од убода комараца, уништавање ове врсте (легла им по унутрашњости кућа, бродова). **ДЕНГИ**, денга, денешка (по татарском, рус.: новац уопште), раније у Рус. нарочит металан новац, кован од бакра, доцније од бронзе; 200 д. чинило 1 зл. рубљу.

ДЕНДИ (енгл.), кишот, помодар. **ДЕНДЛИКЕР** Карл (Daendliker, 1849.-1910.), швајц. историк, писац вел. **Швајцарске ист.** у 12 св. и мале **Ист. швајц. народа**.

ДЕНДРО- (од грч. дендрон: дрво), у сложеницама **Дендрологија**, наука о дрвју, део ботанике; бави се морфологијом и систематиком дрвећа. **Дендрометрија**, наука која утврђује количину дрвне масе, прираста и старости појединог дрвећа и читавих шумских састојина.

ДЕНЕ → Аташски. **ДЕНЕБ** (ар.: лабуд), најсјајнија звезда у сазвезју Лабуда, 2. привидне величине. **Денебола**, звезда у сазвезју Лава, 2. привидне величине.

ДЕНИ 1) Ернест (Denis, 1849.-1921.), фрц. историк, словенофил; учинио много за Србе и Јел. својим књ.: **Вел. Србија и Од Вардара до Соче**. 2) Морис (* 1870.), фрц. сликар, ради вел. композиције у декоративном стилу.

ДЕНИЈЕ (фрц. од лат.: денар), ст. франачки новац, 19 чео суа.

ДЕНИКОТИНИЗАЦИЈА (фрц.), ослобођавање дувана од никотина; постиже се продуженим врењем и парењем у прегрејаној пари; употребом цигарника и стављањем вате у његову шупљину смањује се количина удисаног никотина; још боље кад се вата направити танином или галном киселином.

ДЕНИС 1) св., галски апостол и 1. париски еп. из 1. или 3. в.; умро мучничком смрћу. 2) порт. краљ (1272.-1325.), правичан и либералан владар, назван отац отаџбине.

ДЕНИТРИФИКАЦИЈА (нлат.), бактериол. процес редукције нитрата до слободног азота, што може да буде узрок губитка нитрата из земљишта; врши се под анаеробним условима и у присуству згодног извора енергије (обично угљених хидрата, инпр. свеже ђубриво); много је чешћи случај привременог губитка нитрата у земљишту због њихова претварања у беланчевину тела бактерија, гљива и алга т.н. имобилизација беланчевина).

ДЕНКЕРК (Dunkerque), град (33 000 ст.), трг за вуну и жито и пристаниште у Фрц., на обали Сев. М., близу белг. границе.

ДЕНСТЕПЛ Џон (Dunstable, 1300.-1453.), енгл. композитор, претставник слободног вишегласног става, који се у Енгл. јавио пре хол. школе; компоновао: јаме, антифоне, мотете.

ДЕНТ Едуард Ј. (* 1876.), енгл. муз. писац, проф. ужив. у Кембриџу; гл. од оснивача интернац. удружења са савр. муз.; 1. дела: **Скарлати, живот и дела, Италијанске камерне кантате, Оснивање енгл. опере**.

ДЕНТИН (лат.), зубна кост, гл. грађа из које се састоји зуб; на круници превучењу глебу, на корену зубним цементом; састоји се у основи од орг. ткива у којем наслагане кречне соли (60%). **Дентист**, у неким државама зубни лекар, који врши на унив. само зубно лекарство, а не и целокупну мед. (у Фрц. *chirurgien dentiste*, у Нем. *Zahnarzt*); у Југосл. их има мало; према нашим зак. специјалист за зубну мед. мора бити д-р целокупне мед., с једног. год. стажом на разним одељењима јавних болница, двогод. специјализацијом на зубној клиници и положеним испитом за специјалисту. **Дентиција**, ницање зуба.

ДЕНУДАЦИЈА (лат.: оголићавање), одношење растреситог материјала са земљине површине и оголићавање степовите подлоге под утицајем текуће воде (спираще), леда, ветра (→ дефлација).

ДЕНУНЦИЈАЦИЈА (лат.) 1) саопштење дужнику да је поверилац своју тражбину уступио другом и да се отад може ослободити тражбине једино ако испонару плати оно што подењу дугује. 2) у грађ. суд. поступку судска наредба туженику да на суд дође и одговорни на тужбу. 3) достава полиц. или судској власти да је неко извршио кажњиво дело. **ДЕНЬАК** (тур.) → бала.

ДЕНЬКИН Автон И. (* 1872.), рус. ген., коме Керенски поверио команду над јз. вој.; одупро се большевизима заједно с Колчаком, али био потучен и нагнао да иде из земље.

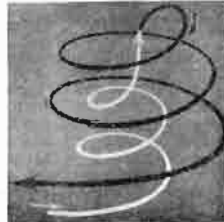
ДЕО GRATIAS! (лат.: богу хвала!), завршетак молитва у кат. црк.

ДЕОБА, подела, расподела. Д. задруге, може се извршити у свако доба на захтев сваког задругара:

уколико се при њој задругари не сложе, суди изабрани суд, који се саставља посредством средског начелника; најпре се дели старина (баштина), тј. оно што су задругари унели или наследили у задругу; ту добија сваки своје; после се дели што је стечено у току трајања задруге, приновак, и то на равне делове по главама на све м. задругаре старије од 15 год.; по тој сразмери се дели и пасива; иначе важе општа правила о д. наследства. Д. зграда, у праву претставља поделу својине; може бити идеална (аликвотни идеални делови — $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ права на непокретност) и реална (сваком одређен део зграде); реална д. може бити хоризонтална (по спратовима), вертикална (по крилима) и комбинована (по крилима или по становима на спрату); оваква д. з. сматра се веома корисном за решење станбеног питања; у Југосл. забрањена по Зак. о земљишним књигама. Д. наслеђа бива ако на 1 заоставштину има више наследника; није обавезна, већ зависи од воље сунаследника; ако су сви наследници пословно потпуно способни, могу се поделити споразумно, пре изабраног или редовног суда; ако се не поделе, а д. траже, суд ће заказати рочиште за д.: при њој се најпре издвајају туђе ствари, нарочито удовички мираз и дарови; затим се посебно деле покретно и непокретно имање, тако да сваком припадне одговарајући део; ако је ствар недељива, она се процењује, па 1 сунаследник откупљује и исплаћује друге; ако то не успе, ствар се излаже јавној продаји, па се цена дели, али се пре д. процењују дугови, па се из заоставштине исплаћују или деле на наследнике сразмерно подељеној активи; при д. се не узимају у обзир поклонци, које је декује-родитељ учинио за живота своје детету ради обезбеђења животне egzистенције (очварање трг., радионице, мираз и свадбарина). Осим ако то родитељи нарочито нареду у тестаменту; то важи и за трошкове издржавања, одевања, васпитања, који су за 1 дете учинени на штету др. деце; било да се д. врши ван суда или пред њим, о њој се мора саставити → деобна исправа; ако међу сунаследницима има и неспособних, онда д. мора да се врши код средског суда. Д. рада, подела рада, 1 од најстаријих установа људског рода; и код племена на најнижем ступњу култ. развика постоји строга д. р. између мушкараца и жена: док се мушкарци баве ловом и набављањем анималне хране, а уз то имају и дужност да бране заједницу од спољашњих непријатеља, женама припада набављање биљне хране спремање јела и сл. Код народа са вишом култ. д. р. добија и др. облике, осим д. по половима, која губи од своје оштрине. Код култ. народа наилазимо најпре д. р. на разне гране производње (пољопр. са сточарством и живинарством, ловом, риболовом шумарством и рударством; занати и инд.; саобр. установе; трг.; слободне професије и чиновиштво); затим специјализирање у оквиру појединих грана р. (данас има нпр. преко 100 разних врсти трава, а још више код инд.). Најзад у појединим радионицама поједине израђивне пролазе кроз више руку, машина, па чак и радионица, док не буду завршене. Д. р. подиже продуктивност и усавршава производњу. Само тим путем било могућно околито умножавање производње (нар. дохотка) култ. народа, што опет омогућило околито множење људства по целој Земљи и подизање култ. народа на диманшу висину. Д. шума → шумско газдинство. Деобна исправа, саставља се код средског суда о деоби наслеђа; наследници је могу сачинити и пред јавним бележником, па чак и сами; ако је сачињена ван суда, суд је оверава тек пошто се увери да на њу пристају сви наследници. Д. напрт, д. план, по вапшари. поступку испрва у којој се тачно назначује како се деоба спроводи ако заоставштину има дугова и ако се права д. и реализације погривања заоставштине не могу одједном извршити. Д. попис, судска радња коју по вапшари. поступку врши средски суд да би могао приступити поделу заоставштине; њему се приступа ако међу наследницима има несвојевласних лица, ако то тражи 1 наследник или поверљива покојника или наследника; има за циљ да се утврди актива и пасива, како би се она сва узела у обзир приликом деобе. ДЕОНИЦА, акција. 1 од једнаких делова из којих се састоји осн. главнина или капитал акц. друштва и без чијег улагања нико не може постати његовим чланом. 2) закуп права који сваки од тих делова даје свом улагачу. 3) исправа о тим правима; у овом смислу разликују се: д. на име и д. на доносица; прсте и привилеговане д.; последње свој власнику дају неко особито право или повластицу, нпр. право на стању или на већу дивиденду, привилеговано право при деоби имовине друштва по његовом престанку, веће право гласа и сл. Деоницар, сопственик деоница, члан друштва из акције.

акционар, одговара за друштво само до висине д. Деоничарско друштво → акционарско друштво. ДЕОНТОЛОГИЈА (грч.), унутрња о моралним дужностима лекара према болесницима, лекарима и грађанима у друштву (лек. етика). ДЕПАРТМАН, фрц. назив за адм. јединицу; одговара округу. ДЕПЕНДЕНЦИЈА (лат.), зависност; може да потиче од узрочне, зак., статистичке, асоцијационе итд. везе појава; отуда разликујемо: узрочну, зак., етап. и асоцијациону везу појава. ДЕПЕРСОНАЛИЗАЦИЈА (лат.), поремећаји свести нашег ја, губитак свести сопствене делатности, осећај аутоматизма при сопственом вољном испољавању, губитак нормалних осећаја који се односе на сопствено тело, осећање нереалности сопствених утисака. ДЕНИНГ Џорџ (Depping, 1781-1853.), фрц. филолог и историчар; писао о Дубровнику и нашој нар. поезији. ДЕПЛАЗМОЛИЗА → плазмозлиза. ДЕПЛАСМАН (фрц.) 1) премештај. 2) тежина воде коју у метричким тонама истисне брод својом запремином. Депласиран, неумесан. ДЕПО (фрц.), првобитно: остава; стовариште, складиште робе; склониште вагона, траваја; логор вој. обвезника у позадини; код банака примање д. значи примање новца (на чување, штедњу, по чековном рачуну ради вршења вирманских преноса и исплата у готову, итд.; данас поглавито на искористићење, ради постигнућа добити из које ће се плаћати камата на улоге). Законски д. књиж. дела, обавеза издавача да одређени број примерака преда надзорној власти по Зак. о штампи; код нас се врши код држ. тужиоца, предајући примерке за њега и гл. јавне библиј., у прив. праву важан, јер се њим стиче ауторско право на умножено издање. ДЕПОЗИТ (лат.), новчана остава код суда или у банци; остава разних предмета на чување код прив. лица или нарочитих установа; уговор о остави закључује се предајом ствари на чување; ако је бесплатан, чувар одговара за ствари као за чување својих ствари; ако је плаћен, онда као добар домаћин, тј. како се најбоље може чувати; одговара и ако искористићава ствар без дозволе или је на време не врати; остављач одговара за трошкове чувања, накнаду штете коју ствар произвела и вредност чуваревих ствари које он жртвовао или изгубио да би зачувао остављену ствар; ако чувар злоупотреби остављену ствар, врши кривично дело (утају). Депозитар (чувар), лице које прима предмете у оставу. Депозитни посао, чување и управљање депонованим туђим новцем, ефектима и др. вредностима → депозитима. Д. банке, које врше те послове. Депонент, лице које оставило (деповало) хартије од вредности или што др. код банке. Депоновати, положити у депо; сопственик не отуђује ствар већ је даје у државину др. лицу у одређеном циљу (д. кауција, акција). ДЕПОЛИТИЗАЦИЈА (фрц.), отстрањивање извесне струке, групе људи од политике, нпр. д. чиновништва, отстрањивање чиновника од политике. ДЕПОР (фрц.), вишике цене који се даје стога што је виши курс дневног него рочног посла (→ репор). ДЕПОРТАЦИЈА (лат.), установа рим. права по којој рим. грађани могао да буде осуђен за тешка кривична дела прогонством у колонију или рудник; казна задржана и данас у неким државама с колонијама. ДЕПОСЕЦИЈА (нлат.), одузимање државине; може бити насилна и противправна или правна; правна ако сопственик опомене држаоца да је ствар његова; од тог тренутка држаљца престаје бити савесни држаљца, па ствар не може више за себе држати. ДЕПРЕСИЈА (нлат.), снужење, падање, слабљење. 1) у неур.: утученост, жалосно расположење, често у вези са страхом и др. појавама (→ меланхолија, невроза страха). 2) у офталмологији: померање карактера у доњи део стакластог тела, помоћу нарочите игле, да би се омогућило вид кроз пупалу, 3) код фрактуре лубање, где су одломљени делови кости утиснути према мозгу. 4) у геогр.: утолеглица, удубљење у рељефу Земљине површине, 5) метеор. д., предео ниског ваздушног притиска, на којем обично влада ружно време; притисак најнижи у средишту (минимум); ветрови струје око средишта нагињући према минимуму; у средишњем делу топлоћи ваздух узди-

же се, хлади и ствара облаке и водене талоге; при том облаци распоређени доста правилно (→ облацин систем); д. се обично крећу од З према И; зову се и циклон. (Па сл.: шема кретања ваздуха око центра.) 6) морална д., утученост. 7) привр. д., погоршање пословних прилика, пословања уопште; ако погоршање иде и даље и наступи застој у пословима, д. се претвара у → кризу. 8) д. хоризонта → хоризонт. Депримирати, убити дух, изазвати утученост, ражалостити, обесхрабрити.

ДЕПУТАТ (лат.) 1) изасланик, нар. посл. 2) награда или надница у стварима уместо у новцу. Депутација, група изабраних изасланика код владара или мин.

ДЕРАЖИРАТИ (фрц.), пореметити, побркати, узнемирати, сметати.

ДЕРАНИ, група студената оxfordског унив., осн. у 18. в.; живели по установљеним начелима и ишли од места до места да држе народу проповеди; успели да изведу морални препород енгл. народа.

ДЕРАНСКО ЈЕЗЕРО, мало периодско ј. (5 км²) еп. од Метковића (Приморска Бан.).

ДЕРАТИЗАЦИЈА (фрц.), уништавање пацова хватњем, пацоловцама, отровима (арсеником, сцилом), епидемијом помоћу клица virus Dalmys, давањем брашна и тиспа, који се скамени у цревима пацова; на бродовима и у зградама и гасним отровима (сумпорни гас, циклон).

ДЕРБЕН (Derban), Порт Натал, модеран и лепо уређен град (156 000 ст.) и вел. пристаниште на обали Индијског Ок. (Јужноафр. Унија); извоз вуну, шећер, угља и злато; спојен жел. пругом с унутрашњошћу; инд. шећера, сауна; висока тхн. шк.

ДЕРБИ 1) енгл. племићка породица која у 17. и 19. в. дала неколико одличних политичара и државника. 2) (енгл.), најважнија галопска трка за трогода грла; могу учествовати жрепци и омисце.

ДЕРВЕНИК, план. (1493 м) ј. од Крушева (Вардарска Бан.).

ДЕРВЕНТА, варош и средње место (6670 ст.) на р. Украјин (Брбаска Бан.); воћарско-виног. станица. Фабрика штапова и платна, малинови; извоз стоке и жита.

ДЕРВИШ (перс. дервеш: сиромашан) 1) члан мусл. берског реда (као код нас калуђери); често у сурпности с науком ислама; имају вежбе при којима падају у екстазу и буду се иглама и ножевима; поглавар појединог реда: шех; највише их у Перс. и Сирији; у Југосл. сада само међу мусл. у Ј. Србији (бекташи, руфаји и др.) и у Сарајеву. 2) помуслиманени Прици из Судана који под вођством Махдије Мохамеда Ахеда освојили (1881.-1885.) ег. Судан и основали државу с престоницом у Омдурману, али их убрзо потукле енгл. трупе (1899.).

ДЕРЕН Андре (* 1880.), фрц. сликар, прво припадао групи фовиста и кубиста, после пришао традиционалном фрц. сликарству; највише ради пределе и мртве природе; вел. колорист и 1 од гл. претставника савр. ум.; његових добрих слика има Музеј кн. Павла.

ДЕРЕНЧИН 1) Емерјак, хрв. бан 1493., пореклом Мађар; противник породице Франкопана; настрадао, с повећом вој., у борби са Турцима на Крбавском Пољу; заробљен и одведен у Тур.; у ролству и умро. 2) Маријан (1838.-1908.), правник и политичар; шеф правног одеака хрв. владе (1876.-1883.); написао више стручних расправа и дела; бавио се и драмском књиж.; од драма му највише успеха имала Јаданска опозиција.

ДЕРЖАВИН Гаврил Р. (1743.-1816.), славни рус. класични песник високог надахнућа, религиозности и флз. размисљања; ослободио рус. лирско певањство 18. в. реторике и приближио га, по облику и садржини, стварности; опевао и славио доба царице Катарине II, немевало друштв. пороке; чувена ода Бог.

ДЕРИВАТИВ (лат.), пзвденница; производ. Дериwација 1) извођење, постојање. 2) отегупање од правог пута; секретнае аероплана са курса своје путање услед ветра. Дериwометар, инструмент на аероплану помоћу којег извијају променје правац и снагу ветра да би према томе извршио поправку курса.

ДЕРМ (грч.) (cutis) → кожа. Дерматитис, запаљење коже; узроци: фнз. (нпр. зрачење), хем. (нпр. додиром разних хемикалија) или инфекција; кожа црвена, праћена отокот, а понекипут и лучењем бистре серозне течности и образовањем ситних мехурића или већих пикноа; лечење отетравањем узрока, облози нтд. према случају. D. exfoliativa Ritter, веома тешка, ерећом ретка, кожна болест новорођенчета; у почетку мали пикнови на кожи, допније парични покожиче одижу се као плик и скидају се; на мали притисак покожича клзид над запаљеном дермом, слично опекотинама; дете може при купању да изгуби вел. површину покожиче,

испод које остаје огољена, црвена, запаљена. болна кожа; мада болест смртна, дете се може спасти; не купати га, не додиривати много, стављати само пудер, али дојити; остало, али хитно, мора лекар да уради. Дерматол. бизматов сублатат, жућкаст прахак, слаба мириса; употребљава се за поспање рана и код разних кожных болести уместо јодоформа (→ бизмут). Дерматологија, грана мед.; бави се изучавањем и лечењем кожных обољења.

ДЕРМОТА Антон (1876.-1914.), адвокат и политичар; припадао слов. социјалистичкој странци; бавио се публицистиком и уређивао Наше записке; радио и на књиж., али у њој није створио много оригиналног.

ДЕРНИЕК (тур.), сајам, вапшар.

DERNIER CRI (фрц.: последња узвик), последња, најновија мода.

ДЕРОКО 1) Александар (* 1894.), архитект. проф. унив. у Београду; пројектовао више приватних зграда и, са Б. Неесоровићем, храм св. Саве; објавио вел. број студија о срп. ум. у ср. в. 2) Драгутин (* 1877.), картограф; гл. радови: Карта Старе Србије, и Македоније, Carte de la Serbie et du Monténégro, Службена жел. бродарска карта Краљ. СХС, Карта Краљ. СХС, Геогр. атлас; писао и студије из картографије.

ДЕРОСИ Ђовани Батиста (De Rossi, 1822.-1894.), ит. прк. археолог, прославио се проучавањем хришћ. споменика у катакомбама Рима.

ДЕРПФЕЛД Вилхелм (Dörpfeld, * 1853.), нем. археолог; вршио архл. откопавања у Олимпији, Троји, Пергаму, на Итали и Крфу.

ДЕРТ (тур.), брига. Дертли, забринут, жалостан.

ДЕРТ-ТРАК (енгл. dirt track), нарочита тркачка стаза с општрим окулума за моторне точкове, чија површина покривена 8 палача дебелим слојем ситна пелела; уведена најпре у Аустрали., од 1928. у Енгл., затим на континенту.

ДЕРУЛЕД Пол (Deroulède, 1846.-1914.), фрц. песник, драмски писац и политичар, вођ Патриотске лиге; неко време изгнан из отаџбине као присталица ген. Буланжеа; гл. дела: Војничке песме и више поз. комада.

ДЕС, пога де (d) испред које стоји знак бе, који снижава тон за полуштепен.

ДЕСА, вел. жупан у Рапској, јавља се око 1150.; почео, као младш., да шири рашку власт у Зети; у Рапској се борио против вел. жупана Уроша II; завладао Рапском око 1160., али се у њој није могао одржати, јер га потиснули Византинци и домаћи кнезови; у политици се ослањао на Мађаре против Виз., а имао веза и с Вен.; нестало га с полит. позоришце иза 1165.

ДЕСАИТ (фрц.), пребацавање трупа флотом на копно ради извршења операција; превозе се целе јединице, најчешће вел. трг. бродовима.

ДЕСАРЕТСКА ЈЕЗЕРА, назив за групу макед. ј. у сливу Јадр. М. (Охридско, Преспанско, Мало и Маличко Ј.).

ДЕСАУ (Dessau), град (71 000 ст.) у Нем., на р. Мулди, притоци Лабе; инд. гвожђа (машине, авиони).

ДЕСЕНЗИБИЛИЗАЦИЈА (лат.) 1) лечење осетљивости према некој супстанци; према коњском серуму изводи се нпр. узастопним убризгавањем веома малих, па све већих количина тог серума, пре но што би се убризгала терапеутска доза. 2) у фотогр.: смањивање осетљивости емулзија плоча и филмова помоћу парочитих боја (десензибилизатори), растворених у води; после тога прсте и мало осетљиве емулзије могу се развијати при тамнојстој или светлострпеној светлости; веома осетљиви ортохроматски и панхроматски при црвеној.

ДЕСЕРТ (фрц.) воће и слаткиши, посласнице по ручку и вечери. Десертна вина, слатка и јака јужна в.

ДЕСЕТАК, десетина 1) ет. облик порезе, одмераван као 10. део опорезованог прихода; у ср. в. плаћао се у природи (од жита, вина, меда, стоке); узимали га и кат. ирвосвешт. од својих верних; по њихову примеру увела га 1695. и ерп. црк. у Аустр., али га држ. власти од ње откупили; Турци га најчешће од свих пољопривредних као држ. порез у природи и давали у закупи; плаћање д. најдуже се одржало у В. и Х., само га а.-у. владавина претворила у новчани износ; у Југосл. реформисан 1920.-1921.; новим Зак. о непосредним порезима од 1928. дефинитивно нестало трага од д. (→ порез на земљиште). 2) → десетина. Десетерац, стих од 10 слогова, има 2 типа: 1. врста је од 5 трохејских стопа, с цезуром после 4. стиха, честа у ум. поезији, веома честа у нар. песмама (нпр. Диевојка се Сунцем окладјала: Жарко Сунце, лешна сам од тебе! или: Виђу врага су седам овињах, су двд мача и су двеје круне) 2. врста је од 4 стопе, 2 дактилске и 2 трохејске (Много

је дана, много година, много је горких било истина!) **Десетковати**, стрелати сваког 10.; много смањити, свести на мало. **Десетобој**, врта лакоатлетског такмичења у 10 дисциплина и то 1. дана: трчање 100 м, скок у даљину са залетом, кугла, скок увис са залетом, трчање 400 м; 2. дана: 110 м с препонама, дискос, скок с мотком, копча (бољом руком) и 1500 м. **ДЕСИГНИРАТИ** (лат.), одредити, означити, определити.

ДЕСИСЛАВИЋ Обрад, златар из Котора, живео у 14. в.; познат његов сребрни олтар који краљ Милутин поклонио цркви св. Николе у Барију у Ит.

ДЕСИЦИЈАТИ, вел. илирско племе; живели у ср. Босни, са седиштем на д. току д. Ставње; истаkli се у ил. устанку против Римљана 6.-9. г. по Хр. **ДЕСЈАТИНА**, рус. мера за површине: 1,0025 ха.

ДЕСКВАМАЦИЈА (лат.), љунтурасто распадање стена.

ДЕСКРИПТИВАН (лат.), описан. Д. геометрија — геометрија надртна. Д. поезија, изражавање лирских расположења помоћу описа, сликањем оног што је изазвало то расположење.

ДЕСНИ (gingiva), везивно ткиво које покрива део вилице у устима, чврсто пријања за врат зуба: на површини обложено слузкожом. Занањење д. → гингивитис.

ДЕСНИЦА, десна страна (гледајући с претседничког места) посланичких места у парламенту; одавно уобичајено да чланови конзервативних странака седе на д., а присталице слободоумних идеја на левици; стога д. синоним конзервативаца, а левица слободоумних група, док центар означава умерене.

ДЕСПЕТИРАН (лат.), презрив, омаловажавајући. **ДЕСПЕРАДО** (шп.), очајник; странка крајњих радикала у Шп. **Десперата** (лат.), очајан.

ДЕСПИК, деспић → лавандула.

ДЕСПИО Шарл (* 1874.), фрц. вајар, чувен са својих вредних погрца.

ДЕСПОТ (грч.: господар) 1) виз. високи чин; у Србији га увео цар Душан као највиши властелински чин, а добивали га само цареви сродници као намесници важних обл.; 1 од последњих д. био Угљеша Мрђавчевић уз брата краља Вукашина; од 1402. деспотска титула постаје владарска титула у Србији: добио је кн. Стеван Лазаревић од виз. цара као признање владарског чина; та се титула одржала и после пада Србије (1459.); носили је претставници срп. народа у Срему све до 1537., а добивали је од мађ. краљева и аустр. владара. 2) владар с неограниченом влашћу; насилник, немилостив човек, тиранин. **Деспотизам**, неограничена и насилничка власт; насилје, тиранија.

ДЕСПОТ Иван (1851.-1886.), припадао фрањевачком реду у Далм.; писао песме без веће вредности.

ДЕСПОТОВАЦ, варошица (450 ст.) и среско место у горњем делу Ресаве (Моравска Бан.); у близини ман. Манасија.

ДЕСПОТОВИЋ Петар (1847.-1917.), проф. и педагог; гл. дело: *Историска педагогија*.

ДЕСТИЛАЦИЈА (лат.), претварање течности у пару на одговарајућој тмпт., кондензовање паре у погодним посудама и прикупљање течних или чврстих продуката; најчешће се изводи у циљуечишћавања или издвајања појединих сачинитеља из смеса; ако се врши под смањеним притиском у вакууму, наступиће кључање и испаравање на нижим тмпт. у зависности од величине парног притиска. **Суша д.**, загревање чврстих и течних материја без приступа ваздуха. **Суша д. дрвета**, загревање дрвета без приступа ваздуха; загревањем до око 400° дрво најпре испушта влагу и затим почиње да се распада, дајући: гасове, катран и водени дестилат; у инд. се врши у пећима с гвозденим ретортама, или вел. коморама, које могу да приме по неколико десетина кубних м дрвета у облику цепањаци; производи д. из комора или реторти пролазе кроз хладник где се кондензују катран и водени дестилат; некондензовани гасови с доста угљен-моноксида и метана употребљавају се као гориво за дестилационе пећи, у којима остаје њумур, као остатак д.; водени дестилат буковог дрвета садржи сирћетну киселину и метилни алкохол, и прерађује се у чисту концентрисану сирћетну киселину и метилни алкохол; добивени катран има нешто тако примену (→ катран); из боровог дрвета добива се катран с боровим уљем, које служи као замеса за терпентинско уље. Код нас постоје фабрике за с. д. у Теслињу и Белишћу. **Дестилациона вода**, добивена кондензовањем чисте водене паре у нарочитим дестилационим апаратима, садржи само трагове растворених минер. материја; ваздух и угљен-диоксид уколико га има у ваздуху; употребљава се у хем. лабораторијумима и у мед.

ДЕСТИНАТЕР, дестинатар (фрц.), адресат, примацац пошиљке.

ДЕСТРУКТИВАН (лат.), разоран, рушилачки. **Дестројер** → разарач.

ДЕСПЕНДЕНТ (лат.), сродник у нискодехој линији (син. књи, унук итд.); супр. → аспеденти. **Деспедентна теорија**, трансформизам, учење да су орг. врсте постале једне из др. преображајем, а не створене одвојено свака за себе; део флз. учења о еволуцији укупне прир., који покушава да објасни ток и узроке ест. развика живог света и порекло живота на Земљи; насупр. мишљењу које пре ње владало о постојаности врста, модерна д. т. полази од осн. поставке да су орг. врсте променљиве; данашње врсте су резултат одређеног и дуготрајног развика сложенијих бића из простижих и временски старијих; из једне врсте могло постати више нових; докази за д. т. многобројни; њих даје систематика, морфологија, биогеогр., палеонтологија и др.; примењена је и на човека (→ антропологија); осн. модерне д. т. Ламарк и Дарвин (→ ламаркизам, селекциона теорија).

ДЕТАЉИСТ (фрц.), трговац који продаје робу на детаљ, на мало, непосредно потрошачу.

ДЕТАШИРАТИ (фрц.), одвојити, одаслати, скидати, отсенаги. Д. купоне, скидати доспеле купоне с купонског табака хартије од вредности (акције, облигације) ради наплате, уновчавања. **Деташман**, део трупе који се упућује одвојено од своје гл. снаге ради извршења неког задатка у рату; **деташоване јединице** су и оне које за време мира гарнизонирају одвојено од своје првопретпостављене јединице, у др. гарнизону.

ДЕТЕ, особа м. или ж. пола, отприлике до 7. г.; у праву сва лица мања од 7 год.; немају пословне способности, па њихове послове врше отац или штићник; код простог народа рођење д. се сматра у већини земаља за нешто тајанствено и нечисто, па је и породиља «нечиста» (тако се сматра и код Жк. Ст.); стога се приликом рођења врше многи обичаји и вражбине, који треба да очисте породиљу и да њу и д. избаве од злих демона и чини; од тих обичаја најзанимљивија → кувада; код примит. народа д. дуго доје и пушта им се све на вољу, а у доба пубертета преводје се у ред одраслих уз нарочите мереоније. Првих 20 дана дете се назива новорођенче, до краја 10 мес. дојенче, одојче; од 1-6 год. мало д., које пузи у 2-3 год., игра се у 4-5 год.; од 6-14 год. шк. доба; прелазно доба из детињства у зрелији живот одраслих назива се **пубертет**; просечна висина при порођају 50, а на крају 1. год. 70-75 см; месечни пораст у 1. тромесечју 4, у 2. и 3. по 3 см; у 4. по 2, а затим по 1 см до краја 2. год.; доцније 4-6 см год.; у пубертету пораст се убрза, а пред њим мало успори; деца се издуже нарочито 1. и 7. год.; девојчице и у 12.-14. год., а мушкарци у 14.-16. Новорођенче тежи просечно 3 кг; после порођаја нешто ослаби, затим првих месеца добива у тежини недељно 200-250 г; између 4. и 10. недеље и по 300 г; доцније напредује слабије, тако да од 9.-12. месеца добива недељно само 50-70 г; целокупан пораст тежине у 1. год. износи 6½-7 кг (у 5. мес. се удвостручи, а на крају 1. год. утростручи; затим је год. пораст све мањи; у 5. год. 1300-1800 г; онда опет расте, по 2-2½ кг, а за време пубертета 3-6 кг. Вел. фонтанела (отвор на губањи изнад чела), дуга 2-5 см, затвара се у 18. месецу. Зуби избијају између 6-8 мес.; у 3. год. избијају задњи кутњаци, последњи млечњаци (свега 20). Срце код д. необично вел., тонови јаки и крајњи; пулс убрзан, често нередован (и у нормалним приликама); у 1. год. 130 удара, у 2. год. 111; до 4. год. 108; у 5. год. 103; у 6. год. 98; у 9. год. 90; крвни притисак нешто нижи него код одраслих. Дисање брзо, поглавито трбухом; код дојенчета 35-50 пута у минути; 30 код мале д.; 26 у 5. год., 18 у 10. год. Топлота тела око 37°, али је под утицајем спољне тмпт., хране и свих др. чинилаца; колебања тмпт. за 24 часа већа него код одраслих; топлоту тела треба мерити у чмару кроз цело детињство; јетра увек увећана, па често и слезина. Дојенче излучи 60-70 см³ мокраће на сваких 100 г хране; после порођаја столица прножута (мекониум); доцније 1-2 нормалне жуте столице. Живчани систем, нарочито мозак, недовољно развијен; као мерило за статичко и психичко развиће, а самим тим и за ест. мозак, може да послужи овај наурт (Кипштајн): 1. мес.: покрети без реда, рефлексне радње (кијање, зевање), па крају мес. израз лица; 2. мес.: управљени погледи, обухвата предмете, гукање, изразити покрети лица, на крају мес. самостално диже главу; 3. мес.: волњи покрети очјау, прати предмет, смеши се, окреће се на звук, познаје извесна лица (сећање); 4. мес.: усправљено, држи слободно главу, хвата; 5. мес.: веће интересовање за спољни

свет, више одржан израз лица, покушаји да седи, што успева ако се придржи; 6. мес.: седи само кад се наместа, посматра н. лица и ствари; почетак васпитања за чистоту (мокраћа, па столица); 3. тромесеце: седи само; кад му се помогне стоји, мало додије и само, разликује гласове и слоге, каже: мама; 4. тромесеце: све способности усавршеније, иде поред кревета, често прохода, више говори; у 2. год. добро иде, стоји, изговара 6-8 речи; на крају те год. саставља реченице, говори о себи у 3. лицу, научило на чистоту. Сан гл. флз. потреба (недоношчад спавају скоро непрекидно); до 6. мес. дојенчад спавају око 20 час. дневно; од 6-12 мес. 16 час. (12 ноћу и 4 дању); малом д. треба још увек 14 ч. сна (12 ноћу и 2 дању). **Исхрана детета** → исхрана. **Мажење д.**, погрешно васпитно начело, по којем васпитач дужан да детету испуни сваку жељу, сваки прохтев, па ма како он био неоправдан; тако поступају многи родитељи ненамерно у васпитању своје д., нарочито јединчади; данашња наука утврдила, да се мажење д. чине неспособном за будући самосталан живот; да се њим кваре карактер д. и да из м. д. често потичу најтежа душевна обољења. **Нега д.**, подразумева купање, облачење, очвршћавање; купање, одмах после рођења, у топлој води 36-37° Ц, доноси му 1. негово у животу; пучана вршица, пресечена, још крвава, може се лако инфилтрирати у води; та опасност траје 6-7 дана док вршица не сасуши и отпадне; многи чувени лекари не купају већ само заптирају дете првих дана; до год. дана, па и дуже, потребна му свакодневна купања, додије 2-3 пута недељно: тамо где материјалне прилике допуштају: купање (душ) сваког дана, што челичи и снажи тело и дух. Новорођенчету и дојенчету облаче се кошуљица, бенкица, узана пеленица међу ногама, неколико пелена, 2-3, од којих прва савијена на троугао обухвата горњим делом бар кошуљицу а доњи крај иде међ ноге; друге 2 четвороугаоне остављају ножице слободне као у цаку; не треба узимати ноге; бенкица и пелене причврсте се појасом «фачлом» или затвореном иглом; бенкица од памука, вуне, кошуљица, пелене од платна, памука, порозне «тетра» материје; код старијег дојенчета или раније, ако време допусти, гаице од пелена па преко њих плетене гумене подлоге не смеју увијати д. Чим је мало старије, лако облачити, не претопљавати; топлота собе 21° Ц; спавање у соби с отвореним прозором или бар проветреној и незаложеној; јастук под главом и капа на ној непотребни; код д. старије од 2 год. опрати свако јутро ноге и груди млаком па хладном водом; постепено очвршћавање најбоља здравствена заштита за д.; на ваздуху свакога дана по сваком времену најмање 2 сата; док су сасвим мала, д. не треба деце друштво, још мање одраслих; играчке су корисне кад се могу прати, а имају пријатно, поучно дејство: пулице шкољке, као и љубање и непрекидно ношење; до 10 год. д. не треба биоскоп, поз., забава; муз. корисна; умесно примењена гимнастика добра и за дојенче (→ нервоза, нервозно д.). **Женско д.** у модерним правима има обично пет права као и м.: међутим, његова наследна права ограничена, али у неким државама има и право које немају м. д.; право на добивање мираза постоји по аустр., али не и по срп. грађ. праву, где је то морална, а не правна обавеза родитеља; у случају развода родитеља ж. д. остају код мајке до навршене 7., а м. до 4. год. **Легитимисано. позаконско д.**, које рођено ван брака па су родитељи ступили у брак, ништавни брак конвалитирали или издејствовали позаконско путем владачеве милости; ужива сва породична права и има права на наслеђе, осим случаја кад се оно врши на штету др. деце или удовице или ранијих уговорених наследника, а позаконско је извршено владачевом милošћу. (→ брачно дете, ванбрачно дете, законито дете, незаконито дете). **Детеубиство**, према кривичном законнику, када мати за време порођаја или непосредно иза порођаја лиши живота своје д.; мати се кажњава строгим затвором, а затвором ако је д. ванбрачно. **Деце богослужење**, одржава се код ркат. недељом нарочито за шк. младеж; за ваншк. омладину држе се и код прел. и кат. недељне шк. после богослужења. **Д. болести**, већином заразне, којима су деца више изложена но одрасли, нпр. шарлах, дифтерија, богвице, вел. кашаљ, тбк. запаљење мозданих опни и др. **Д. глисте** → глисте. **Д. језик**, развија се подражавањем ј. старијих из околине у којој дете расте; дете не наслеђује ј., али при учењу ј. нема само мех. имитовања, већ се јасно изражавају и наслеђене склоности; дете обично од 6 или 7 мес. почиње изговором група гласова, које

немају одређено значење; од њих се затим формирају обично најлакше речи и везују за извесне претставе (тата, мама, баба); веома рано у свести детета јављају се категорије, и дете аналогичама веома брзо богати ј. и ствара систем. **Д. колица**, завожење деце на свеж ваздух; треба да су дубока и да имају кров, који штити од сунца, кише и ветра, као и душек, јастук и покривач; лака и отворена к. без крова (спортска к.) само за топле дане за одраслије дојенче које седи. **Д. парализа** → полимиелитис. **Д. потчињеност** огледа се у дужности деце да буду послушна својим родитељима и не чине ништа противно њиховој вољи; стога се деца и путем власти враћају својим родитељима, ако за време малолетства напусте родитељски дом противно родитељској вољи; отац и мати имају право да сами себи прибаве санкцију против непоштовања (по зак. могу умерено домаћом казном казнити своје развратно и непослушно дете); ова послушност постоји апсолутно до навршене 14. год.; после тога дете може према својим склоностима пристојним начином предложити и захтевати (чак и преко суда) да се упуту на начин живота (нарочито у погледу избора занимања) која одговара његовим склоностима; д. п. огледа се и у пропису према којем обавезе малолетне деце, учињене без родитељске воље, немају силе ни важности. **Д. права**, брачна деца прима својим родитељима имају п.: да се родитељи брину за њихово васпитање, гајење, школовање, привр. оспособљивање и здравље; право на издржавање траје док не буду у стању сама себе издржавати (зак. претпоставља да је то нунолетство за м., а удаја за ж. децу); **дужности д.:** поштовање, потчињеност и помоћ родитеља, ако додије падну у беду и неволу; према својим родитељима д. има и право на наслеђе по зак. **Д. рад**, примена д. радне снаге у привреди (инд., руд., трг. итд.); последица развоја капитализма и машинске тхн.; примењује се, као и женски, пре свега стога што јединици од рада одраслих радника и што су деца неотпорнија према експлоатацији од одраслих радника; користан по капиталисте, јер им ствара већу зараду, али штетан по нацију, јер је води физ. и моралној дегенерацији; стога се у свима култ. земљама предузима читав низ законодавних мера да се д. р. сасвим укине или што већма ограничи; 1. зак. којим се ограничавао и регулисавао д. р. донесен у Енгл. 1833., у Југосл. д. р. регулисан Зак. о заштити радн. од 1922., Зак. о радњама од 1931. и др. адм. прописима и наредбама. **ДЕТЕКТИВ** (лат.-енгл.), тајни полицајц.

ДЕТЕКТОР (лат.), направа која има својство да пропушта ел. струју само у 1 смислу (назван каткад због тога ел. вентилом), или, тачније, која за 1 смисао протицања струје причинљава знатно мањи отпор него за др. смисао; уколико разлика између ова 2 отпора већа, утолико д. савршенији; употребљава се поглавито у радиотхн. и то највише код пријемних апарата, где служи да усмери најизменичне струје, односно да претвори струје високе у струје ниске (акустичне) учестности; данас у употреби: **кристални Д.** (кристал оловног сулфида на који се наслања 1 метална игла), **електронски Д.** (електронска лампа, аудио) и **бакарни Д.** (хелија бакар и бакарног оксидула, бакар и селена и сл.), познат још под именом сухог усмерача. **Детекторски апарат** → радио пријемник. **Детекција**, појава у радиотхн. кад се модулисана струје високе учестности, које наше ухо не може да чује (треперења преко 20 000 с/с), усмере, а потом претворе у најизменичне струје ниске (олујне, акустичне) учестности.

ДЕТЕЛА Фран (*1850.), слов. приповедач; плодан писац приповедака, романа и поз. комада из слов. живота; гл. дела: **Пегам** и **Ламбергер**, **Ново живљење**, **Тујски промет**, **Худи часи**, **Господ Лисец**. **ДЕТЕЛИНА** (Trifolium, фам. Papilionaceae), код нас преко 30 врста зељастих, већином једногод. биљака, троперих листова; цвет клас, округла главница или штит, састављен од малих белх или првенкастих цветића; плод мала махуна, а ређе орашчица; за сточну храну се даје нарочито: → првена или коњска д. (T. pratense), → бела д. (T. repens) и др. Просечан принос у Југосл. за период 1923.-1932. био 3 488 511 q. **Д. турска**, **еспаргета** (Onobrychis sativa), дугочечна пићна биљка јака вретенаста корена који иде дубоко у земљу; веома корисна за сиромашна, лака, кречна и суха, пропустљива и дубока земљишта, на којима би луперка или д. једва могла да расту; 1. год. развоја слаба, касније даје вел. принос; хранивост д. т. већа него код д. и луперке; нарочито је добро тропе коњи, а изврсна и за овце. **Црвена д.** (Trifolium pratense), вишегод. биљка, крајница међу пићним биљкама; 1 од најраспрострање-

них, најбоље успева у влажним, умереним крајевима, подноси хладноћу боље од → луперке; не иде изнад 1100 м висине нити изнад 60° сев. ширине, успева на јачим, свежим али пропустљивим и на хумусним и лакшим земљиштима; никако не подноси суше пескуше и не сме доћи на исто земљиште одмах после себе; икористићава се као зелена ђива или као сено; може дати од 3 000-6 000 кг сена по 1 ха.

ДЕТЕНТОР (лат.), лице које држи туђу ствар на основу уговора или зак. (закуп, послуга, ужитак). **ДЕТЕРИОРАЦИЈА** (лат.), уништење ствари; у праву може је вршити само сопственик; сваки други који је изврши, дужан да накнади штету; у последње време ни сопственик није увек на њу овлашћен.

ДЕТЕРМИНАНТА (лат.) 1) важно помоћно средство алгебре; д. n-тог реда представљена је квадратном шемом од n² бројева, одакле се по утврђеним правилима одређује њена вредност. 2) по Вајсману наредне јединице из којих се састоји наследна супстанца, → кличина плазма, одреднице особина организма и међу собом квалитативно различите; у току развоја организма распоређују се на поједине новопостале делове тела и одређују им изглед и грађу; састоје се из мањих делића, биофора. **Детерминација** 1) улогици: поступак образовања нижих појмова и даних виших појмова путем додавања нових ознака даном вишем појму; тако се нпр. из даног појма «животиња» може додавањем ознака добити појам «исар». 2) у метафизи: учење да је све што постоји одређено нечим другим; у новијој физ., откад су Декарт и Спиноза учили да у природи влада апсолутна д., води се спор између претставника детерминизма и индетерминизма. 3) у мех. развила: учење по којем развије организма као целине, а тако исто и његових појединих делова, предодређено нарочитим способностима које се налазе у нарочитим деловима → клицине ћелије. 4) у геом. при решавању конструктивних задатака, испитивање о том колики морају бити дани делови да би извођење конструкције било могуће: тако нпр. д. утврђује да од 3 даних страна збир 2 од њих мора да буде већи од дане 3. стране, да би се из њих могао конструисати троугао. **Детерминизам**, физ. учење по којем све што се деси у реалном свету мора имати свог узрока изван себе; пошто тај зак. свеопште узрочне детерминације важи и за психичку стварност, дакле и за човекову вољу, значи да слободне воље нема; супр. → индетерминизам. Д. апсолутни учи да је одређујући узрок увек неки фактор који лежи изван онога што је одређено.

ДЕТЛИЦИ (Picidae), породица птица; хране се углавном ситницама и др. шумским инсектима; јака длетаста кљуна, исплажљива језика и грађе прилагођене за пузање по стаблу дрвећа; 2 прста окренута унапред, 2 уназад, и снажан реп којим се одупиру; у нашим крајевима већи број врста: шарени д. (*Dendrocopos major*), жупа (*Picus martius*), вијоглава (*Yux torquilla*) и др.

ДЕТО (ит. detto), исто, исто тако, исто толико; понављање.

ДЕТОНАЦИЈА (нлат.) 1) звук добивен експлозијом. 2) лош рад мотора услед високе компресије или лошег квалитета горива (бензина). **Детонатор** → калисала.

ДЕТРИТУС, скуп ситних делића истрошених стена, а исто тако и истрошених изумрлих делова живих бића; ствара се под утицајем мех. и хем. чинилаца; биљни д. служи за исхрану многим биљоједима, нарочито у водама, где се он таложу као муљ.

ДЕТРОИТ, град (1,6 мил. ст.) у с.-амер. држави Мичигену између јез. Сант-Клер и Ири; инд. метала, разноврсне машинерије и хем.; 26 фабрика аутомобила; пристаниште и жив трг за житарице, дрво, вуна и бакар; мед. фак. и више бјобит.

ДЕТСКОЈЕ СЕЛО (Нарскоје Село), варош (25 000 ст.) у Рус. недалеко (20 км) од Ленинграда, на прузи Лењинград-Рига; до револуције 1917. летња резиденција рус. царева.

DEUS EX MACHINA (лат.: бог из машине), лик бога који се у античкој драми појављује изненада, без мотивисаног оправдања и сплету акције, помоћу машинерије, из простора над позорницом, да расплете драмски заплет; симболички: сваки немотивисани расплет радње.

ДЕУТЕРИЈУМ (D), тешки изотоп водоника, атом. теж. 2,013; добио је засебно име стога што се знат-

но разликује од водоника по физ. и по неким хем. особинама (→ тешка вода).

ДЕУТЕРОНОМИЈУМ (грч.), 5 књ. Мојсијева.

ДЕФАКТО → де.

ДЕФАНЗИВА (лат.-фрц.), вид борбе којој прибегава слабија страна, само привремено, да би сачекала поволнији момент, кад ће противударом извојевати одлучно решење; у том циљу она подешава свој рад према нападачу и при том се стално стара да очува пуну слободу акције, како би у даном тренутку могла нападачу нанети одлучан удар или избећи снај који њој намењен (супр. → офанзива).

ДЕФЕКАЦИЈА (лат.), избацивање измета (фекалних материја) из ректалног дела дебелог црева.

ДЕФЕКТ (лат.), недостатак, квар. **Дефектан**, непотпун, поковарен. **Дефективан**, у грам.: непотпун; **д. реч**, која нема све облике (нпр. доба се не мења, човек нема множине од исте основе, гусле се мењају само у множини, глаголи велм и требати немају све облике).

DEFENSOR FIDEI (лат.: бранитељ вере), почасни назив, дао папа Хенриу VIII (енгл.) 1521. због његових заслуга за веру; стога се слова D. F. налазе на енгл. новцима.

ДЕФЕРЕНТ (лат.) → епикл.

ДЕФЕТИСТ (фрц.), који не верује у победу своје отаџбине (име настало за време свет. рата).

ДЕФИЛЕ (фрц.), пролаз трупa парадним маршем испред виших команданата или врховног команданта; поздрављају онога пред ким дефилију.

ДЕФИНИТИВАН (лат.), коначан, потпун.

ДЕФИНИЦИЈА (лат.), метод излагања научно стеченог сазнања; задатак јој да одреди место 1 појма у систему осталих научних појмова, што постиже помоћу најближег рода и специфичне одлике; најближи род је виши појам без 1 од оних ознака које се налазе у врстама његова обима, а специф. одлика је ознака појма којом се он разликује од осталих врста његог рода. Д. о нападачу, по пакту о ненападању од 4/7. 1938. између Рус. Мале антанте и Тур., сматра за н. онога ко објави рат или нападне и без објаве или уђе војском у др. државу, ко блокира обале др. државе, ко помаже оружане чете или не чини потребно да спречи њихове упаде у др. државу; никаква спољна радња, ни унутрашња околност у страни држави не може оправдати напад.

ДЕФИЦИТ (лат.), мањак у приходима, одн. вишак расхода над приходима у јавном газдинству (→ буџет).

ДЕФЛАЦИЈА (нлат.) 1) смањивање контингента новчаница или папирног новца у оптицају; срећиво новчаног система поремећеног инфлацијом или којим др. узроком; изазива скакање вредности новца, а опадање цена екон. добара у промету. 2) → денудација коју врши ветар.

ДЕФЛЕГМАТОР (лат.-грч.), нарочити део дестилационог апарата (капца, торњић и сл.) који се ставља на пут пари при дестилацији пре уласка у хладњаке у којима ће се кондензовати, да би се на њима претходно кондензовале паре оних течности из смеше које имају вишу тачку кључања; тим се врши концентрисање (дефлегмација) извесног лакше испарљивог сачиниола који треба да се издвоји у чистом стању (издвајање алкохола из смеше с много воде).

ДЕФЛОРАЦИЈА (лат.), прво пољно општење жене губитком интегритета девичњака (химена); изузетно девичњак може остати читав (у случају широког отвора или нарочите еластичности); може бити прир. (митосна), с пристанком жене, или насилна, против њене воље и жеље (силовање).

ДЕФО Даниел (Defoe, 1660.-1731.), енгл. писац, стекао свет. славу романој Робинзон Крузо; у младости се бавио трг., па новинарским и књиж. радом; уређивао 2 листа, написао многе брошуре и објавио романе: *Калетан Синглетон*, *Мол Фландерс*, *Пуконик Џек*, *Роксана*.

ДЕФОРМАЦИЈА (лат.), промена облика. Д. тела, код многих, особито примиг., народа промена облика појединих делова тела ради «украшавања»; највише се деформише лубања, којој се, док је још хрскавичава, може унеколико да измени облик; затим: зуби, који се избјају или зашиљују, нос, уши и усне, које се буше ради уметања разних украса или се (уста и уши реса) повећавају, отецају се прсти на рукама, праве ожигљип по телу итд.; може имати и магиски значај; да спречи улазак болести у тело; постоји и код неких образованих народа: Кинескиње унаказују ноге; Европљани-

ке буше уни ради пошења обоца, а меситимично деформишу и лубању; у д. т. спада и обрезавање полних органа, у обичају не само код Јевреја и мусл. већ и код многих др. племена у Афр. и Аустрали.

ДЕФРАУДАНТ (лат.), провекеритељ, варалица. Дефраудација, провекера.

ДЕФРЕГЕР Франц (1855-1921.), нем. сликар, највише радио идиличне сцене из живота тиролских сељака и малограђана.

ДЕХИО Георг (1850-1932.), нем. историчар ум.; гл. дело: **Историја нем. уметности.**

ДЕСЕМ (лат.), десет. Децембар, 12. месец у год., прознак; код ст. Римљана био 10. (год. почињала 1./3.).

ДЕСЕМВИРИ, 10 људи у Риму који, после пада рим. краљевине, написали зак. на 12 таблица (5. в. пре Хр.).

ДЕСЕНИЈ, временски размак, рок од 10 г.

ДЕЦЕНТАН (лат.), пристојан; умерен, у границама.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА (лат.), одузимање извесних послова средином држ. власти и њихово додељивање локалним властима; уколико је јача, утолико су веће и локалне (обл., окр., оп.) самоуправе; може бити полит. и адм. **Политичка**, кад се деловима државе у извесној мери признају и законодавне функције (обл. скупштине с правом доношења извесних зак. итд.) што је случај у федералним (савезним) државама. У Југосл. унеколико остварена административна д. уређењем бановина.

ДЕЦИ- (лат.), у сложеницама: десети део, нпр. дециграм = 0,1 г. Децибел → бел. Дециграм → грам. Децилитар → литар. Децима, строфа од 10 стихова, где састав стихова и распоред сликова могу бити разнолики. Децимала → бројни систем. Децималан, који се односи на 10, или га има као основу. **Д. вага**, код које помоћу полула удешено да тег од 1 кг држи равнотежу 10 пута већем терету; постоје и в. код којих је тег 100 и 1000 пута лакши од терета. **Д. разломак** → разломак. Дециметар, 10. део од → метра. Децимирати → десетковати.

ДЕЦИДИРАН (лат.), одређен, одлучан.

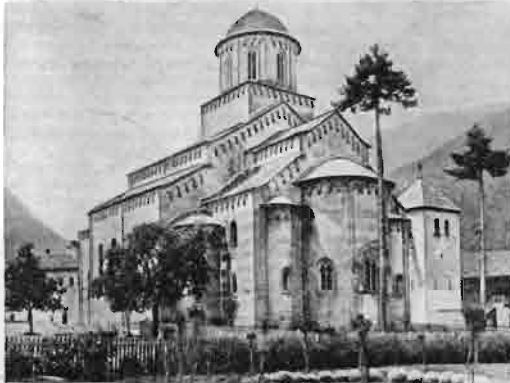
ДЕЦИДУА (лат.), набубрела (хипертрофична) слузокожа материце за време трудноће; после порођаја детета д. испада делом с овојцима, делом с ложијама (бабњиним прањем); код ванматеричне трудноће, после угињања плода, д. обично испада и често доводи до заблуде, јер се погрешно узима за побачај. **Д. menstruais**, у делини забачена слузокожа материце за време периода, праћена грчевима (dysmenorrhoea membranacea).

ДЕЦИЈЕ 1) Гај, рим. цар (249-251.), пореклом из Паноње, прогањао хришћ.; погинуо у борби с Галима. 2) Мус, име 3 Римљанина који су жртвовали свој живот за добро отаџбине: Публије, жртвовао се у рату са Самнићанима (340. пре Хр.); његов син се жртвовао у рату против Гала (295. пре Хр.), а његов унук у рату с Пиром (275. пре Хр.).

ДЕЦИМ Лаберије (106.-43. пре Хр.), рим. витез и песник; песме се сачувале само у одломцима.

ДЕЧАК Мирко (* 1876.), новинар, 1 од осн. забрбачких **Новости**; писао цртице и кратке драме.

ДЕЧАШИ, ман. Хриета Папнократора у дну Мето-

хије, код Пени, задужбина краља Стевана Уроша III, који по њој и добио у народу назив Дечански; ман. црк., 1 од највећих и најлепших у нашој земљи, грађена (1327-1335.) по пројекту фра-Вите из Котора, по угледу на западњачке катедрале оног времена: тробродна базилика с крстастим сводовима, ром. порталима, ром. и готским прозорима и с 1 кубетом; назменички редови црвених, плавих и сивих плоча од мрамора, којима црк. споља обложена, дају грађевини живописну и тонку полихромiju, чију де-

коративност појачава и обилата пластика на вратима и прозорима, изведена у ром. стилу; фреске рађене за време цара Душана (1348.); има их више него и у 1 нашој црк. (близу 1000); међу многобројним портретима истичу се добро очувани ликови цара Душана, парике Јелене и наследника Уроша, а од ред. композиција оне на којима, по угледу на минијатуре из зап. Евр., сликар покушава да слика природу и да стави фигуре у простор; у црк. се још налази 1 леп позидејез (14.-15. в.), дар кнегиње Милице, и већи број икона од 14.-17. в. Дечански → Стеван Дечански. **Д. Бистрица**, д. притока Белог Дрима (Зетска Бан.); извири са пл. Копривице, а протиче поред ман. Д.

ДЕШАНЕЛ Пол (Deschanel, 1855-1922.), фрц. политичар и државник; кратко време претседник реп. (1920.).

ДЕШАРЖ (фрц.), једновремено отварање ватре из више врста ватрених оружја (оруђа).

ДЕШАТ, план. на јел.-арб. граници, с. од Дебра; највиши врх Бел. Крчун (2 385 м).

ДЕШИФРОВАТИ (фрц.), прочитати што је написан шифром; протумачити нешто неразумљиво.

ДЕШКОВИЋ Бранислав (* 1885.), вајар; ум. јакот темперамента, с нарочитим смислом за изражавање покрета; најбољи као анималист; најпотпуније се изражава у бронзи.

ДЕШЛЕТ Жозеф (Dechelette, 1862-1914.), фрц. археолог, писац вел. дела: **Потсетник за келтску и гало-рим. археологију.**

ДИ- (грч.), предметак у грч. и лат. сложеницама са значењем раз-, дво- (→ dis).

DU, знак за хем. елемент диспрозијум.

ДИАЗО-ЈЕДИЊЕЊА, ароматична орг. једињења с комплексом N₂, типа C₆H₅N₂X (X = радикал); добивају се дејством азотасте киселине на примарне ароматичне аminer; имају вел. теориски и практичан значај; служе као полазне материје за тхн. добивање многих синтетичких боја; одликују се вел. реакционом моћи и показују занимљиве појаве изомерије.

ДИАМЕЛ Жорж (Duhamel, * 1884.), фрц. песник из групе унаимиста, романописац и есејист; написао низ романа које одликује општи посматрачки дар, сажалење према промашеним судбинама; гл. дело **Живот мученика.**

ДИБАРИ Марија Јана (1746-1793.), милосница Луја XV; гитотнирана за време фрц. револуције.

ДИБАРСКИ Јован, охридски архиеп. из 11. в.; наследни Сл. на охридској архиеп. столицу за време виз. власти (1037.); истакао се као чувар полит. и црк. аутономије у б. царству Повардарских Сл. после његове пропасти.

ДИ БЕЛЕ Јоаким (Du Bellay, 1522-1560.), фрц. песник, дубоко осећајан и снажан као сатиричар, 1 од осн. песничке групе Плејада; са Ронсаром најзначајнији песник тог правца; издао збирке ода и сопета, сатира и пасторала.

ДИБИЋ-ЗАБАЛКАНСКИ Иван (1785-1831.), рус. ген.; учествовао у ратовима с Наполеоном и рус.-тур. рату 1829., у којем заузео Силистрију и Једрене и прикључио Тур. на закључење Једренског мира.

ДИ БОА-РЕЈМОН Емил (Du Bois-Reymond, 1818-1896.), проф. флз. на берлинском унив.; 1 од осн. експерименталне флз.; познат по радovima из флз. живаца и мишића; чувен са своје изреке: Ignoramus et ignotabilis (нити знамо нити ћемо сазнати), која се односи на суштину материје и силе, порекло кретања, слободу воље; сматра да никад не можемо сазнати како постају осећаји и претставе и да то питање заједно с ранијим чини непремоствене границе преко којих наш разум никада не може прећи.

ДИБРА, арб. назив за → Дебарско Поље.

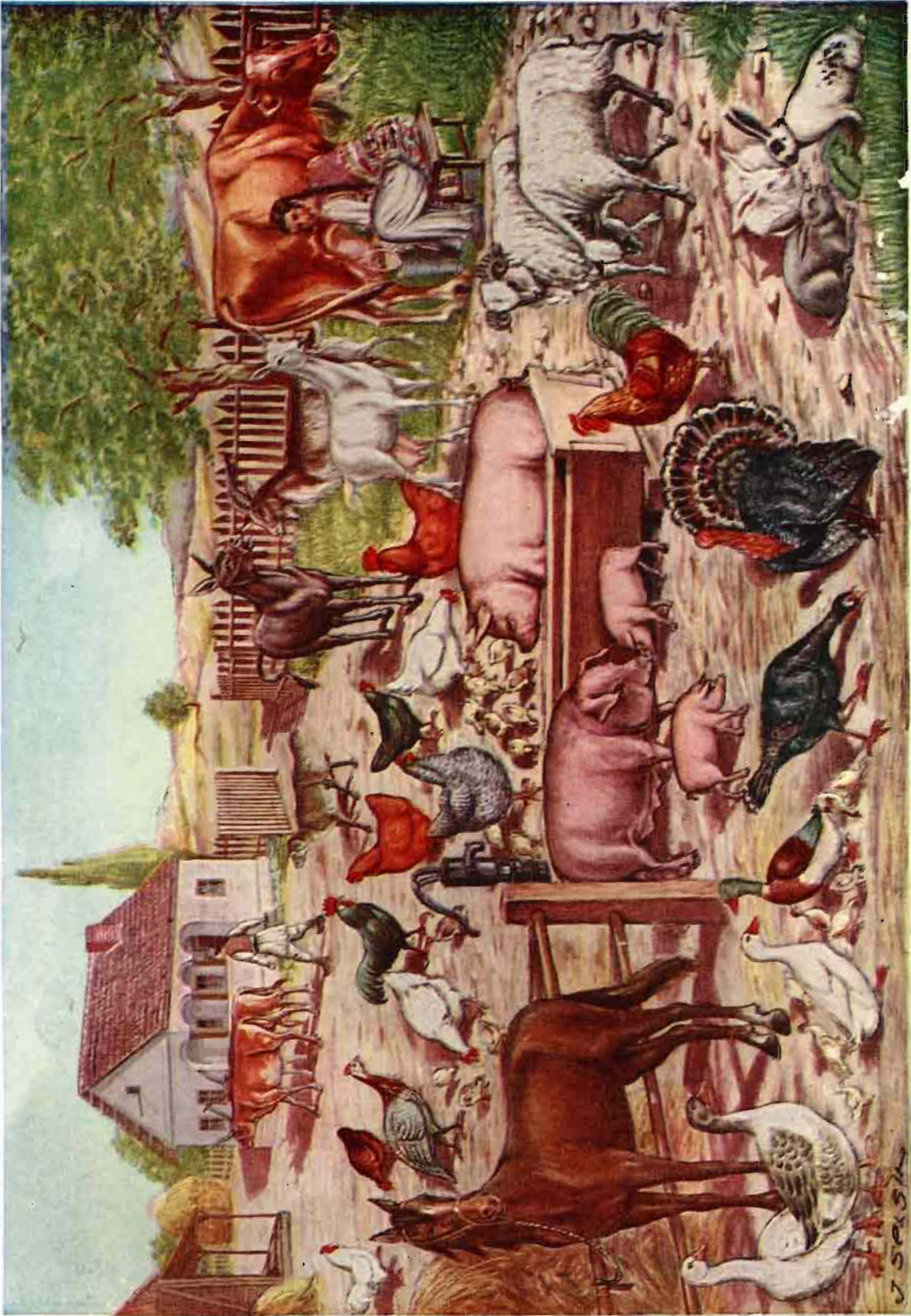
ДИВ, митол. биће; шумски демон који обично живи по пећинама; вел. стапа и снаге, али глуп и лаковеран, тако да га лако могу преварити, што је чест мотив нар. прича. Веровања у д. веома стара. Д. постају у предању појединих народа и изумрли стан. односне земље: тако код Грка Киклопи, код нас Илимни (Јелини) или Грци, Обри (Авари) и др. **Дивовски раст** → раст.

ДИВАН (перс.) 1) скупштина, веће; двор владара, вел. везира или покр. гувернера; дворана за седнице. 2) врста софе које служи и као постеља. 3) збирка песама перс. песника Хафиза, поређаних према крајњим словима рима; садржи око 600 ода; од њих најважније оне у којима песник опевао љубав и вино. **Диванана**, ограђен балкон, докшат.

ДИВАЦ Недељко (* 1883.), проф. биол. на Вишој пед. шк. у Београду, публ. и политичар; написао више расправа из своје струке: **Тврдокрилици Ст. Србије** и **Македоније**, **Сперматогеуса** у **Naucoris cimicoides** и **Сперматогеуса** у **Dytiscus marginalis.**

ДИВЕРГЕНЦИЈА (лат.), разилажење, удаљавање у

ДОМАЋЕ ЖИВОТЊЕ

1. Веврлица. — 2. Соко. — 3. Делнић. — 4. Сврака. — 5. Орао сури. — 6. Крагуј белоглави. — 7. Орао крстић. — 8. Тетреб. — 9. Дивокоза. — 10. Рис. — 11. Шакал. — 12. Јелен. — 13. Српа, мушкац и жена. — 14. Лопатар шарешак. — 15. Буљина. — 16. Сова. — 17. Гавран. — 18. Дивља свиња. — 19. Медвед мрки. — 20. Лисна. — 21. Мачка дивља. — 22. Јеж. — 23. Дропља. — 24. Ђурац љубасти. — 25. Фазан. — 26. Вук. — 27. Несит. — 28. Дивља пловка. — 29. Рода. — 30. Куна. — 31. Видра. — 32. Пунпап. — 33. Јазанац. — 34. Чапља. — 35. и 36. Зечени. — 37. Корњача. — 38. Ждрал.

супр. правцу (→ конвергенција). Д. вектора, извод спец. врсте мат. величине која карактерише промену запремине. Д. угла д. → линији распоред.

ДИВЕРЈЕ АПРИ (Duveyrier, 1840.-1892.), фрц. географ, истраживач Сахаре и колонијалатор Судана.

ДИВЕРТИКУЛУМ (лат.), кесасто проширење, урођецо а ређе и задобивено, код шупљих органа или канала (нпр. једњака, мокраћне бешике итд.).

ДИВЕРТИСМАН (фрц.), лаки муз. комади: куплети, декламације, игре; разонода.

DIVIDE ET IMPERA (лат.: подели, па владај, тј. по-завађај оне којима желиш да владаш), изрека која се приписује фрц. краљу Лују XI (1461.-1483.). **D. ut regnes** (лат.: подели да би владао), полит. начело Макијавелија; обичије: d. et impera.

ДИВИДЕНДА (лат.), део чисте добити код а. д., који се дели међу акционаре сразмерно по акцијама (на сваку акцију једнак део).

ДИВИ-ДИВИ (Caesalpinia coriaria, фам. Caesalpin-
sae), плод 1 махунаре из тропске Амер., који са-
држи танинске састојке и употребљава се за штав-
љење.

ДИВИЗИЈА (лат.), здружена јединица од свих гл. родова војске. 1) сухоземна д.: 3-4 пука пеш., 2 пука арт. и 1-4 ескадрона коњице, а може се за 2 часа развити за борбу; 2) впов.: 4-6 пукова у 2-3 брига.; у миру има и противавионоску одбрану; 3) морна-
ричка: 3-6 бродова истог типа под нарочитом ко-
мандом; 4) коњачка: 3 бригаде по 2 пука по 4 еска-
дрона (свега 24 еск.); улога: извиђање и дејство про-
тив непр. коњице. Дивизион, тактичка јединица у арт., састоји се из 2-4 батерије; може бити у саставу пука или самосталан; одговара батальону у пеш.

ДИВИЗИОНИЗАМ, начин сликања који увели фрц. импресионисти од 1863.: тонови, уместо да се мешају на палети, стављају се на платно често један до другог; да би се добио зелен тон метну се плаво и жуто; оптичко сједињење се, на извесној даљини, изведе у оку посматрачеву; на тај начин боје до-
бивају необичну живост и свежину.

ДИВИЗМА (Verbascum, фам. Scrophulariaceae), биљка, преко 200 врста, у Евр., Аз. и Афр., већином у степским и стеновитим сухим план. пределима; мањи број живи по шумама. V. phlomidex, коровска биљка, веома распрострањена у Евр., жутих, тањирастих, крупних цветова у дугачкој цвасти; веома љаква. V. thapsiforme, сличан претходној, цвеће садржи етерског уља, шећера, гуме и слугзи; у мед. се раније много употребљавало чај од цвећа код катарата у душинику, ради лакшег искашљавања или споља за облоге као размекшавајуће средство; данас се ретко препише.

ДИВИЗОР (лат.), делитељ, → рачунске радње.

ДИВИКО, хелветски вој из 1. в. пре Хр.; потукао Касија и Пизона, али и њега потукао Цезар код Бибрахте.

DIVINA COMMEDIA → Божанствена комедија.

ДИВИНАЦИЈА (лат.), претсказивање будућности по сновима и појавама у прир. (→ гатање).

ДИВИТ (тур.), писаћи прибор, мастионица.

ДИВКОВИЋ Матија (1563.-1631.), 1. књиж. бос. фрањевца на нар. језику, чију књиж. активност иза-
звао противреформаторски покрет; писао доста по-
пуларно и имао веома леп успех у народу; своја дела штампао «слови сарпексиме», тј. ћирилицом која у то доба била једино писмо у употреби по Б. и Х.; објавио *Науку карстијански*, *Сто чудеса де-
вице Марије* и *Беседа сварку сванђелија недјел-
вијех*.

ДИВЉАЧ 1) дивље животиње, у ловачком речнику: животиње које се лове; дели се на *длакаву* (дивље сисаре, обрасте длаком) и *пернату* (птице); → *ловна д.* троши већином храну која за човека не прет-
ставља вредност, али и храну коју одузима од чо-
века и стоке, а наноси и непосредну штету усевима, виноградима, воћњацима и младом шумском дрвећу; сопственици ловишта могу предузети мере да се смање штете од д.; превентивна су средства: исправан однос између броја д. и могућности исхра-
не, повећање прир. исхране уношењем у шуму ран-
ог шибља и дрвећа, траве и биља које д. радо
тражи, додавање вештачке хране, нарочито зими,
ограђивање ловишта, нарочито према пољопр. кул-
турама; и сами сопственици земљишта могу сма-
њити штете одбрамбеним мерама: плашењем високе
д. ноћу, омотавањем воћка сламом, трљем и сл.
Од свих врста меса д. најбогатија у пуринама, те-
шко сварљива; забрањена артритичарима; од дуго
устајале (фазандирање) могу да наступе тровања. 2)
ландовина, род морских риба које живе по ве-
ћим дубинама: ража, голуб, мачка, нас (ћуков), во-
лина, грдобина, сјлат, дрхтуља и др. Дивљачице,
воћне младице, добивене из семена, изданка или
припорака; за калемљење. Дивљачна болест, → хе-

морачична септикемија, која се поред неких дома-
ћих животиња јавља и код дивљачи, откуда и до-
била то име. Дивља гуска (фам. Anseridae), код
нас 2 врсте: д. г. и г. гло-
говљача; заштићена див-
љач, ловостаја 1./3.-15./6.

Д. мачка (Felis catus, фам. Felidae), живи у густим шумама, где се дању скла-
ња у шупље дрвеће, на-
пуштена скровишта лисица
или јаме у стенама; ноћу
хвата плен, мање сисавце и
птице; може постати веома
штетна за племениту див-
љач; стога уврћена у зве-
рад, коју свако може тама-
нити на подручју свог имања (изузетно и ватреним
оружјем); лов на њих се не приређује; обично ло-
вац наилази на њу случајно приликом др. лова. Д.
патка, пловка (Anatidae), живи по мочварним кра-
јевима, у рогу-
зу и трсци, а
зими и по вел.
слеђеним ре-
кама; зашти-
ћена ловна
дивљач с ло-
востајом 1./3.-
15./6.; лове се
на разне на-
чине: вребањем
с обале,
нозећи се чамцем по реци, увече на дочек, газећи по
бари, итд.; лов мрежама код нас забрањен. Д. свиња
(Sus scrofa), убраја се у ред папकारа непржељивара;
задржава се у густим и влажним шумама с барама
и калуџама; множи се брзо; кад се намножи, може
бити веома штетна по пољопр. и шумарство; стога
је наш Зак. о лову ставља у исти ред са зверињем,
па их може сопственик на свом имању таманити, али
ватреним оружјем само у зрајевима који су прогла-
шени за угрожене од д. с.; ако се у неком ловишту
прекомерно умноже, општа управна власт може на-
редити хајку; наш нови зак. предвиђа и накнаду за
штете од д. с.; лове их хајком, из заседе, вребањем
на високом снегу итд.

ДИВЉЕ МЕСО (→ гранулом), ране с набујалим (грану-
лацијама), болесним, инфилтрираним ткивом, те-
шко зарашћују; у народу; и неизлечиве ране иза-
ване тбк., сифилисом и раком.

ДИВЉИ БРАК → конкубинат.

ДИВЉИ КРАСТАВАЦ (Ecballium elaterium, фам. Cucurbitaceae), коровска, ду-
говечна зеластва биљка ко-
ја пузи; личи на к.; зрео
плод при додиру код осно-
ве нагло се откида од пе-
тељке и на откид који се
тако створи снажно избацу-
је семе заједно с течном,
слузавом масом; расте око
Велеса, сред. обл., на Кав-
казу, сев. Афр., на Азор-
ским О. Д. проја, ђишћувак,
птичја проја, дивљи ме-
хур, (Lithospermum officinale,
фам. Boraginaceae), јед-
ногод. маљава зеластва биљка, бела цвета, мрка
ситна плода; честа по ливадама, крчевинама и шум-
цима, висока око 20 см; садржи 1 црвену боју
у корену, а у плоду калцијум-карбоната и сили-
ката; раније се у мед. (данас веома ретко) упо-
трeбљавало плод ове биљке код катарата, песка и ка-
мена у мокраћним путевима, код поремећаја мен-
струације и код пролива. Д. шмишир → шмиширика.

ДИВЉИ ПОТОК → бујица.

ДИВНИЋ Петар (1525.- око 1600.), властелин из Ши-
беника; истакао се борбом с Турцима и као песник;
позната му песма У похвалу града Шибеника.

ДИВОКОЗА (Rupicapra rupicapra, фам. Bovidae), ко-
питар из реда шупљорожаца (Cavicorniae); не одба-
цује рогове, који су слични роговима антилопа; ста-
њује по високом врлетима евр. и кавкаских план.,
али се спушта и у шуме; необично плаха и опре-
зна дивљач; код нас је има у Алпима, Херц., уз
Дрину око Фоче, по Тари и у граничним план.
према Грч. и Арб.; по јачини рогова и телесном
развију наша спада међу најјаче у Евр.; ловишта
у којим живи имају вел. вредност и постигу високу
цену у крајевима са закупним системом ловно-
г права; лове их на привлак, највише за време
парења, обично у нов., када јарац има на леђима
дуге длаке зване пераја, и хајком; по нашем Зак.

о лову довозаја за дивојарце траје 1./1.-31./7., а за дивокозе 16./12.-31./8.

ДИВУЉЕ, хидроавионска база јсл. ратне морп. код Трогира.

ДИВЧИ БАРЕ, на 37 км од Ваљева, на путу за Коцејерић, преко 970 м надм. в.; климатско место обрасло четинарима; летовалиште за малокрвне и др. **ДИВША**, Ђишма, ман. у Фрушкој Гори; црк. посвећена св. Пиколи; данашња храмовна зграда савиђана у 18. в., а тада рађен и иконостас.

ДИГАЗОН Жан-Батист-Анри (Digazon, 1746.-1809.), фрц. глумца; његова жена Роза Лефевр (1755.-1821.), одлична певачица и глумица; тип улога које играла навајан по њој дигазона и мајка-дигазона.

ДИГАЛЕН → дигиталис.

ДИГАСИЊСКИ Адолф (1839.-1902.), пол. књиж., нарочито познат по приповеткама са села и из животињског света; најбоље дело: *Благдани живота*.

ДИГЕКЛЕН Бертрап (Du Guesclin, око 1320.-1380.), фрц. војвода, борио се у стогод. рату с Енглезима и својим јуначтвом подигао углед фрц. краља Шарлу V.

ДИГЕНИС Акритас, јунак виз. нар. песама које се односе на виз.-ар. ратове у 10. в.; има много сличности с Краљевићем Марком.

ДИГЕНО РАЗМНОЖАВАЊЕ → размножавање.

ДИГЕСТЕ, Пандекте, 1 од 4 зборника Јустинијанове кодификације рим. права, садржи најчувенијих правних дела.

ДИГЕСТИВНИ АПАРАТ, дигестија → варење.

ДИГИ Леон (Dugui, 1859.-1928.), фрц. правни писац, проф. унив. у Бордоу; следбеник Конта и Спенсера, творац н. теорија у јавном праву, којима се прочуо и истакао (теорија о држави, суверену итд.).

ДИГИТАЛИС, напастак (Digitalis, фам. Scrophulariaceae), 18 врста разних биљака пустикара, од којих неке достижу и висину од 1 м; расту по Евр., С. Амер. и Аз.; најчешће: *D. ambigua*, крупна, жута цвета, налик на везалицу, и *D. purpurea*, која се и гаји као лековита; лист јој има слаб али карактеристичан мирис, а горак и одвратан укусе; у њему се налазе лековити састојци гликозиди, који умирују срце, успоравају његове убрзане ударе и терају на опоравак; употребљава се за сивање разних препарата (дигален, дигипуратом итд.); код срчаног маца даје се само по упутству лекара.

ДИГНИТЕТ (лат.), достојанство; црк. служба, положај (код кат.).

ДИГРЕСИЈА (лат.), отступање. 1) угао који закљачају вертикала и меридијан 1 звезде блиске полу; употребљава се и у смислу → елонгације. 2) грчка прогива добре композиције параграфа или којег већег састава; допуштена кад се то без ње не би разумело, иначе је треба избегавати.

ДИДАКТИКА (грч.), теорија образовања; део педагогике који говори о настави; прво била емпиријска, данас експериментална; систематски обрађивана од Коменског; усавршили је нем. пед.; савр. педагогика не дели васпитање од образовања. **Дидактичка поезија**, поучна поезија; у њој излагање мора бити јасно, без икаквих тешкоћа за разумевање, и с мање динамике, да би се поука мирно и лако схватала.

ДИДАСКАЛ (грч.), уч. на прав. И; предавали богосл. науке и поучавали у шк.; неки срп. неки патријарси држали их као уч. и проповеднике при својој катедралној цркви. **Дидакалогије**, студије о драмској поезији и њеном извођењу код ст. Грка.

ДИДАХЕ (грч.), учење 12 апостола, ст. хришћ. спис. **ДИДИЈЕ** 1) последњи ломбардски краљ, таст Карла Вели., који га збацио с престола, 774. 2) Јулијан, рим. цар (193.), убијен од преторијанаца који га довели на престо за новац. 3) св. (око 540.-608.), еп., каменован по наређењу франачке краљице Брунхилде.

ДИДИМ, антички град у М. Аз., близу Милета; у њему био чувен Аполонов храм; околина му богата археолошким остацима.

ДИДИМ 1) грч. грамањичар из Александрије, Пипероов сагременик (1. в. пре Хр.). 2) (311.-306.), грч. теолог, управник александријске шк., уч. св. Јеронима.

ДИДИВИ → Дједићи.

ДИДО, група кавкаских (јафетитских) племена у зап. Дагестану (око 11 500), по језику сродних кавкаским Аварима (→ Анди-Дидо).

ДИДОНА, кћи тирског краља Вела; кад јој брат убио мужа Сихеја, побегла у сев. Афр., где осли. Картагину; заљубљена несрећно у Енеју извршила самоубиство.

ДИДРО Дени (Diderot, 1713.-1784.), фрц. писац, типичан претставник века просвећености, прво под утицајем идеја Лока и Шеноберна, затим деист и најзад материјалист; више од 20 год. издавао знамениту *Енциклопедију*, у сарадњи с Русоом, Мармон-

телом Даламбером и др.; израдио чланке о ум. и зан.; у том послу помогла га материјално рус. царица Катарина II; поред тога писао новеле, романе, поз. комаде, књиж. и ум. критике; идејно плодан и разноврстан, имао вел. утицај на савр. духовни живот; важнија дела: *Начела моралне филозофије*, *Филозофске мисли* итд.

DIES (лат.), дан → рок (термин).

D. ater, црни дан, дан несреће.

D. dominica, дан господић, недеља.

D. interpellat pro homine (лат.; дан опомиње место човека); дужник је лично дужан да зна када досепа уговорени рок, а поверилац није дужан да га опомиње; отуда неизвршене обавезе о року претставља задужење, које пртско време аутоматски наступа. **D. iure**, дан срџбе **D. natalis**, рођендан.

ДИЖОН (Dijon), град (91 000 ст.) у п. Фрц., у п. подножју Кот д'Ора, на Бургундском Каналу и важној жел. раскрсници; катедрала (13. в.), палата бургундских војвода (1366.), унив. (1723.), бот. врт; инд. боја, живот. намирница, метална; трг. и извоз бургундских вина.

ДИЗ Фридрих (1794.-1876.), осн. ром. филологије; гл. дела: *Грамматика ром. језика*, *Етимолошки речник ром. ј.*

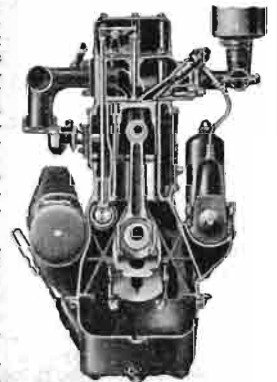
ДИЗАЛИЦЕ, справе углавном намењене дизању и спуштању терета (теретике), или људи (путничке). **Моторне Д.** покрећу мотори (ел., парни, с унутрашњим сагоревањем) најчешће на тај начин што нахотавају (при пењању) жичане кононице који вуку д.; брзина кретања око 1,5 м/с; веће брзине (у САД до 6 м/с) допуштене само уз нарочиту дозволу власти; путничке морају бити осигурене противу наглог падања у случају да конопат пукне. **Д. тоplotне** → компресори.

ДИЗАЊЕ ТЕРЕТА, грана тешке атлетике, 1 од најст. тел. вежбања; такмичара према тежини тела има 6 категорија.

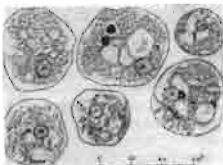
ДИЗГИН (тур.), део закречног или јахаћег прибора од коже или ужади; служи за управљање животињама код војске или јахања.

ДИЗЕЛОВ МОТОР, одикује се непосредним убацивањем горива испред клипа, у којем претходним сабијањем ваздух толико загрејан да се гориво само пали; гориво се убацује помоћу веома сабијеног ваздуха (компресором) или помоћу опруга из преткомора (без компресора; → мотори); добио име по нем. конструктору Рудолфу Д. (Diesel, 1858.-1913.).

ДИЗЕНТЕРИЈА (грч.), срдобоља. **Д. клична** или **бациларна** може бити веома тешка и опасна; инкубација 3-7 дана, почетак обично постепено, може бити и нагао, малксалост, незнатно повећање температуре, крчање у трбуху, учестане столице (10-20 и више за 24 сата) у почетку жите, безбодне, додије само слуз, крв, у малој количини као ињелувак, без фекалија, болови пре столице (напони) и после столице на чмару (тенезми); често нагон на столицу без резултата, услед многобројних столица и вел. губитка течности доводи до изнемоглости и вел. жеђи; обично траје око 2 недеље; опорављање дуго; може узети хронични облик; компликације разне, али не честе; проузроковачи (бацили): шига-крузе, флексерн, стронг, хис и др.) налазе се у цревима оболелих, луче отрове који штете све органе и праве површне гризлице нарочито у дебелом цреву; из црева долазе изметом у околину оболелог, одкале се обично водом разносе; поуздано лечење антидизентеричним серумом, дијетом, средствима за чишћење, за дезинфекцију црева, за умирење болова према случају, прехрана: дезинфекција измета, чување од некувана поврћа и свега што може бити загађено изметом, као вода (речна, бунарска, отворених извора). **Д. амевна** (dysenteria entamoeba), заразно обољење сасвим слично кличној; обољење топлих предела, ј. и приморских крајева наше земље; проузроковач амсба хистолитика; обично има хроничан облик; честе компликације на јетри; лечење дуго, јер поузда-

ног лека нема; с вел. успе-
ном употребљавају се: еме-
тин, салварсан (убризгава-
њем), јатрен (јодни препа-
рат) клизме или пилуле
и др. (на сл. амбе, изази-
вачи д.).

ДИЗИЈА (тур.), ннз.
ДИЗНИ Волт (Disney), савр.
амер. карикатурист, творца
«Мики Мауса», цртаног филма.

ДИЗРЕЛИ Бењамин (Disraeli, лорд Beaconsfield, 1804-1881.), енгл. државник, прво романописац, затим члан Доњег дома (од 1837.), вођ торњиваца и претседник владе (1868., 1879.-1881.); изменио изборни зак. у Енгл. (1876.); 1 од зачетника енгл. империјализма; купио већину акција Суецког Канала, припремио окупацију Ег., прогласио Индију за царевину (1876.); на берлин. конгресу се истакао као вел. противник Рус. и Сл.; добио Кипар за Енгл.; гл. дела: Вивијан Греј, Контиршија Флеминг, Хенријета Темпл, Конингзби итд.

ДИ (лат.), богови. **D. majorum gentium**, виши богови. **D. minorum gentium**, нижи богови.

ДИЈА- (грч.), предметак у грч. сложеницама: кроз, раз-, про-.

ДИЈАБАЗ (грч.), површинска магматска стена офитске структуре, састављена од плагиокласа и пироксена, поред којих се јављају покашито и хори-бленда, магнезит, апатит и др.; распадањем добија зеленкасту боју; стога се убраја у групу тзв. зелених стена; код нас доста распрострањен у друштву серпентина и др. зелених стена, нарочито у Ј. Србији и Босни.

ДИЈАБЕЛИ АНТОНИО (Diabelli, 1781.-1858.), композитор, проф. клавира и члан издавачке радње у Бечу; компоновао: клавируску и црк. муз., песме, оперету. **ДИЈАБЕТЕС** 1) *diabetes insipidus*, обољење проузроковано поремећајем унутарње секреције; знаци: вел. лучење мокраће, некад по неколико л. дневно; мокраћа не мора, али може имати шећера, беланчевине, или фосфата, оксалата и урее у већој количини; лечи се екстрактима жлезда с унутарњом секрецијом. 2) *d. mellitus*, шећерна болест, обољење нарочито карактеристично повећаном количином шећера у крви и излученим шећером (кроз бубреге) у мокраћи; изазвано поремећајем и недостатком лучења инсулина (хормон панкреаса) услед обољења панкреаса (специјално Лангерхосовог острва); инсулин регулише промет шећера у организму и спречава његово лучење у мокраћу; д. м. је конституционално обољење, најчешће наследно; знаци: осећај велике жеђи и глади, излучивање вел. количине мокраће, која садржи шећер (глицозурија), повећање шећера у крви (хипергликемија), свраб коже, мршављење и општа малаксалост; компликација → кома дијабетична.

ДИЈАБОЛУС (грч.-лат.), → ђаво. *Advocatus diaboli* → адвокат ђаволов; члан комисије за проглашење светитеља; има дужност да износи противне разлоге. **Дијаболо** (ит.: ђаво), дечја игра: 2 шталећа спојена канапом на којем се врти д., тј. калем (мосур), у средини утањчан, који се баца увис па се вешто хвата на канап.

ДИЈАГНОЗА (грч.), тачно утврђивање болести на основу прегледа и добивених података о току болести. **Дијагностика**, подаци о току болести и знаци запажени приликом прегледа, дају лекару правац да те симптоме веже за 1, а одбаци могућност др. претпостављене болести.

ДИЈАГОНАЛА (грч.), права која спаја 2 темена полугона, која не леже једно поред другог; n-угаоник има n (n-3) 2 д. (на сл. АС, АD д.).

ДИЈАГОРА, грч. филозоф с надимком безбожник (5. в. пре Хр.).

ДИЈАГРАМ (грч.) 1) цртеж којим се сликовито претставља зависност неке количине од др. количина; обична садржи и бројне податке (→ графика претстава); дели се на линисне (→ криве), површинске (квадратне, кружне итд.) и → радиограме. **Д. индикаторски**, цртеж добивен помоћу → индикатора; показује промену притиска у зашремени коју за собом оставља клип у цилиндру клипних машина (→ клипни мотори). **Д. цвета**, хоризонтална пројекција цветних делова, показује њихов број, положај и однос. 2) нарочита хартица с поделама, на којој бележи инструменти уцртавају одговарајуће вредности: притисак, тмпт., влагу итд. (→ барограм).

ДИЈАДА (грч.), мат. величина одређена производом (нарочите врсте) 2 вектора. **Дијадски бројни систем** → бројни систем.

ДИЈАДЕМА (грч.) 1) повезача, почетница, уски комад свилене тканине који је везиван победнику у утакмици или рату око чела. 2) накит. 3) златна д., знак краљ., одн. царског достојанства на ст. И и у Риму. 4) венац сплетен од хрastoва или лoворова лишћа. 5) *zona muralis*, у виду градских бедема с грудобранима, награда оном који се први попне на «незаузмљиве зидове».

ДИЈАДОРА → Задар.

ДИЈАДОХ, титула војсковођа Александра Вел. који се после његове смрти отимали о престо; после битке код Илса поделили Александрову државу на Ег., Сирију и Македонију.

ДИЈАДУМЕН Марко Опелије, рим. цар (217.-218.), погубљен по наредби Хелогобалова.

ДИЈАЗ (Diaz) 1) Бартоломео, порт. морепловац из 15. в. који први допро до рта Добре Наде (1487.). 2) Дел Кастилио, шп. конквистадор 16. в.; учествовао у заузимању Мексика. 3) Порфирио (1828.-1916.), мексикански ген. и државник; као претседник рпб. доприне екон. и култ. напретку своје земље.

ДИЈАК (од грч. диаконос), у средњев. Србији обично писар ст. рукописа, аката и пшсама; реч у народној добила облик ђак, употребљаван нарочито за ученике по ман., а после за све ученике уопште. **Дијаконус** → ђакон.

ДИЈАКЛАЗА (грч.), пукотина управна или попречна на правац слојева у стенама, постаје под утицајем притиска. **Дијаклиналне долине**, пробојнице које пресецају → бору или серију узастопних бора.

ДИЈАКРИТИЧКИ ЗНАЦИ (грч.), мењаји прир. сло-ва изнад којих се међу; нпр. у латиници изнад с, з, з', љ, љ', љ'', љ''', љ''''.

ДИЈАЛЕКТ (грч.), наречје; покрајински варијетет језика. **Д. сж. језика**: по доласку на Б. П. заједнички ј. Срба, Хрвата и Словенаца поделио се на 3 д.: **кајкавски**, **чакавски** и **штокавски**; доцније се они поделили на поддијалекте и наречја; долазак Турака изазвао миграције стан. и друкчији размештај д. и наречја; данас наши д.: **кајкавски**: а) **кајкавски слов.**, б) **кајкавски хрв.**; **чакавски**: а) **југоист.** (ластовски, јекавски), б) **источни (икавски)**, в) **зап. (икавски)**; **штокавски**: а) **ст.-штокавски (македонски)**, б) **ср.-штокавски (призренско-тимочки)**, в) **н.-штокавски (екавски, јекавски и икавски)**. **Дијалектика** 1) у софист. смислу: вештина наговарања помоћу софизма, тј. помоћу привидних доказа навести неког да верује у истинитост неког учења, мада оно по себи погрешно. 2) у логичком смислу или спекулативна д.: метод дедуктивног извођења посебних истина из општијих. 3) у метафиз. смислу: учење по којем се све бивање у прир. и ист. обавља по зак. противстављања: из 1 стања у прир. или ист. пониче њему директно супр. стање итд. (Хегел, Карл Маркс и др.). **Дијалектички материјализам**, → материјализам. **Дијалектологија**, наука о дијалектима.

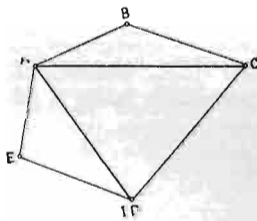
ДИЈАЛЕЛА (грч.), кретање у кругу, нарочита грешка у доказивању или у дефинисању: оно што тек има да буде доказано или дефинисано, унапред се претпоставља и уједно служи основом доказа одн. дефиниције.

ДИЈАЛИЗА (грч.), одвајање чистих колонида (колонида раствора) из раствора, од др. растворених неколоидних материја (кристалоида), помоћу полупорозних дијафрагми; кроз њих прелазе у чисту воду само кристалоиди, а на мембрани остаје скоро потпуно чист колоид. **Дијализатор**, апарат за извођење дијализе.

ДИЈАЛОГ (грч.) 1) разговор 2 лица, разговор удвоје у књиж. делима, драмама и уопште. 2) чест назив за дела у којим се расправља нека флз. теза у виду разговора (Платонов Дијалози, Лукијанови Дијалози мртвих).

ДИЈАМАГНЕТИЗАМ, стање извесних тела у магнетно пољу; на сва тела делују јаки магнети; парамагнетична су која се понашају као гвожђе, никал и кобалт (феромагнетична тела) између полова магнета, тј. која се постављају у аксијалан положај; дијамагнетична тела се постављају управно на поље-линије које спајају полове.

ДИЈАМАНТ (грч.), драги камен, најчистија врста угљеника, кристалише тесерално у октаедрима, најтврђа материја; да би се боље искористило његово преламање светлости, глача се (→ борт) у облику бриљанта или розете; обично безбојан, али може бити жут, плавичаст и црн (→ карбонадо); д. је добре «ватре» кад лепо прелама светлост, добре «воде», ако је бистар без унутр. мрља; мнитује се штрасом или горским кристалом; имитација добивена слепања-

вем 2 мања комада у 1 већи назива се дублет; у правом дублету су оба комада прави д., а у полудублету 1 комад је прави, а 2. имитација; д. се налази у Индији, Браз., ј. Аفر. и Аустрали., а продаје се на карат; чувени д. Орлов (припадао рус. круни). Пит или Режан (налази се у Јувру), Кохинор (брег светлости) и Калингхам (данас највећи) припадају енгл. круни, Флорентинац припадао бечком двору; веома ситне вештачке д. градио фрц. хемичар Моасан.

ДИЈАМАНТИНА, град (70 000 ст.) у Браз. државици Минас Жераес; инд. кожа.

ДИЈАМЕТАР (грч.) → пречник.

ДИЈАМИДОФЕНОЛ → амидон.

ДИЈАНА, рим. богиња лова → Артемида.

ДИЈАПАЗОН (грч.), муз. направа у облику виљушке, која даје нормални камертон тј. тон а'.

ДИЈАПЕДЕЗА (грч.), прелажење белих крвних зрнаца из крвних судова (капилара) у околну средину услед привлачења (тактизма) од стране микроба или продуката распалих ткива; циљ д. омогућавање борбе белих зрнаца против микроба тј. омогућавање → фагоцитозе.

ДИЈАПОЗИТИВ (грч.-лат.), фотогр. позит. слика на прозирној подлози (стакло, целулоид, а у последње време и нарочита прозирна хартија); примењује се за пројекције приликом предавања, ређе за украс прозора, врата, абажура итд.; поред прозирних израђују се и такви који се гледају на рефлексу као обични позитиви; дају веома лепе слике, ако се покрију прахом неке боје или метала, нпр. алуминијума, бронзе итд.

ДИЈАРЕЈА (грч.) → пролив.

ДИЈАРИЈУМ (лат.), дневник.

ДИЈАСПОРА (грч.), расипање; израз који означава да међу верним 1 вероисповести живе разасуто присталице др. вера, нпр. Јевреји по М. Аз., Грч., Ег. **ДИЈАСТАЗА** (грч.), енцим који се појављује у семени при клијању; претвара скроб у малтозу (поред нешто декстрина), што налази примену при фабрицији алкохола и пива.

ДИЈАСТЕМА (грч.), простор широк око 2 мм између 2 горња ср. секутића; по свој прилици урођена, наследна особина.

ДИЈАСТОЛА (грч.), ширење срца, настаје после систоле (скупљања срца), заједно с њом сачињава време 1 → срчане револуције; прво се скупљају преткоморе па коморе; за време д. срце се пуни крвљу.

ДИЈАСТРОМЕ (грч.), пукотине које одвајају слојеве у стенама.

ДИЈАТЕЗА (грч.), скуп болесних манифестација различите локализације и симптома, али истог узрока, које се јављају истовремено или наизменично код исте особе; назив у многим изгубио од свог значаја откако многим болестима утврђени узроци (тбк., сифилис); данас означава артритизам и скрофулозу (→ лимфатично дете).

ДИЈАТЕРМИЈА, термоестрација (грч.), начин лечења ел. струјом високе учестости (1 000-2 000 промена у 1"), поред вел. јачине струје (до 3 000 милиампера) и нижих вредности високог напона (неколико стотина волти); у мед. се употребљава или у циљу термотераписком или као електрокоагулација (локално уништење ткива); за разлику од врло ваздуха којим се загрева само телесна површина, д. се загрева тело свугде подједнако, па и у дубини; дејство се указује у смањењу болова, ублажењу грчевитог стања мишића и побољшању локалне циркулације крви путем хиперемije (код болова мишићног ткива, невралгије, запаљења зглобова с изливом, излива плућне марамице, гоноричних обољења зглобова, јанника, јајовода, обољења ж. полних органа, грчевитог стања пилоруса и улаза желуца и код грчевитог затвора). **Електрокоагулацијом** се топлоћа концентрише на месту где се постави активна електрода, до тог степена да се изазове згушњавање беланчевине; е. се искоришћује код многих хир. болести, нарочито код носне шуљине и грклана, мокраћне бешике итд. Дерматолози њом отстрањују ситне израштаје, брадавике, ангиоме итд. у циљу лечења или козметике.

ДИЈАТОМЕЈЕ → силикатне алге.

ДИЈАТОНИКА (грч.) 1) растојање целих и полустепена у осн. прир. муз. лествица, која се састоји од 5 целих и 2 полустепена. 2) растојање између 2 суседна ступња, било по прир. распореду тонова или помоћу хроматских знакова.

ДИЈАФАН (грч.), прозиран, прозрачан. Дијафаноскопија, просветљавање; дијагностички метод којим се утврђује једнострано обољење (гној, тумори) параназалних шупљина (синуса), помоћу мајушних ел. сивалица, које се у потпуно замраченој соби уносе у уста пацијента или под орбитални зид фронталног синуса.

талног синуса.

ДИЈАФИЗА → кост.

ДИЈАФРАГМА (грч.) 1) мишић у виду куполе, дели грудну од трбушне дупље; у ср. делу има тетивну површину, од чијих ивица полазе у виду зракова мишићна влакна; бочне стране д. кречу се за време дисања, средњини део стално мирује; на том делу лежи срце; на д. постоје 3 отвора за пролаз аорте, доње шуљке вене и једњака. 2) преграда, већином чврста, са делимично или потпуно преграђивање простора с гасовима или течностима: полупорозне д. пропуштају само раствараче, а већи молекули растворених материја не могу да прођу кроз поре. 3) д. или бленда (нем.), нарочита направа у оптици, која служи код простих објектива за ублажавање појединих врста сферних недостатака; код савр. и сложених се примењује ради повећања обима оштрине, што се постиже смањивањем отвора д.

ДИЈЕГО СУАРЕЗ, варош (12 000 ст.) и пристаниште на Мадагаскару.

ДИЈЕДАР (грч.), 2 полуравне ограничене својом правом пресека. (На сл. а. угао д.)

ДИЈЕЗИС (грч.), ознака у муз. за хроматско повишење при → солмизацији; супр. → бемол.

ДИЈЕЛАФОА Жорж (Dieulafoy, 1840-1910.), проф. интерне мед. у Паризу; проучавао аспирацију патол. течности у организму; конструисао нарочити аспиратор, који је и данас познат под његовим именом; издао класичан уџбеник интерне мед.

ДИЈЕЛЕКТРИК, тело које не спроводи ел. струју, изолатор.

ДИЈЕМЕН Антоан (1593-1645.), хол. колонијализатор и истраживач; потстакан на путовање Абела Тасмана, који новооткривено о. дао Д. име (данас Тасманија).

ДИЈЕН (Dierre), варош (25 000 ст.) и пристаниште у Фрц. на Ламанцу; инд. салуна и риболов.

ДИЈЕРЕЗА (грч.), дељење, растављање; у грам. растављање 2 напредна самогласника у засебне слојеве стављањем двете тачака над другим самогли, нпр. лат. аџ, роџа; у метрици: одмор, где уједно свршетак речи и свршетак стопе у стиху.

ДИЈЕТА (грч.) 1) начин живота, начин исхране; по количини и каквоћи утврђена храна према научним принципима о исхрани, потребна некој особи за здравље (→ исхрана) и за болеснике; апсолутна д. уздржавање од макаквог јела, ретко се примењује (код крварења желуца, запаљења слепог црева, трбушне марамице и др.); водена д., давање болеснику у току 24 ч. и дуже само куване воде (нарочито код желудачно-цревних поремећаја деце и одраслих, код болести исхране, при режимима у циљу мршављења и др.); млечна д., искључива исхрана млеком (нормално при дојењу, иначе код болести јетре, бубрега, црева, срца и др.); њене добре стране: сиромаштво у кухињској соли и пуринима, диуретично дејство, присуство витамина и др.; њени недостаци: недовољно хранљива за одрасле, за дојенчад недовољно гвожђа (→ млеко). 2) скупштина germ. конфедерације (1815-1866.), под претседништвом Аустр.; састајала се у Франкфурту на М. **Дијететика**, наука о исхрани, важна грана мед. која се бави одређивањем научних принципа о начину исхране; у практичном смислу, упутства за прописивање разних врста дијета код здравог и код болесног човека; гл. појмови д. обрађени су као просте хранљиве материје (→ беланчевине, масти, угљени хидрати, витамини, соли, вода, кисеоник) или сложене хранљиве материје (→ млеко, зачини, воће, поврће); и општи појмови (→ вегетаријанство, нутриција, алиментација, хранљиве материје, храна, пресна храна, конзерва).

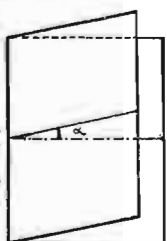
ДИЈЕЦЕЗА → епархија. Дијецезални синод → Синод.

ДИЈЕЦИЈА (грч.), дводомост → диклинија.

ДИЈУРЕЗА (грч.), лучење мокраће; може бити нормално, повећано или смањено; према њему се оцењује стање бубрега, с обзиром на количину попуњене и изабачене течности, тј. д. знојење, природу столице и колико се воде избацује дневно. Диуретика, диуретична средства, која се у мед. употребљавају да се појача диуреза.

ДИЈУРНА (лат.), дневница. Дијурнист, дневничар, који прима награду по броју радних дана.

ДИК Виктор (Duk, 1877-1932.), чешки швијж; савладао у себи декадентске наклоности и увео јој нап. програм; али како се стварност није подударала с његовим сновима о нар. свршеништву, у песмама испољавао незадовољство ситном средњом; отуд и његова сагара; у романима Хакенимидов крај и

Децембар сликао интелектуалну и моралну кризу на крају 19. в.

ДИКА, афр. јело слично чоколади; прави се од пржених семенки биљке *Irvingia gabonensis* и неких др.; од њихове масти се прави сапун, помада и др.

ДИКА Пол (Dukas, * 1865.), фрц. композитор, проф. конзерваторија у ср. муз. шк. у Паризу; прва му дела под Вагнеровим утицајем; компоновао: балет. оперу *Аријадну*, симфонију и др.; нарочито му значајна соната за клавир.

ДИКАНЖ Шарл (Ducange, 1610.-1688.), фрц. научник, филолог и историк; први почео научно да проучава виз. ист. и издаје њене изворе.

ДИКАРЛА, фрц. инж.-географ; 1771. пронашао начин за претстављање земљиног рељефа изохипсима.

ДИКЕАРХ, грч. филозоф, историчар и географ из 4. в. пре Хр.; Аристотелов ученик; приписивао материји моћ мишљења; први нацртао карту тада познате Земље.

ДИКЕНС Чарлс (Dickens, 1812.-1870.), енгл. приповедач и романописац; као син сиромашног чиновника морао рано сам да се бори за свој опстанак, због чега се нередовно школовао; неко време био адвокатски писар и репортер; почео да пише приповетке у 22. год. и убрзо се истакао као ненадмашан хуморист; рељефно сликао карактере, прелазе из живота, беду фабр. радника, безобзирност бирократа, саможивост трговца и друге друштвене недаће, на које указивао као на легло порока и злочина; сва дела му одишу љубављу према пониженим и увређеним и мржњом на све што је печовечно; од приповедака се истичу: *Бозове скице* (1. абјерка) и *Божинје приче*, а од романа најпознатији: *Пиквиков клуб*, *Оливер Твист*, *Мала Дорит*, *Никола Никлс*, *Суморни дом*, *Прича о двома варошима*, *Наш заједнички пријатељ*, и нарочито, као врхунац његова стваралаштва, *Давид Коуперфилд*, у којем има много аутобиографских елемената и који претставља 1 од ремек-дела енгл. књиж.

ДИКИРИЈЕ (грч.), свећник са 2 укрштене свеће, којим еп. благосиља народ; претставља 2 приходе у Христу; трикирије, са 3 свеће, претставља св. тројицу; примкирије, са 1 свећом, симболише једног бога, а носи га први свећеносац пред епископом.

ДИКЛЕР ПЛОВКА, раса пловка распрострањена у Нормандији; црне с плавим отсјајем на крилима и глави и белим на врату.

ДИКЛИНИЈА (грч.), разлученост полова код биљака (м. од ж. цветова); јавља се у 2 случаја: 1) моноија (Једнодомост), на истој индивиду одвојени м. и ж. цветови (нпр. код леске, ораха, кукуруза); 2) дивеија (двџодомост), на 1 индивиду само м., а на 2. само ж. цветови (нпр. код конопље); д. је најсигурнији начин против самоопраштивања (→ гоноризам, опраштивање).

ДИКО Роже (Ducos, 1754.-1816.), фрц. конвентовац, члан директорије и конзул после 18. бримера.

ДИКОВА РЕАКЦИЈА, врши се у циљу одређивања осетљивости према обољењу од шарлаха; разблажени токсин хемолитичних стрептокока убризга се у саму кожу (не поткожно!); код лица наклонених шарлаку појави се црвенило у пречнику од 2-4 см; код неосетљивих, имуних, нема промена.

ДИКОДИД, фабр. лек, садржи бигартрат хидрокодеина; даје се уместо кодеина.

ДИКОМЕН Ели (Discomin, 1833.-1906.), швајц. писац; вел. мајстор швајц. масонске ложе; добио Нобелову награду за мир 1902.

ДИКОТИЛЕДОНЕ (грч.), двосупнице (Dicotyledones) класа ангиосперма са клицом од 2 котиледона; из клиног корена (коренка) се у већине развија гл. корен; и корен и стабло показују секундарно деблање; нерватура листа мрежаста (изузетно паралелна); цветни делови по правилу поређани у круговима (циклични распоред), обично се налазе по 4 или 5 чланова у сваком кругу, ређе по 1, 2 или више; према томе да ли су крунични листићи слободни или срасли, деле се на 2 поткласе: *Choripetalae* (слободни крунични листићи) и *Sympetalae* (срасли); први трагови налазе се у најстаријој кредити (неокому); у млађем терцијару настало у вел. мери диференцирање, те налазимо биљке које потсећају на рецентне.

ДИСРОТИЗАМ (грч.), стање пулса код извесних латол. стања, где се под прстом поред гл. пулсацје осећа још 1 слабија, срчаног порекла; д. изузетно постоји и код здравих, али се може само апаратима регистровати.

ДИКСМИД (Dixmide), место у белг. Фландрији (4000 ет., на р. Иаери; у свет. рату вођене огорчене бор-

бе око њега између Немаца и Белгијанаца.

ДИКТАТ (лат.), оно што је диктовано; наметнута обавеза. **Диктовати**, гласно говорити речи које други записује; фиг.: наредити, прогнати, приморати.

ДИКТАТОР (лат.) 1) лице којем су Римљани предавали сву власт у случају каквих вел. опасности; диктаторска власт престајала чим би опасност прошла, а није могла да траје дужије од 6 месеци. 2) државник који неограничено управља земљом. **Диктатура**, начим неограничена и апсолутистичка владавина која се наслања на силу; по својим циљевима може бити револуционарна или реакционарна; по носиоцима лична, партиска или класна; у сваком случају претставља негацију принципа слобде и демократије; гл. претставници д. у ист.: Кромвел, Робеспјер, Кавенак, Лењин, Комал, Мусолни и Хитлер. **Д. пролетаријата**, облик полит. владавине п. у периоду прелаза из капитализма у комунизам.

ДИКЦИЈА (лат.), изговор, начин изговора гласова и целих речи и реченица.

ДИЛ Шарл (Diehl, * 1859.), фрц. научник, византолог, написао много студија из виз. ист.

ДИЈАТАЦИЈА (лат.) 1) ширење тела; сва се тела приликом загревања шире; код чврстих тела постоји **линеарна** или **запреminsка д.**, тј. повећање 1 или све 3 димензије (нпр. повећавање само дужине или повећавање запремине), код течности и гасова само **запреminsка**. Коefицијент д. није исти за сва тела, изузев гасова; код воде негативан, тј. она се при загревању од 0-4° не шири него скупља, тако да је на тој тмпт. најгушћа; слично се понаша и кварц на -60°. 2) мед. израз за проширења разних органа (нпр. срца, желуца). **Дилататор**, инструмент за проширење неких канала, нпр. грлића материце, ради интервенције у њеној дуљњи, или за проширење патол. сужених канала. **Дилатометар**, апарат за одређивање коefицијента д., тј. промене јединице дужине односно запремине при загревању за 1°. **Дилаторна експензија**, у праву: истинање околности која за неко време спречава вршење туђег субјективног права, нпр. приговор због недоспелости.

ДИЛЕМА (грч.), недоумица, двоумље, двојба при избору између 2 ствари.

ДИЛЕТАНТ (ит.), лице које се бави науком, ум. или спортом из љубави, а не као сталним занимањем.

ДИЛИГЕНЦИЈА (лат.), марљивост; у праву дужност сваког лица да туђе поверене интересе чува бар онако како чува своје и како му то његове прилике дозвољавају; повреда те дужности чини основ за накнаду штете.

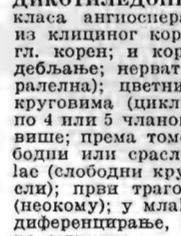
ДИЛИЖАНС (фрц.), вел. поштанска кола; најбрже саобр. средство пре жел.; у Фрц. уведена око 1730., а у Србији 1870.; служила за превоз поште, путника и пртљага.

ДИЛТХАЈ Вилхелм (Dilthey, 1833.-1911.), нем. филозоф, историчар и есејист; творац синтетичне историографије у књиж. и теорије сазнања по којој се научно-експериментална псих. издваја од псих. духовних наука; гл. дела: *Суштина филозофије*, *Духовни свет*, *Култура садашњице*, *Творачка уобразиља песника*, *Доживљај* и *Песништво*.

ДИЛУВИЈУМ (лат.: погон), старији одељак квартарне формације са сличним творевинама као у → алувијуму; гл. карактеристика: јако захлађивање и олеђивање (→ ледено доба); карактеришу је животиње; мамут, носорог и др.; појава човека.

ДИЉ ГОРА, узвишења (471 м) на јн. страни Слав. пожешке Котлине; између река Саве, Орљаве, Ланце и Вича.

ДИМА (Dumas) 1) Александар, отац (1803.-1870.), веома плодан фрц. писац романа и драма; његова дела, која имају спољне црте романтизма (живописност и слободу уобразиље), динамички су занимљива и пуна заплета и драматичних обрта; е његовим комадом *Аири III* и његов двор. романтична драма *доживела 1. тријумф* (1829.); од романа су најпопуларнији: *Три мускетара*, *Гроф од Монте-Криста*, *Краљица Марго* итд. 2) Александар, син (1824.-1895.), фрц. писац драма и романа, творац сленског реализма и комада с тезом, мада се у говору његових личности још осећа дах романтизма; изнео на позорницу и полусвет, који дотле био ван уметности; најчешће расправљао проблем жене, њен положај у друштву, браку, проституцији; од романа најпознатији: *Роман једне жене* и *Кутија за новац*, а од поз. комада: *Госпођа с камељима*, *Полусвет*, *Незаконити син*, *Пријатељ жена*,

Погледи Госпође Обре. Господин Алфонс. 3) **Matje** (1753.-1837.), фрц. ген. и војсковођа; написао *Ист. преглед ратова 1799.-1814.* (На сл.: Д. А. отац).

ДИМЕНЗИЈА (лат.), просторност, пространство, величина; у маџ. сваки од 3 правца у којем се тело простире: дужина, ширина и висина. Четврта д., у флз. по теорији релативитета сваки физ. догађај-време одређен је потпуно помоћу 1 временске и 3 просторне вредности неког координатног система; неки емпиристи безразложно покушали да спиритистичке узроке сместе у ч. д. и да окултне појаве објасне као њихово дејствовање из те д.

ДИМИЈЕ, део ж. одеће у Босни, с дугим и веома широким убраним погавцима; праве се од атласа или свиле; слична хаљина део ст. варошке ношње у Ј. Србији (шалваре или хинџијани), а у обичају и код др. варошана, особито мусл. на Б. П.

ДИМИНУЕНДО (ит., скр. *dim.*), муз. ознака за поступно слабењу јачину тона. **ДИМИНУТИВ** → **ДЕМИНУТИВ**.

ДИМИСКИЈА, демешкиња, сабља од дамаштанског челика.

ДИМИТОР, план. (1483 м) в. од Мркоњић-Града (Врбаска Бана).

ДИМИТРИЈЕ 1 → **Деметер**. 2) **Д. IV Донски**, московски вел. кнез (1363.-1389.), потукао Татаре на Куликовом Пољу (1380.); увео сребрн новац и ватрено оружје. 3) **Јурјевић**, галициски кнез из 15. в.; стадио ратовао са Василијем Васиљевићем ког ослепио. 4) **Ивановић** (1583.-1591.), син Ивана IV, убијен у Угљичу заједно с тојком. 5) **Самозванец**, рус. цар (1605.-1606.), издавао се за убијеног Д.; погинуо од завере бољара.

ДИМИТРИЈЕ (ДИМИТАР) ЗВОНИМИР, хрв. краљ (1076.-1089.), био бан на подручју данашњих Хрв. и 1 од најмоћнијих хрв. великана; помагали га Мађари, јер за њ била удата сестра мађ. краља Гезе I. За време метежа у Хрв., кад се бориле лат. и нар. странка, Д. З. 1076. изабран за краља углавном као кандидат ове друге. За њ се залагао папа Гргур VII, коме он постао нека врста вазала; то створило јаку опозицију у народу; није извесно да је пао као жртва нар. освете, како се бележи у неким каснијим изворима; с његовом владавном, а још више после његове смрти, почиње непосредан утицај Мађара на хрв. држ. политику, који довео до губитка хрв. самосталности.

ДИМИТРИЈЕ 1) Павловић (1846.-1930.), срп. патријарх (1920.-1930.); свршио богословију у Београду и био најпре уч., а затим (1870.) свепт.; после студирао на Вел. шк. и постао проф. богословије; од 1884. еп. у Нишу и Шапцу (1898.), а од 1905. београдски митрополит; после ослобођења, кад се ујединила и срп. црк. и обновљена патријаршија, изабран 12./11. 1920. за 1. патријарха целог Српства; бавио се и књиж. и научним радом; цело своје, доста вел. имање, оставио на добротворне цели. 2) св. **Мироточиви** († 306.), хришћ. мученик, рођен у Солуну, где наследио оца у звању градског управника; погубљен по наредби цара Максимилијана; црква га слави на дан његове смрти (26./10.). 3) **Ростовски** (1651.-1709.), рус. митрополит. Проложио се борбом против Јеретика; помагао Петра Вел.

ДИМИТРИЈЕВ РАТКО (1850.-1919.), прво буг., па рус. ген.; истакао се у свет. рату заузимањем Пшемисла; убијен од болшевика.

ДИМИТРИЈЕВИЋ 1) Драгутин «Апис» (1877.-1917.), гштб. пуковник; био 1 од гл. оснивача официрске завере против краља Александра Обреновића и краљице Драге; с извесним бројем другова осн. 1911. удружење Уједињење или смрт, у јавности познато под именом Црне руке; дец. 1916. као члан те организације ухапшен на солунском фронту, под оптужбом да је скривао Рада Малобабина и Мухамеда Мехмедбашину, атентаторе на престолонаследника Александра, осуђен на смрт и стрељан на Солунском Пољу заједно с арт. мајором Љ. Вулсвићем и Р. Малобабинем (14./6. 1917.). 2) **Душан**, војвода Дуле (* 1882.), адвокат и четник у Ј. Србији (1905.); истакао се у борбама балк. и свет. рата. 3) **Јелена** (* 1862.), књижевница, писала песме, путописе, приповетке и романе; путовала по Евр., Амер. и око света; у младости залазила у још заостале тур. куће у Нишу и описала харемски живот у визу писама и роману *Нове*. 4) **Јивојин** (1871.-1925.), машински инжењер и писац; гл. дело: *Грађа за срп. тхл. речник*. 5) **Мита** (* 1879.), дипломат, политичар и књиж.; писао песме, драме и епоп-полит. расправе; од драма приказане: *Рачуни*, *Пировање*, *Љубавник своје жене*, *Сестра Лекс Капетана*, *Вечни Вавилон*; за време свет. рата објавио екон.-полит. расправе: *Привреда и трг. Ј. Србије*, *Новопазарски сандак и његов етнички значај*, *Данашња Бугарска и њене претезајне*, *Савез Буг. с Нем. и Аустр.* 6) **Миша** (1846.-1889.), политичар, 1 од првака срп.

либералне странке у Мађ. и гл. уредник странкиног листа *Бранка*; у књиж. дао већи број књиж. критика и расправа о Змајевој поезији; убио га уредник *Заставе Јанца Томић* због новинарске полемике. 7) **Миша** (1854.-1909.), глумач и драмски писац; гл. дела: *Љубав их измирила*, *Кобан спомен*, *Јадац*, *Домаћи пријатељ*, *У добри час* (с А. Фијаном) и *Домаћи производ*.

ДИМИТРИЈЕВИЋИ, многобројни сликари, сви из исте породице, који радили иконе и фреске по Босни Которској и Ц. Гори од краја 17. до почетка 19. в.

ДИМИТРОВ 1) Асен (* 1894.), буг. композитор, диригент софиске опере и хора Гуслеа; компоновао: симфониску поему *Хари Димитр* и *Цигулар к'шта не храни*, гудачки квартет, минијатуре за клавир, пеме и хорове. 2) **Емануил** (* 1887.), буг. песник и романописац; збирке стихова: *Сав љубави*, *Песме*, *Идиле*; роман: *Пред буром*.

ДИМИТРОВИЋ Никола (око 1510.-1553.), дубров. песник; његов превод покајничких песала је 1. дело штампано на нар. језику; није се сачувао ниједан примерак; већу вредност имају његове *Причине*, узете из Св. писма и разних филозофа. збирка моралних сентенција у дванаестерачким дистихима, а још значајније његове *Посланице* пријатељу Николи Наљешковићу.

ДИМИЦ Август (1827.-1886.), историчар; гл. дело: *Историја Крањске од најстаријих времена до 1813.* (на нем.).

ДИМЛЕР Ернст (Dümmler, 1830.-1902.), нем. историчар; нека дела имају значај за наш народ: *Југо-источна марка у Каролиншком царству*, *Најстарија ист. Сл. у Далм.*

ДИМОВИЋ 1) Данило (* 1875.), адвокат у Загребу и Сарајеву, 1 од гл. покретача омладинске акције за сх. споразум; истакао се 1915.-1917. као бранилац Срба у велезјадничким парницама и као утицајан члан сх. коалиције. 2) **Ђуро** (* 1873.), зубни лекар и драматичар; написао неколико драма, али није имао ни поз. ни књиж. успеха; уносио у њих много тежње за сложенијим питањима и решењима и много личних студија.

ДИМОИН (Des Moines), гл. место (150 000 ст.) државе Ајове (САД), на истоименој р., притоци Мисисипе; унив.

ДИМОН ДИРВИЛ Жил Себастијен (Dumont d'Urville, 1790.-1842.), фрц. контраадмирал; испитивао антарктичне поларне обл.

ДИМОРФАН (грч.), са 2 облика, двообличан. **Диморфизам**, јављање јединке исте врсте или само истих органа или делова тела у 2 облика (нпр. 2 различите форме цветова код исте биљке); може бити: сезонски, кад се међу собом различите јединке 2 генерација јављају у 2 различита год. доба (нпр. многи лептири); полини, кад се полне јединке разликују међу собом (човек и жена, петао и кокош, трут и матица, црвојка и белојка конопала); генерациони, кад се међу собом разликују јединке 2 генерација које се смењују и од којих свака има различит вид размножавања (полип и медуза, многе алге); функционални, ако се јединке истог пола 1 врсте организама јављају у 2 облика; у том случају такве јединке се могу различовати и по функцији (нпр. матица и неплодна радлица код пчела).

ДИМОТИКА, град (8 200 ст.) у долини Марице, у грч. делу Тракије.

ДИМУРЈЕ Шарл (Dumouriez, 1739.-1824.), фрц. војсковођа и државник; у доба револуције однео прве победе над непријатељем (код Валија и Жемапе) и освојио Белг.; кад му одузета команда напустио Фрц. и прешао у службу Енгл.

ДИН, јединица за силу у систему мера С. Г. С.; сила која маси од 1 г саопштава убрзање од 1 см.

ДИНА, р., извире на Ваљдавој Висоји, улива се у Ринки Зал. (Балтичко М.); дуга 1024 км.

ДИНАМИЗАМ (од грч.: динамис = сила), учење које све појаве природе и духа објашњава на основу претпоставке извесних центара сила које се међу собом привлаче или одбијају, услед чега постоје атрактивне и ретрозивне силе. **Динамика** → **МЕХАНИКА**. **Динамички знаци**, у муз.: *f*, *ff*, *mf*, *p*, *pp* (за степен јачине при извођењу), *cresc.*, *decresc.*, *dim.* и др. (за прелаз из једног ст. у други). **Д. метар**, јединица за вертикална мерења и израчунавања висине неке тачке изнад морске површине; променљива јединица и зависи од геогр. ширине: на 45° геогр. ширине 1 д. м. одговара 1.02 м. **Д. метеорологија**, проучава атмосферска кретања и временске појаве у вези с тим кретањима. **Д. одржавање**: за разliku од тела лакших од ваздуха (→ **БАЛОНИ**), која се одржавају у ваздуху благодарећи потиску ваздуха, тела тежа од ваздуха (→ **АЕРОПЛАН**) морају да се крећу кроз ваздух да би се у њему одр-

жала. Д. олује, нагло погоршање времена дуж циклонских фронтова, услед упада хладног ваздуха у प्रदेशе с топлим ваздухом.

ДИНАМИТ, експлозив, смеша глициерина и дијатомске земље, мање осетљив на потрес од самог нитроглицерина; пали се калислом; пронашао га Нобел 1866.

ДИНАМИЦИ (грч.), јеретици који су учили да су бог син и св. дух само силе бога оца (антитринитарци).

ДИНАМОМАШИНЕ, ел. генератори једносмислене струје, садрже 3 гл. органа: непомичан индуктор, индукт и колектор, који су покретни и учвршћени 1 поред др., за исту осоницу; индуктор има облик шупљег цилиндра и на његовој унутрашњој површини налазе се електромагнети који окружују индукт машине и од њега су растављени малим ваздушним простором (међугвожђем); електромагнети производе магнетно поље чији се флуке затвара преко међугвожђа и гвозденог језгра индукта; када се индукт обрће магнетни флуке варира кроз завојне његовог намотаја и у њима се тада индукују наизменичне ел. струје; завојци индукта привезани сви за бакарне ламеле, изоловане међу собом, које образују колектор цилиндричног облика, о чију спољну површину тару дирке и одводе из машине једносмислену струју у коло искоришћења; електромагнети д. могу добивати струју било из каквог страног извора, било из индукта исте машине; у 1. случају машине са страном побудом, а у 2. са сопственом побудом; међу последњим разликују се машине с оточном, редном и сложеном побудом: код првих машина индукторски намотај везан оточно на индукт, код других на ред, а код последњих се састоји из 2 дела од којих 1 (гл.) везан оточно, а други на ред с индуктом машине; д. е колектором пронашао и конструисао белг. електричар Зенџб Грам 1870.

ДИНАМОМЕТАР, справа за мерење јачине и истецања метала, коже, тканине, хартије и др. под дејством терета; покрећу се руком или, равномерније, моторном снагом.

ДИНАН Жан-Анри (Dunant, 1828-1910), швајц. књижев. и филантроп; 1 од оснивача Црвеног крста; носилац Нобелове награде за 1901.

ДИНАР 1) наша јединица новца, по рим. → денару; по зак. о новцу Краљ. Југосл. од 1931. вредност д. одговара вредности тежине 26,5 мг чиста злата; из 1 кг злата може се исковати 37 735,85 д или у 100 д у злату мора бити 2,65 г чиста злата; овај новчани систем увела Краљ. Србија зак. од 12.12. 1873. (→ новац). 2) ар. златник (тежак 4,25 г); у првим подражаван облик вив. солидуса; на лицу новца 3 љака, а на наличју стуб на степеништу, око којег пише: Један је бог, а Мухамед му је пророк; после 696. г. ар. златници били исписани с обе стране.

ДИНАРА, план. између Ливанског Поља и р. Петине (Врбаска и Приморска Бан.), дугачка и тешко проходна; највиши врх Троглав (1913 м); главнијали трагови. **Динариди**, план. група у Југосл.; дели се на праве → Динарске пл. и → Шарско-Виндски пл. систем. **Динарски план. систем** захвата вел. просторство у Југосл.; почиње на СЗ Јулиским Алпима и простира се готово преко целе зап. половине наше државе; на Ј допире до Скадарског Јез., Медовског Зал. и Дрима; до пролиетске групе има правац СЗ-ЈИ, а у њој СИ-ЈЗ; план. највећим делом кречњачке, услед чега су у њима заступљене све крашке појаве: шкарале, вртаче, увале, крашка поља; деле се на 3 групе: **приморске** (Промина, Свизаја, Козјак, Мосор, Биоково, Орјел, Ловћен, Румија), **среднине** (Караванке, Каминици, Јулиски Алпи, с највишим врхом у држави Триглавом, 2863 м, Јаворник, Вел. и Мала Капела, Пљешивица, Велебит, Динара, Виторог, Радуша, Љубуша, Вран, Чврстница, Прев. Витовња, Бјелашница, Трескавица, Јелица, Водујак, Маглић, Дурмитор, Сивајевина, Комови, Проклетије, Романија, Тара, Златибор, Јавор, Голија, Рогозна); и **рудне и флишне** (Грмеч, Влашић, Звијезда, Петрова Гора, Зрнишка Гора, Мајданска Пл., Козара, Мајевица, Гучево, Борања, Јагодња, Медведник, Јабланик, Павлик, Мален, Сувобор и Рајач); у прим. и срединим д. п. земљр. развијена једино по крашким пољима (житарице, вивова лоза, маслина); сточарство у прим. у зап. делу средњиних пл. слабо развијено, јер нема довољно паше; од животиња се највише гаји овца, коза, магарца и мазага; највеће рудно благо претстављају боксит и ланоран; у и. делу средњиних пл. богати пашњаци и сточарство гл. занимање (овце, козе, коњи); у обл. рудних и флишних план., које су знатно ниже од осталих, развијена земљр. (житари-

це, инд. биљке, нарочито дуван), воћарство (шљива) и виногр.; у њима има и плума, пашњака, рудног блага и минер. извора. Гл. привр. средишта у Приморју: Сплит, Спљак, Шибеник, Дубровник, Котор, Омиш; у крашким пољима: Оточац, Госпић, Гламоц, Ливно, Томислав Град, Невесиње, Гацко, Никшић и Требиње; у котлима: Сарајево, Љубљана и Цеље; у долинама: Вања Лука, Карловац, Краљево, Ужице, Чачак, Крањ, Шкофја Лока, Ново Место и Дуга Реса. Д. или јадранска раса одликује се високим растом (код мушкараца просечно 173 см), кратком лубањом (брахицефалија, индекс 85-87), уским лицем; високим и широким челом, сразмерно дугачким и високим, обично повијеним носем, бледомрком кожом, смењом до црном косом, вел. косматопшћу, тамном бојом очију; гл. област распрострањења зап. половина В. П. са суседним алпским крајевима; припада јој највећи део Срба, Хрвата и Словенаца, Арбанаса и Грка; има је и код Швајцараца и Француза, па и у Ј. Нем. и Украјини.

ДИНАРХ (око 360-292. пре Хр.), грч. беседник, присталица Филапа Македонског.

ДИНАС-КАМЕН, керамичка роба у облику чигаља добивена печењем смеше кварца с мало креча или глине; постојан на високој тмпт. (преко 1600°); прир. д. добија се сечењем прир. кварцног шкриљаца; употребљава се као облога за металуршке и др. леђа у којима влада висока тмпт.

ДИНАСТ (грч.), владалац; у ср. в. властелин који добио на уживање држ. феуд. Династија, владарска породица.

ДИНГО (Canis dingo), подивљали пас, живи у Аустралији, где га донели досељеници.

ДИНИТРОГЛИЦЕРИН → нитроглицерин.

ДИНИЋ 1) Драгољуб (* 1881.), бриг. ген., проф. Вој. акад.; написао: Пешадиски потсетник и Савр. ратну тх. 2) Михаило д-р (* 1899.), историчар, бави се науком средњев. ист.; гл. дела: Средњев. Срем, О Николи Алтомановићу.

ДИНКА, врста винове лозе, распрострањена по сев. крајевима Југосл.; даје првено грозђе.

ДИНКЕ, веће племе из тзв. нилотске групе народа на Г. Нилу, у Афр.; поглавито сточари и земљр.

ДИНОА Жан (Dunois, 1403-1468.) фрп. војсковођ; тукао се уз Јованку Орлеанку против Енглеза и много допринео њиховом поразу и прогонству из Фрц.; после ратова истакао се као противник Луја XI.

ДИНОАЈЕ ДЕ СЕГОНЗАК Андре (* 1884.), фрп. сликар предела и фигура у прир.; чувен и као акварелист и илустратор.

ДИНОКРАТ 1) вођ Месењана из 4. в. пре Хр.; одвојио Месењане од ахајске лиге и погубио Филопемна. 2) македонски архитект из 4. в. пре Хр.; израдио план за Александрију.

ДИНОСАУРИ (грч.), изумрле, огромне, копнене четвороножне животиње, дуга репа, из класе рептила; неки достигали и 30 м дужине и 10-12 м висине; највећи у доњој креди; навени у С. Амер.

ДИЊА (Cucumis melo, фам. бундева, Cucurbitaceae) једногод. биљка врежаста стабла; по привр. подели спада у → бостан; меснати и сочни плод пријатна и слатка укуса и ароме; множи се из семена, које се пре сетве устоји 3-4 год.; у Југосл. се гаје као засебан усев или као узродица уз кукуруз; најбоља врста звапа «ананас».

ДИОГЕН 1) из Аполоније (5. в. пре Хр.), грч. филозоф јонске школе, савременик Анаксагора; усавршио учење Анаксименова, по којем ваздух праматерија, а све ствари пресобрајаји ваздуха. 2) Кишик (413-323. пре Хр.), родом из Синопте на Црном М.; оснивач киничке (циничке) флз. шк. (која добила име од грч. речи кион, пас, јер живео веома оскудно); веровао да је највећа мудрост живети без икаквих жеља и потреба; за њега везане многе приче (да је живео у бурењу по атинским улицама усред дана тражио човека с фењером у руци итд.). 3) Лепарције, грч. филозоф из 3. в. пре Хр.; написао биографије грч. филозофа, веома важан извор за ист. старе флз. (На сл. Д. кишик).

ДИОДОТ → болњокожа риба.

ДИОДОР Сицијански, грч. историчар (око Хр. рођења); писац Ист. библиотеке, 1 врсте опште ист., у којој има података и о нашој земљи у ант. доба.

ДИОКЛЕЦИЈАН, рим. цар (284-305.); родио се у нашој земљи, можда у Солину; на престо га довели и легиони после победе над царем Каринаом; укинуо последње трагове рпб., завео апсолутну монархију,

увео за савладара Максимијана, па обојца (августини) узели по 1 помоника (цезари) и тако завели → тетрархију; реорганизовао вој., извршио попу адм. поделу рим. државе на префектуре, дијецезе и пров.; повукао се с престола (305.) и провео остатак живота († 313.) у палати крај града Солина (у Сплиту). Диоклецијанов маузолеј у Сплиту, изнутра кружна грађевина пречлика 14,60 м, а споља осмоугаона са стубовима околи; изнутра 4 полукружне и 4 правоугаоне нише са по 1 стубом између сваке 2 нише; унесколито прерађен, сада кат. црква. Д. палата, читав комплекс грађевина, затворен од

брамбеним зидом, ј. страном на обали мора; имао 2 гл. укринене улице, на чијим крајевима биле у зиду капије; сев. 2 угла између улица била одређена за гарду, свитку и послугу; у ј. деловима били л. и д. око 1 перистила, капела и маузолеј, а још даље на мору, иза 1 покривеног вестибила, одељења императорова; грађена у време ширења старо-хришћ. архт. на И; за њу усвојен модел оријенталне владалачке палате, а обрађена и украшена на сиријски начин; доцније цео комплекс обухваћен вароши → Сплитом, која се ту развила.

ДИОМЕД 1) краљ Тракије, чувен са своје свирепости; хранио коње људским месом; Херкул га победио и дао и њега коњима. 2) краљ Арга, син Тидеје; 1 од највећих грч. јунака под Тројом; у борби с Енејом ранио Венеру која хтела да закљони облаком свог сина; основао више градова по ј. Ит. **ДИОН** 1) Сиракуски, тиранин (357.-354. пре Хр.), Платонов ученик; прогнао свог нећака Дионисија Млађег, али навукао мржњу својих поданика, који га убили. 2) Касије, грч. историчар из 2. в. пре Хр.; написао на грч. веома значајну Рим. историју. 3) Хризостом, чувени грч. говорник и филозоф (око 40.-120.); много путовао и стекао вел. образовање; одушевљавао се грч. прошлотињу; оставио око 80 беседа у којима проповеда етојичко-кирички морал. **ДИОНЕЈА** 1) нимфа, кћи Урана и Земље, или Океана и Тетиде; волео је Зевс, с којим родила Афродиту. 2) (*Dionea muscipula*, фам. *Drosogaseae*), бубоједна зљезаста с.-амер. биљка, спљоштених и крилатих лисних дршки, окупљих лиски ободом обрадских боцама; има их 3 на 2 лискине поље; чим их инсект додирне, скупљају се и сварују га.

ДИОНИН, фабр. име за хлороводничку со етилморфина, бео прашак; употребљава се против кашља, јакх болова и код очних болести.

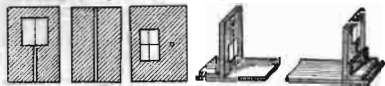
ДИОНИС (*Dionysos*), грч. бог вина, сваког јесењег благослова и културе (у Риму Бах), син Зевса и Семеле; Тезеј повео са Крита његову жену Аријадну, али је после оставио; у част Д. приређиване бучне светковине, а из његова култа постала грч. трагедија; гл. празник биле вел. дионизије у месеву марту и трајале 6 дана; у току 4 дана приказиване и трагедије, сатирске игре и комедије; временом се та празновања изродила у развратне игре баханалије. Дионизијски → аполонијски.

ДИОНИСИЈЕ 1) Млађи, сиракуски тиранин (368.-356. пре Хр.), син и наследник Д. Старог; прогнан из Сиракузе, примио се за уч. у Коринту. 2) Стари, сиракуски тиранин (405.-368. пре Хр.), протерао Картагинце са Сицилије.

ДИОНИСИЈЕ 1) Ареонагит св., прк. писац у 1. в., ученик ап. Павла, осн. и еп. атинске прк.; умро мученичком смрћу. 2) Мали (6. в.), творац хришћ. ере и зап. прк. права; увео рачунање Ускрса и саставио збирку од 30 ап. канона. 3) Периегет, грч. географ и песник из 4. в.; оставио опис Земље у хексаметру. 4) Халикарпаски, грч. историчар из 1. в. пре Хр.; написао дело: **Римске старине**.

ДИОНТЕР (грч.), саставни део најпростијих инструмената за непосредно визирање (→ графометар), има 2 металне плочине, са по 1 танким концем и прозором, или само са прозором, који су верт., те одређују верт. визурну раван; могу имати и по 1 хориз. конач с рупом са стране, за одређивање хориз. визурне равни. Диоптрија, јединица за јачину преломне моћи наочара: сочиво чија је јачина 1 д. има жаришну (фокалну) ширину 1 м; сочиво од 2 д. има двоструку јачину ломљења; према томе $\frac{1}{2}$ жаришна ширине, тј. 0,5 м; д. (јачина ломљења) и жаришна ширина су реципрочне вредности.

ДИОРАМА (грч.), слика постављена у удубљење и вештачки осветљена тако да се добије илузија простора и пластике.

ДИОРИТ (грч.), базична, рубинска, зрнаста стена састављена од плагиокласа и амфибола или пироксена или биотита; понекад садржи кварца (кварц-д.); важан грађевински и украсни камен (»прни гранит«); код нас га има у Јошаници, на Копаннику, Каменици код Краљева итд.

ДИОСКОРЕЈА (*Dioscorea*, фам. *Dioscoreaceae*), дугувечна пузавица или лијан подземна кртоласта стабла, срцаста или стреласти листа; зеленаста и једва приметна цвета у гроздастим цвастима; плод крилата чаура, семенке мркокрне с крилатим кожастим израштакима; има их преко 150 врста у тропима, суптропима и сред. области; у Арб. и П. Гори расте *D. balcanica*, а на Кавказу њој сродна *D. caucasica*; у Кини и Јап. *D. batatas*, која даје слатке кртоле, богате скробом, услед чега се гаји у тим земљама и Амер.

ДИОСКОРИД Педаније (1. в.), грч. лекар; писац 1 вел. мед. дела.

ДИОСКУРИ, до грч. митол. Кастор и Полукс, синови Тиндарија и Лене Леде, у коју се био заљубио Зевс; из односа са Зевсом родио се П. који стога био бесмртан, а Тиндаријев син био К.; браћа се толико вољела да се нису хтели никада растајати; кад К. погинуо, П. замолно Зевса да остану вечито заједно, под условом да 1 дан буду у доњем свету, а 2. на Олимпу међу боговима.

ДИОСКУРИЈА, место у ст. Колхиди где се искрпаци Аргонаута.

ДИОТИМА, свештеница из Мантинеје, од које Сократ дознао у чему је сушттина љубави.

ДИОФАИТ (око 250. по Хр.), александријски математичар; први од грч. математичара систематски обрадио решавање алгебарских једначина. Диофантове једначине, ј. с. више непознатих, чија се решења траже у целим бројевима.

ДИПАНЛУ Феликс (*Dupanloup*, 1802.-1878.), фрц. политичар и биск.; вођ либералне кат. странке за време 2. царства у Фрц.; противник одлуке ватиканског сабора о непокојности.

ДИПИЈ ДЕ ЛОМ Станисла (*Duport de Lôme*, 1816.-1885.), фрц. поморски инж.; саградио први оклопљени ратни брод у Фрц.

ДИПИЛОН (грч.: двострука врата), врата у Атини, у чијој близини нађене ст. грч. вазе геом. стила (дипилонске вазе).

ДИПЛ., скр. за дипломиран.

ДИПЛЕ (грч.), муз. инструмент од јаворова дрвета, састављен од 2 цеви, пробушене у 1 комаду угласто израђеног дрвета и снабђене с 2 реда угоредних рупа, 2 пјеска и кутлом, тј. засебним делом пад пјесковима, у који се дува да би се произвели тонови; кутао се често скида и дува се директно у оба пјеска; имају 5 пари рупа, затим још 1 изнад њих и 2 на л. и д. страни цеви.

ДИПЛЕ Жозеф (*Dupleix*, 1697.-1763.), фрц. морнар и колонизатор; као управник фрц. колонија у Индији заузео Декан, али смењен на захтев Енгл.

ДИПЛЕСИ Жан (*Duplestis*, † 1835.), фрц. морнар, испитивач и колонизатор Гијане и о. у Тихом Ок.

ДИПЛОЕ (грч.) → кост.

ДИПЛОКОКЕ → бактерије.

ДИПЛОМА (грч.) 1) сведоца о свршеној вишој шк. 2) свечана потврда чланства неког друштва или додељивање награде, одликовања.

ДИПЛОМАТ (грч.) 1) чиновник дипломатске струке. 2) далековид, опрезан човек. Дипломатија 1) наука

и величина претстављања држава и вођења преговора и међунар. послова уопште. 2) спољна политика, одржавање међунар. односа. 3) чиновничтво које врши дил. службу. **Дипломатски агент**, претставник стране државе који, имајући извесне прерогативе, делује у обл. међунар. права и политике по упутствима мин. иностр. послова своје земље; за њихово наименовање потребан приставак (агреман) државе у којој се постављају; уживају → д. повластице; деле се на 4 реда (→ д. ранг). **Д. збирка** → д. преписка. **Д. језик**, у употреби на скуповима претставника разних држава и у међунар. уговорима; у ср. в.; лат., од 17. в. превладао фрц.; на париској конференцији мира 1919. и у Друштву народа фрц. и енгл. усвојени напореда као д. ј.; поједине државе у зајамним односима служе се и др. ј.; обавезан д. ј. не постоји; све се више уводи обичај да се страна заступничтва обраћају земаљским властима на ј. земље где обављају своје функције. **Д. листа** садржи имена, ранг и адресе чланова д. тела у ширем смислу; издаје је мст. иностр. послова државе у којој чланови д. тела обављају своје службене функције. **Д. пасош**, нарочита путна исправа коју мин. иностр. послова издаје првенствено својим д.-конзуларним чиновницима, а потом дворском особљу, активним и б. мин., претседницима нар. претставништва, изванред. изасланицима, б. посланицима на страни; међунар. уобичајена уживост налаже да све власти с таквим лицем поступају с нарочитим обзиром. **Д. повластице** обезбеђују д. претставницима слободно вршење своје мисије; састоје се из имунитета личности, стана и преписке, ненадлежности локалних судова која апсолутна у кривичном, а ративна у грађ. погледу (суд надлежан, ако је спор око непокретног имања или ако дипломат пристао на надлежност), ослобођења од царине и личних дажбина; д. п. имају особље посланства и њихове породице, а признају се и члановима међунар. судова и комисија, и делегатима на међунар. скуповима. **Д. преписка**, преписка између држава или између мст. иностр. посл. и д. претставника; у циљу обавештења чланова парламента и јавног мњења, мин. иностр. посл. објављује, уколико је потребно, д. п. о 1 актуелном међунар. питању у нарочитим књ. које се називају по боји корица: плава (у Југосл.), жута (у Фрц.), бела (у Енгл.), зелена (у Ит., Рум.) итд. **Д. претставник** → д. агент. **Д. ранг**, утврђен на бечком (1815.), а измењен на ахенском конгресу (1818.); бечки акт груписао дипломате у 3, а ахенски у 4 класе: амбасадори (палски легати и нунцији), изванредни посланици и пуномоћни министри; мин. резиденти; отправници послова; та подела се одржала до данас; међу претставницима исте класе старији р. има који је раније предао → акредитивна писма. **Д. репипротитет**, узајамност у уживању права загарантованог међунар. уговором; има 3 вида: а) клаузула непосредне узајамности, тј. у уговору се одређује која ће права страници уживати; б) клаузула изједначења, по којој се не прави разлика у уживању права између домаћих и странаца припадника уговорне државе; в) клаузула највећих повлашћења, према којој се држављани уговорне државе третирају као и држављани неке др. повлашћене државе. **Д. служба** → дипломатија. **Д. тело**, д. кор. скуп особља страних д. изасланиста у 1 престоници; амбасадор одн. посланик који по времену вршења своје мисије у тој престоници најстарији (дојен) предводи д. т. при званичним церемонијама и улаже протест кад је учињена каква повреда међунар. права. **Д. униформа**, спец. у. прописана одредбама земље којој припада д. чиновник и коју облачи при нарочитим свечаностима; неке државе немају д. у.

ДИПНОЕ (Dipnoa), група тропских риба; имају по ред шкрга и плућа и њима дишу за време супле; живе у слатким водама

Браз., Афр., Аустрал., које пресушују за време лета. **ДИПОН ДЕЛЕР** Жак Шарл (Dipon de l'Ère, 1767-1865.), фрц. политичар, претседник приврем. револуц. владе 1848.; 1 од вођа рпб. странке.

ДИПОН ДЕ НЕМУР Пјер Самуел (Dupont de Nemours, 1739-1817.), фрц. нап. економ. осн. → физиократизма; гл. дело: **Физиократија или најкорисније прпр. уређење**.

ДИПРА Антоније (Diprat, 1463-1535.), фрц. канцелар за владе краља Франсоа I, кардинал и папски легат у Фрц.; гл. творац болоњског дрк. конкордата (1516), који закључили папа Лав X и Франсоа I.

ДИПСМАНИЈА (грч.), повремена појава неодољивог нагона за пићем алкохола којој обично претходи депресивно стање (код психопада, падавичара, манијско-депресивних болесника, и др.).

ДИПТЕРЕ → двокрилци.

ДИПТЕРОС (грч.), класични храм чија основа окружена с 2 реда стубова, у виду двоструког трема околу храма.

ДИПТИХ (грч.) 1) 2 плоче од слонове кости на којима израђени рељефи и које везане шаркама. 2) 2 слике нарађене на двема дашчицама везаним шаркама, које се могу склапати и расклапати. 3) плоче намазане воском, у које се уписују за прк. важна или заслужна лица, која се помињу при богослужењу; место плоча дошли после литови хартије или мале књижице; код приватних те књижице се данас обично нову читају.

DYRKHASHION, трг. варош на обали Арб. у ант. доба; основали је Грци у 7. в. пре Хр.; данас → Драч.

ДИРАМ-ГОВЕЧЕ, раса говеда пореклом из Енгл.

ДИРАН Алис → Гренил Анри.

ДИРЕКТАН (лат.), непосредан. **Д. акција**, парола и борбени метод синдикалиста; тежи да непосредним и елементарним путем оствари социјализам. **Д. нотовање** → нотовање девиза. **Д. трата** → комисиона трата.

ДИРЕКТОАР (фрц.), стил у којем рађен намештај и унутрашња декорација за време Директорија у Фрц. (1795-1799.), тачнице за време целе револуц. епохе; претставља прелаз ка ампиру, одликује се елементима појављеним од грч.-рпм. ум., у 1. реду од слика у Помпејима.

ДИРЕКТОР (лат.) 1) управник, управитељ, старешина ср. шк., аутономне управе, поз., листа, хотела, банке, трг. или инд. предузећа и др. 2) 1 од чланова извршне власти у Фрц. за време Директорије. **Директориј**, врста винове лозе, добијена хибридацијом амер. сорти; ја мора се прскати ви заштитивог сумпором; даје лоше вино, због чега је Мет. пољопр. забрањило сађење и наредило да се овајдн. Директриса 1) непознати крива по којој клизи или на коју се ослања генератриса кад описује неку површину. 2) управитељна трг., нарочито помодне радње или 1 виеног одељења. **Д. коничних пресека** → конични пресеци. **Дирекција**, управа.

ДИРЕКТОРИЈА, облик владавине у Фрц., у доба револуције (27.10. 1795.—9.11. 1799.); заведен после Конвента, уставом од 3. год., по којем законодавна власт подељена између Савета од 500 и Савета старијих, а извршна власт поверена петорици директора; д. у почетку имала доста успеха; послала Бонапарту у Цијемонт и Ег., умирила Вандеју и закључила с Аустр. кампоформиски мир; касније потучена у Нем., изгубила Ит. и објавила дрк. банкротство; у Фрц. онда настало доба корупције и разврата, у којем предњачио 1. директор Барас; после узалудног покушаја јакобинаца, монархиста и комуниста да оборе д., Наполеон Бонапарта извршио дрк. удар 18. бримера и укинуо је.

ДИРЕР Албрехт (Dürer, 1471-1528.), нем. сликар и гравер; скоро цео век провео у Нирнбергу, а више пута посетно Ит.; био и остао типичан претставник нем. расе, најизразитији нем. сликар, пун средњев. традиција, обдарен бујном маштом, близак народу, више заинтересован личностношћу и цртежом својих фигура него колоритом и апстрактном лепотом својих слика; гл. уљене слике: **Четири еванђелиста**, **Св. тројица**, **Портрет Х. Холшцуера**, **Аутопортрет** (→ сл.); од многобројних гравира најчувеније: **Меланхолија**, **Витез**, **Јаво и смрт**, **Св. Ђорђе** и **Апокалиптички коњаници**.

ДИРИ Виктор (Duguu, 1811-1894.), фрц. државник и историк; преуредио наставу у Фрц. као мин. просвете и одузео шк. од свештенства. **ДИРИГЕНТ**, капелник, лице које руководи извођењем оркестарских, хорских и оперских дела, као и ансамблима, помоћу одређених покрета руку; има дужност да правилно интерпретира 1 дело, оживи га и сугерира извођачима како да га најбоље изведу; модерно дириговање почиње уствари од Ханса фон Вилова, Вагнера и Берлиоза, а чувени д.: Никши, Вајнгартнер, Тосканини, Бруно Валтер, Фуртвенглер, Малко.

ДИРИГОВАНА ПРИВРЕДА, систем у привреди, супротан либералној индивидуалистичкој нар. п.; у њему држава, у име друштвене целине, утиче на производњу и потрошњу, подвргавајући индивидуалну иницијативу и рад својим упутствима и

наредбама; крајњи облик тако организоване п. били би социјализам и комунизам; између њих стоје фашизам, национал-социјализам, и уопште свака планска п., одн. сваки етатизам који даје производњу и потрошњу далекосежне директиве и чини појединце у привр. животној скоро извршним органима 1 опште нар. екон. политике.

ДИРИЖАБЛ (фрц.) → ваздушна лађа.

ДИРИНГ Еуген (Dühring, 1833-1902), нем. филозоф, математичар и економист, познат са своје теорије флз. стварности која прожета јаким идеалистичким примесима; непомирљив противник марксизма и соц. демократије, покушао без успеха да створи своју посебну радничку странку.

ДИРКА 1) **Диркеја**, Ликова жена; прогонила Антиолине синове, који је везали за роге дивљег бика, а овај је развео; Бах је претворно у чесму. 2) → тангента. 3) четкица, метлица, орган ел. машина којим се усмостава стална ел. веза између обртних делова машине (колектора, претенова) и њених непомирљивих делова; садржи обично комад угљена који опругом притиснут на обртну површину и који прелетом о њу одржава сталну ел. везу. **ДИРКЕМ** Емил (Dirkheim, 1858-1917.), фрц. социолог, присталица друштв. солидарности.

DIS (лат.) 1) предметак у сложеницама са значењем: раз-, не-, нпр. дисонанца, дистракција и др. 2) нота де (d) испред које стоји знак крст ✕ који повишава тон за полустепен.

ДИСАЖИЈА → ажжија.

ДИСАЊЕ, **респирација**, примање кисеоника (спољашње д.) и његова потрошња (унутарње д.) у процесима флз. сагоревања (оксидације) у живој материји, при чему из сложених орг. материја постају производи: угљен-диоксид, вода и ослобађава се енергија која приликом асимилације (ендотермичног процеса) везана; ослобођену енергију организми искористишу за извођење животних радња; д. које се врши у присуству молекуларног кисеоника назива се аеробно д. или д. у ужем смислу; у ширем смислу под д. се подразумевају сви процеси којима организми добијају потребну енергију за живот. Сви организми дишу; процеси д. врше се у свим живим ћелијама непрекидно, и дају и поћу; енергија зависи од ступња развића организма; млади организми и органи који брзо расту дишу интензивније; као мерило интензитета д. узима се количина угљен-диоксида која се излучи на јединицу живе супстанце за јединицу времена; суха семена биљака дишу веома не приметно; са клијањем се д. постепено појачава за неколико првих дана, затим постепено опада; цветови дишу веома интензивно; полни органи дишу јаче од цветног омотача; после опраштивања нагло се појачава д. плодника (у вези с развијањем ембриона); на д. утичу и спољашњи фактори (тмпт. и др.); на ранама д. интензивније. Процеси оксидације у живој супстанци нису још добро познати; за разлику од обичних сагоревања, ово се у протоплазми врши хладно, без високе тмпт. (флз. сагоревање); ту су свакако у питању ендиматичне радње које се изводе помоћу извесних ендоензима (оксидазе). Код човека при удисању (инспирацији) скупљају се ребарци, поребарни мишићи и пречага, што пољачи за собом промену запремине грудног коша у сва 3 правца; издисање (експирација) је пасивно, при чему се грудни кош враћа у првобитну запремину; и при удисању и при издисању плућа прате кретање грудног коша; и она се шире и скупљају, јер су еластична. Код д. разликујемо: број (16 у мин., на 5 срчаних откуцаја 1 дисајни покрет), дубину, ритам, и тип (код жене више ребарни, код мушкарца трбушни); и у многим патол. случајевима дисајни покрети могу бити променени; покретима управља живчани систем (центар у продуженој моздини). Први дисајни покрети наступају код поворођенчета одмах после рођења, чим престане постелачни крвоток, преко којег је за све време материчног живота зачетак добивао из материне крви хранљиве материје и кисеоник. Ако се не јаве одмах, могу се изазвати трзањем хладним убрсом и → вештачким д. (→ аспирација).

ДИСКВАЛИФИКАЦИЈА (лат.), изечење. 1) у геогр.: рељеф Земљине површине с дубоким (јака д.) или плитким (слаба д.) долинама. 2) у мед.: парања леђа ради анат. проучавања.

ДИСЕЛДОРФ (Düsseldorf), нем. град (495 000 ст.) на Рајни; лепе уређени паркови, мед. и ум. акад., звезда, музеји; веома развијена инд.: металуршка (машине, локомотиве и вагони), хем., стакларска, ткст., козарска; трг. колон. робом и дрветом.

ДИСЕНТЕРС (енгл.), верски дисиденти у Енгл.

ДИСЕРТАЦИЈА (лат.), расправљање, научна расправа, теза, саставни део испита за докторат.

ДИСИДЕНТ (лат.), отпадник од вере, странке.

ДИСИМИЛАЦИЈА (лат.), разједначавање; супр. →

асимилација.

ДИСИМУЛАЦИЈА (лат.), претварање, прикривање; у мед. прикривање сопствених болесних појава; јавља се углавном код душевно болесних (меланхоличара и паранојичара), који прикривају појаве за које знају да их околина сматра болесним; код душевно здравих д. често из разних мотива.

ДИСИПАЦИЈА (лат.), расипање, растурање.

ДИСЈУНКЦИЈА (лат.), растављање, разликовање; у логици деоба 1 појма према његову обиму. **ДИСЈУНКТИВНИ ПОЈМОВИ**, који се узајамно искључују, а припадају 1 вишем појму, нпр. гвожђе и бакар су д. п. у односу према појму метал.

ДИСК → дискос. **Дискбол** (грч.), бацач дискоса; чувена статуа грч. вајара Мирона из 5. в. пре Хр. (→ сл.).

ДИСКАНТ (лат.) 1) сопран, тј. највиши ж. глас. 2) у ср. в. **дискантус**, устvari, значно звучаче 2 гласа, тј. дијафоничу, како Гвидо од Арца назвао метод вишогласног певања.

ДИСКВАЛИФИКАЦИЈА (лат.), искључење из учествовања у јавним пословима; у спорту искључење из даљег такмичења због грубих спорских претупа и прекршаја правила; у коњарству поштителско добивене награде. **Дисквалификовати**, искључити из такмичења; одређи неком потребне стручне или моралне услове.

ДИСКОКАРПИЈА (грч.), плод који се састоји из 2 или више монокарпија повезаних уједно аксесоријама (шипак руже).

ДИСКОНТ, **дисконтни посао**, **дисконтовање** (ит.), куповање мен. пре рока; од мен. суме одбија се интерес или **дисконт** (есконт) за време од дана куповања па до рока мен.; тако добивена сума је управо куповна вредност мен., есконтована мен.; услови за д. нису једнаки на свим тржиштима: они чине **дисконтне узанце** (обичаје); у грађ. праву дужник нема права д., али у стечајном праву се врши при пријављивању тражбина које нису доспеле. **Дисконтант** или **дисконтент**, даје мен. у дисконт. **Дисконтер**, **дисконтар**, **есконтар**, **прима мен.** у дисконт (дисконтуре). **Дисконтне** или **есконтне банке**, оне које поглавито раде д. посао. **Д. стопа**, по којој се рачуна дисконт (интерес). **Дисконтовати**, купити мен. пре рока и исплатити по одбитку дисконта. **Дисконто** → каса конто.

ДИСКОНТИНУЕЛНА СЛУЖБЕНОСТ, стварна службеност која се врши само по времену, нпр. службеност копања кречњака.

ДИСКОНТИНУИТЕТНА ЛИНИЈА, па → временској карти раздваја различита стања метеор. елемената: тмпт., влаге, ветра и др. **Д. површина**, додвна (раздвојна) површина у слободној атмосфери између ваздушних маса неједнаких флз. и динамичких својстава (→ поларни, топли и хладни фронт).

ДИСКОРДАЦИЈА (лат.), неслагање; несложен појмај 2 слоја или 2 серије слојева (→ конкорданција).

ДИСКОС, **диск** (грч.) 1) у прав. прк. метални котур на који се меће аптец за осветљење на литургији. 2) глатки метални обруч, спојен са дрвеним трупом, у чијем средишту плочина са направом за регулисање тежине (не мања од 2 кг); баца се са длана руке, после двоструког окрета у кругу, из којег се не сме изићи док д. не додирне земљу. 3) → грамофонска плоча.

ДИСКРЕДИТОВАТИ (фрц.), убити некоме кредит.

ДИСКРЕПАНЦИЈА (лат.), неслаганост, неслагање. **Дискрепантан**, одударан, супротан.

ДИСКРЕТАН (лат.), обазрив, поверљив, који чува тајну. **Дискреционо** власт, право доношења одлука против којих нема правног лека: д. в. министра; мин. одлуке донете у оквиру д. в. не могу се оборити код управних судова.

ДИСКРИМИНАЦИЈА (лат.), мат. израз образован од коефицијената алгебарске једначине који служи за одређивање броја неких реалних корена.

ДИСКУРИРАТИ (лат.), прелазити; преговарати, разговарати се. **Дискурсиван**, научни израз за мисаони процес у којем се помоћу анализе појмова и судо-

ва изводе закључци, па се на тај начин долази до сазнања истина; супр. интуитиван. **Дискусија**, расправљање у виду разговора; у расправи: изношење разлога за неку тезу и против ње; расправљање неког значајног питања преко јавности (нпр. о привр. кризи); претресање предлога, извештаја.

ДИСЛОКАЦИЈА (лат.), распадање; размештај, расчлањавање; у вој. смештај трупа и установа, за време мира, у извесна места или на извесној просторији; подешава се према обзирима сигурности територија и држ. граница и услова угодности смештаја. **ДИСМЕНОРЕЈА** (грч.), менструација праћена боловима код младих девојака, последница недовољне развијености или неправилног положаја материце; често се стишава после порођаја; код старијих жена обично у вези с каквим обољењем унутарњег пол. органа (материце, јајовода и јајника). **Dysmenorrhoea membranacea** → децидуа.

ДИСЛУЖИЈА (лат.), растварање, распуштеност, распојасаност.

ДИСНОАНЦИЈА (лат.), неправилан акорд, непријатан за ухо; у њих се убрајају: вел. и мала секунда, септима и нона, умањена квинта, прекомерна секста, умањена септима, као и њихови обртаји, и задржани, пролазни и др. тонови.

ДИСОЦИЈАЦИЈА (лат.), разједињавање, распадање друштва. **Д. електролитичка**, повратни процес спонтаног разлагања молекула хем. једињења у воденим и неводним растворима, растопања и мешања и у хомогеним течностима, на позитивно или негативно наелектрисане делове, → јоне; код слабих електролита, код којих је релативно слаба, између супр. наелектрисаних јона нема јако изражених електро-статичких сила привлачења; код јаких електролита, који подлежу скоро потпуно е. д. (анорганске соли, базе и киселине у воденим растворима и растопања), јони су у своме понашању јако подложни утицају електростатичких сила. **Д. термиска**, разлагање, распадање молекула гасовите материје, већином на вишим тмпт., на атоме и атомске групе.

ДИСПАНЗЕР (лат.-фрц.), соц.-мед. установа где лекари врше прегледе болесника и дају савете и упутства за лечење и предхрану; има д. за тбк., одојчад, трахоматозне, венеричне и др. болести.

ДИСПАРАТАН (лат.), различит, који с нечим другим нема никакве заједничке везе, нпр. појам плаве боје и појам племенитости су у логички д. појмови.

ДИСПАШЕР (фрц.), судом наименован стручњак за процену штете нанете броду или товару приликом заједничких → аварија.

ДИСПЕНЗАЦИЈА (лат.), разрешење (→ архијерејски благослов); власт д. се састоји у праву 1 чиниоца (владаоца, чиновника, суда) да у извесним случајевима може поједине грађане ослободити редовног извршења услова предвиђених у зак. или редовних дужности; чувена средњев. трговина д. од стране папа; данас у прив. праву постоје многе д. у брачном (нпр. брак без оглашења, између сродника у даљим степенима) и трг. праву (нпр. право мн. трг. и инд. да се скупштина а. д. не држи о року).

ДИСПЕПСИЈА (грч.), отежано варење хране услед поремећаја стомачног и цревног сока; прати обољења желуца и црева, којипут услед нервозе, кварних зуба, претераног пушења дувана и др.; болесник нема апетита, осећа мучку, болове и тежину после јела; којипут праћена проливом.

ДИСПЕРЗИЈА (лат.) 1) д. или разлагање, расипање сложене светлости: кад бела светлост падне на провидну → призму, она се при изласку из призме разлаже у просте боје и даје → спектар. 2) у статистици: разлика појединог броја из → стат. серије од средине серије (→ централни број), као и уопште размештај појединих бројева у серији с обзиром на централни број.

ДИСПНЕА (грч.) → запитив.

ДИСПОЗИТИВАН (лат.), који одређује, уређује, располаже. **Д. право**, зак. одредба која споразумом странака може да буде измењена (супр. → јус когенс); али у оном што се односи на јавни поредак и морал, странке не могу ништа да измене својом вољом. **Диспозиција 1)** расподела, распоред, поредак. 2) располагање (стојаји некеме на д.); у том смислу: диспозициони фондови, д. добра, која не дају никакав допринос, којих се можемо лишити. 3) урочена склоност (нпр. д. за неку болест). У мед. се разликују: а) лична д., која зависи од биол. особина организма, спољних услова, прир. појава и друштвених односа; појачавају је назеб, глад, дуг и тежак рад, лош стан итд.; б) узрастна д., одојчад осетљива према отровима сапрофитних бактерија из млека, добију поремећаје у органима за варење; многе болести долазе поглавито у деце доба: дифтерија, шарлах, мресе, заушњади, вел. кашаљ, акутна дења узетост; неке нападају већином одрасле: пе-

гавац, цревни тифус; 3) полна д.: од зараз. болести оболевају више људи но жене (пегавац), од болести спавања међу Европљанима више болују жене, јер су због начина одевања више изложене уједима инсеката; 4) расна д.: Европљани више наклоњени жутој грозници од Црнаца, међутим Црнци више страдају од сифилиса и тбк.; у истој раси разне народности имају различиту д. Англоаксонци и шкотлани костобољи и мрасама, Јевреји нервним обољењима, Холанђани дебљини и костобољи, Јсл. мање наклоњени дифтерији, јаке шарлаху. **Диспозициона роба**, која се ставља испоручиоцу на даље располагање, јер је не прима онај ком је испоручена. **Д. фонд**, кредит којим мн. располаже дискреционо за одређене циљеве. **Диспонтент**, лице од дужег времена запослено у трг. предузећу и ту заузима виши положај; лице овлашћено да извесне обавезе преузима на сопствену одговорност.

ДИСПОЗИЦИЈУМ (Du), хем. елемент из групе обојених земаља; атом. теж. 162.5; његов оксид (Du₂O₃) безбојан, али гради већином зеленкасто-жуте соли.

ДИСПРОПОРЦИЈА (лат.), несразмера.

ДИСПУТА (лат.), научна препирка.

ДИСТАНЦИЈА (лат.), растојање, размак. **Дистанс трговина** (фрц. distance = отстојање), кад купац и продавац три закључивању послова нису у 1 месту.

ДИСТАРНА СОЧИВА, оптичка с. која имају својство да продужују жижне даљине објектива; стављају се на предњу, а ребе на задњи руб оквира објектива; замењују дугачкожижни објектив и дају објективу смањену светлосну јачину.

ДИСТЕЛЕОЛОГИЈА (грч.), учење које пориче целисходност и савршенство прир. и света; по њему све бивање једино каузално условљено и бива једино по строгим мех. зак. природе.

ДИСТИНКЦИЈА (лат.), разликовање, издавајање.

ДИСТИХ (грч.), ант. строфа од 2 стиха (хексаметар и пентаметар).

ДИСТОМА (грч.) → метил. **Дистоматоза**, метиљавост.

ДИСТОНИРАТИ (лат.), не бити у тачној тонској висини.

ДИСТОРЗИЈА (лат.) → угануће.

ДИСТРАКЦИЈА (лат.) 1) разонода, забава. 2) у мед.: одвајање поломољених или оштећених удова.

ДИСТРИБУЦИЈА (лат.), раздавање, делење. **Дистрибутиван закон** везује сабирање с множењем; а (b + c) = ab + ac, по којем производ збира једнак збиру производа.

ДИСТРИКТ (лат.), делокруг надлежности 1 адм. или судске власти, округ.

ДИСТРОФИЈА (грч.), поремећај исхране.

ДИСФАГИЈА (грч.), болови при гутању, понекад тако жестоки да болесник умире од глади, али се не усуђује да гута; појава код запаљења, гнојавих и улцерозних процеса у ждрелу и гркљану, нарочито код тбк. раница на ивица епиглотиса и на граници гркљана и једњака, или одузетости мишића ждрела и једњака, услед притиска на једњак који стварају тумори у грудном кошу или анеуризма аорте.

ДИСХАРМОНИЈА (лат.-грч.), сазвучје у којем се јављају дисонантни тонови који траже разрешење.

ДИСХИДРОЗИС (лат.-грч.), кожно обољење на прстима руку и ногу у облику ситних мехурића с бистром течношћу, праћених сврабом; кад се отворе, настаје лучење, а затим сасушивање и образовање краста.

ДИСЦИПЛИНА (лат.) 1) прописи за одржавање реда у неким организацијама, као у вој. (шк. 3) обл. неке науке или спорта. **Disciplina arcani** (лат.), уредба о тајнама; у почетку хришћанства црк. држала у тајности вршење богослужења, особито св. тајни (отуд: мистерије), да се не би криво тумачили обреди; стога приправници за крштење морали изићи из црк., кад би почела литургија верних. **Д. војна**, војничка врлина; састоји се у добром познавању и усрдном вршењу свих правила, прописа и наређења у вој.; треба да се огледа у сваком војнику: претставља ред којим вој. живи и ради. **Дисциплинска власт** над држ. чиновником је: за неуредност непосредни старешина сваког вишег надлештва (чл. 161. Зак. о чин.); за д. преступе, управни суд у 1. степену, а Држ. савет у 2. степену; за чиновнике првих 5 гр. 1. катег. Држ. савет је д. в. 1. ст. (чл. 169.); над службеницима Нар. скупштине д. в. врши претседништво скупштине, за службенике и слушаоце унв. постоје нарочите д. в. на унв. **Д. каане држ. чиновника** за неуредности: опомена и новчана казна до 10% мес. плате (чл. 160. Зак. о чин.); за преступе: укор, одузимање до 20% плате, највише за 1 год., пензионисање без или с умањеном пензије (највише до 20% и то најдуже за 10 год.); отпуштање из службе (чл. 165.). **Д. поступак**, извијање и суђење чи-

новничких неуредности и д. престапа; основна правила: службеник се не може казнити док се не сапусти; суђење двостепено, право жалбе на првостепену осуду; претрес умен и јаван (чл. 180.); окривљени има браниоца насупрот д. тужиоцу који брани држ. интерес; суди се по слободном уверењу; већање суда тајно, а саопштење пресуде јавно.

DISCITE, MONITI! (лат.), учите, упозорени (сте)!

ДИТА (ит.), фирма.

ДИТЕРС ФОН ДИТЕРСДОРФ Карл (Ditters v. Dittersdorf, 1739-1799.), нем. композитор, претходник Моцарта у обл. нем. комичне опере; компоновао: ораторијуме (Естира, Јов, Исак), симфоније, камермуз. дела и опере, од којих најчуженија: Доктор и апотекар.

ДИТИРАМБ (грч.), код ст. Грка првобитно обредна песма у славу бога Диониса (Баха); данас лирска похвална песма у славу нечију, пуна одушевљива.

ДИТКО Александар († 1916.), четнички вођ, учествовао у четничкој акцији од 1904., постао вођ 1911., погинуо на солунском фронту.

ДИТО (ит., скр. do) 1) → дете. 2) прет, палац (ит. мера: 1/12 стопе).

ДИТРИХ ОД БЕРНА, најпопуларнији јунак нем. нар. епике; мирољубив, одан, а опет искусан и јачи од свих; под тим именом се слави Теодорик, краљ И. Гота.

ДИУ, порт. посед на острву испред ј. обале пол. Катјавара; варош Д. (14 000 ст.), некад живо трг. пристаниште; стап. се бави риболовом.

ДИФАЛ Гијом (Dufay, 1400-1474.), композитор хол. шк.; обавио примевљиво имитацију и употребљавао спретије хармониске везе; компоновао: мисе, псалме, мотете и трогласне псалме; дела му се налазе у архивама и библиот. Сикстинске капеле, Ватикана. Лицеја филхармонског у Болоњи и др.

ДИФАМАЦИЈА (лат.), увреда и клевета; по грађ. праву увређени и оклеветани има право на накнаду штете у новцу (поред казне по крив. праву); штета се одређује према тежини дела и његовим последицама у привр. односима увређених и оклеветаних.

ДИФЕНИЛАМИН, HN (C₆H₅), ароматичан секундарни амин; беле љуспице које се топе на 54°, кључа на 310°; осн. материја за добивање азо-боја; у аналитичкој хем. служи за концентровано сумпорно киселином као реактив за квалитативно доказивање азотне и азотасте киселине.

ДИФЕРЕНЦИЈА (лат.), разлика (→ рачунске радње). Диференцијал, по Лајбницу бесконачно мали прираштај dx независне променљиве x или df (x) функције f (x); подесан за практично и формално рачунање (→ инфинитезимални рачун). Диференцијална геометрија → геометрија. Д. једначина, у којој се јављају непознати функција и њени изводи; решити је значи одредити функцију, интеграл

д. ј., који је идентички задовољава; нпр. $y = C \cdot e^{ax}$ је интеграл д. ј. $y' - ay = 0$, где C произвољна интеграциона константа. Д. метод се употребљава у статистици при истраживању узрочности појава; употребљују се 2 масе за које се верује да на њих има утицај исти каузални фактор, и одмеравају према том фактору. Д. намотаји, употребљавају се у тхн. слабих струја, разликују се од обичних електромагнетних н. што уместо 1 имају 2, електричносиметрична и уравнотежена н., тако да овакав калем има 4 уместо 2 излаза; у нарочитом облику овакви н. називају се бифиларним; употребљавају се у виду д. трансформатора и транслятора, д. релеа, отпорних калемова без самоиндукције и сл. Д. посао, посао разлике, берзанска спекулација, могућна код рочних послова, где продавац и купац привидно обављају купопродају, а у ствари уговарају да исплате само разлику у цени између уговореног и стварног курса о року; од курса зависи ко ће при томе добити, а ко изгубити; ови послови »разлик« чине праву берзанску игру (ажотиражу); њима се баве ажиотери или кулисјери. Д. постапак, у привр. односима између разних земаља мање повољно или неповољније поступање с неким земаљама него с другим; клаузула највећег повлашћења отстрањује д. п. на штету уговорних страна; у обл. парина д. п. се примењује, као изузетна мера, у виду реторзивних, компензаторних и парина на индиректан транспорт (→ д. тарифа). Д. рачун → инфинитезимални рачун. Д. тарифа, кад се роба исте врсте различити парини, из разлога трг. политике, а према томе да ли се преноси водом или сухим, да ли се увози непосредно или преко треће државе, на бродовима државе извозника или на бродовима треће државе итд. Диференцирање 1) процес који доводи до различитости делова 1 живог система или целих организма, 1 од битних процеса индивидуалног развоја; првобитно међу собом једнаке ембрионалне ћелије у почетку развоја постају постепено различите, диферентне, мењајући

облик и грађу и стварајући у себи специфичне продукте, живе или мртве; тако постају различите врсте ћелија по грађи и функцији; групе једнако диференцираних ћелија стварају различите врсте ткива; и делови организма у развићу диференцирају се, постају различити у грађи и функцији. Теориски значајан проблем деиференцирања ткива и ћелија, тј. враћање на првобитни, недеиференцирани ступањ. 2) у филогеници процес постајања различитих врста из заједничког праоблика (претка). **ДИФИЛ**, грч. комедиграф из 3. в. пре Хр.; Менандров савр., од кога доста позајмљивао Плаут.

DIFFICILE EST SATYRAM NON SCRIBERE (лат.), тешко је не писати сатиру, тј. да се човек нечем не наруга (Јувенал).

ДИФФ, син тројанског владара Пријама, најхрабрији после брата Хектора; добио за жену лепу Јелену, после смрти свог брата Париса; Јелена га није волела и после пада Троје предала га свом мужу Менелажу.

ДИФРАКЦИЈА (лат.), савијање светлости при пролазу кроз уске отворе, отступање од правoliniског простирања, објашњава се таласном природом светлости.

ДИФТЕР, мали трг. брод удешен за хватање мина. **ДИФТЕРИЈА** (грч.), заразно, опасно обољење слузокоже, најчешће крајника, ждрела деце, ређе коже; инкубација 2-3 дана; почетак постепено, тмшт. не мора бити вел., бол у гуши, оток подвдичних и вратних жлезда, беле, доцније прљаве скраме у гуши брзо прелазе на непце, ређе на језик, десни, образе, могу прећи на гласне жице и дупњик (→ круп); проузроковач, Лефтеров бацит, луча отрове опасне по живот који штете све органе, поглавито срце, живце, јетру, бубреге, надбубрежне жлезде; компликације многобројне, најчешће изнемоглост срца, парализе меког непа, очних жваца; веома успешно се лечи антидифтеричним серумом, који треба дати што пре и што више: опасно чистити гушу, само испирати; што потпунији мир, поджати срце; предохрани: изоловати оболеле, дезинфиковати све што је с њима било у додиру; постоји заштита (имунизација), брза али краткотрајна, убризгавањем мање количине антидифтер. серума; спорна, дуготрајна (5-7 год.) убризгавањем анатоксина 2 или 3 пута у размаку од 3 недеље; д. се може понављати; предравели дуго могу бити опасни за своју околину. Д. перлате живине, заразна болест кокоши, курки, фазапа, пауна и голубова; проузрокује је невидљиви вирус; знаци: на слузокожи уста и на кожи главе, која није покривена перјем, појављују се ерозије покривене жути мембранана, често пута цела глава отечена, запаљење очне слузокоже (конјунктивитис), тако да је 1 или оба ока затворена; оболела живина невесела, не једе; ток болести различит; угинућа могу често да се попуу преко 50%; лечење локално: чистом крпом обрисати жуће скрамине са рана и ране премазати јол-глицерином; за заштиту здравих перљење. Дифтерично запаљење ока, самостално обољење на вежњачи ока, слично бленореји, карактеристично мембранана, које се могу скидати (при том крваре); капци отечени и тврди; лечење превентивно серумом.

ДИФТОНИ (грч.) → двогласник.

ДИФУЗИЈА (лат.), процес спонтаног мешања и хомогенизирања течности, растворених материја или гасова који се налазе у додиру у заједничком простору, на основи (кинетичне) енергије кретања најмањих честица материје и тежње да хомогено испуне сваки простор који им стоји на располагању; опажена је и лагана д. честица и у чврстим материјама; д. се назива и продирање гасова кроз чврсте и течне препреке; узрочна се повећавањем тмшт. и разлике у концентрацији на разним местима у заједничком простору. Дифузер, катао за добивање раствора шећера из резанаца шећ. репе; 8-16 д. вежују се цевима у дифузиону батерију. Дифузна светлост, која се после одбијања од неке површине или после пролаза кроз нека тела растура у свим правцима.

ДИХОГАМИЈА (грч.), честа појава код хермафродитних цветова; неједнако временско sazревање м. и ж. полних органа; могућна 2 случаја: 1) → протандрија (протерандрија) и 2) → протогинија (протерогинија); спречава аутогамију (→ опрашивање).

ДИХОТОМИЈА (грч.) 1) подела 1 појма на 2 потпојма (трихотомија, тетратомија итд.: подела на 3, оди. 4 потпојма) на основи 1 ознаке која чини основ поделе. 2) примит. начин гранања биљака простије организације (нпр. алга), при чему се вегетациона тачка дели на 2 нове (→ изданака), које даље израшћују у 2 гране; ст. осовина престаје даље расти; обе н. гране могу бити или поједнако снажно развијене или 1 од њих знатно слабље; снажнија грана заузима правац растења ст. осовине, а слабију поти-

сне устрану, па се добива утисак → моноподијума; међутим овде је осовина састављена из низа чланова (симподијум) посталих путем д. 3) хришћ. учене по којем се човек дели на 2 дела: душу и тело.

ДИЦЕНТРА (*Dicentra*), биљни род из фам. димњача (*Rumicaceae*); врста *D. spectabilis* украјина.

ДИЦМО, малено карсно поље, јз. од Сињског Поља (Приморска Бан.).

ДИЧАК (*Barbarea vulgaris*, фам. *Cruciferae*), дволики вишегод. зелеста биљка; висока до 1 м. доње лишће перасто и у розети, горње грубо назубљено, цветови златножuti и цвасти; расте поред река, на влажним ливадама, њивама; често досадан коров; из Евр. пренесена и у тропску Афр., Аустрал., Н. Зеланд.

ДИЧИНА, р. у Шумадији, л. притока Чернернице, извире под пл. Сувобором, а улива се си. од Чачка; дуга 35,5 км.

ДЈАГИЉЕВ Сергеј П. (1872.-1933.), организатор и пропагатор чувеног рус. балета који 1. пут доживео триумфе 1909.; пре тога организовао сликарске изложбе и увео муз. Групе петориче на 3.

ДИЕУ ЕТ МОН ДРОИТ (фрц.: бог и моје право), девица енгл. краљева; приписује се Ричарду I; први је ованачио Хенри VI.

ДЈЕДИЊИ, дидија, у ср. в. врста племства, нижа од властеле.

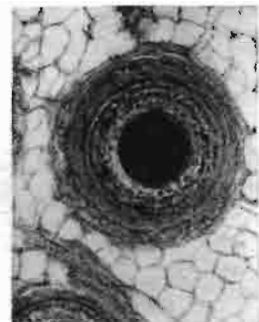
ДЈУИ Дџон (Dewey, *1859.), унив. проф., најпознатији амер. савр. педагог; гл. идеје: шк. настава одвећ неприродна за децу, јер не даје маха њиховим нагонима за причањем, дружењем, градњом и умстварањем, јединим активним облицима шк. и дејчеј рада; не само да сматра децу пасивним створовима, већ их таквим и начином у току другог школовања; стога тражи реформу шк. у духу радних занимања, ручног рада и радне наставе; гл. дела из пед.: *Моје пед. верују*, *Школа и друштво*, *Демократија и васпитање*.

ДЈУЛУТ (Duluth), град (120 000 ст.) и пристаниште зап. од Горњег Јез. (САД) и 1 од највећих тргова за жито, дрво, угаљ и гвоздену руду.

ДКГ, скр. за декаграм.

ДЛ, скр. за децилитар.

ДЛАКА, кожни орган рожасте или хитанске прироче; код sisара и човека постају од покојнице; кореном усађена у кожу (длакин мешак) који расте; при основи корена лежи длакина квржица са крвним судом који д. храни; у мешак се излива лучење лојних жлезда; д. се састоји из унутрашње сржи с бојним пигментом и коре с длакином покојником на површини; кад пигмент ишчезне, д. постаје седла; покреће је нарочити длакин мишић (на сл.: 1. корен пресека д.; по грађи облику и чврстини могу бити различити: мање, нежне длачице (длачице се још код младих); код извесних sisара д. могу бити веома чврсте (чекиње); на телу су распоређене у одређеним групама и линијама, граде спољашњу заштитну одећу (крупн. вуна); код главара (хитанске д.) разноликог облика и размештаја, служе као органи за покретање, жлездани и чулни органи (→ коса).

ДЛАН (*palm* или *voia manus*), страна шаке

којом се хвата помоћу прстију; има карактеристичне наборе на кожи, чији цртеж код сваког човека друкчији; без научног основа, многи из давнина, па и данас, покушавају да читају из тих набора карактерне особине, умне способности, па чак и прошлост и будућност појединца (хиромантија); под кожом се налази дебела апонеуроца, која д. даје чврстину.

ДЛУГОШ Јан (1413.-1480.), познат пол. историчар, писао на лат.; највеће и најбоље му дело *Историја Пољске*.

ДМ, скр. за дециметар.

ДМЕЛКОС, фабр. лек. садржи вакцину гонокока;

убризгава се код гонореје; изазива јако повишење тмпт.

ДМИТРИЈЕВСК, град (51 000 ст.) у Украјини (СССР); у околини рудници угља.

ДМИТРОВИЦА, средњев. назив за Срем. Митровицу.

ДМОВСКИ Роман (*1864.), пол. политичар; вођ нар. демократске странке.

ДНЕВНИ ЛИСТ, полит. лист; покренуо га у Београду (1887.) и дуго уређивао Светозар Пинковић; упочетку имао радикално обележје, затим се око њега скупљала група самосталних радикала; излазио до 1914.

ДНЕВНИК 1) лист који излази сваки дан; бележење свега што се човеку дешава из дана у дан. 2) журнал, меморијал, првобележница, штраца, књига → двојног књв. у коју се бележе сви пословни случајеви 1 радње редом како се дешавали; ставови из ње разводе се у Гл. књигу, у којој се изводе рачунски резултати.

ДНЕВНИЦА 1) накнада за пут чиновнику кад иде ван места свог службовања (ур. 1./10. 1920.). 2) награда контрактуал. службеника или дневничара (гл. 130. Зак. о чин.); награда члановима законодавног тела. 3) плата раднику или дневничару.

ДНО 1) доњи део суда, брода. 2) подводно чврсто тло у реци, и мору. Д. двоструко шупљина у доњем делу брода ограничена спољном и унутарњом оплатом; подељено је непропустљивим преградама у више хелија за смештај воде или уља.

ДЊЕПАР, р. у евр. Рус., извире на Валдајској Висци, улива се у Црно М. (2 150 км); везана каналима за слив Балтичког М.; на браздима испод Днепропетровска подигнута 1930.-1932. циновска ел. централа. Дњепрострој (1/2 мил. кв).

ДЊЕПРОПЕТРОВСК (раније Јекатеринослав), град (316 000 ст.) на Дњепру у Украјини; руд. и мел. шк.; инд. челика и машина.

ДЊЕСТАР, р. на граници Рус. и Рум., извире на Карпатима, улива се у Црно М. (1 342 км).

ДО, 1. тон у осн. С-дур скали.

ДОАЈЕН (фрц.) 1) → дипломатско тело. 2) → декан.

ДОБА, време, краћи или дужи временски период (летње д. златно д.); год. старости. Д. живота. Прив. право разликује најпре пунолетне (21 год.), који су пословно способни, и малолетне (до навршене 21. год.); малолетни се деле на: малу децу (до 7 год.), пословно апсолутно неспособну, недорасле (до 14 год.) и дорасле малолетнике (14-21 год.); у брачном праву границе су 13 (могућност удаје за ж. лице), 15 (за м.), 18 (удаја девојке без одобрења); у задружном праву навршена 15. год. код м. даје право на учешће у приговку. Д. метала, преист. д. настало после каменог; у Ср. и Ј. Евр. отпочело око 3000 г. пре Хр.; дели се на → бакарно, бронзано и гвоздено д.

ДОБАН Шарл (Dauban, 1820.-1876.), фрц. револучар; писац расправе: *Париски затвори у доба револучије*.

ДОБЕРДОЛ, место у Ит. између Гориче и Трста; у свет. рату гл. битке између Аустр. и Ит.

ДОБЕРМАН, пас чувар, сразмерна тела, начуљених, обично сасечених ушију, курјачког типа, а кратке сјајноцрне или тамносмеђе длаке с црвеним маркама више очију, око уста, на ногама и по трбуху; реп увек отсечен; пореклом из Нем., распрострањен свуда. Пенчер д., мањи; добивен укрштањем са псом терије.

ДОБИЊИ Шарл Франсоа (Daubigny, 1817.-1878.), фрц. сликар; 1 од твораца реалистичког пејзажа.

ДОБИТ, вишак вредности која се добије обртом 1 скупа добара; износ избегнуте штете.

ДОБЛОН (шп.), ст. шп. златник; данас новац у Мексикоу и неким државама Ј. Амер.

ДОБОЈ, варош и средње место на ушћу Сирече у Босну (Врбаска Бан.), с предграђем Усеором 4950 ст.; разваљене ст. града из 13. в.; фабрика шећера.

ДОБОР, тврђава коју подигао бан Иванић Хорват (око 1387.-1388.) на р. Босни (код Модрича), да брани улаз у долину Босне и врши улазе у Слав.; припадио срп. деспоту Стевану Врелскићу (1328.); Турци га заузели 1536.; разрушен тек у 18. в.; још стоје грађевински зидови и доста добро очуване куле.

ДОБОШ (мађ.), ритмички инструмент без одређене висине, из групе ударајућих инструмената, од пергамент, који рапетет преко металног рама. Велики д. облик цилиндричног облика, дубина у сразмери с пречником, кожа запаета на оба краја обруча, може да се притегне или отпусти; удара се тежом палицом; ноте за в. д. се пишу у баскључу или на 1 јединој линији, а за мали д. у вољинском кључу.

ДОБРА 1) р. попорница, д. притока Куле, дуга 104,4 км; извире са си. огранака В. Капеле; испред Огулина пошире у Тулин Поноар, а после подземног тока од 4 км избија код самог Огулина. 2) село (1200 ст.) и пристаниште на Дунаву, у Ђердалској Клисури (Голубачки срез).

ДОБРАВА, речина у Србији, притока Саве, извире са Цера, дуга 38 км.

ДОБРА ВОДА, план. (2 062 м) си. од Кичева (Вардарска Бан.).

ДОБРА СРЕБА, рудник мрког угља си. од Књажевца (Моравска Бан.); год. капацитет око 10 000 т; ради од 1906.

ДОБРАЧ → богиње мале.

ДОБРИЛА Јурај (1812.-1882.), биск., истакао се као помагач нар. покрета у Истри и у полит. борби.

ДОБРИЛОВИНА, прав. ман. св. Ђорђа на Тари (Зетска Бан.); најстарији му помени из 1593.

ДОБРИДУГ, варош (2 000 ст.) и рудник угља у Бранденбургу (Нем.).

ДОБРИНОВИЋ Пера (1853.-1923.), глумац, редитељ и управник поз., 1 од наших најбољих глумаца у комедији и трагедији.

ДОБРИЊА, 3 села (Горња, Ср. и Доња Д.) у срезу ноженком у Србији; у Ср. Д. рођен кн. Милош Обреновић.

ДОБРИЧ, предео у обл. Топлице, у подгорини Јастрепа, си. од Прокупља (Моравска Бан.).

ДОБРИЧЕВИЋ Добрић (Boninus de Boninis, око 1450.-1528.), штампар у Млецима, пореклом, по свој прилици, с Ластова; живео највише у Ит. и истакао се као штампар и издавач.

ДОБРИЧЕВО, држ. добро и ергела код Ђуприје (Моравска Бан.).

ДОБРИЧИЦА → коприва мртва.

ДОБРИЊИН, село (1200 ст.) на Уни (Врбања Бан.). вел. стругара Шипада.

ДОБРИНА, село и бања с топлим минер. гвожђевитим изворима (36°) с. од Цеља, на ј. подножју пл. Порхорја; лежи срчане, живчане и ж. болести.

ДОБРИЊАЦ Тодоровић Петар (1771.-1831.), војвода 1. устанка; првих месеци буљубаша

у одреду Миленка Стојковића нарочите заслуге стекао 1806. приликом одбране Делиградског постоа заповедник ј. срп. војске;

био вођ опозиције против Карлорба, услед чега 1809. морао напустити Србију привремено, а 1811. коначно; умро у Јашину.

ДОБРО 1) сваки предмет који користи човеку. 2) посед. Државно д., све што припада држави (→ домена); некада се изједначавало с јавним д.; данас се разликују: јавни држ. домен, који служи задовољењу општих интереса (→ д. јавно) и приватни држ. домен, за који важе општи прописи прив. права; ипак у прив. праву држава има извесне повластице и за прив. домен (за одржај против државе дужи рок: 6 место 3 год. за покретности; 36 место 24 год. за непокретности; неузатпивост пре истека 2 месеца од предаје пресуде на извршење). **Индивидуално д.**, лични посед неког предмета који служи за задовољавање личних потреба. **Јавно д.** је изван промета прив. права, не може бити предмет извршења и њиме се управља по прописима адм. права. **Култ.-ист. д.**, духовна творевина у обл. науке, ум., политике, флз., тхн., вел. и морала; претставља остварење објективне вредности у конкретном облику и чини општечовечанску својину; обично творевине вел. личности, генијалних особа; чине суштину духовне културе и њену ист. **Општенародно д.**, свачија ствар, д. које свако може искористивати (под зак. погодбама) и од чијег искористивања нико никог одбити не може (нпр. друмови, путеви, реке итд.). **Општинско д.**, права и ствари која припадају оп.; за њих важи све што и за држ. д. **Привредно д.**, свако материјално и размениво добро; деле се на природна, која прир. даје готова за предаду или потрошњу, и вештачка (прерађевине, фабрикати). **Соц. или нап. одн. колективно д.**, установа која служи регулисању и унапређењу заједничког живота, било народа, било класне заједнице или ма ког удружења. **Црквено д.**, инвентар црквеноправних сујеката; дели се на: свете (ствари без којих нема богослужења, ни храма, нпр. крст на часној трпези), оевнене (које служе богослужењу и стоје у храму, нпр.: одежде, иконе) и просте црк. ствари (све што је црк. својина); некад те ствари имале нарочите повластице, које данас у држ. законодавству у принципу не постоје, мада се све ствари прве 2 категорије не могу узалтпнати за извршење судских одлука.

ДОБРОВИЋ 1) Никола (* 1893.), архитект, проекто-

вао више прив. зграда у Прагу и код нас, у духу модерне архт. 2) **Петар** (* 1890.), сликар, формирао се под утицајем Сезана и кубиста, а потом тежио ка монументалном, класичном сликарству; од 1925. дефинитивно пришао схватању које израдили Ван Гог и савр. фрц. сликари; темпераментан и плодан.

ДОБРОВОЉАЦ, лице које својевољно ступи у вој. за време рата; не мора имати нарочиту униформу; у миру се за д. сматрају лица која својевољно ступе раније на отелужење кадровског рока (али кад на врше 18. год. морају служити пун рок); у борбама Јсл. за ослобођење и уједињење д. играли знатну улогу. **Добровољачке дивизије**, образоване од Јсл. заробљених у Рус.; бориле се у Добруци до рус. револуције (1917.), а затим 1 део пребачен на солунски фронт и увршен у састав Вардарске дивизије.

ДОБРОВСКИ Јозеф (1753.-1829.), чешки научник, отац славистике, чији рад био од огромне важности за буђење нап. свести код Чеха, мада он није веровао у будућност свог народа; написао 1. научну ст.-сл. грам., нем.-чешки речник и ист. чешке књиж.

ДОБРОЉУБОВ Николај А. (1836.-1861.), рус. критичар

и новинар; најјачи претставник метода публ. тумачена књиж. дела; сјајан тумач Гончарова, Тургенјева, Островског и др. класичних писаца; рушио «ауторитет», проповедао евр. прогрес, демократске и социјалистичке идеје (→ сл.).

ДОБРОНИЋ Анђун (* 1878.), критичар, есејист, композитор, проф. Муз. акад. у Загребу; протагонист муз. национализма код Хрвата, истакао се савр. и нап.-карактеристичном обрадом нар. песама (Јсл. пучке појевке) и у нап. духу рађеним делима: Песме за ситно грло и клавир, Дилберке, Са седа; дао и дела из обл. камерне муз.; гудачки квартет, Пјесма српних душа; симфониска дела: Дозивање у коло, Карневал, Краљевиј Марко, и муз.-драмска: муз. за Дубравку од Гундулића и опера Дубровачки дилтихон.

ДОБРО ПОЉЕ, врх (1877 м) на Нице-Пл. Добропољска битка, вођена 14. и 15./9. 1918.; у њој учествовало на страни непријатеља 279 пеш. батаљона са 181 160 пушака, 1117 топова, 1803 митраљеза, 26 ескадрона коњице и 80 аероплана; а на страни Срба и савезника 264 батаљона, 1271 топ, 1863 митраљеза и 50 ескадрона коњице; битка отпочела арт. припремом (14./9.), а сутрадан узору извршен јурни срп. и фрц. пешадије, која још 1. дана заузела Ветерник, Д. П., Кравину и Кравички Камен; том приликом нарочито се истакле Шумадишка и 122. фрц. дивизија; заузимање Д. П. омогућило пробој солунског фронта и прекидање везе између нем.-буг. и 1. буг. армије, и довело до потпуног слома непр. војске на овом ратишту.

ДОБРОПОЉСКА БИСТРИЦА, д. притока Дрине, дуга 45 км, извире из пл. Трескавице; ушће код Фоче. **ДОБРОТА**, објективна етичка вредност, остварена у нашем моралном делању, и која се у свести јавља у облику нормативних зак. који чине нашу етичку савест.

ДОБРОТВОР, лице које оставља извесну имовину ради образовања јанне задужбине.

ДОБРОТИЋ, буг. великаш из 14. в., који се одметнуо од буг. цара Александра; завлада земљом између Дунава и Црног М., која се по њему назива: Добруца; после његове смрти Добруцу заузео влашки кн. Мирча.

ДОБРУН 1) рушевине средњев. града у Босни, код Вишеграда. 2) некадашњи ман., који се првобитно звао Крушево, данас сеоска црк. поред саме жел. станице Д., уз обалу р. Рзава, између Вишеграда и Вардишта; подигао га жупан Прибило са синовима (1383.); у припрати има још нешто фресака, очуван: киторски портрети, ликови кн. Лазара и кнег. Милице с 1 сином, и леп портрет 1. протовестијара; у 1 медаљону насликан и св. Петар Коршки.

ДОБРУЦА, обл. на си. крају Б. П. (23 262 км²); припада Рум.; висораван (трупина старије план.), покривена лесом; према Дунаву и мору висока и стрма обала; конт. клима, сух предео с мало водених токова; стан. (81 000); Румуни и Бугари, а има и Турака и Татара; баве се земљр. и сточарством; гл. град Констанца.

ДОБРУШКА ПЛАНИНА, карсна површина и.-јн. од Г. Вакуфа (Приморска Бан.); највиши врх Медведњак (1965 м).

ДОБРЧА, план. (1 634 м) и. од Бледа.

ДОБСОН Хенри Остин (1840.-1921.), енгл. песник и биограф.

ДОВА (тур.), мусл. молитва.

ДОВЕЗЕНСКИ - СТАНОЈКОВИЋ Јован (1873.-1935.), уч. и четнички војвода, познат са своје вештине, храбрости и организаторских способности; кроз његову шк. прошли најбољи четници по Ј. Србији.

ДОВЕР, град (42 500 ст.) и пристаниште на јн. обали Енгл.; од њега полазе путничке лађе преко Ла-Манша и Атланског Ок.; добро посећено морско купалиште.

ДОВИЛ (Beauville), морско купалиште (5000 ст.) на Ла-Маншу у Фрц. (з. од ушћа р. Сене).

ДОВОЂЕЊЕ, у праву: писмена наредба за д. окривљеника, која се издаје (чл. 112. с. крив. п.) ако постоји који од основа за притвор или ако уредно позвани окривљеник није дошао нити оправдао изостанак; орган власти има тада право да и силом доведе окривљеника ако је потребно.

ДОВОЉА, ман. Успенија богородична на р. Тари, сад у рушевинама, потиче из 15. в., а обновљен 1545.; лепо напредовао у 17. и 18. в.; у 19. в. доста оштећен у борбама с Турцима, нарочито за време хернег, устанка 1875.

ДОВРАТНИК, камени или дрвени оквир на зиду за врата.

ДОВРЈЕ ФЈЕЛ, висораван (900-1100 м) у Норв.; највиши врх Снехета (2308 м).

ДОГА, раса паса, чувара и лукеузних; а) **праве д.**, несразмерних скраћених линија као код → булдога, само што имају дужу доњу вилицу; најчешће: енгл. д. или молос, малих клемнавих ушију; риџ, пиргафт, али увек црне маске, кратке длаке; снажан, крупан, крволочан; **бордовска д.** и **карпел** или **нем. мопс**; б) **неправилно назване д.**, **данци**, сразмерних линија, преломљених ушију, кратке длаке; дуге и јаке главе, спљоштене и испупчене зубање изнад очију; дуга, развијена врата, обла тела; постоје мале и вел.; деле се по бојама; **нем. д.**, затвореномрка или пиргаста; **улмска д.**, једнобојна сура или сива, црне њушке; **арлекен д.**, бела с црним пегама; **мала д.**, **далм. пас**, бела с црним и мрким пегама.

ДОГАНИЦА, огранак план. Дуката, близу буг. границе (Вардарска Ван.); највиши врх Беле Воде (1829 м).

ДОГАРЕСА (ит.), дуждева жена, дуждевица.

ДОГЕРБАНК, пешчани спруд у Сев. М. између Енгл. и Данске (дуг 300, а широк 120 км), где 24.1. 1915. била поморска битка нем. и енгл. крстарца.

ДОГЛЕД → дурбин.

ДОГМА (грч.), тврђење или став у који се мора веровати; разликује се од научног принципа тим што се њена истинитост не мора или чак не може доказати. **Догматизам**, метафиз. становиште које за извесне осн. поставке једноставно верује да су тачне, па из њих изводи све остале тврдње о осн. особинама бића; у том смислу физ. је била догматика пре Канта, а он је учинио критичком, захтевајући да нађе основ оправдања осн. принципа свега, па и физ. сазнања. **Гнозеолошки д.**, становиште теорије сазнања које верује у безграничну моћ сазнања и не испитујући његове претпоставке и услове; полази од вере у идентитет мишљења и бића, тј. у истоветност логичких зак. мишљења и онтолошких принципа бића (дакле и не сумња у саму могућност сазнања). **Догматик**, у прав. прк. стихира која се пева на вечерњи, а износи истину (догму) о двема природама у Христу.

ДОГОВОР, у праву: споразум између странака о том да ће доцније (утврђен рок, или на позив 1 стране) закључити какав формални правни посао; не обавезује на извршење правног посла, али обавезује на плаћање накнаде штете.

ДОДАТАК, у грам.: део разгранате реченице: реч која ближе одређује другу; **именски д.:** атрибут, алопозивија, предикатни **именски д.:** глаголски д.; предмет за време, место, начин, узрок, поређење. **Д. на скупноу**, предвиђен чл. 46. Зак. о чиновницима, кад су редовне зак. принадлежности недовољне за живот с обзиром на скупноу; уколико не буде спец. зак., д. на с. одређује мин. савет; постоји лични и породични д.; различни према групи чиновника и месту службовања (3 месна разреда). **Д. тестаменту** → кодицил.

ДОДЕ (Daudet) 1) **Алфонс** (1840.-1897.), фрц. књиж. натуралистичке шк., веран и живописан сликар живота париског друштва, свог завичаја (Провансе) и њених типова; писао приповетке и романе и извршио знатан утицај на сх. реализам; дела му се одликују префињеном анализом осећања, разноврсношћу типова и поетским стилем; из њих једновремено избијају фиан пронија и љубав према слабима, која његовом реали-

зму дају особен карактер; гл. дела: **Писма из мога млина**, **Тартарен Тарасконац** (приповетке) и **Фромми млади** и **Рислер старији**. **Сафо**, **Жак**, **Краљеви у изгнанству**, **Нума Руместан**, **Бесмртник** (романи); од романа леки драматизовани: **Арлезијанка** имала највећи успех. 2) **Леон** (* 1868.), син → 1), 1 од вођа ројалистичког покрета у Фрц.; романописац, новинар, памфлетист; епигон натурализма и сатиричар демократије и јерр. банкара; романи му грубо тенденциозни; већи успех доживео **Пут Шекспиров**.

ДОДЕКАЕДАР (грч.), полиедар с 12 страна; правилан д. → тела правилна.

ДОДЕКАНЕЗ (грч.: 12 о.), о. и острвца поред малоаз. обале у Егејском М., из групе Ј. Спорада; важнија: **Патмос**, **Лерос**, **Калимнос**, **Кос**, **Низирос**, **Пискупни**, **Сми**, **Кариантос** и **Касос**; под ит. окупацијом; стан. већином Грци.

ДОДОЛЕ, радије девојке сељанке, а сад већином Циганке, које за време суше иду по селу од куће до куће и моле бога да ладне киш; 1 од њих, која је уместо одеда покривена травама и цвећем, игра, а остале певају пригодне песме; укућани поливају д. водом и дарују их; у јсл. прим. крајевима сличан обичај припоруе; само тамо певају и играју младићи, од којих 1 обавијен папраћу.

ДОДОНА, град у ст. Епиру, близу данашњег села Драмеси; у њему постојали Зевсов храм и најстарије грч. пророчиште, чувено као и делфско; прорицало се по пуштању 1 ст. хрста; у новије доба ту вршена архл. ископавања и нађени многи драгоцени предмети, особито од бронзе.

ДОЖА Већ, вођ мађ. сељачке буне. **Дождова буна**, устанак сељака у Мађ. (1514.); отпочео у сељачким гомилама, кренутим по папном позиву у крст. рат (Куруци) против Турака; предводио је Већ Д., који крст. рат претворио у устанак сељака против магната; племство га угушило у крви, а Д. уморило на усхијаном престолу, с усхијаном круном на глави и усхијаним скиптром у руци; његове најверније присталице натеране да пре погубљења једу његово печено месо.

ДОЖИЉАЈИ И АКТИ, чисти псих. просеци, разликују се од осећаја и претстава тим што су без садржине; у њима се испољава спонтанитет, делатност душе у њеној тежњи за савињањем предмета и њихове законитости; у том смислу суд је акт, а разумевање смисла суђења одн. говора др. особа: доживљај.

ДОЗА (грч.) 1) → дозис. 2) кутија за цигарете, пудер и др.

DOS A DOS (фрц.: леђа уз леђа), нарочита врста кола: → докар.

ДОЗВОЛА, допуштење, одобрење; документ надлежне опште упр. власти, којим она, у смислу Зак. о радњама, признаје неком лицу право на обављање неке → концесионаране радње. **Д. за ступање у брак** → брак (брачна забрана). **Д. оврхе**, судска одлука којом се допушта извршење принудним путем; дају је средски судови (за стране пресуде → егзекуатура). **Дозвољено напрезање**, отпорност за ломљење или кидање изражава се оном вредношћу н. грађевинског материјала при којој настаје његово ломљење или кидање; она једновремено претставља и гранично н. грађевинског материјала; у конструкцији никад се не сме ићи до граничног н., већ до неке мање вредности; → степен сигурности.

ДОЗИС (грч.), одређена количина лека коју треба одједном узети; **максимални д.**, највећа дозвољена количина која се сме узети у 1 мах; **максимални дневни д.**, највеће количине за 1 дан. **Дозирати**, одредити количину.

ДОЗОН Огист (Dozon, 1822.-1890.), фрц. дипломат провео 30 год. као конзул по балк. земљама, проучавао балк. нар. поезију; преводио наше и буг. песме на фрц., писао о свим балк. народима.

ДОИЛ АИРИЈАН (ирски: Dáil Éireann), парламент у Ирској.

ДОЈБЛЕР Теодор (Däubler, * 1876.), плодан нем. књиж., песник тешких расположења и рел. осећања у импресионистичком стилу; писао песме, епове, приповетке, новеле и романе; гл. дела: **Са сребрним српом**, **Ми се нећемо задржати**, **Звезда на пут**, **Атички совети** (збирке песама), **Л'Африкана** (авантур. роман) и **Сев. светлост** (еп).

ДОЈЕЊЕ, прир. исхрана на мајчиним прсима, најповољнија по дојенче: даје све хранљиве материје потребне за пораст и борбу против заразе; свака здрава жена може да доји; недовољна исхрана, тешак рад, ноћно устајање које рађа млечних жлезда; има тврдих дојки које тешко цеде млеко и дојенчади лене да вуку; ако се нема довољно стрпљења и разумевања, млечне жлезде се не испра-

жњавају, настаје вештачки створена потхрањеност; у том случају слабо дојенче мало прихранити, а дојке се морају празнити руком или цриком бар 1-2 пута дневно, а у прве 2 недеље и 3-4 пута; прво, младо млеко лучи се обилније, 5-6 дана по порођају; у 2. недељи најлази право, зрело млеко; за д. довољно 15'-20', само 1 дојка; кад нема довољно млека може се дати и др.; размак између д. 3-4 сата, ноћни одмор 6-8 сати; за време д. мајка седи на неком седишту, 1 руком придржава, а др. хвата брадавицу; нос детета мора бити слободан (важан услов за д.); првих дана, док још нема довољно млека у прсима, дати довољно ташког, мало заслађеног чаја; не журити с прихраном крављег млека; тамо где мајка занста нема довољно млека, мора се спровести дворена исхрана; д. траје 8-10 мес. Дојке (mamma), жлезде на предњој страни грудног кошца, луче млеко за време дојења; код мушких рудиментаран орган; код жене до пубертета мале и неразвијене, отад почињу да се развијају и у току од неколико год. достигну одређену величину; за време менструације незнатно се повећавају и постају тврђе; за време дојења набујају; облик д. различит: полулопаст, крушкаст, јабучаст; у доцнијим год. се спуштају и више, код старица сасвим смежуране; на средини д. брадавица, с околном кожом у кругу јаче пигментираном (ареола); кроз брадавицу пролазе 12-20 канала кроз које се цеди млеко из жлезде; у унутрашњости д. жлезду потпуно обавија дебео слој масног, некад веома развијеног ткива; код вел. д. жлезда гдекад веома мала (→ лактација); да д. не постану вел., треба их од младости стално држати у згодној подршци; вел. д. могу се лако смањити пластичном операцијом; на облик и величину д. утиче гимнастика, особито ако се врши од младости, док масажа, лекови и кремови не помажу. Дојкиња не сме бити тбк., сифилистична, душевно оболела, кожно болесна; мора се добро хранити и дојке чисто држати.

ДОЈЛ Артур Конан (Doyle, 1859-1930.), енгл. лекар, романописер, који се прославио приповеткама о св. детективу Шерлоку Холмесу; пред крај живота бавао се много спиритизмом.

ДОЈРАН, место (330 ст.) на ј. обали Дојранског Ј. (Вардарска Бая.); у свет. рату Бугари и Немци за раселили због близине фронта; имало око 4000 ст. Дојранско Језеро, на граници Југосл. и Грч., и. од Вардара; тектонског порекла; површина 42,5 км² (33 км² у Југосл.); надм. в. 148 м, највећа дубина 10 м; најбогатије рибом на Б. П.

ДОЈСЕ Пруденс (Duysse, 1804-1859.), хол. песник и научник, идеолог над. фламанског покрета; написао 21 збирку песама и разне ист. расправе.

ДОЈСЕН Паул (Deussen, 1845-1919.), нем. филозоф и индолог; гл. дела: Елементи метафизике, Општа ист. филозофије (обухвата фл. Инда, Грка, ср. в. и н. филозофе до Шпенхауера); Успомене на Ничеа, Веде, Платон и Кант, Мој живот.

ДОК (енгл.) 1) грађевина на води или на обали, у бродоградњишту, за преглед и оправку доњег, оквапеног, дела брода. 2) магацини око д. 3) просторије у које се за награду смешта и чува туђа роба док се не пусти у промет. Суши д., у обали усечен и оаздан канал с вратницама; вода се из д. избаљује свајаном црипкама, а по свршеној оправци брода цупта у д. кроз отворе у зиду и на вратницама; за пуњење и пражење с. д. може се искористити плима и осека. Пливајући д., грађевине способне да у себе приме на води бродове и да их издигну изнад воде; граде се од гвожђа, у облику вел. правоугаоних понтона с вратницама и хелијама у зидовима и у дну; спуштање и дизање д., заједно са бродом, врши се убацивањем воде у хелије и њиховим пражењем.

ДОКАЗ, мисаони процес који има за циљ да обрадожи или утврди истинитост 1) поставке; може се обавити на 2 начина: 1) извођењем њене истинитости из неке утврђене истине (нпр. извођење Кеплерових зак. из Нутновог зак. гравитације) или 2) навођењем извесних чињеница искуства у прилог те поставке, као што се нпр. познате чињенице наводе у прилог тврђења да је Земља округла, или да се креће око своје осовине. Д. може бити: непосредан (директан), када се 1) поставка образложана непосредно било емпириски било спекулативно, или посредан (индиректан, апогонички), када прво оповргнемо поставку која паражава супротност наше тезе, па из њеног неважења изведемо истинитост или важење наше тезе. У праву д. је све што може да убеди у истинитост постојања или непостојања извесних чињеница; у праву праву правило да терет подношења д. лежи на оном ко жели да извуче какву корист из постојања или непостојања какве чињенице; д. износи странке пред судију по принципима парничног или ванпарничног поступка, али судија није

њима везан, већ може и сам наредити извођење појединих д., ако налази да би то допринело изналажењу матер. истине, одн. оспене д.; у нашем законодавству данас важи правило слободног судског уверења. Д. о постојању бога, покушаји да се флз. размишљањем докаже нужност п. б.; најважнији: космолошки д., закључује на основи п. света и п. б. као творца; теолошки д. тежи да хармонију уређеног света и сврсисходност свега постави као захтев да мора постојати б. као уређивач свега; онтолошки д. закључује из свеопштег појма о б. његово п.; морални д. поставља као основу за п. б. морални зак. који се налази у сваком човеку; ист. д. закључује да б. постоји из свеопште вере свих народа у више биће; Кант устајао против д. и тврдио да се из закључака материјалног света не може закључивати о духовном свету. Доказна снага, приписивање од стране законодавца извесном доказном средству каквог дејства у погледу судијиног одређења оцене доказа; тако нпр. у Србији било правило да се јавној исправи придавала потпуна д. снага; напуштањем теорије везаних доказа и примамњем теорије слободног судског уверења, појам о снази д. средства изгубио своје значење; данас дозвољено свим средствима доказивати да не стоје чак ни чињенице изнесене у јавној исправи. Д. средства, облици који садрже доказе: исправе (јавне и приватне), сведоци, вештачко мишљење, судски увиђај.

ДОКАР (енгл.: dogcart), једнопрежна луксузна двоколица и двопрежна кочија.

ДОКЕТИ (грч.), гностици, јеретици који учили да Христос има само привидно тело. Афарто д. уче да је тело Хр. било вечно.

ДОСЛЕА, рим. варош у дан. Црној Гори, код Подгорице, где се налазе њене знатне рушевине; откриен вел. број зграда. Доклеати, илирско племе, прозвано по граду Д.; помињу се 1. пут за владе цара Августа (30. пре — 14. по Хр.); становали у вехем делу данашње Ц. Горе.

ДОКСОЛОГИЈА (грч.), слављење бога; завршетак Оченаша (обично: Слава оцу и сину и св. духу); песма анђела у Витлејему: Слава богу на висини; пева се на југрењу.

ДОКТОР (лат.), скр. др., д-р, некад назив сваког уч., затим почасна титула сколастике, нпр. Тома Аквински d. angelicus (анђелоски); данас највиша научна титула која се добија на унив. промоцијом, за неки научни ств. тезу, дисертацију; д. у обичном говору у Србији; лекар, у зап. крајевима: адвокат. Почасни д. (d. honoris causa) се промовише за цео ранији научни рад, без нарочите дисертације.

Докторанд, кандидат за докторски испит. **Докторат**, докторски степен, стиче се на свим фак., израдом тезе и промоцијом.

ДОКТРИНА (лат.), учење неке флз. шк. или рел. Доктринар, кабинетски научник, који се слепо држи теорије, не обзирујући се на стварност. Доктринарство, у науци слепо држање теорије, без обзира на стварност.

DOCTUS CUM LIBRO (лат.: учен с књ.), вели се за људе који су неспособни да мисле својом главом, већ све црпе из књ. те тако показују само туђе знање.

ДОКУМЕНТ (лат.), писмени доказ, јавна исправа; ист. споменик. **Документовати**, доказати документима.

ДОЛАМА (тур.), део м. и ж. пошње код Јж. Сл. и Арбанаса, прави се од чохе или од сукна; дуга до колена и тесних рукава; има их и без рукава; понегде сад се носе у Далм., Б. и Х., Ц. Гори, Ст. Србији и код Арбанаса, а раније и у Истри, Војводини и сев. Србији (→ сл.).

ДОЛАП (тур.), направи за заливање: дрвено коло пречника 2-6 м, постављено вертикално и тако да допире до површине воде; на ободу кола лимене кантице, којима се захвата вода; кад кантице услед окретања кола дођу на потребну висину, изливају воду у дрвени желоб, којим она отиче даље; д. се обично окреће помоћу стоке, која иде кружном путањем и окреће 1 хориз. точак чије се кретање помоћу зубаца преноси на вел. коло; на тек. водама сама вода окреће д.; у употреби од давних времена; има их у Кини, Туркестану, М. Аз., Ег., Алжиру, на Балк. и др.

ДОЛАР, долер (др.), јединица новца САД, дели се на 100 цента; име д. постало од нем. талир, талер, цент од лат. центум = 100, из хг чистог злата кује

се 1 125,36 д., у 100 д. има 88,860 г чистог злата.

ДОЛАРТ, залив у Сев. М., недалеко ушћа р. Емса (Нем.).

ДОЛГАТ Јован, четнички вођ, као старија човек приступио 1904. акцији у Ј. Србији; погинуо 1915.

ДОЛДРУМ → тишина.

ДОЛЕНЕЦ Хинко (1838.-1908.), слов. приповедач и путописац; почео шаловним причама (Спомени на матуру), затим писао добре ловачке приче и геогр. слике; гл. дела: Спомени о Циркнишком Језеру, Из младих лет, О году ин некатерих његових људек, Чарнице о бурји.

ДОЛЕНЦ Метод д-р (*1875.), правни писац, писао нарочито у обл. кривичног права; до 1920. био у судској струци; од 1920. проф. Љубљанског унив.

ДОЛЕЊСКЕ ТОПЛИЦЕ, бања (радиоактивна акратотерма) близу Н. Места (Дравска Ван.); лечи реуматизам, неуралгију, ж. и хроничне кожне болести. **ДОЛЕЊСКО**, предео обл. Крањске, између Љубљанског Поља и Жумберачких Пл. (Дравска Ван.). **Долењци**, слов. етн. група у пределу Д.; њихов дијалект постао у 16. в. слов. књиж. језик.

ДОЛИБАША (тур.), који седи у прочељу стола; почасно звање о гозбама у нашем народу приликом свађе и сл.

ДОЛИНАР Лојзе (*1893.), вајар, ради декоративну пластику за монументалне грађевине (палата Јадранско-подунавске банке у Београду), вел. јавне споменике (споменик Краљу Петру у Љубљани), кипове у бронзи и камену, од којих се неки налазе у Нар. галерији у Љубљани; снажан ум., формиран под ум. утицајем Ср. Евр. и нар. ум. родног краја (Слов.).

ДОЛИНЕ, дугачки усеци у земљиној површини створена речном ерозијом; према начину постанка деле се на: **моногенетске** (само речне) и **полигенетске** или **композитне** (са уметнутим јез. котлинама); а у односу на правац пружања план. на: **уздужане**, **попречне** и **пробојнице**; у односу на првобитни пад на: **коизеквентне** (првобитне, главне, у правцу нагиба), **супсеквентне** (њихове притоке, попречне на правац нагиба), **опсеквентне** (притоке супсеквентних, супрот. правцу нагиба), **ресеквентне** (притоке опсеквентних, у правцу првобитног нагиба); **нормалне** и **асиметричне**; (на сл. д. Темске Реке); поред тога издвајају се: → **класуре**, **кањони**, **преграбенске**, **антедејнтне**, **епигенетске**, **слепе**, **уади** итд. **Долински ветар** → даник.

према попречном профилу на: **нормалне** и **асиметричне**; (на сл. д. Темске Реке); поред тога издвајају се: → **класуре**, **кањони**, **преграбенске**, **антедејнтне**, **епигенетске**, **слепе**, **уади** итд. **Долински ветар** → даник.

ДОЛИКОЕФАЛИЈА (грч.) → лубања.

ДОЛМЕН (бретонска реч), врста најстаријих арх. људских споменика, начињених од огромних каменних блокова и у облику циновских столова; 2 усправна камена покривена трећим; потичу из млађег каменог и старијег бронзаног доба; највише их има у Фрц., Белг. и Енгл.

ДОЛОМИТ (по минерологу Dolomite-у), карбонат калцијума и магнезијума, хексагонални минерал, веома сличан калциту, али не кипи у сирћетној киселини; образује стену д. сличну кречњаку; веома распрострањен у нашим крашким пределима. **Доломити**, кречњачка и доломитска план. група у И. Алпима (Ј. Тирол); највиши врх Мармолата (3344 м).

ДОЛОПИ, народ настањен у ст. Тесалији, чувен са своје свирепости

DOLOSOSO (ит.), болац, тужан.

ДОЛУС (лат.), превара; у праву: а) злоупотреба туђе заблуде, изазване или подржане да би се закључио какав правни посао; б) сваки деликт, тј. грађ. неправо, предузет свесно од стране деликтанта.

ДОЛФУС Енглберт (Dolfuss, 1892.-1934.), аустр. политичар и државник; од 1932. канцелар и мин. спољ. послова; скршио отпор социјалиста, осн. домовинског фронт и покушао да влада без парламента (1933.-1934.), али пао као жртва атентата.

DOLCE (ит.), мило, слатко; начин извођења муз. дела. **D. far niente**, пријатно је ништа не радити.

ДОЛЧИ Карло (Dolci, 1616.-1686.), ит. сликар, претставник сентименталног барока.

ДОЛЧИ-СЛАДЕ Себастијан (1699.-1777.), дубровачки фрањевац, историчар; објавио ист. споменике дубр. фрањ. пров., а писао о старини дубр. надбиск. и старини «илирског» језика; корисни његови биогр. подаци о знаменитим Дубровчанима.

ДОЉА, кратка проширена долина с равним дном и незнатним воденим током.

ДОМ (од лат.: domus) 1) кућа. 2) биек. црк., катедрала. **Д. дечји**, азил, прихватилна, материнско удружење а) у које несрећне мајке, добри људи или полиција доносе нађену, напуштену децу (обично дојенчад), која ту остаје док им се нађе негде смештај (затворена заштита); б) где сиромашне, запослене мајке остављају децу само преко дана на чување и исхрану (обданишта; полуотворена заштита); в) где се дојенчад само лекарски прегледа и мајке саветују (саветовалишта, диспанзери; отворена заштита). **Д. народног здравља**, соц.-мед. установа подређена хиг. заводима, у седиштима средских или градских начелстава за 1 или више срезова; имају обавезно: а) диспанзер за матере и децу; б) шк. поликлинику; в) бактериол.-епидемиолошко и хиг. одељење; г) диспанзер за тбк.; д) хиг. изложбу; по потреби могу имати и одељења за трахом, маларију, венер. болести, амбуланту за сиромаше и болничко одељење. **Д. у Милану**, израђен у ит. готском стилу под руководством Јована од Граца; подужни брод петобродан, а попречни тробродан е полигонални хором; на укрштању подужног и попречног брода израђено кубе малих димензија; фасада богата фијалима, балдахинима и статуама. **Д. ин свет**, слов. илустровани мес. часопис; излазио у Љубљани од 1888. **Д. и свијет**, илустровани лист за забаву и поуку; излазио у Загребу 2 пута мес. (1888.-1923.).

DOMAVIA, чувен рудник у нашој земљи и руд. вагон поред њега у рим. доба, код Сребрнице у Босни.

ДОМАГОЈ, kneз дајм. Хрв. (око 864.-876.); заузео престо после смрти кн. Трпимира и показао се као јак и предузимљив владар; при освајању Барјија од Арана помагао франачког краља Лудвига II; водио огорчене борбе с Млечанима, дигао усталак против франачке власти и у њему умро.

ДОМАЗЕТ, лице које склопи брак тако да уђе у кућу своје жене одн. њених родитеља, којима постаје не само зет, већ замењује и сина; наслеђује имање тастово, код прав. Срба и славу (своју напушта или претвара у преславу); мада свуда презрен, ипак у Ј. Србији домазетства честа; код мусл. и кат. и у зап. јсл. крајевима чешиће него код прав.

ДОМАНОВИЋ Радоје (1873.-1908.), приповедач; почео писати већ као јак добре приповетке са села; био активан и у полит. животу и имао због тога много неприлика; огорчен, с јаким сатиричким талентом, дао неколико одличних сатира (**Данга**, **Вођ**, **Краљевин Марко по 2. пут међ Србима**); његова сатира **Страдија**, која приказивала Србију у самом почетку 20. в., била читав књиж.-полит. догађај и имала огромног утицаја.

ДОМАЋЕ ЖИВОТИЊЕ 1) у ужем смислу животињске врсте које човек гаји и чије је одржавање и размножавање под сталним надзором човека и под условима које човек подешава; највећи број врста припада сисарима и птицама; одабирањем је човек створио велики број раса појединих врста, од којих се многе одржавају само под заштитом човека; за многе је тешко утврдити од којих дивљих врста воде порекло; користе човеку својом снагом, појединим деловима свог тела (кожа, перје итд.) или му служе као храна (било оне саме, било њихови производи: млеко, јаја, мед итд.); живе по свим пределима где и човек; најважније: пас, мачка, ирвас, говече, биво, коњ, маза, магарач, мула, овца, коза, свиња, камила, јак, лама, аллака, питоми зец, кокош, ћурка, гуска, пловка, голуб, свиленка буба, пчела итд. 2) у ширем смислу животињске врсте које су начином живота уско везане за човека или за људска станишта и које са човеком живе у ужој заједници.

ДОМАЋИН 1) старешина куће. 2) у зоол. и бот. животиње на којем живе → паразити. **Домаћинство** 1) кућанство. 2) екон. заједница живљења (за разлику од породице као крвне заједнице); у Југосл. 1 д. броји просечно преко 5 чланова. **Домаћичке школе**, држ. установе уређене интернатски; имају задатак да обуче сеоске и варошке девојке у свим пословима пољопр. домаћинства и здравом гађењу и подизању деце; деле се на: **течајеве**, **ниже** и **више шк.** **Течајеви** се оснивају по селима, ређе и по ва-

рошима; нестални су; поред пољопр., домаћинства и хиг. дају најпотребнија знања из нап. ист., писања, читања, рачуна и геогр. Ниже д. ш. спремају добре и практичне домаћнице, трају 1-2 год.; настава практична и теориска. Више д. ш. спремају наставнице д. ш.; трају 4 год.; у њих се примају ученице са 4 разреда ср. шк., а по могућству и нижом д. ш.; у правима изједначене са женским уч. шк.

ДОМАШКА Ромуалд (* 1869.), лужичко-срп. писац; гл. дела: *Поклопитар* (новеле) и *Слепи Венијамин* (драма за децу).

ДОМАШКОЈЦ-ЦАЗОЈСКА Марјана (* 1872.), лужичко-срп. списатељка; гл. дело: *Из живота сиромашних* (драма).

ДОМБРОВА (Dabrowa), варош (42 000 ст.) у Пољ. у пределу богатом угљем.

ДОМБРОВСКИ 1) Јан (1755.-1818.), пољ. војсковођ; узео учешћа у пољ. устанку (1794.-1795.), затим ступио у фрц. службу, а после пада Наполеона I примљен у рус. вој. као гсп. 2) Јарослав, пољ. официр у рус. вој.; приликом пољ. устанка 1863. пришао устаницима, затим побегао у Париз; у доба Комуне постављен за гл. команданта побуњеничке вој.; по паду Комуне стрељан (1871.).

ДОМЕНА (срлат.-фрц.) 1) држ. непокретна имовина (пољска добра, шуме, реке, јез., руде, одн. извесни рудници); у ужем смислу, по нем. схватању, само држ. пољопр. добро; именован д. називана најпре у Фрц., а од 18. в. и по осталим земљама камерална добра; у нашим крајевима, као и у зап. земљама, та добра била спочетка у рукама владара, а приходи ишли у дворску касу; доцније, кад прив. власништво владаочево одељено од држ., настале д. у данашњем смислу; у Фрц. већ у 16. в., у Пруској у 17. в., а у неким мањим државама тек после свет. рата; опсег држ. д. се смањује у новије време, порастом стан. и стицањем пољт. и сод. прилика; њима се управља или у држ. режњи или давањем под закуп, према томе да ли код одржања и експлоатације појединих д. претежу прив.-привр. обзира (што већи приход или обзир опште нар. користи, хигијене и сод. момената. 2) обл. 1 науке или уметности.

ДОМЕНИКИНО (право име Доменико Зампијери, 1581.-1641.), ит. сликар и архитект, претставник барока болоњске шк.

ДОМЕНТИЈАН, срп. писац 13. в.; био игуман у Хиландару и дуго жупан у Св. Гори; написао биографију св. Саве (1253.), с веома много непосредних података (био ученик св. Саве), а 1264. биографију Ст. Немање, користећи се својим ранијим списом и делом Ст. Провенчаног о Немању; писао тешко, с пуно реторике и упулених фраза; претрпан цитатима из Св. писма.

ДОМЕРАК, **дометак**, неколико г што се domeће или више даје у малопродаји (на кг или 1/2 кг), да тас претегне.

ДОМЕСТИКАЦИЈА (лат.), припитомљавање, путем гојења, појединих врста животиња или биљака под сталним надзором и нарочито подешеним животним условима; најважнију улогу у њему игра вештачко одгајање, путем којег се могу издвојити и очувати многе расе домаћих организама, чак и такве које се у слободној прир. не би могле одржати; у д. организми мењају често свој начин живота, доба размножавања, степен плодности и др., јер нису изложени утицају многих спољашњих фактора слободне прир.; у пракси има веома вел. значај; култ. (домаће) расе животиња и биљака добивене већином у д. (→ домаће животиње).

ДОМЕТ, највећа хориз. даљина гађања извесног оружја (оруђа); највеће отстојање од уста циви до тачке пада.

ДОМЖАЛЕ, варошица (2 000 ст.) у Камничком срезу (Дравска Бана.); инд. сланих шешира, картонаже и гвожђарије.

ДОМИЈЕ Опоре (Daumier, 1808.-1879.), фрц. сликар и гравер, склон гротесци и карикатури; с пуно саркастичности илустровао догађаје и типове из друштва свог времена.

ДОМИНА (лат.) 1) господарица. 2) надзорница задужбине, опатица.

ДОМИНАНТА (лат.), у муз.: 5. ступањ у лествици; горња д. за квинту изнад; доња д. за квинту испод осн. тона лествице.

ДОМИНЕ 1) име за плочице (28, 36 или 45), обично од кости и дрвета, подељене на 2 поља, на којима се налазе све комбинације од 0 до 6, 7 или 8 тачака. 2) више врста игара домиња за 2 до 4 лица, где сваки играч добива извешан број д., које по правилима слаже на сто; добива игру онај који први пореба своје д.

ДОМИНИЈУМ (лат.), својина; у феудалном праву 1 од елемената више својине (прив. правни однос),

док империјум овлашћује вишег сопственика земљишта да врши власт над стан. земљишта у његовој својини; укидањем феудалног стања д. остао једино израз својине.

ДОМИНИК св. (1170.-1221.), шп. проповедник; почетком 13. в. осп. у Тулузи ркат, калуђерски ред доминиканаца (носе белу одећу).

DOMINICA (лат.), дан господњи, недеља као дан васкрсења Христовог; уведена као дан одмора место ст.-зав. суботе.

ДОМИНИКАНСКА РЕПУБЛИКА, заузима и. део о. Хантија (48 577 км², 1 мил. ст.); земљ. (шећ. трска, кава, какао, дуван, палме, воће); има доста шума, а од руда: злато, бакар, гвожђе, цинк, нафту, со; експлоатација слаба; развијене само неке гранч. инд. (шећер, дуван, рум); извози: шећер, какао, каву, дуван; гл. место Сен Дени.

ДОМИНИОН, вел. самоуправна обл. у оквиру Брит. Империје; има своју владу, своје законодавно тело, закључује уговоре с др. државама независно од Енгл., има своје дипл. претставнике, засебну заставу, свој невац итд.; чланови су Друштва народа; с Енгл. их везује заједнички владалац који задржао право објаве рата и закључења мира, право увећавања земљишта д., право давања титула и помиловања (пример: Канада, Аустралија, Н. Зеланд, Ј. Афри.).

ДОМИНИРАТИ (лат.), господарити, бити на већој висини, узвишавати се.

ДОМИНИС Марко Антоније де (1566.-1624.), сплитски надбиск., математичар и физичар, предавао на унив. у Павови и Брешњи; нагињао прот.; испред инквизиције побегао у Енгл.; проглашен за јеретика; гл. дело: *О хришћ. републици*.

DOMINUS (лат.), господар. **D. vobiscum** = господ нека је с вама!

ДОМИЦИЈАН Тит Флавије, рим. цар (81.-96.), син Веспасијанов; дошао на престо после свог брата Тита; 1 од најсверепијих рим. деспота; убијен од завереника којима пришла чак и његова жена Домиција Лонгина.

ДОМИЦИЈЕ Ахенобарб, Агрипинин муж и Неронов отац.

ДОМИЦИЈ (лат.) 1) средине правних односа 1 лица. **Законоск д.** који се зак. прописује 1 лицу; инр. за вој. лица д. се одређује по месту гарнизона, за јавне службенике по месту службовања, за сугругу мужевљев, за брачну, усвојену и позаконјену децу под очевим влашћу очев, итд.; д. јака не цени се по месту становања ради школовања. већ по ранијем редовном д. 2) место у којем ће се мен. исплатити; издавалац мен. (трасант) може да одреди неко др. место за исплату, а не оно у којем дужник (трасат) живи; оваква мен. **домицилирана**. **ДОМАНИЋ Драгутин** (1875.-1933.), песник; потомак ст. племиће породице, у којој било песника и пре њега; имао нарочито осећање за прошлост и свој родни крај; досад најбољи песник хрв. кајкавштине и дијалекатског песничтва уопште; имао нечег пиетозног, меког и болеловног; збирка *Кипчи* и *попевке* имала вел. успех; поред В. Назора Д. најбољи песник нове хрв. књиж.

ДОМОБРАНСТВО, део вој. силе б. а.-у. вој., која поред вој. силе имала и домобранске јединице појединих народа: Мађара и Хрвата; уставовљене више ради задовољења сујете тих народа, а служиле царвини као и остала вој.; хрв. пуковни звани се **домобрански**, а мађ. **хонведски**; и у једним и у др. извојена настава на језику тог народа, а као предмет учио се држ. језик (нем.); издржавање о трошку односног народа (Мађара или Хрвата); по својој организацији, формацији и ратној употреби били истоветни са царским пуковима.

ДОМОВНИЦА, исправа којом се доказује завичајност гј. чланство 1 оп.; по чл. 4 зак. од 1928. сведоџба о држављанству се даје на основи д. или уверења о завичајности.

ДОМОВОЈ, бог домаћег огњишта код ст. Руса.

ДОМОПОН, фабр. лек. садржи алкалоиде опијума у сталној сразмери; употребљава се као опијум, може се и убрзгавати под кожу.

ДОМОСТРОЈ, рус. књиж. споменик 16. в. у којем се изражавају конзервативна схватања древног рус. живота (аутор вероватно сарадник цара Ивана Грозног, протопоп Силвестар); приказује као идеал систем старинског патријархалног живота, осн. на предању и у којем гл. обред и обичај; богат материјал за разумевање Рус. пре Петра Вел.

ДОМРЕМИ-ЛА-ПИСЕЛ (Domremy la Pucelle), село у Вогезима, у којем се родила → *Жана д'Арк*.

ДОН, р. на ЈИ евр. Рус., притока Азовског М. дуга 1800 км, шловна 300 км.

ДОН (шп., ит. од лат. dominus), господин; у нас наслов кат. световног свешт. Д. Жуан, Д. Хуан, тип вечито незадовољног заводника који, у чежњи да

нађе свој идеал, непрестано напушта 1 жењу да би пришао другој; у свет. књиж. посвећено му преко 140 дела; јавља се 1. пут у комаду шп. писца Тирсо де Молина (1630.), који у њему описао ист. личности са двора касилијанског краља (14 в.); Молијер написао по њи и ит. комадима комедију Д. Ж., где Д. Ж. тип развратног племића из 17. в. Д. Карлос → Карлос. Д. Кихот, роман шп. писца Сервантеса,

сатира на витешке романи, али и генијална илустрација вечног сукоба идеала и стварности у човеку; гл. јунаци: Д. Ж. де ла Манча и његов момак Санчо Панса, који одличава здрав разум и смисао за практичан живот (→ сл.). Д. Хуан Аустр. → Хуан.

ДОН Цон (Donne, 1572.-1631.), енгл. песник и проповедник; песме му пуне истинског песничства; често необичног начина изражавања; утицао на поезију свог времена; у последње време опет оживело интересовање за његову поезију и прозу.

ДОНА (ит.), доња (шп.), госпођа, жена. ДОНАДИНИ Улдерико (1894.-1923.), књиж., тип послератног књиж. боема; припадао покрету експресиониста; имао талента, али био потпуно несрећан; писао грозничаво и много; занимљив му чланци у зборнику Камена с рамена и драма Бездан.

ДОНАР → Тор. ДОНАТ 1) Елије, рим. граматичар из 4. в.; уч. св. Јеронима; његови списи Донати уобрајају се у најстарије штампане књ. 2) Тит Клаудије, рим. граматичар, савр. претходног; написао Коментаре и Вергилијеву биографију. 3) Д. св. црк. у Задру, најзначајнији ст.-хрв. грађевински споменик; грађена у почетку 9. в. у облику ротонде (кружна основа), с кубетом и галеријом околу; постоји и данас, само нешто преправљена.

ДОНАТЕЛО (право име Донато ди Бето Барди, 1386.-1466.), ит. вајар, најзначајнији евр. вајар свог времена, 1 од првих претставника ране ренесансе, веома разноврстан и плодан ум., који извршио вел. утицај и на вајарство и на сликарство 15. в.; радио рељефе, попреча, кипове, јавне споменике, највише у камену и бронзи; гл. дела: кипови: Давид и Св. Ђорђе (у музеју у Фиренци), споменик Гатамелатин у Падови, дечје фигуре у камену и бронзи рељефи по црк. у Падови и Фиренци. (На сл.: Јован Кретитељ).

ДОНАТИСТИ, расколници у афр. хришћ. цркви, присталице св. Доната Вел. у Картагини, који није признавао еп. Цецилијана; захтевали моралну чистоту и строгост црк. дисциплине; мухамеданство их заједно с прав. уништило у 7. в.

ДОНАТО, чувена вен. породица која дала више дуждева; најчувенији Леонардо, дужд (1606.-1612.), који изгнао Језуите из своје државе.

ДОНАЦИЈА (лат.), поклон → дар. Donatio Constantini (лат.: дар Константина), у 8. в. фалсификовани списи, по којима тобоже Константин Вел. признао рим. папи власт над И.

ДОНГЕН Кес ван (*1877.), фрц. сликар, модернистички портретист богатог поратног друштва.

ДОНЕ Морис (Donau, *1860.), фрц. драмски писац, у многобројним и вешто склопљеним драмама слика љубав париског модненог света (Љубавници); обрађује и соц. проблеме.

ДОНЕГАНИ Ватрослав (1836.-1899.), вајар; живео у

ипостранству док га није заносило биск. Штросмајер радовима на катедрали у Београду (1867.-1882.); изузев неколико попреча, сва вајарска дела му религиозна; 1 од првих јел. модерних вајара, али му вредност просечна.

ДОНЕР Рафаел (1693.-1741.), аустр. барокни вајар; изradio чувени бунар у Бечу.

ДОНЖОН (фрц.), гл. кула у средњев. утврђењима, која служила као најача и последња одбрана града; код нас очуван у мап. Манасији (Деспотова кула). ДОНИ Франческо (1513.-1574.), ит. свешт., књиж., библиограф и издавач; написао вел. број најразноврснијих, у своје време много читаних дела (Морална Филозофија, Писма и др.); саставио 1 од најстаријих библиографија.

ДОНИЦЕТИ Гаetano (Donizetti, 1794.-1848.), ит. оперски композитор; мелодичар; компоновао поред 70 опера (значајније: Лучија де Ламермор, Фаворита. Дон Паскале) и црк. муз., оркестарска и клавирска дела, арије и дуете.

ДОНТОВ СИСТЕМ (по Белгијанцу d'Hondt-у), нарочити начин израчунавања количника при одређивању резултата избора; Д. не дели укупан број гласова укупним бројем посланичких места да би добио количник, већ дели број гласова сваке кандидатске листе са 1, 2, 3, па тако добивене резултате сређује и узима за изборне количнике онолико највећих резултата колико има да се изабере посланика: 1 од начина осигурања сразмерног претставничтва у законодавном телу; у напем зак. од 3./9. 1920. (допуњен 1922.) примењен Д. с., али не и у зак. о избору нар. посланика од 1931. (допуњеном 1933.), који примењено принцип већине.

ДОЊА АУСТРИЈА, покр. у Аустр. ј. од р. Ена, 19 301 км²; стан. (1 451 000, не рачунајући житеље → Беча) бави се земљр. (житарине, кромпир, шећ. репа), воћарством, виноградарством, сточарством (коњи, говеда, овце, свиње, живина) и инд. (алатке, машине, вагони, локомотиве, ткст.); гл. место Беч.

ДОЊА ДОЛИНА, село на д. обали Саве, 13 км ниже од Бос. Градишке, највеће и најбогатије преист. насељите у Босни; најбени веома добро очуван трагови већег сојеничарског насеља с много култ. предмета; то насеље трајало од бронзаног доба до у средњелатенски период; предмети у Музеју у Сарајеву.

ДОЊА ЛЕНДАВА, варошица и среско место у Прекомуру (2 000 ст.) близу мађ. границе (Дравска Бан.); фабр. кашообрана.

ДОЊА СТУБИЦА, варошица (500 ст.) и среско место с. од Загребачке Горе (Савска Бан.); производња фармацевтских препарата; у Стубичком Пољу племика вој. савладала селјачку вој. Матвије Гупца и угушила селјачку буну (1573.).

ДОЊА ТУЗЛА → Тузла. ДОЊЕЦ 1) д. притока Дона, 1 100 км, 200 км пловна. 2) обл. у и. Украјини, највећи руд. प्रदेश у СССР (камени угаљ, гвоздена руда, со); с тим у вези развила се инд.

ДОЊИ ВАКУФ, варошица (2 000 ст.) на Врбасу, у срезу јајачком (Врбаска Бан.); ткачница вилима.

ДОЊИ ДОМ → дводомни систем.

ДОЊИ КОЛАШИН, део обл. Колашина, и. од варошце Бијелог Поља; између р. Лима и Таре.

ДОЊИ ЛАПАЦ, село (1 100 ст.) и среско место и. од Крбавског Поља (Савска Бан.); у близини рушевине града Облаја.

ДОЊИ МИЛАНОВАЦ, варошица, среско место и речно пристаниште (2 500 ст.) на д. обали Дунава у Бердаској Пробојници (Моравска Бан.); привр. средиште сточарске обл. Пореча, како се и само место раније звало; у околини Мајданпек, рудник бахра.

ДОЊИ МИХОЉАЦ, варошица (4 000 ст.) у Д. Подравини (Савска Бан.); фабр. алкохола, стругаре, пилане.

ДОЊИ СТРОЈ друма или жел. пруге; земљани труп с инж. објектима у и на њему.

ДОЊОНЕМАЧКИ ЈЕЗИК, огранак нем. јез. од које постали фламански, хол. и «платдајч».

ДОПИНГ (енгл.), недозвољено давање нарочитих средстава (нпр. хероина, кокаина, стрихнина) коњима да би се тренутно (у 1 трци) њихова снага појачала или смањила; утиче лоше на потомство.

ДОПИСНЕ КАРТЕ, дописнице поштанске, постоје отворене, прсте и с плаћеним одговором, и затворене; отворене уведене прво у Аустр. (1869.), а затворене у Фрц. (1879.); у Србији отворене ушле у употребу 1873. под именом «саобр. карта», а затворене 1893.; у Ц. Гори отворене д. («отворено писмо») заведене 1888., а затворене 1894.; Б. и Х. их добиле под аустр. окупацијом; отворене 1879., а затворене 1886.; у Хрв. и Слав. употребљаване од 1880. с натписима на мађ. и хрв. језику; у Слов. 1871. би-

ле уведене на нем. и ит., затим на нем. и «илри-ском», после сх.; по ослобођењу издате у Хрв., Б. и Х., у Н. Саду прво прештампаване старе; у Љубљани израђене нарочите д. у 2 издања, а прве општег издања за целу Краљевину изишле почетком 1921.

ДОПОЛОВОРО (ит.: после рада), фашистичка организација за физ. и умно васпитање радника у слободно време.

ДОПРОЗОРНИК, дрвена или камена греда са стране прозора.

ДОПУНСКА ПРЕНОСНА ТАКСА, плаћа се на сва имања црк. или ман., задужбине, световне или дух. оп., задруге, друштва чимим члановима не припада ниједан део осн. имовине, рачунајући 0,4% на претну вредност непокр. имовине; акц. и др. течева друштва по 0,2% на исту вредност, чисто инд. предузећа по 0,1%.

ДОРА БАЛТЕА, л. притока р. Поа (Ит.), дуга 150 км; није пловна. Д. Ринариа, л. притока р. Поа, дуга 120 км; од њеног ушћа р. По пловна.

ДОРАТ (тур.), коњ првенкастосмеђе длаке по телу, али грива, перчици и реп црни.

ДОРДОЊА 1) р. у јз. Фрц., извире на Мондору, а улина се са л. стране у Гарону, која од овог места носи име Жиронда. 2) деп. у ј. Фрц. (9178 км², 393 000 ст.); гл. место Периге.

ДОРДРЕХТ, варош (57 000 ст.), пристаниште и трг за житарице у делти Рајне, у Хол.; развијено млинарство. Дордрехтски синод еванг. цркве у Хол. (одржан 1619.), чији прописи и данас важе у хол. црк. заједници.

ДОРЕ Гистав (Doré, 1833.-1883.), фрц. сликар, пртач и гравер; значајан као илустратор Дантеа, Шекспира, Лафонтена и др.

ДОРЖЛЕ Ролан (Dorgèlès, * 1886.), фрц. писац и нубл.; писао романе, новеле и путописе; гл. дела: **Дрвени крстови**, **Буђење мртвих** (романи из рата). **ДОРЗАЛНО** (лат.), леђно, припада леђима, лежи према леђима; супр. венетрало.

ДОРИДА 1) кћи Оксана и Тетиде; удала се за брата Нереја, с којим изродила 50 кћери, Нерејиде. 2) мала обл. у ст. Грч., ј. од Тесалије; гл. градови: Еринеја и Пинд. 3) мала обл. у М. Аз., на обалама Карије; гл. градови: Книд, Халикарнас и Кос.

ДОРИДА, млетачка властелинска породица чувених морепловаца и војсковођа.

ДОРИФОР, Поликлетов кип наог младича с копљем на рамену.

ДОРКИНГ КОКОП, раса к. пореклом из Енгл.; крупна, а ниска; 2 врсте према кресту; боје сребрне, затвореносиве или златкасте; одлично месо.

ДОРН, село (3 200 ст.) у Хол., од 1920. боравиште Вилхелма II, б. нем. цара.

ДОРН Борис (1806.-1861.), рус. научник, установио веау сл. језика са санскритским.

ДОРНАХ, место (2500 ст.) у Швајц., средиште антропозофа.

ДОРОТЕЈА св., уморена мученичком смрћу у Кападокији 310.; заштитница вртара.

ДОРОШЕНКО 1) Димитрије (* 1882.), савр. украјински историчар. 2) Петар, малорус. хетман из 17. в.; прогласио се за хетмана целе Украјине (1665.) и објавио рат Пољ. и Рус.; потчинио Турцима крајеве на д. обали Дњепра; ухаћен од Руса (1676.) и одведен у Москву, где и умро.

ДОРПАТ → Тарту.

ДОРСКА СКАЛА, у ст. грч. муз. октавна врста која почињала од е и свршавала се с е', а у ср. в. од d-f'. Д. стил, први од 3 осн. грч. класична архт. с. (6. и 5. в. пре Хр.); сви архт. елементи код грађевина д. с. потчињени целини; д. стуб нема столу, на свом стаблу има 20 канелура оштрих ивица; капител једноставан, састоји се од 2 јаке квадратне плоче и 1 торуса, тзв. ехинускиме; разне камене греде (архитрава) премешћују отворе између стубова, а изнад архитрава фриз, подељен вертикалним стубицима (триглифима) на поља (метопе); д. грађевине завршавају се венцем који се састоји од јаке камене плоче (гејзона), под којом су плоче у виду конзола, тзв. мутули с 18 каплица; над гејзоном кима која завршава вснац; најглавнији споменици д. с. храмови: Зевсов у Олимпији, Посејдонов у Пестуму, Партенон и Тезејон у Атини и Пропилеји на Акропољу у Атини.

ДОРТМУНД, град (535 000 ст.), у Вестфалији (зап. Нем.) на р. Емперу и каналу Д.-Еме; осн. 899.; Рајнолдова црк. (13. в.), музеји, библ., ботанички врт; рудници угља и гвожђа, топионице гвоздене руде, пиваре, инд. шећера.

ДОРУЧЈЕ (сarpus), предео руке између подлактице и шакве; скелет д. има 8 костију поређаних у 2 реда.

ДОРЦИ, 1 од гл. грч. племена, потомци Јелинвог сина Дора; живели прво у Тесалији, па у Дориди,

из које у 11. в. пре Хр. сишли на Пелопонез, предвођени Хераклијевцима; њихов гл. град Спарта.

ДОС (лат.) → мирас.

ДОСАДА, **монотонија** (грч.), настаје услед претераног понављања 1 истог утиска, који најзад исцрпи репелитивне органе.

ДОСИЈЕ (фрц.), наслон; у преносном смислу скуп писмена, доказа, исправа који се односе на 1 спор или на 1 лице.

ДОСЛУК (тур.), пријатељство. **Дост**, пријатељ.

ДОС ПАСОС Дош (Dos Passos, * 1896.), англоамер. писац, одликује се оригиналном обрадом и анализом животног темпа и нервозе; гл. дела: романи: **Три војника**, **Манхатан Трансфер**, **Четрдесетдруги упоредник**.

ДОСПЕВСКИ Станислав (1851.-1882.), буг. сликар; учио у Рус.; чини прелаз између ст. самоковске шк. и модерне ум.; иконе, портрети.

ДОСПЕЛОСТ, доспеће, рок, дан одређен за исплату дуга.

ДОСТОЈАНСТВО, израз унутарње вредности човека и његове моралне власти над нагонима.

ДОСТОЈЕВСКИ Фјодор М. (1821.-1881) генерални рус. писац свет. значаја; у животу веома несрећан и несрећан; 1837. ступио у Петроградску инж. акад. (тада му се јављају мисли о књиж. каријери), 1841. произведен за официра, али 1844. дао оставку; објавио 1846. **Белге** људе, који у књиж. круговима направили сјајан утисак; у то доба Д. се заносио идејама фрц. соц. утописта и ушао у тајни кружок Петрашевског; с друговима ухаћен и осуђен на смрт, али им смртна казна замењена робњом; утиске са робње описао у **Записима из мртвог дома**; ослобођен 1841., физ. сломљен, али с вел. душевном енергијом; неко време остао у Сибиру, тек 1859. добио дозволу да се врати у евро. Рус.; заједно с братом Михаилом иокренуо у Москову часопис **Време**, у којем проповедао месијанизам рус. народа; 1862.-1867. путовао у иностранство; од 1876. издавао **Писчев дневник**; Д. најдубљи познавалац тамних потесних страна људске душе и приказивач болесних душевних стања у изузетним животним моментима; његови романи, писани с вел. интуицијом, одликују се парочитим склопом и стилном и члане псих. открићења; бавио се питањем личности, бога, бесмртности, добра и зла; гајио хумано осећање према малом човеку и истинско спасоносно улогу хришћ. вере; извршио огроман утицај не само на рус. већ и на светску књиж.; гл. дела: **Злочин и казна**, **Идиот**, **Бесови**, **Младић**, **Браћа Карамазови**, **Понижени и увређени**.

ДОТАЦИЈА (лат.) 1) задужбина. 2) сума која се даје на име помоћи.

ДОУРУ, р. у Шп. и Порт., улива се у Атлански Ок.; дуга 780 км; због клисура с брзацима у ср. и г. току мало пловна.

ДОФЕН, титула фрц. престолонаследника у доба краљевине.

ДОФИНЕЈА, и. покрајина у Фрц. (у Алпима).

ДОХНАЊИ 1) Ерне (Dohnányi, * 1877.), мађ. композитор и пијанист, директор Високе муз. шк. у Будимпешти; компоновао: комичну оперу **Симона**, рапсодије, гуд. квартете, клавирске квинтете, концерт за виолину и оркестар и др. 2) **Миклаши** (1825.-1852.), словачки историчар; описао устанак Словака од 1848.

ДОХОДАК, збир свих екон. вредности које периодично (год., мес. итд.) притичу 1 физ. или правном лицу (приходи од разних излова, искрелитана, капитала, функција итд.). **Изворни д.**, оригинални д., проистиче из учешћа у производњи и промету добара. **Изведен (деривативан) д.**, заснива се на уделу и тузем д. (нпр. разна издржавања, милостије итд.). **Народни (нац.) д.**, сума привр. добара (и потраживања) која периодично притичу 1 нар. заједници из сопствене привр. и посредством међунар. промета (добра и услуга), дакле од пољопр., инд. и зан., руд., шумарства, лова, риболова, трг., варошких непокретности, жел., брод., поште-телегр. и телефона, банака, новчаних капитала, ефеката, инвестиција у иностранству, ислелничких зарада итд. **Нефундирани д.**, потиче из личног рада. **Фундирани д.**, проистиче из имања (непокретности) и капитала даних другим на послугу (закуп, зајам итд.). **Доходак** → порез на приход, доходак.

DOCENDO DISCIMUS (лат.), поучавајући сами се учимо (Сенека).

ДОЦЕНТ (лат.), врата унив. наставника; по чл. 18. Зак. о унив. може бити унив. или приватни. Унив. д., редовни наставник с мањим правима и дужностима него професор; после сваких 5 год. подвргава се и. избору. **Приватни д.**, лице ван унив., изабрано да држи низ часова (најмање 2 недеље); укућни број прв. д. не може прећи 1/3 унив. д. **Доцирати** 1) предавати на вис. шк. 2) ауторитативно и надмено излагати своје мишљење.

ДОЧИ Лајош (1845.-1915.), мађ. песник, шеф бечког пресбирова; написао успелу драму Пољубац.

ДОЧИК, лов на д., начин л., кад ловац стоји или седи у заседи дочекујући дивљак. **Дочка** → заседа. **ДОШЕН Вид** (1720.-1778.), књиж., свепт. у Далм. и Слав.; гл. дело: Аждаја седмоглава (сатирично-поучна поема).

ДОШЕНОВИЋ Атан. Јован д-р (1781.-1813.), 1. песник новије срп. књижевности; није без извесног талента; објавио 1800. збирку Лирическа плејада. **ДР.**, д-р, скр. за → доктор.

ДРАВА, д. притока Дунава дуга 749 км (кроз Југосл. 406); извире на Алпима, у Пустерталу, на граници Аустр. и Ит.; у Југосл. улази више Дравограда и све до Марибора је права алиска р.; гранична р. између Југосл. и Мађ. од Леграда до нешто наже од Д. Михољца; нормално пловна до Барча, иначе и до Жањка; гл. притока Мура.

ДРАВИДИ, Тамил, стан. ј. и зап. дела Пр. Индије, по раси, јез. и култури различити од аријских Инда; свега у Индији 56,5 мил. стан. који говоре драв. језицима; код ј. Д. веома развијен матријархат; деле се на примитивна племена у план. и дунглама и култ. народе (Тамил, Карната, Тајленга, Гудара и Махараштра) у ј. Индији. **Дравидски језици** чине за се целину; имају аглутинацију као и урало-алтајски, али њихова сродност с последњим није још уврћена; само 4 д. ј. имају извесну књиж.: тамил(ски), телугу, канарезски и малајалам; говоре се углавном у ј. Индији. Д. раса, грана индоаустрал. расе, обично се узима као самостална; има: ср. раст, долнхокефалну лубању, дугачко лице, мрку кожу, дрномуку или црну таласасту или ковчраву косу; одликује се и вел. коматошћу; њој припадају д. народи у Пр. Индији. **ДРАВИЊА**, д. притока Драве, извире под пл. Похорјем, а улива се у Птујском Пољу.

ДРАВОГРАД, варошица (710 ст.) код улаза Драве у Југосл.; важна раскрсница и погран. место; рафинерија петролеума; развалине ст. града.

ДРАВСКА БАНОВИНА, полит.-самоуправна обл. (16 171 км², 1 144 194 ст.) између Савске Бан., Мађ., Аустр. и Ит.; захвата г. Посавину до Куле и Жумбачких Гора. Подравину до Љугомера и обл. Пре-

стан.; пољопр. у поменутих низијама с развијеним воћарством и виногр., у већем план. делу шумарство са сточарством и живинарством; добро развијено руд. и металуршка, хем. и елтхн. инд.; најважнији рудници угља (највећи у Трбовљу) и олова (Межњаца и Литија); добре приходе доноси веома развијен туризам; саобр. жел. и аутобуски; градо-вн.: Љубљана (седнице бан.), Цеље, Птуј, Марибор. Д. Поље, равнина у долини Драве (Дравска Бан.); дели се на Мариборско и Птујско Поље.

ДРАГА (1866.-1903.), срп. краљица; кћи Панте, а унука Николе Луњевице, пријатеља кн. Милоша; 1884. удала се за инж. Светозара Машина, који умро; као дворска дама краљице Наталије упознала се, зближила и венчала с младим краљем Александром Обреновићем (23.7. 1900.), упркос отпору владе и јавног мњења и против воље краљевих родитеља, који отада прекинули сваку везу са сином; кумовао им рус. цар, што донекле олакшало положај супружника; али кад, у интересу династије, требало осигурати наследника престола, најпре привидна трудња краљичина, затим намере да се 1 од омрзнуте краљичине браће прогласи за наследника, довели незадовољство до врхуња: склопљена завера, највећим делом од официра, који убили краља и краљицу, у ноћи између 28. и 29.5. 1903. **ДРАГА**, мали затон на обали Јадр. М., који залази у копно паралелно с обалом.

ДРАГАН Милан д-р (* 1897.), инж. агрономије; специјалист за виногр. и винарство; за Свезане обрадио винарство.

ДРАГАЧЕВО, предео у подгорини Овчара и Јелице, јз. од Чачка (Дринска Бан.); дели се на Горње (13) и Доње Д. (44 насеља).

ДРАГАШЕВИЋ Јован (1836.-1915.), почасни ген., гштб. пук. у п.; проф. арт. пк.; у рату 1876. при штабу Врх. команде; на берлинском конгресу експерт у најној делегацији; важнија дела: Начела вој. географије, Војна стилистика, Војничка речитост, Геометрија, Козмографија.

ДРАГЕР (фрц.), брод одешен за тражење мина; мали бродови старијих типова, траже мине вукући коноп за ловљење мина дубље од газа властитих бродова; у конопу и уређење за кидане мина; кад се исече конопца, мина исплива на површину. **Драгирати**, тражити и ловити подводне мине у циљу осигурања морског предела за пловидбу.

ДРАГИЋ Михаило (1887.-1915.), асистент унив. у Београду; бавио се антропогеографијом; гл. дело Гржа.

ДРАГИШИЋ Јурај († 1520.), хуманист 15. в.; родом из бос. Сребренице; путовао по целој зап. Евр.; највише провео у Ит., где 1490. постао проф. унив. у Пизи; тамо се звао Benignius de Salvatis; живот завршио као надбискуп; написао више флз. дела на лат. језику; позната му и чувена одбрана Савонароле (Prophecticae solutiones).

ДРАГО КАМЕЊЕ, минер. вел. тврдине и бриљантне сјајности, која долази од бистрине масе, јаког преламања и расплава светлости; безбојни или лепих нежних боја (племенити: → дијамант, берил, корунд, опал; сем њих: гранат, топаз, тиркиз). **Полудраго к.**: аметист, цитрин, тигрово око, ахат, онис и др.; глачају се у облику бриљаната, розете и многих др. облицима.

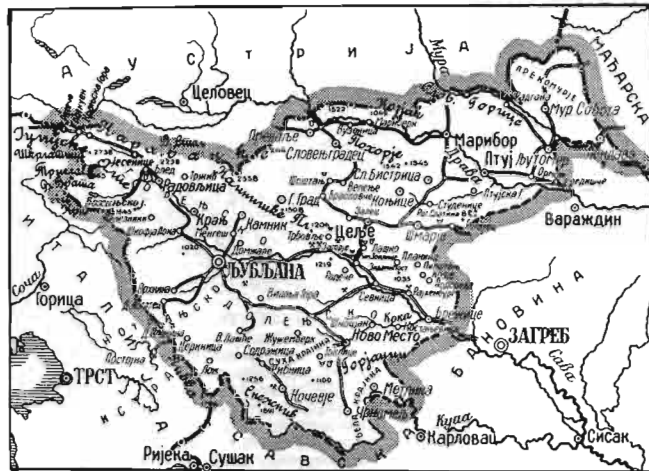
ДРАГОВА ДОКТРИНА: држава не може прибећи оружаном интервенцији за наплату дугова др. државе, јер такав поступак у супр. с међунар. правом; с изменама ген. Портера, на 2. кашкој конференцији 1907. прихваћено гледиште да се забрањује прибегавање сили било због наплате држ. дугова, било за све др. дугове који проистичу из уговора закључених с држављанима др. државе под заштитом и гаранцијом владе те државе, пре но што се покуша уређење спора путем арбитраже.

ДРАГОВИЋ, ман. Рођења богородичиног у Далм. код речике истог имена, подигнут у 15. в.; 2-3 пута страдао од Турака; обновљен 1694., а касније напуштен и подигнут недалеко нов. ман. 1867.

ДРАГОВИЋ Марко (1852.-1918.), историчар; судија и проф.; радио доста на ист. Ц. Горе; претежно објављивао грађу.

ДРАГОЉУБ (Toraolum maius, фам. Toraеolaceae), зельста украсна биљка полегла стабла, штигаста лишћа полигонална облика, вел., зигоморфна цвета иранцасте боје; пореклом из Ј. Амер.

ДРАГОМАН 1) село и погранична жел. ст. у Буг., према Југосл., на прузи Софија-Ниш. 2) од ар.: тердман), у нехришћ. државама чиновник посланства или конзулата, зналац домаћег језика, служи као

комурје; план. крај у систему алпских план. и карста; највише план.: Караванке (2 238 м), Камнишке Пл. (2 558 м) у Карнишким Алпима, док на Јулиским А. има више масива и врхова с преко 2 000 м (највиши Триглав, 2 863 м); на Карсту највиша Пивка Пл. (Снежник 1 796 м); низије око велих р.: Горњеска Равнина (око Крава) и Љубљанско Поље у савској, Птујско Поље у дравској и Доње Прекомурје у мурској долини; припада сливу Црног М.; највеће р.: Сава, Драва и Мура; клима умерено конт. у нижим, а план. (алиска) у вишим деловима; Јсл. (Словенци) чине 94% од целокупног

тумач код власти. Драгомански превој, на Малој Пл., између Драгоманског и Софиеког Поља.
ДРАГОМИРОВ Михаило (1830.-1905.), рус. ген. и вој. писац; истакао се у рус.-тур. рату (1877.-1878.).
ДРАГОН (фрц.) 1) змај. 2) ср. вид коњице (хусари - лака, кирасири - тешка); данас, после искуства у рату, постоји код модерних вој. само тај вид, а остали одбачени. Драгонец, гоњења прот. у ј. Фри. за владе Луја XIV, спроведена на тај начин што су код прот. настањивани коњаници (драгони), који се често повашали као у освојеној земљи и нагнали многе да пребу у католичанство; многи прот. због тога напустили Фрц. и побегли у Хол., Енгл. и нарочито у Пруску.
ДРАГОЊА. Ровака. р. у сз. Истри; дуга 30 км, излива се у Пиранску Драгу, дели хрв. од слов. становништва.
ДРАГОР. д. притока Црне Р. (Вардарска Бан.), протиче кроз Битолу.
ДРАГОСЛАВЉЕВИЋ Адам (1800.-1882.), истакао се као поборник за нар. језик у књиж., следбеник В. Караџић; издао 1. буквар на гласовној осн. (1823.).
ДРАГОШИЋ Хитин (псеудоним Рајхердера, * 1845.). књиж.; писао драме и романе; гл. дела: Последњи Зрињски, Сигет, Последњи дани Катарине Зрињске (драме), Црна краљица, Кроз море Јада (романи).
ДРАГУТ-паша, чувени тур. гусар из 16. в.; убио је без милосрђа хришћ. по Сред. М.; погинуо при опаси Малте.
ДРАГУТИН. срп. краљ (1276.-1282.); старији син краља Уроша I; оженио се Катарином, кћери мај. краља Стевана V; водио мађарофилску политику и стога дошао у сукоб с оцем, од ког. помоћу Мађара (1276.), отео престо; почео борбу с Виз., али није имао успеха; 1282. у лову сломио ногу и разболео се, па уступио престо млађем брату Милутину, а за себе задржао обл. од Рудника до Коњавља; 1284. добио од Мађара Београд, Срем, Мачву и бос. обл. Соли и Усору, у којима владао до 1316, ородивши се с бос. баном Стеваном I Котроманићем; први од срп. владара владао у Београду и направно од њега престоницу; пред крај 13. в. проширио своје подручје, добивши Браничево и Кучево; с братом Милутином дошао у сукоб, кад овај хтео да Србију пољн. тешке веже с Виз., и када постало све јасније да не мисли по уговору да уступи срп. престо Д. сину Владиславу; сукоб између браће утицало свешт. (1313.); пред крај живота разишао се са мај. пријатељима и појачао своје везе у Србији; примио пред смрт калуђерски чин и постао монах Теоктист; сахрањен (1316.) у Ђурђевим Стубовима код Н. Пазара.

ДРАЖ, физ. или хем. процес који деловањем на наша чула изазива у нашој свести осећаје, нпр. треперење етерских честица је д. за чуло вида које изазива у нама осећаје чула вида: боје итл.
ДРАЖБА 1) јавна продаја; може бити добровољна и принудна; принудна д. се врши по извршном поступку од стране среског суда, који издаје проглас о дражном рочишту, и досуђује добра најбољем понуђачу, али под условом да се не стави надпонуда у року од 15 дана, тј. понуда трећих лица која повећавају цену бар за 1/4; д. добровољна, продаја по ванпарничном поступку, јавна продаја која се врши на тражење сопственика ствари; за поступак надлежан срески суд.
ДРАЖЕ (фрц.) 1) лек у облику пилуле обложен чоколадом или шећером. 2) шећерка, бадем, лешник првучен слојем шећера.
ДРАЖЕНОВИЋ Јосип (* 1863.), изванредно плодан писац краћих и дугих приповедака, од којих објавио више књ.; праве књиж. вредности нема.
ДРАЖИЦА (clitoris), саставни део → вулве.
ДРАИЗОВА ОСТРАГУША, пушка с пуњењем остраг, коју Пруси употребили у фрц.-пруском рату; имала подељене нишане, што тада било ретко; калибар 14 мм.

ДРАЈДЕН Џон (Dryden, 1631.-1700.), 1 од најплоднијих енгл. писаца од вредности; веома разноврстан; писао трагедије, трагикомедије, комедије, опере, песме, епевове, као и Есеј о драмској поезији; преводио Јувенала, Овидија, Хорација, Омира, Теокрита, Лукреција и целог Вергилија; 1668. постављен за држ. песника; његов значај толики да

се његово доба у ист. енгл. књиж. назива његовим именом; најбољи поз. комад: Све за љубав, у којем обрадио љубав Антонија и Клеопатре.

ДРАЈЕР Макс (Dreyer, * 1862.), нем. писац и популарни драматичар; вешт поз. конструктор, пуи хумора; писао драме, романе и новеле; гл. дела: Њих троје, Зимски сан, Пробни кандидат, Долина живота, Победилац (драме); Гимназија у св. Јиргену, Краљ Кандауле, Пут кроз огањ (романи); На родној грудји (новеле).

ДРАЈЗЕР Теодор (Dreiser, * 1871.), амер. романописац реалистичког правца; гл. дела: Сестра Кара, Геније, Књига о мени, Амер. трагедија.

ДРАЈКАНТЕРИ (нем.), угласти стеновити валуци по пустињама, чије стране углачао песак који преноси ветар.

ДРАЈФУС Алфред (Dreyfus, 1859.-1927.), фрц. официр, осумњичен и осуђен за шпијунажу у корист Нем. (1894.), после 2 н. суђења, до којих дошло после пронајде Е. Золе, пуштен на слободу као невин (1906.).

ДРАКЕНСБЕРГ → Катламба.

ДРАКОН, атински законодавац из 7. в. пре Хр., чији зак. били веома строги («крвљу писани»).

ДРАМА, град у грч. Македонији (29 000 ст.) у веома плодној Драм. Котлини оивиченој пошумљеним плани.; у околини се гаји кукуруз, ориз, памук, нарочито дуван и винова лоза.

ДРАМА (грч.), књиж. род у којем се предмет приказује пластично, радном драмских лица; њени су гл. елементи: сукоби, схватања, осећања и интереси драмских лица, из којих се рађају афекти, а битна је радња, удружена с директним сликањем карактера и типова у разговору; драмски стил се одликује много већом живошћу и динамиком него стил др. књиж. родова; може бити: трагедија, друштв. мелодрама, комедија, водвил, лакрдија, ревија, оперета, опера и још неке мање важне врсте; дели се на чинове, који садрже: експозицију (упознавање са срединам у којој ће се д. збивати), заплет, који достиже свој врхунац или перипетрију, па онда почиње расипет, који се завршава или катастрофом или без ње; ако се завршава катастрофом зове се трагедија, а ако се завршава весело комедија. **Драматичар**, писац драма. **Драматург**, раније писац драмског дела, у новије време ум. саветник поз. управе који чита предана драмска дела, предлаже њихово приказивање и преуспшава их за сценско извођење. **Драматургија**, код ст. Грка приказ драма и писање драмског дела; у новије доба: наука о д. пешиштву и критички прикази појединих драма; данас: наука о д. књиж. и глуми. **Драмска музика**, муз. компонована за д. комаде да би илустровала поједина места у драма.

DRANG NACH OSTEN (нем.: стремљење ка И), предратна нем. експанзивна политика; тежила да прошири свој утицај на Балк. и Блиски И.

ДРАПЕРИЈА (фрц.), завеса; застирање, декорисање набраним ткањинама.

ДРАСТИЧАН (грч.), који јако делује; суров, прост. **ДРАХМА**, грч. јединица новца; д. значи на грч.: шака, оно што стаје у шаку (некада д. имала 6 обала, а 6 о. тачно негувавало шаку); садашња д. се дели на 100 лента; из 1 кг чистог злата, кује се 51 212,87 д.

ДРАХМАН Холгер (1846.-1908.), дански лирски песник, који писао и драме, приповетке, романе и путописе; необично плодан; најпре евр. оријентисан, постао у поезији националан (1880.); у прво време реалист, касније пришао романтизму; за тај преокрет значајна збирка песама: Стари и нови богови.

ДРАХОМАНОВ Михаил П. (1841.-1895.), малорус. филолог и фолклорист; борац за украјинску језичку и нар. самосталност; дела: Малоруска нар. предања, Ист. песме малорус. народа и др.

ДРАЦЕНА ДРАКО (Dracaena draco, фам. Liliaceae),

древце или шибље, дугачка, сабљичаста листа и гроздасте или метличасте цвасти; око 40 врста у тропским प्रदेशима ст. света; д. д. с Канарских О. и слична јој Д. сипаванги са Сокотре, дају дрвну смолу која се раније употребљавала у мед. сврхе, а сада само за прављење лака, фирниса и политуре; неке врсте украсне.

ДРАЧ, (арб. Дурс), град у Арб., на Драчином Залу. (5000 ст.), престаниште Тирање и целе Арб.; ст. грч. град; утврбење.

ДРАЧ (*Paliurus aculeatus*, фам. *Rhamnaceae*), листопадни шиб бодљикавих (трновитих) грана; стан. сухих, топлих предела у медитеранској обл.; чест у Ј. Србији; плод пљосната, округла крилата ахенија; одомаћено се у Ср. Евр.; гаји се као жива ограда.

ДРАШКОВИЋ 1) Буро, аустр. ген.; учествовао у борби против Турака код Сиска (1592.) и Петриње (1605.). 2) Иван (око 1555.-1613.), бан хрв.-далм.-слав. (1595.-1607.), учествовао у бици код Сиска (1593.) против бос. паше Хасана Предојевића; за све време свога бановања ратовао с Турцима. 3) Иван (1603.-1648.), бан хрв.-далм.-слав. (1640.-1646.), син претходног, наставио борбе с Турцима и прославио се у њима, због чега му цар Фердинанд II дао титулу грофа; изабран за мађ. палатина (1646.). 4) Иван, хрв. бан, учествовао у рату против Турака 1716. и заузео Дубицу. 5) Јанко вој; официр до 1806., после живео у Паризу и ушао активно у слободно-зидарске редове; борбено иступио за хрв. нар. права против Мађара (1832.), а после доста живо радио на буђењу нар. свести; његовом иницијативом осн. (1838.) 1. нар. читаоница, као средиште нар. живота, а потом и Матица илјирска (→ сл.). 6) Јурај (1525.-1587.), бискуп и бан хрв.-далм.-слав. (1567.-1576.), за чијег бановања у Хрв. изабла селачка буна (1572.); од 1584. канцелар аустр. цара Рудолфа II. 7) Милорад (1873.-1921.), политичар,

члан самосталне радикалне странке, после свет. рата I од првака демократске странке; 1. пут изабран за нар. посл. 1905.; био 7 пута мин. у разним кабинетима 1905.-1921.; одличан организатор, савестан радник и реалан политичар; пао као жртва комунистичке завере 27.7. 1921. у Делницама (→ сл.). **Драшковићи**, породица пореклом из В. и Х.; поседовали: Книн, Худину и Петин; пошто им Турци после мохачке битке (1526.) одузели имања, побегли у Хрв., а цар Маџарски Јан II дао им имање Тракошћан и Кленовник и титулу барона; од цара Фердинанда II добили (1631.) грофовску титулу (→ Д. Иван).

ДРВАР, варошица (3100 ст.) на р. Унци, у срезу бос.-петровачком (Врбаска Бан.); стругара и фабрика буради, сандука и целулозе.

ДРВАРСКО ОРУЂЕ, алат за израђивање шумских сортимената; за обраба дрвета секира, клин и тештера (пила), за чишћење дебла од грања секира, за цепање клин, маљ и вагаче, за тесање брадвиль или планкача (тешка 2-4 кг на дугачком држаљу), брадва (шварба) с кратким држаљем, маљка и тело; у крајевима где има доста шумских радника, као нпр. код нас, поменуто д. о. стално у употреби с разним модификацијама према крајевима и врсти дрвета; механизација не успева; у крајевима где влада оскудна у радној снази (нпр. у Рус.) шири се употреба разних машина.

ДРВЕНАСТЕ БИЉКЕ, б. с дрвенастим надземним деловима, који за разлику од → зељастих трају више год. и развијају обилно дрвено ткиво (→ дрво); у њих спадају дрвеће и шибље; дрвеће има гл. стабло (дебло), док се шибље грана од земље.

ДРВЕНИК, Велики и Мали, острва на и. страни Јадр. М., на зап. улазу у Брачки Канал (Приморска Бан.).

ДРВО (*lignum*), дрвено ткиво, дрвени део спонића (хадром), д. маса у телу дрвенстих биљака (дрвена, шибља); може бити примарно (хадром) или секундарно (у стаблу и корену биљака које секундарно дебаља); секундарна т. која постају на унутарњој страни камбијалног прстена називају се д. тело или д.; на попречном пресеку кроз вишегод. стабло распознају се концентричне зоне д.: год. прстенови или годови; између годови се јављају јасне границе, услед оштре разлике између пролећног и јесењег д.; ширина годови различита, што зависи од климатских и др. услова у дотично год.; по броју годови може се одредити старост стабла и грана; у изузетним приликама, кад је вегетација прекидана, могу се год. образовати и по 2 год.; у старијим стаблима за спровођење воде и минер. материја обично служе само последњи млађи годови, а старији се променама у мембранама и лумену елемената искључују из те функције; млађи годови, још у функцији спровођења, мекани и сочни,

зову се бакуља или бијел, а старији, ван те функције, чине једрац д., компактан и често разнолико обојен. Д. се употребљавало сирово и прерађено; у шуми се оборено д. израђује (фазонира) у сортименте не мењајући знатно свој облик; ти шумски сортименти деле се у 2 гл. групе: тхн. и огревно д. и 2 споредне: грањевине и кореп; служе или за директну употребу или као сировина за даљу прераду у обртне и инд. сортименте, у полуфабрикате и готове израђевине. Прерада може бити мех. (тесање, цепање, тестерисање, рендисање, токарње, млењење, дубљење, спајање итд.) или хем. (израда целулозе, екстракта за штављење, сухих дестилата, вештачке свиле, производња уља, каучука, боја, терпент. уља итд.). Многострука употребљивост д. зависи од тхн. особина као што су: лакоћа (специф. тежина полусухог д. лишћара око 800-900 кг, четинара око 500 кг), способност за мех. обрађивање, сразмерно мала тврдина, вел. еластичност, чепкост, текстура, боја, горивост и др.; поред ових одлика д. има и слабих страна: сразмерно мала трајност, лака упаливост, мењање облика и доста мала носивост; напредком тхн. недостаци умањени; трајност се повећава ваљаном манипулацијом и разним начинима конзервисања; упаливост се смањује натапањем и премазивањем разним материјама; мењање облика се спречава вештачким сушењем, манипулацијом и начином грађење (нпр. употреба тзв. шперваног д.), а носивост се повећава спец. конструкцијама; поред свега тога д. потискују разни сурогати (бетон, гвожђе, етерит, цигла и др.), нарочито у грађевинарству, бродоградњи, воденим грађама, инд. аутомобила и авиона и др.; огревно д. потискује каменни угљ, нафта, електрика и др.; ипак д. успело да задржи многе своје позиције, или још увек успешно води борбу против сурогата, тако нпр. где потребна отпорност против штетног хем. дејства, у руд., код грањевинског столарства, у изради покућства, мањих лађа, чамаца, спортских направа, жел. прагова, муз. инструмената, у производњи дрвене вуне, буради и др.; уколико га сурогати с 1 стране истискују из употребе, с др. расте потражња, особито у инд. (папир и др.). Грешке д. имају вел. важност у трг. д.; на основи количине г. сврстава се д. у класе, и свака класа дозвољава само известну количину г. (толеранција); г. могу настати од инсеката, гљива (нпр. црвена и бела трулеж, привост, неправна срж или дрвено срце, промена прир. боје и др.), повреда од стране човека, ветра, грома, сунчане жеге и др. физ. узрока, а јављају се и у самој грађи д.: кврге или чворови, усуканост жлице, двоструко срце, ексцентричност и сл. **Дрвена вуна**, исечено меко дрво у облику узаних таних трака, служи за паковање стакла и др. лако ломљивих предмета. Д. губа → кућна гљива. Д. угљ → ђумур.

Д. утрљаница, дрвенина, сировина за израду хартије добијена мех. прерадом меких четинара (јеле и смреке) стругањем на каменом брусу; употребљавала се за израду јевтинијих врста хартије (новинарске, картона и хартије за паковање), које на ваздуху и светлости потамне и пожуте; у Југосл. производе д. у све важније фабр. кровне хартије и Здружене папирнице Вевче-Горицане-Медводе. Д. цемент, еластична битуминозна маса, која се с хартијом употребљавала за покривање кровова малог нагиба, тераса итд.

ДРВОМОРАЦ, дрвождер (*Anobiidae*), мали, 2-6 мм дуг инсект тврдокрилац, мрк или црнкастомрк; и одрасли и ларве живе у дрвеној грађи (гредама, подовима, намештају итд.), бушећи ходнике и претварајући их у прашину и ћериче; одрасли се јављају понајчешће почетком лета и полови се дозивају шумом сличним куцању часовника; јако заражене ствари најбоље спалити; заражене одаје очистити паљењем сумпора или дезинсекцијом с хлоропикрином; да би се спречило продирање буба, граба се најпре натопа нарочитим течностима, понајчешће крезолом. Дрвоплаз → смук.

ДРВОРЕЗ, коланичарство, украшавање дрвеног намештаја, архт. делова на кући, оруђа и др. предмета, као и израда ситних предмета (ножева за хартију, цигарлука, оквира за слике и сл.) репкањем; ум. дела → гравира; као алат служе разни ножићи; веома развијен по свету; у Евр. као кућна радност веома развијен у шумом богатој Скандинавији, Алпима и на Б. П., где пастири израђују од дрвета и репкањем украшавају свирале, прелдице, овчарске штапове и др.; до ум. развио се код Мијака у Ј. Србији, који израђивали и читаве иконостасе (нпр. драгоцени иконостас у црк. св. Спаса у Скопљу). Налази примену у столарству за украшавање модерног намештаја; слично д. украшавање репкањем судова од тикава, веома развијено у Слав., и резбарство у кости, особито слоновој. Дрво-

резбарска уметност позната још ст.

стаса по Ј. Сројца, у фолклорној традицији и под утицајем барока. (На сл.: таван из Кратова, старински рад добарских мајстора).

ДРГОМАЉ, план. (1153 м) с.-сз. од Делница (Савска Бан.).
ДРЕБАНК (нем.), радна машина за обраду метала или дрвета (→ струг).

ДРЕДНОТ (енгл. dreadnought), бојни брод, највећи брод у флоти; депласман до 35 000 т, просечна брзина 21-23 миље, с најтежим топовима и челичним оклопом до 50 см; име добио по енгл. оклопњачи Д., израђеној 1906. (тада најтежи брод).

ДРЕЖНИК, село у срезу слугском (Савска Бан.); у 13. и 14. в. средиште жупаније; властела и жупани били Нелипићи, Бабојини и најзад Франкопани, у чијем поседу остао до тур. освојења 1578.; ст. град сасвим раскопан 1869. **Дрежничка Поља**, 3 мала периодски плављена карсна поља Јз. од Огулина (Савска Бан.); укупна површина 11 км².

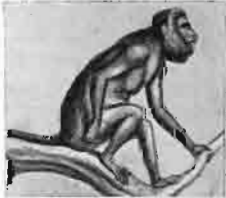
ДРЕЖНИЦА, д. пригорица Неретве.

ДРЕЗДЕН, гл. град (643 000 ст.) Саксоније (Нем.), на р. Лаба; осн. око 1200.; многе ум. грађевине, споменици и збирке; в. тхн. шк., акад. ум., институти; инд. ум. предмета (украса, стакла, порцелана, намештаја), машина (шиваћих), бициклета, фотогр. апарата, хем. производа итд.; пристаниште на Лаби; развијена трг.; код Д. Наполеон потукао аустр. војску (26./27./8. 1813.), али ту победу није могао да искористи, јер су убрзо затим његови ген. Вандам, Макдоналд, Удино и Неј били потучени од испр.

ДРЕЈТОН Мајкел (Drayton, 1563.-1631.), енгл. песник родољубивих побуда.
ДРЕК Франсис (Drake, 1540.-1596.), енгл. поморац и гусар; у 1 походу обншао Ј. Амер., опљачкао шп. флоту у Валпарајсу и вратио се преко Тихог, Индиског и Атланског Ок. у Енгл.; др. приликом изненадно и запалио шп. флоту у Кадиксу.

ДРЕКАВЦИ (Alouata), род амер. широколишних мајмуна, вел. репа којим се веру по дрвима; живе у чопорима по шумама и снажно се леру.

ДРЕН 1) план. (1663 м) и. од Прилепа (Вардарска Бан.). 2) (*Cornus mas*, фам. *Cornaceae*), шиб или мало дрво проста, јајаста и наспрамна листа, жуга цвета, скупљења у дваст штит, који се развија пре листова; плод

јајаста, мало налисела и првену обојена коштинца; једе се, употребљава и за прављење слатка и печење ракије; служи у вароду и као лек (за заустављање пролива); тврдо и тешко дрво употребљава се у занатству; расте по равницама и брежуљцима, а гаји се и као украсно дрво (→ свиба). 3) (енгл.), у мед.: цев од гуме, стакла или др. материјала способног за стерилизацију, с малим рупицама на зидовима; у тхн.: цев и канали за исушење земљишта. **Дренажа** 1) извођење секрета или гноја из ране или које дупље помоћу дрена или газе. 2) систем подземних канала и цеву за скупљање и одвођење воде с подводног земљишта; применује се у грађевинарству ради заштите темеља од влаге и у пољопр. ради спуштања нивоа подземне воде; у грађевинарству дренажни канали испод темеља грађевине су од земљаних или бетонских цеву или од плочастиг камена; у пољопр. д. системи сисача и скупљача од земљаних печених цеву дужине 33 см и пречника 5-16 см; сисачи међу собом паралелни и полажу се према изохипсама земљишта управно, паралелно или косо; дубина дрена код ливада око 1 м, код њива око 1.30; размак 10-30 м; у Слав. (водне задруге Вука и Вучица-Карашица) њом оспособљено за културу око 2000 ха подводног земљишта.

ДРЕНИЦА, предео између Косова и Метохије (Зетска Бан.); од Косова га на И одвајају пл. Чичавица и Гољеш; гл. и средно место Србица.

ДРЕНОВА 1) село у близини Пријепоља, с остацима црк. из 9.-10. в.; 1 од најстаријих срп. грађевина, у чијим рушевинама очуван надвратник с лат. натписом. 2) варошица (3000 ст.) у Буг. у трновском округу; у близини чувен Дреновски ман.; стан. у околини дунђери и баштовани.

ДРЕНОВО, село у Тиквешу у Ј. Србији, чувено из комитских борби; у њему за владе цара Душана подигнута црк., чије фреске израдио зограф Дмитрије (1336.), обновљена почетком 19. в.

ДРЕНЧА, Душмановица, рушевине ман. код Трстеника; подигао га 1382., у доба кн. Лазара, монах Доротеј; грађевина имала основу у облику тролисне детелине и кубе.

ДРЕС (енгл.) 1) спортска одећа за разликовање екипа или тимова за време утакмице. 2) одећа јахача или тркача за трке (блуза и капа).

ДРЕСИНА (фрц.), врста кола удешена за кретање по шинама, названа по изумитељу нем. инж. Карлу Ф. Драису (1785.-1851.), покреће се људском (ручна) или моторном снагом (моторна д.); служи за возују жел. особља при прегледу пруге.

ДРЕСУРА (фрц.), обука животиња за извршење разних послова; обична д. обучава за прсте послове (нпр. коња за јахање или тепљење), висока д. за сложеније послове, најчешћа код паса (за лов, полицијску службу итд.), коња и разних дивљих животиња; мечке, мајмуна, лава итд.

ДРЖАВА, правна организација 1) народа на одређеној тер. под заједничком највишом влашћу; њени елементи су: људи, тер. и власт која те људе држи заједно; постала под притиском спољне опасности, одн. рата: 1) племе потчињило себи друго и наметнуло му своје господарство, или су се 2) племена или само 1) организовали за одбрану или напад и тиме се од прир. претворило у полит. и правну заједницу; за оправдање држ. принуде постоје многе теорије; теорија силе сматра да д. има право на употребу силе стога што је јача од својих поданика; антички филозофи, који су узимали да је човек рођен с нагоном држ. живота, сматрали д. за прир., а хришћ. богослови схватили је као творењив божанског промисла; по уговорној теорији (Хобе, Лок, Русо) д. постала уговором између појединачна (друштвен уговор); тиме је организована власт, којој се сви имају покоравати да би могли живети у заједници; према облику држ. управе, д. може бити → монархија и → република; са гледишта међунар. права д. је проста, ако је у њој сувереност усредсређена у 1 органу, или сложена; сложене д. су: држ. савези или савезна д. (нпр. САД); сем ових облика, може 1 д. према другој бити у васалном односу; → васалне д. и протекторати; васалност је однос зависности 1 ниже јединице (васалне) према вишој (сиззреној) д.; то је однос унутрашњег права, а не међународноправни, јер тер. сувереност припада сиззреној д., а васална д. добила извесну аутономију управе, каткад и у погледу међунар.-прав. односа и вођења спољашње политике; **протекторат**, однос по којем се 1 д. обавезује да штити др., која јој у замену уступа вођење спољашње политике и дипломатског претстављања према трећим д.; док је васалност правни однос зависности, код протектората превлађује полит. елемент. У прив. праву д. има у начелу исти положај који имају и прив. лица; као таква она се зове фискус или ерар. Народна или хомогена д., састављена од 1 народа, који у њој има вел. већину; насупротив народносној (хетерогеној) д. састављеној од више народности, од којих ниједна нема претежну трајну већину. **Сталешка д.**, организована на подели друштва на сталеже, нпр. до фрц. револуције; Фрц. и државе ср. в.; данас има присталица теорија да се у д. законодавна власт не бира општим гласањем већ да буде састављена од делегата појединих сталежа (нпр. реформе у Ит.). **Тотална д.**, која се меша у све облике друштв. активности, изједначајући друштво са д., тежићи пуној етатизацији на супрот гледишту по којем се д. има ограничити само на рад на одржању поретка. **Државна архива**, засебно д. надлежство под врх. управом и надзором

Мет. просвете, осн. Зак. од 2./12. 1898 са задатком да прикупља, сређује и чува документе од ист. вредности или општер значаја. **Д. берзе рада**, органи јавне службе за посредовање рада и помагање беспослених радника; у нашој земљи предвиђене Зак. о заштити радника од 1922.; постојале до 1927., када су (Ур. од 27./11.) претворене у јавне б. р. **Д. вера** → вера. **Д. домена** → домена. **Д. дуг** → дуг. **Д. испит**, установљен чл. 54. Зак. о чиновницима за прелаз из приправних група у помоћне; правила за д. и. прописује сваки мин. на свој ресор; и. обавезан; не мора га бити једино за прелаз из др. група. **Д. класна лутрија** → лутрија. **Д. ликвидациона банка**, основана Зак. о ликвидацији морат. стања од 26./4. 1920., у циљу постепене ликвидације мораторних односа у Србији и Ц. Гори; установа с држ. капиталом; ликвидирала неплаћене меџ. обавезе којима је рок падао од септ. 1912. до 12./7. 1914. **Д. монополи Краљ.** Југосл. регулисани Зак. о д. м. од 5./12. 1931.; зак. регулише ове м.: дувана, цигарпапира, жижича, вештачких упалача и ужегаћа, као и кремена за њихово паљење, петролеума и соли; у име д. њма управља Самостална управа д. м. Краљ. Југославије под надзором Мет. фин.; њено устројство и надлежност прописани Зак. о конверзији д. дугова од 1895. и накнадним зак. о д. зајмовима, за које заложиво монополски приходи (и који првенствено имају да служе плаћању ануитета дотичних зајмова); по буџету 1934.-1935. предвиђено прихода 1 956 893 000 д (дувана 1 412 543 000 д, расхода 406 893 000, вишак прихода 1 550 мил. д. **Д. науке**, баве се проучавањем д. или појавама које су са њом у вези; то су: социол., јавно право, нар. екол., наука о фин., статистика; не претстављају научну већ школску поделу (група обухваћена програмом 1 отсека унив.). **Д. одбор**, највиши изборни орган у којем су: претседници и потпретседници Сената и Скупштине, претседник и потпрет. Д. савета, претс. 4 највиша суда у земљи (чл. 5. Зак. од 1931. о избору нар. посл.); сазива га претседник Сената најдаље 4. дана по спису избора посл.; утврђује и објављује колико ће бити гласачких места и који ће бити претседници бирач. одбора; по ранијим зак. утврђивао и број посл. (према броју гласача) и која су лица изабрана. **Д. папери**, д. хартије од вредности (обезвештаче д. зајмова, благајнички запис-бондови), које су предмет банкарских операција; донос сопственику интерес. **Д. потсекретар**, управни орган коме потчињени 1 грана д. управе (слично помоћник мин.); по јсл. Уставу од 1921. установљаван према потреби за одређени део послова у 1 мст.; био под мин. за ког је везан и није премапотписивао краљеве акте нити потпуцао под мин. одговорност (за њега одговарао његов мин.), али био полит. орган и имао парламент. функције; устав од 1931. не предвиђа д. п.; у Енгл., Фрц. имају више полит. карактер. **Д. правобраниоштво**, орган Мет. финансија, штити имовно-правне интересе д.; по зак. од 13./7. 1934. постоје Врховно д. п. при Мет. финансија и д. п. у седишту сваког апел. суда; дужност му да заступа д. пред судовима и осталим властима, даје правна мишљења на захтев д. власти итд. **Д. празник** → празник. **Д. привр. предузећа и установе**, многа имања (пољска добра, шуме, тек. воде и јез., лековите воде и врела итд.), и извесна привр. предузећа и установе, који се налазе у двовласништву; нека од њих су у д. рукама из соц.-полит. разлога (спречавање експлоатисања широким нар. маса у корист појединаца), а код неких долазе још и разлози д. безбедности, д. привр. политике итд.; углавном, њима није циљ постигнуће зараде у новцу (изузимајући монополе), већ општа корист нар. привр. и д. циљевима; по буџету за 1934./1935. у Југосл. се воде као д. п. и у. д. штампарије у Београду и Сарајеву, поз. д. монополи, д. имања Веље и Топољевац, д. фабрика шећера на Чукарици, жел. д. речна пловидба, поште, телеграфи и телефони, Пошт. штедионица, Д. хипотекарна банка, Д. класна лутрија, д. ергеле, ср. пољопривредне шк., д. пољопр. закладе, шуме и рудници, болнице, лечилишта и опоравилишта; поред вишкова монополских прихода над расходима који за себе износе 1350 мил. д. укупни расходи свих ових п. п. и у. износе 3 256 896 458.—, а приходи 3 642 798 313.— д; вишак прихода 385 901 855.— д (мимо чистог прихода од д. монопола). **Д. приходи Краљ.** Југосл., по буџету за 1934./1935.: 1) **непосредни порези**: а) општи (земљарина, кућарина, течевина, на ренте, друштва., службенички и на нежење) свега 1 617 мил. д; б) посебни (на пословни промет и војница) 498 мил. д; в) ванредни (ванредан допринос уз служб. п. и дуговани п. с прирезом) 2 280 мил. д; 2) **посредни** (трошарина 800 мил. д; таксе 1 105 мил. д; парина с узгредним цар. таксама и ажијом 650

мил. д) 2555 мил. д.; 3) **монополи** (вишак п. над расходима) 385 901 855.— д; 5) **разни ситни** 143 452 340.— д; укупно општих д. п. 6 914 354 340.— д, у коју суму унет и вишак п. над расходима д. привр. предузећа и установа. **Д. расходи** деле се у буџетима, ради лакшег прегледа и контроле, на редовне и ванредне, и за њихово покриће постављају се (идеално) ова начела: 1) редовни издаци имају се покривати из редовних прихода; 2) ванредни издаци (нпр. на грађење жел. и др. јавне радове, наоружање итд.) требало би да се покривају ванред. средствима (зајмовима, или се бар њихова исплата дели на дужи низ год. и тим чини буџетски подшољивијим); даље се деле на личне (плате, наднице, хонорари, додаци на скупобу, прековремени рад итд.) и **материјалне** (кирије, огрев, канцел. прибор, намештај, осветљење, путни и селидбени трошкови, храна и одело вој., осуђеника, болесника итд.); затим на адм. трошкове и **инвестиције**. Код д. привр. предузећа подвајају се управни (адм.) издаци од режиских, који служе производњи добара и враћају се у д. касу после продаје производа с евент. постигнутом зарадом. **Д. р. Краљ.** Југосл. у буџету за 1934./1935. предвиђени овако: 1) Врховна д. управа 149 781 613.— д; 2) пензије, расположења, издржавања, нар. признања, помоћи и инвалидске потпоре 1 100 738 432.— д; 3) д. дугови 946 431 046.— д; 4) Мет. правде са свим судовима и верским управама 357 188 922.— д; 5) Мет. просвете 793 474 483.— д; 6) Мет. иностраних послова 120 723 717.— д; 7) Мет. унутр. послова (с бан. управама, жандармеријом, Упр. града Београда, полицијом и Општом д. статистиком) 543 885 429.— д; 8) Мет. финансија (без привр. предузећа) 296 748 720.— д; 9) Мет. војске и морнарице 1 943 275 390.— д; 10) Мет. грађевина: адм. 165 179 029.— д, инвестициони р. осталих мст. и установа 4 030 000.— д; 11) Мет. саобр. (с управом и дирекцијама поморског и речног саобр. и одељењем за грађење жел., али без буџета жел., д. речне пловидбе, пошта, телеграфа и телефона и Пошт. штедионице, чији буџети издвојени у буџет д. привр. предузећа и установа), 201 861 509.— д; 12) Мет. пољопр. (без привр. предузећа) 63 835 396.— д; 13) Мет. трг. и инд. (без привр. предузећа) 44 038 687.— д; 14) Мет. шума и рудника: показано у буџету д. привр. предузећа и установа; 15) Мет. соц. политике и нар. здравља (без буџета привр. предузећа) 148 029 149.— д; 16) Мет. физ. васпитања народа: 14 161 918.— д; 17) буџ. резервни кредити: 25 000 000.— д; сви општи д. р. укупно: 6 914 354 340.— д; поред тога р. привр. предузећа: 3 256 896 458.— д. **Д. рачуноводство**, по Зак. од 15./7. 1934. обухвата зараду и извршење д. буџета, полагање рачуна о д. приходима и расходима, о стању д. имовине, д. фондова, и пословању д. благајница; затим закључивање уговора која за државу повлаче расходе или дају приходе, пословање д. привр. предузећа и установа, управљање и руковање д. имовином и имовином д. фондова, најзад контролу свих горе побројаних функција; стоји под врх. управом и надзором Мет. финансија; рад свих органа који врше службу д. р. стоји под врх. надзором Гл. контроле. **Д. репрезентација**, спортска екипа од најбољих такмичара у држави за борбу с екипом др. земље. **Д. савет**, врховни упр. суд надлежан за спорове против мин. решења и указа, дисциплински суд за д. чиновнике и надз. орган над самоуправним телима; решава сукобе надлежности између упр. и самоупр. власти међусобно и једини са другима, као и сукобе између упр. судова; има 30 чланова који се постављају и смењују указом на предлог претседника Мин. савета; суди у одељењима од по 5 чланова, а постоје и пленарне седнице; поступак пред њим углавном писмен и контрадикторан. **Д. секретар**, англисаксонски назив за министра. **Д. социјализам** → социјализам. **Д. суд**, у Југосл. по Зак. о краљ. власти и врх. д. управи од 6./1. 1929., суд састављен од 3 д. саветника и тројице касационих судија које именује Краљ, надлежан да суди мин.; претседава претседник Касац. суда; спорно је да ли је чл. 118. Устава од 1931. укинуо д. с. или не. **Д. суд за заштиту државе**, створен зак. од 8./1. 1929., надлежан за полит. кривце (предвиђене зак. о заштити јавне безбедности и поретка и Крив. зак.); Краљ поставља чланове с. и заменике на предлог мин. правде; узима их из редова судија; на претресу окривљени мора имати браниоца; државу заступа д. тужилац; решења се доносе у већу од 7 судија; против решења нема правног лека (једино помиловање може измислити пресуду). **Д. тим** → д. репрезентација. **Д. тужоштво** има улогу тужоца у крив. поступку; прима крив. пријаве и ставља предлоге за покретања извиђања и истраге, затим подиже оптужницу кад буде истрага завршена (ако ове нема, онда директну оптужницу,

ако нађе да је утврђено да постоје крив. дело и кривац) и заступа оптужницу на гл. претресу; изјављује позив или ревизију против пресуде окр. суда одн. пресуде судије појединца окр. суда; постоји при сваком окр. суду у држави и састоји се од 1 д. тужаоца као шефа и више заменика. Д. удар, преузимање пуне власти на начин противан земљанском уставу или зак.; обично их вршили поглавари државе или шефови извршне власти помоћу оружане силе. Д. хипотека → хипотека. Д. хипотекарна банка (раније Управа фондова), осн. у Београду 1862. да прикупи под 1 управу разне јавне фондове и капитал, депозитне и пунилне новце, а да прима и прив. улоге на штедњу; 1898. реорганизована, с извесном аутономијом; 1922. понова реорганизована, и добила данашњи назив; 1 од 4 највеће новчане установе у земљи; њен значај за хипот. кредит у нашој држави првокласан; има знатне привилегије: за све њене обавезе јемчи држава; њене књ. и изводи из њих имају доказну снагу јавних исправа; од неуредних дужника може преузети управу над заложеним имањем; егзекуцију за наплату својих тражбина може вршити преко својих органа; њеним пословима руководи управник, у исто време и претседник упр. одбора; спада у надлежност Мст. финансија; раније успевала да емитује у иностранству (Нем., Фрц., Швајц., САД) низ хипот. и комуналних зајмова, којима појачавала своја средства за рад; по билансу за 1934. имала фондова, прив. и јавних капитала и депозита, разних обавеза по смислима, тек. рачунима и ресеконту, као и др. разне пасиве, укупно за 4 691 мил. д.; у активи имала зајмова на непокретности за 2 205 мил. д. зајмова на прирезе и приходе (комуналне) за 618 мил., зајмова водним задругама за 84 мил., мењ. зајмова: на хипотеку за 90 мил., домаће мењ. за 86 мил., зајмова на залог за 138 мил., тек. рачуни Мст. фин. 530,7 мил., тек. разни 153 мил.; непокретна имања 184 мил., откупљене вредности 72 мил., вредности рез. фонда 120 мил., укупна актива 4 691 мил. д. Д. црква → црква. Д. штампарија, осн. 1832. за владе кн. Милоша у Београду; у њој се штампају сва службена издања, многи уџбеници, Просветни гласник итд.; у последње време издаје Вукове нар. песме и приповетке и Срп. речник; издала Његошева скупљена дела. Д. шуме → шума. ДРЖАВИНА, државе извесне ствари у својој власти; савесна и искрена (bona fide) д. заштићена законом који претпоставља да је држалац и сопственик, ако се не докаже противно код покретних ствари; код непокретности се непрекидна и неометана д. претвара после 24 год. у стину; зак. штити д. и у том што држаоцу даје право тражења да му се врати или одржи д., према лицима која нису сопственици.

ДРЖАВЉАНСТВО, веза између 1 физ. личности и 1 државе преко које то лице учествује у међународном животу; код нас регулисано Зак. од 21.9.

ДРЖАВЉАНСТВО, веза између 1 физ. личности и 1 државе преко које то лице учествује у међународном животу; код нас регулисано Зак. од 21.9. 1928.; стиче се пореклом (jus sanguinis) од нашег држављанина, рођењем на нашој тер. (jus solis), удајом, прирођењем и позакоњем, а губи се: отпustom (који држава не мора дати), трајном отсутношћу (рок 30 г.), удајом за странца, позакоњем детета, одрицањем (између 21. и 24. год. живота од стране лица рођених у иностранству) и одузимањем (због ступања у страну службу или дефетизма за време рата); деца која су у отпусту следовала свог оца као малолетна и жена која удајом изгубила д. могу се (по пунолетству или престанку брака) вратити у наше д.; по правилу држављани анектиране државе добијају д. анектанта, или на основу рођења на анектираној тер. или по домицилу, или по рођењу и домицилу; то дејство се обично ублажава опцијом (правом да се изјасне против система); по сенжерменском и тријанонском уговору узет критеријум завичајности 1.1. 1910., с корекцијом путем опције.

ДРЖИЋ 1) Блаж, сликар из 2. половине 16. века;

приписују му неке одличне слике из доминиканског ман. у Дубровнику. 2) Ђоре (1461.-1501.), дубровачки свешт. и песник; певач много у духу Петраркине лирике; његове песме налазе се измењане с песмама његова савр. Ш. Мнчегнића; од њега остало неколико песама испеваних потпуно у духу нар. лирике, уколико, бар делимично, нису узете из ње; његов песнички значај више ист. него чисто књиж. 3) Марин (1510.-1567.), дубровачки песник и комедиограф; писао занимљиве, али по вредности просечне побожне песме и пастирске игре; далеко му боља поз. дела, у којима испољи снажан драмски таленат и пуно смисла за комедију; унео доста оригиналних црта у тадању комедију, укалупљену у плаутовске традиције, извесно на сцену доста слободне слике из живота, мада био свешт., и давао добре локалне типове; неке комедије потпуно изгубљене, а неке очуване само делимично; уколико постоје претстављају не само споменике лепе ум. већ и грађу за култ. ист. његова доба; најбоље: Скуп (тип тврдице), Душко Мароје, Манде и Новела од Стаца, ведрa покладна лакрдија у стиху.

ДРИВАСТ, ст. тврђава код Скадра, у којој било и седиште кат. еп.; њим владали Срби, с малим прекидима, 1185.-1442.; сад мало село с тврђавом у рушевинама.

ДРИГАЛСКИ Ерих (*1863.), проф. унив. у Минхену; бавио се поглавито испитивањем Гренланда и поларних крајева.

ДРИЈАДА, по грч. митол. шумска нимфа.

ДРИЈЕМАК, кукавични каранфил (Luchnis Flos culi), вишегод. биљка из фам. каранфила, честа по ливадама; цвет ружичаст.

ДРИЛ (енгл.), јако апстритрана памучна тканина за израду постелних ствари, одела и рубља.

ДРИМ, р. у Арб., постаје од Црног и Белог Д.; оба извиру у Југосл. и састају се код Љум-Куле; 1 крак одваја се у Скадарском Пољу и испод Скадра улива у Војану; гл. део улива се у Јадр. М. код Ђеша.

ДРИМКОЈ, предео у Ј. Србији на л. страни П. Дрима; у подгорини пл. Јабланице; 20 села; вел. већина стан.: прав. и мусл. Срби, у ј. делу има Арбанаса, а у Д. и Г. Белици Цинцара; гл. занимање печалбарство.

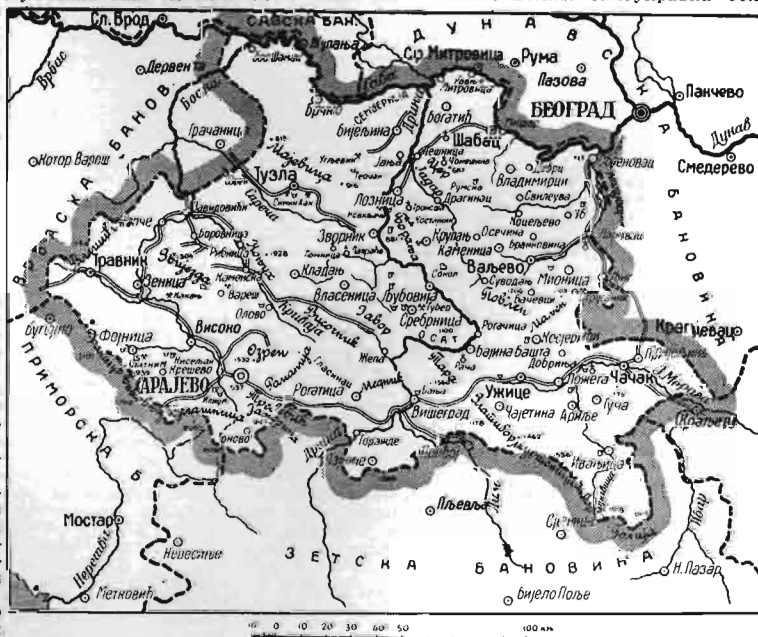
ДРИНА, д. притока Саве, дуга 333 км, постаје од Пиве и Таре, које се састају на с. подножју пл. Маглића.

ДРИНКВОТЕР Дон (Drinkwater, *1882.), енгл. песник, драматичар и прозни писац; драма Абрахам Линколн, ист. комади: Оливер Кромвел, Мери Стјуарт.

ДРИНОВ Марин (1838.-1906.), буг. историчар и етнограф, проф. унив. у Харкову; гл. дела: О пореклу буг. народа, Ист. буг. цркве, Односи Јж. Сл. према Виз. и др.

ДРИНОПОЉЕ → Једрене.

ДРИНСКА БАНОВИНА, полит. самоуправна обл.

(27 572 км²; 1 530 867 ст.) између Приморске, Врбаске, Савске, Дунавске, Моравске и Зетске Бан.) велим делом план. обл., с највишим план. на Јз. страни (Трескавица 2088 м, Бјелашница 2062 м, Враница 2107 м); према С и И, план. све ниже, а најниже према Посавини (Мајевица 916 м, Цер 687 м); низије у речним долинама, нарочито у њиховим проширењима и котлинама (Сарајевско, Зеничко, Спречко Поље); веће равнице у Посавини (Мачва, Семберија); припада сливу Саве (Црно М.), која чини с. границу бан.; њене веће притоке: Дрина, Босна (г. и најнижи ток), Колубара и г. ток З. Мораве; клима умерено-конт., а у вишим деловима планинска; стал. Јел., и. од Дрине само прав., а зап. од Дрине кат. и мусл. вере; у с. и си. равничном делу пољопр., а у обл. виших план. на З сточарство; између тих зона мешовито занимање (земљр. и сточарство) са развијеним воћарством; руд. добро развијено: 8 угљенокопа, држ. рудник гвожђа с талионицом и ливницом у Варешу и мањи рудници хрома, мангана, антимона, живе, олова и цинка; 2 држ. солане код Тузле; развијена и инд. дрвета (38% површине под шумом); гл. жел. раскрсница Сарајево, одакле полазе жел. кради за Прим., Поморавље, Посавину и према санској прузи; колски саобр. добар; градови: Сарајево (средиште бан.), Зеница, Тузла, Шабац, Ваљево, Ужице, Чачак.

ДРИЊАЦИ, прав. и мусл. стан. г. Подриња, око Фоче и Горажда; осим сточарством и земљр., много се баве воћарством; на њихов рачун се причају шалвине и подружње приче.

ДРИЊАЧА, л. притока Дрине, називе са Коњуш-Плани., дуга 77 км.

ДРИФТ (нем.), кретање воде на морској лучини под утицајем ветра (→ морске струје). **Д. теорија**, претпоставља да су → ератично ств. пренели дилувијални ледени брегови ношени морским струјама.

ДРИШ Хаас (Driesch, * 1867.), нем. биолог, филозоф, гл. заступник неовитализма; дела: *Филозофија органога*, *Наука о истини* и др.

ДРЊАЊЕ, важан посао у површинској обради земље; потпомаже испуњавање земље, разбија горњи слој земље, квари његову капиларност и тако обезбеђује потребну влагу; често се употребљава да растресе г. слој, омогући боље проветравање и тим потпомогне успешнији развој биљке. **Дрњаца** 1) оруђе за испуњавање земље; састоји се од рама са верг. зупцима, може бити од дрвета и гвожђа; троугласта, четвороугласта и налик на слово S; постоје 2. са регулисаним нагибом зубаца; ливадска д. употребљава се за ливаде, састављена од неколико мањих д. са зупцима разних размера; колугасте д. имају уместо зубаца колуге, којима секу и ситне танак слој земље. 2) дрвена или метална полуца под репом аероплана; служи за ослањање репа при кретању по земљи и за кочење при слетању.

ДРИШ, варошица (1700 ст.) на подножју план. Промине, на Крканој притоци Чикола, у Књинском срезу (Прим. Бан.).

ДРЊЕ, село (1500 ст.) на Драви, близу мађ. границе (Савска Бан.); испирање злата из песка Драве.

ДРОБЊАК 1) Дробњаци, племе у и. Херц. (око 15 000 испод Дурмитора; помињу се 1300.; по предању најстарији стан. племенске обл. били Кричи (Кричкови), а оснивачи плем. пореклом из Босне; у 19. в. раширили се и по површи Језера; етнички потпуно хомогени (сви прав. Срби), добро очували патријархалност; племе дало много исељеника који се растурили по Херц., Босни и Србији; гл. насеље варошица Шавник. 2) ситни влашак (*Allium schoenoprasum*, фам. Liliaceae), домаћа дуговечна биљка, гаји се само као пресав зачини за салате или супе; множи се дељењем бокора.

ДРОБЊАКОВИЋ Боривоје д-р (* 1890.), географ и етнолог, директор Етног. музеја у Београду; написао више геогр. и етнол. расправа; најзнатније: *Јасеница, Смедеревско Подунавље и Јасеница, Комај, Саобр. на Дрини* и др.

ДРОГЕ (фрц.), сирови и сасушени делови биљака и животиња која се употребљавају за справљање лекова. **Дрогерија**, радња за промет дрога и лекова навекљико. **Дрогерист**, трговац дрогама.

ДРОЖДИНА → ствља. **Дрожђена**, ракија добивена дестилацијом из винске ствље (дрождине); садржи много патоке и енантетера; количина и квалитета зависи од каквоће вина, од начина претањања вина, дестилације и муњања дрождине пре дестилације; из непресоване дрождине добива се 10-20%, а из пресоване 5-10% ракије; по чл. 33. Правилника за извршење Зак. о вину, назив д. може носити само дестилат винске → ствље.

ДРОЗДОВИ → косови.

ДРОЗОФИЛА 1) (*Drosophyllum*, фам. Droseraceae), зеласта бубоједна биљка, узана линеална листа који лучи лепљиве сокове за хватање и сваривање ин-

секата; расте на влажном песку у с. Афр., Шп. и Порт. 2) → винака мушца.

ДРОИТВИЧ (Droitwich), варош (5000 ст.) и чувена лековита бања у Енгл.

ДРОЈЗЕН Јохан (Droysen, 1808.-1884.), нем. политичар и историк јелинизма.

ДРОМБУЉА, деџи инструмент, састоји се из 1 тапког челичног пера, повијеног на врху, а утврђеног на др. делу за оквир инструмента; оквир служи да се инструмент држи у левој руци, а на уста се ставља ужи део, у којем се налази челично перо, преко којег иде дах из уста; челично перо ставља се у покрет палцем д. руке.

ДРОМЕДАР → камила.

ДРОНЧИЛОВ Крум д-р (* 1889.), буг. антрополог и антропогеограф; за време свет. рата писао антропол. радове о стан. Ј. Србије и Арбанасима.

ДРОП (енгл.), скок у дубину у којој трци с препонама. **Д.-кик**, у фудболу: кад лопта удари о земљу и отекочи.

ДРОПЕ (droppe), раса ловачких паса сразмерних линија, добивена укрштањем поентера и сетера у Енгл.; дугачких клемпавих ушију и меке дуге длаке, развијене главе, дуга лпа; беле боје с вел. црним, мрким или црвеним пегама.

ДРОПЉА (Otis), крупна птица мочварица сродна ждраловима, кратких крила и вел. снажних ногу;

добро лети и одлично трчи; птица степских крајева; 2 познате врсте: вел. (*O. tarda*) и мала д. (*O. tetrah*); код нас Зак. о лову заштићена за време 16./1.-31./8; лове их обично вребањем на привлак; ловац се сакрије у кола помоћу којих се привлачи на потребно отстојање.

ДРОПС (енгл.), освежавајуће бонбоне с воћ. соком.

ДРОСИНИС Георгис (* 1859.), грч. песник и новелист; написао 10 збирки песама и новеле; *Јелинске приче*.

ДРОСТЕ ХИЛСХОФ Анета (Droste Hülshoff, 1797.-1848.), нем. песникања; писала баладе.

ДРУГИ СВЕТ (онај свет), место куда одлазе и бораве душе мртвих, царство мртвих; веровања о д. с. разноврсна и многобројна; већина примит. народа замишља да душа на д. с. продужава да живи као на Земљи (иде у лов, храни се, па чак и умире и сл.); код Јж. Ст. веровања о д. с. веома сложена, јер се стопила и испредела прехришћ. веровања с претставама из хришћ. и ислама и од др. народа; замишља се да на д. с. доспевају само душе нормално умрлих; душе самоубица, вел. грешника и некрштене деце лутају по Земљи.

ДРУГО ЛИЦЕ, у грам. оно л. ком се говори; означава се заменицом **ти** (у мн. ви) и нарочитим глаголским наставцима (у једн. ш, у мн. те); из части место ти употребљава се **ви**.

ДРУГО ЦАРСТВО, владавина Наполеона III у Фрц. (1850.-1870.).

ДРУГУВИЋИ, јсл. племе: живели у крају зап. од Солуна до Верје на Вистрици; 1 племе сличног имена постојало и међу И. Сл., између Припета и Двине.

ДРУДЕ Оскар (* 1852.), нем. ботаничар; бави се поглавито фитогеогр.

ДРУЕ Жан Батист (Drouet, 1763.-1824.), фрц. револуционар и конвентовац; као командант места у Варени познао Луја XVI и вратио га у Париз.

ДРУЕ Д'ЕРЛО Жан Батист (1765.-1844.), фрц. маршал; учествовао у Наполеоновим ратовима, а проглашено највише на Ватерлоу; касније гувернер у Алжиру.

ДРУЖБА СВ. МОХОРЈА, слов. друштво за нар. просвећивање (поглавито путем књ.); постоји од 1852.; унело у народ више десетина хиљада књ. популарна карактера и клерикална обележја; слов. интелегенција осн. против ње Магицу слов. **ДРУЖИНА** 1) друштво, удружење. 2) непосредна владоцу одана окољна (свита, Gefolge), коју он издржавао; допније се чланови д. одвајали и настањивали на дарованим имањима, и чинили генетичко језгро властеле; оснивала се на »верн«, а значила и припадништво истом staleжу. 3) → бачке дружине **Д. младежи српске**, 1. бачко друштво у Србији, осн. 1847. у беогр. лицеју, упочетку с чисто књиж. програмом, касније ступило у везу са срп. удружењима из Аустр. и прихватило начела демократско-либералног национализма, због чега га срп. влада заборавила (1851.).

ДРУЗ 1) Марко Ливије, нар. трибун у Риму 122. пре Хр.; противник Гаја Граха. 2) Марко Ливије,

нар. трибуни 91. пре Хр., сина претходног; његово убиство означена почетак грађ. рата. 3) **Клаудија Ливије** (? 42. пре Хр.), отац Августове жене Ливије. 4) **Петро Клаудије** (38.-39. пре Хр.), Августов пасторак, брат цара Тиберија; ратовао по Норик, Панонији и Герм. 5) **Цезар**, Тиберијев син, отрован од своје жене Ливије (23. по Хр.), коју на то наговорио њен љубавник Селак.

ДРУЗИ, народ на Либанону и у Хаурану (75 000); много плавих; сточари и земљр.; издају се за шитске мусл.; али уствари припадају неке секте с тајним учењем у којем има и хришћ. елемената (нпр. освештавање јела и вина) и остатака из раније реп. (култ св. места и светитеља).

ДРУИДИ, галски свешт., веома учени и моћни; веровали у сеобу душа; састајали се једном год. у Карнутској Шуми, где приносили боговима људске жртве; владали Галијом до 3. или 2. в. пре Хр., кад галском племству пошло за руком да збаци њихову власт.

ДРУМ (грч.), сухоземни вештачки земљани инж. објекат; састоји се углавном из 2 дела: **доњи** (земљани труп), готово увек од земље, ређе од камена, и **горњи струг** (коловоз), израђен од камена, бетона, асфалта или каковог др. сличног грађев. материјала, веома отпорног на трење; служе за саобр. људи и пренос њихових потреба помоћу сточних и моторних возила између насеља; у Југосл. се развртавају у држ., бан. и оп.; према званичним подацима Мст. грађевина, има 9843 км држ. и 31 215 км бан. д.

ДРУМЕВ Васил (митрополит Климент, 1838.-1901.), буг. књиж.; од 1878. трновски митрополит; дела: **Несрећна породица** (1890., 1. буг. новела), ист. трагедија **Иванко** (најбоља буг. драма пре 1878.).

ДРУМЉИНИ (прски), заобљени брешчани елиптичног облика од растреситог моренског материјала у обл. које биле загледене; уствари подморне морене обрађене радом ледника; чести у Швед. **ДРУМОНДСВИД**, место (3 000 ст.) и пров. у Квибеку, у Канади (С. Амер.).

ДРУО Антоан (Drouot, 1774.-1847.), фрц. ген.; пратио Наполеона у свим ратовима по Евр., а одликовао се на Ватерлоу.

ДРУШТВЕНА ОСТРВА, група вулканских и коралских о. у Тихом Ок. (Танги и др.); тропска ок. клима, веома лепа прир., густо насељена; извозе копру, ванилу, шећ. треску; припадају Фрц.

ДРУШТВО 1) у социол., у ширем смислу, свака трајнија заједница људи који се налазе у некој међусобној вези, спојена њихусобним утицајима, потребама и циљевима, и која се услед тога појављује као нека организована целина; такве заједнице могу бити спонтане (слободне) и то на основи крвног сродства и осн. потреба и нагона (породица, братство и др.) или слободног приступа (конвенције); разна удружења, задруге, црк. итд.; а могу бити и принудне, независне од слободног одређивања (нпр. еснафи итд.); служе за основицу свеког привр., култ., полит. живота; појаве друштвеног живота проучавају многобројне **друштвене науке** (социол., статистика, право, полит. екон., соц. псих., флз. историје, ист., етика итд.); саму суштину д. и његових појава проучава → социологија. 2) у привр. и праву уговорна заједница 2 или више учесника у циљу неког одређеног пословања (трг., акц. командитно итд. д.); ортаци морају учествовати и у користи и штети сразмерно њиховим улозима. Д. за почесне спекулације, нарочита врста друштвеног уговора, којим се заједнички предузима обављање 1 одређеног посла (§§ 46. и 47. Срп. трг. зак.). Д. за спасавање, хумане организације које указују помоћ лицима када се налазе у животной опасности; постоје нарочито у план. земљама, где спасавају настрадале туристе или заведене путнике; у местима око обала, где пружају помоћ дављеницима, и у вел. градовима. Д. за **финансирање**, које даје потребна новчана средства за рад 1 предузећу, осигуравајући себи удео у добити, надзор над предузећем итд.; код нас д. за ф. поједине банке. Д. на акције, трг. д. чији осн. капитал у целости (обична → акц. д.) или делимично (командитна, д. на а.) подељен на једнаке делове (акције, деониче). Д. под заједничким именом, чии се послови воде под фирмом састављеном из имена другара; због таквог састава фирме другари одговарају неограничено (или акцесорно) за све друштвене обавезе. Д. с ограниченим јемством (огр. одговорношћу), трг. д. код којег солидарност чланова ограничена на удео, а не неограничена као код јавног трг. д. Од акц. д., где такође акционар одговоран до висине удела, разликује се по одсуству формалних прописа о оснивању, организацији, одговорности појединих органа који постоје за а. д. Код д. с о. ј. једини неопходни орган је

пословођа. Д. с о. ј. постоје у Нем. (зак. од 1892. измењен 1926.), Аустр. (зак. од 6./3. 1906.) и у неким јел. обл., уколико се још примењује аустр. законодавство. Д. трговачко, које се бави обављањем трг. послова или које на себе узело 1 од трг. друштвених облика (облик акц. д. или д. с ограниченим јемством). Друштвени порез, плаћају сва друштва која јавно полагају рачуне, као и течевна предузећа државе и самоупр. јединица; основица за редовни д. п. је год. добитак према билансу; осн. д. п. износи 10-12% од год. добитка, допуски д. п. 2-12% према рентабилности предузећа; плаћа се 4 пута год. Д. рачун, део трг. рачуница којим се израчунава део добитка или губитка чланова 1 друштва према улозима.

ДРУШТВО ЗА СРП. ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ, на Унив. у Београду од 1910.; осн. га Ј. Скерлић, П. Поповић и А. Велић; чланови му понајвише стручни наставници тих предмета са Унив. и ср. шк.; орган: **Прилози за књиж., језик, ист. и фолклор** (излазе сваке год. од 1921.).

ДРУШТВО НАРОДА, слободно удружење држава ради одржања мира и јачања међунар. сарадње, осн. на париској конференцији мира 1919. Број чланова Д. н. креће се између 50-60. САД не учествују у Д. н., иако су његов члан оснивач; чланство се губи искључењем, отказом, непримањем измене пакта који скупштина Д. н. усвојила. Уређено осн. статутом (пактом) од 26 чланова; средства којима одржава мир јесу по пакту: 1) разоружање (чл. 8.); 2) узајамно јемство независности и неповредивости тер. (чл. 10.); 3) предупређење опасности по мир заједничком акцијом (чл. 11.); 4) решавање спорова мирним путем (чл. 12.-15.); 5) санкција екон. или вој. против државе која наруши мир (чл. 16.); 6) јавност уговора (чл. 18.). Међунар. сарадњу развија на пољу интелектуалном, екон., хуманом, соц.; тај рад био нарочито успешан; Д. н. основало и издржава Стални међунар. суд у Хагу. Д. н. чине 3 органа: Скупштина, у коју улазе равноправно сви чланови, састаје се септ. сваке год. и у ванредне сазиве по потреби, саставља буџет, прима год. извештај о раду, бира чланове Савета итд.; Савет, састављен од 9 чланова, браних на 3 год. (1/3 се бира сваке год.) и сталних чланова чији број 4-6 (вел. државе); састаје се 4 пута год., по потреби и чешће; **Секретаријат** са више стотина чиновника, подељен на одељења, припрема рад савета и скупштине, води прениску, прикупља податке, врши анкете, сазива састанке Д. н., одржава везу међу члановима. Осим тога постоје још сталне комисије за важнија питања (транзит, хиг., мандаги, сузбијање ропства, екон. питања итд.). Д. н. води надзор над Данцигом, б. нем. колонијама којима управљају поједине државе као његови мандатори. За свој разгранати рад Д. н. тропи год. око 25 мил. зл. фр.; тај расход се покрива улозима чланова. Друштвено седиште Женева.

ДРУШТВО СВ. ВИДА, за васпитање слепаца у Загребу, осн. 1893.

ДРУШТВО СВ. ЈЕРОНИМА, шири нар. просвету путем књ., које само издаје; д. у рукама клерикалних кругова у Загребу; осн. га загреб. биск. Хаулик 1867. по угледу на слов. Д. св. Мохорја; издаје сваке год., поред календара, јаз књ. из лепе и научне књиж.; његова се издања доста шире кроз народ, али им у избору дела мерило није високо и стога његове књ. нису много цењене у ум. круговима.

ДРУШТВО СВ. САВЕ, осн. 1886. у Београду да помаже нац. угрођеним у Ј. Србији, Б. и Х., да етички, просветно и културно подигне целокупан наш народ; издаје свој годишњак **Братство** и др. публикације; помаже шк. и црк.; 1887.-1912. имало осн. и продужну шк. за децу и младиће из Ј. Србије; осим тога материјално помаже ученике ср. шк. и студенте; у Београду има 2 палате; приходом од њих помаже баче, проsv. раднике и рад., и издаје популарне књ.

ДРУШТВО СВ. ЂИРИДА И МЕТОДИЈА, осн. 1885. међу Словенима да брани њихове савременике у Истри, Корушкој и Штајерској од ит. и нем. нап. пропаганде; у Истри и Хрвати радили на истом програму; д. веома популарно и дало досад лепе резултате; после 1918. није се могло одржати међу Немцима и Италијанима.

ДРУШТВО СРП. СЛОВЕСНОСТИ у Београду, осн. 1841. по иницијативи Јована Ст. Поповића и Атан. Николића, а са циљем да се брине «о образовању срп. језика и напретку»; по замисли: 1 језичка акад., која би постепено развијала свој рад; 1647. објављена 1. свеска његова научног органа, **Гласника**; а прекидима радило до 1894., када укинута, а место њега осн. Срп. учено д. **ДРУШТВО ЦРВЕНОГ КРСТА** → Црвени крст.

ДРХТАЊЕ (tetor), нехотимични, углавном ритмични, брзи трзаји у извесној групи мишића; код здравог човека при јаком напрезању мишића, на хладноћи, при узбуђењу; као болесна појава код многих и разноврсних болести животног система, грознице, као и у старости. Д. ока → нистагмус.

ДРХТУЉА (*Torpedo marborata*), врста риба ража која живи на морском дну; има нарочите електричне органе и електричним ударом убија или онесвести плен; може да достигне пораст од 30 кг (→ сл.).

ДУАЛ (лат.), двојина.

ДУАЛА, варош (25 000 ст.) и пристаниште у Фрц. Камеруну (Афр.), на обали Гвинејског Зал.

ДУАЛИЗАМ 1) верско или флз. учење које усваја 2 начела (материју и дух, тело и душу, добро и зло). 2) облик држ. управе засадеи у аустр. царевини према аустро-мађ. споразуму (1867.) којим је она подељена на Империјалнију и Трансилванију и добила назив А.-У. Монархија.

ДУАУФ, писац Књ. поука, која се учила у шк. ст. Египта.

ДУБ, р. у Фрц., притока Соне, извире у Швајц.; спојена каналом с Рајном.

ДУБАЧАЦ (*Tenacium chamaedrias* фам. Labiatae), низак жбуц, пријатна мириса, са црвеним, ређе белим, цветовима; расте у сред. области, Ср. Евр. и Аз., на стенама, претежно на кречњаку, у храстовој и боровој шуми.

ДУБИЈО, длето које се употребљава при изради гравира.

ДУБИНСКА ФАУНА, живот. свет који насељава л. обл. мора или дубоких јез. 1) Д. ф. мора и океана насељава мрљаве делове дна и водених маса испод 200 м дубине, где услед одсуства светлости нема биљака; вода увек веома хладна и дно покривено финим муљем; д. обл. мора знатно мање насељена од оне у обалској зони: поред дупљара, бодљокожаца, сунђера и ракова, особито падају у очи рибе и главоношци, од којих многи могу да светле; многи ракови бели и слепи; д. животиње се хране или орг. муљем или су грабљивце; прилагођене на ниску тмпт.; живе под вел. воденим притиском, те кад се нагло изнесу на површину, распрсну се или им унутрашњи органи изиђу напоље; како д. вода по правили непокретна, многе д. животиње имају нежну грађу, или нежне и дуге делове тела. 2) Д. ф. дубоких јез. (нпр. Охридско), где су услови живота слични дубоком мору (ниска тмпт., мрак, вел. притисак, мир, мекани муљ на дну); састоји се од животиња (рачичи, густе, дугеви, рибе) често белих и слепих; светлосних животиња нема; д. ф. језера није тако разноврсна као у морима, али често садржи остатке ранијих, изумрлих фауна (Охридско и Вајкалско Ј.).

ДУБИОЗА (лат.), сумњива потраживања, сумњива дуговања. Дубозици дебитор, сумњиви дужник. Д. потраживања, сумњива п. Дубозо, сумњиво.

ДУБИРОГ, савардак, примит. пастирска зграда купаста облика у јз. шумовитим јсл. крајевима; гради се од облика косо поређаних у круг, при врху не сасвим спојених, где је отвор за дим; преко облика се ставља кровина, бусење, лишће или слама, преко тога опет облике или врљике; врата мала, прозора и димњака нема; негде служи за становање.

ДУБИЦА, варошица (3 600 ст.) на Уни, у срезу костајничком (Савска Бан.), прекопута Бос. Д.; код ње се 1513. хрв. бан. Петар Бериславић прославио победом над Турцима.

ДУБЛЕТ (фрц.) 1) предмет који се налази у 2, а и у више примерака (→ дупликат). 2) → дијамант. **Дубље систем**, пачин фудболске игре, поникао у Енгл.; назван по томе што је навална линија формирана у облаци **W. Дубље-тканине**, имају лице и наличје различито обојена; често и с различитим шарам; вумене д. т. служе за израду пролећних капута.

ДУБЉЕ, село у Мачви, где Срби под Милошем Обреновићем (14.7. 1815.) потукли бос. тур. војску.

ДУБОДОЛИНА, дубока долина између плањ. гребена и страна.

ДУБОЧИЦА, ман. код Плеваља, чија прк. сазидава у 16. в., а иконостас сликан у 17. в.

ДУБОШТИЦА, рудник хрома у Високом срезу, 24 км с. од Вареша (Дринска Бан.), год. капацитет 1 800 т.

ДУБРАВИЦА, село и речно пристаниште на Дунаву за град Пожаревац (Дунавска Бан.).

ДУБРОВНИК, град (18 767 ст.) на ј. делу и. јадр. обале (Зетска Бановина); пуч старина; туристичко место (40 000 посетилаца год.); морска купалишта;

клима веома блага; седиште кат. бискупије, упр. окр. и средњи суд, музеј, библт., Држ. архив, гми., уч. шк., трг. акад. и вој. поморска акад. Подигле га ром. избеглице из блиског ст. Епидраура, које бежале од сл. досељеника; град задуго задржао ром. карактер, мада рано почео прилив Сл. из суседних обл.; од 13. в. у граду узима маха сх. језик, да у 13. в. превлада потпуно; од тог времена у њему се развија књиж. на нар. језику, која већ у 16. в. дала неколико крупних имена; спочетка град признава виз. врх. власт, која, с малим прекидом, трајала до 1205.; 1205.-1358. био под влашћу Млечана, 1358.-1526. Мађара, а од 1526.-1808. Турака; плаћали по 2 000 перпера год. и срп. владарима, да би се могли са својом трг. слободно кретати по срп. земљама. Као и Млечи, Д. био аристократска рпб., која с вел. обазирушошћу чувала своје аутономно уређење; имао Бел. веће, у које улазили сви пунолетни племићи; Веће умомљених или Сенат (45-61 члан) са законодавном влашћу, и Мало веће са 12 чланова, које имало извршну власт; чланови М. већа, наименице, вршили, сваки по 1 мес., кнежевску власт; раније, кнезове добијали из редова млет. племића; Д. се мало бавио спољном политиком и избегавао ратне сукобе, али их у 13.-15. в. ипак имао неколико; од доласка Турака у његово суверенство Д. био полит. потпуно миран; тежнше свог рада имао у привр. и трг. политици: био гл. извозна лука трг. из Босне и Србије, а из њега увозено у Србију много више робе разне врсте него из Котора, иако Котор био под срп. влашћу; Дубровчани држали све главније срп. тргове и добијали гл. послове у срп. рудницима. Његов трг. значај почео опадати под тур. влашћу и после открића Амер. Од 14.-17. в. Д. се изванредно развио; био најкултурнији град на целом подручју Срба и Хрвата; у њему процвала градитељска ум., која дала неколико дела апсолутне вредности; развила се наука: никала књ., истина по туђим образцима, али и с италијанским ориг. талентима; нарочита се пажња од 17. в. посвећује неговању језика и ист. (Мавро Орбини); математичар Руђер Бошковић стекао свет. глас. Декларацији Д. знатно допринео страховити земљотрес од 1667.; жртве у људству и у матер. добрима биле огромне и нису се дале надокнадити. Све до средине 15. в. Дубровчани су ширили своје поседе куповином или др. начином и створили 1 врсту мале државе; после тур. власти и овог потреса једва успевају да држе оно што су већ имали. Наполеонови успеси довели у питање и судбину ове мале рпб. 1797. уништена Млечачка Рпб., а 1805. Наполеон добио Далм.; да би могао продрети и у Боку, коју освојили Црногорци и Руси. Наполеон израдио да Дубровчани пропусте његову вој. кроз њихов град; кад је фрц. вој. ушла у Д., више га није хтела напустити; штанице 31./1. 1808. Французи потпуно укинули Дубровачку Рпб.; покушај од 1814. да се рпб. обнови није успео. После слома Наполеонова Д. добила Аустр.; 1814.-1918. Д. остао под аустр. влашћу клоуно, финансијски испрпен и духовно знатно потиштен, 13./11. 1918. ушла у Д. срп. војска. У 19. в. почела у Д. извесна књиж. обнова; покретани алманаси и часописи **Дубровник**, **Словинац**, **Срб**; јавило се неколико знатних имена у њему (В. Богинић, М. Пуцлић, М. Ван, М. Рештар, В. Буковац, Лујо и Иво Војновић и др.), али ст. значаја град није могао да достигне. Као најлепши град наше обале данас привлачи много путника, али добија монденски карактер, који не одговара његовој традицији. **Дубровачки архив**, најбогатији и најсренији архив у Југосл.; палаци се у Кнежеву двору. За ист. целог Балк., а нарочито јсл., садржи драгоцену, прворазредну грађу. Најстарије повеље у њему потичу из 11. в., а по-

таријалне књ. од 1278.; нарочито богата грађа за култ. и привр. ист.; писана готово искључиво лат. и ит. Објављивање грађе почело 1840. Д. бискупија води порекло од негдашње епидијурске бискуп.; постоји од 7. в. Д. говор посебан тип херц. говора с неким архаичнијим особинама и остацима чакавског: х се изговара: тј и дј место н и ђ испред ст. њ (тијрати, дјеча); н и ђ као мекo ч и п; ј место љ; м на крају као и; чк > шк (машка); а > а; ст. падеж. наставци; у 2. и 3. п. ј. заменица и придева - ега, ему (тега, тему); и нагласак није увек херцеговачки. Д. доминикански манастир, осн. у 1. половини 13. в., 1 од најзначајнијих ум. споменика у нашој земљи; зидање прк. почело 1303., касније преправљани и она и звоник (почет 1421.); најлепши архт. део клауустар, грађен у готском стилу (1479.-1482.); у мањ. много слика од наших и страних ум. (Тизијана, Паме и др.) и вел. број разних и лепих ум. предмета. Д. књижевност, настала у 15. в., стварана под јаким утицајем ит. и лат. (вел. број дела претставља преводне и имитацијне), али сл. језик и сл. осећање, дубровачко родољубље и неколико вел. личности (Марин Држић, Иво Гундулић, Руђер Бошковић) одредили д. к. посебну улогу у јсл. дух. животу и важно место у евр. култ. ист.; њени писци, већином васпитани у Ит., знали лат. и ит., писали и стипци славу на овим јез., али свој сл. језик никад нису заборављали; најбољи међу њима писали само на сл. језику; д. к. била намењена друштв. животу, салону и улици, јер се властела и одлични грађани састајали у салонима на књиж. разговоре и читање дела, чiji значај често прелазило уске д. границе; у забавама пукла, на карневалима и поз. претставама, к. играла важну улогу; карневалске песме и покладне игре, мада често грубе и ласцивне, имале много финог духа и књиж. вредности; ит. песничка дела читана у оригиналу, каткад преводена с рукописа, пре него што у Евр., а каткад локализована на д. земљиште; мада најбољи трговци на свету, Дубровчани нису трговали с књ., стога нису ни отварали штампарије; властели штампа није била потребна, а пук није знао за њен вредност; д. писци писали својим локалним наречјем, штокавским јеваским с многобројним примесима чакавског; у 17. в. икавизми претстављају само књиж. манир; код појединих писаца има ит. израза и обрта, којима давали јачу локалну боју делу. Први песници Шишко Менчетић (1457.-1527.) и Ђоре Држић (1461.-1501.); њихова љубавна лирика, створена по калупу ит. петраркиста, постала шк. за лирску дикцију. У 16. в. јављају се песничке шк.: трубадурска, у традицији Менчетића и Држића, и млађа, с Динком Рањиним и Доминком Златарићем, који покушавају да изиђу из калупа стила и мотива; поред љубавне неговала се дидактична, сатирична и карневалска поезија; Мавро Ветранић показао у овим врстама невероватну снагу маште и оштрину сатире; игром фантазије потсећа на Овидија, а моралним алегоријама на Дантеа; у карневал. поезији највише успеха имао Андрија Чубрановић, чија Јеђупка оригиналношћу идеје, љупкошћу и духом остала ненадмашена; Никола Наљешковић био плоднији; гл. прта његових маскерата фриволност; у побожној поезији огледали се скоро сви д. писци; религија им давала идеје, Св. писмо мотиве; преводили радо Давидове псалме, нарочито 7 покајничких; епска поезија у 16. в. нема вел. дела: Антун Сасин у спеву Разбоји од Турака опевао савр. аустр.-тур. бојеве, а М. Ветранић у *Пегрегину* дао мутну алегорију; у драми и трагедији има више прерада и превода с ит. и грч.; највише оригиналности и вредности има у пасторалама и комедијама Марина Држића († 1567.), чија пасторала Плакир потсећа мешавином фантастичног и реалистичног на Шекспирове *Сан летње ноћи*; комедије писао креспком прозом, с пуно локалних елемената; узимао мотиве из Плаута и Бокача (*Скуп, Шјерин, Манде*), али их ум. снажно разрађивао; у најбољим комедијама (*Дундо Мароје, Новела од Станца*) сликао д. типове и друшт. средину; 17. в. претставља врхунац д. к. и њен класични период; љубавна поезија има неколико одличних песника: Ивана Бунића (1594.-1658.), Владислава Менчетића, Стијена Ђорђића; у побожној лирици, као у 16. в., огледали се сви бољи песници; у шаљивој Стијепу Ђорђић и Владислав Менчетић створили 2 ремек-дела; први *Дервина*, оригиналну и духовиту пародију Јеђупке, други *Радољко*, комичну спеву о сепљачком браку; у епској поезији налазе се највећа дела у д. к.; ту на 1. месту био Иван Гундулић (1589.-1638.), «краљ илирске песме», савестан чиновник риб., веома плодан писац; у поеми *Сузе сина разметнога* дао псих. греха и кајања; у вел. спеву *Осману*, који у исто време израз савр. књиж. укуса, дао савр. слику Евр. и гл. идеје тур. и хришћ. политике, а у пасторали *Дубравци* дао апотеозу

Дубровника, његове славе и слободе; лирничар Иван Бунић, под утицајем Гундулића, написао *Магдальну покорницу* (уз то има 2 већа превода); страпан земљотрес из 1667. инспирисао неколико песника; ратови с Турцима и романтичне новеле дали грађу епским песницима; драма била веома разноврсна; писале побожне драме и трагедије, пасторале, романтичне, митол. и нац. драме; најбоље Гундулићеве; далеко плоднији Јустије Палмотић (1606.-1653.); његове многобројне драме нису биле оригиналне, али он у њих уносио фолклор и нар. иет.; најбоља Павлимир, драмска легенда о постанку Дубровника; осим њих двојице писали драме: Петар Канавеловић, Јакета Палмотић, Паскоје Примовић, Иван Гучетић млађи, Вићентије Пуцић; проза није била богата: написано десетак побожних дела и биографија и 2 комедије (Андро Штиткеца, Јерко Шкрипало). У 18. в. почело опадање д. к.; сви родови и даље неговани, али без раније снаге; јавио се само 1 вел. писац Игњат Ђорђић (1675.-1737.), који писао љубавне и вел. песме, шаљиве и романтичне спеве и све с подједнаким успехом; осим њега песме писали и многи други: Иван Гундулић млађи, Ђуро Матијашевић, Иван Бунић млађи, Петар Бошковић, Вићентије Петровић, Јосип Бетондић, Франатица Соркочевић, Лука Бунић, Баро Ветерић, Фрањо Гелдић и Аница Бошковић, сестра Руђера Бошковића; драма имала неколико писаца; најплоднији Антун Глазевић, који писао у мавру Јунија Палмотића, али с мање укуса и снаге; други преводили: Петар Бошковић превео Корнејевог Сиде, а Соркочевић 2 дела од Метастазиа; далеко значајнији преводи Молијера: неколико писаца превело око 20 његових комедија и локализовало на д. земљиште; у 18. в. проучавана прошлост Дубровника, осниване књиж. академије (Сложних, Дагубијех, Од штурака, Сл. језика). Почетком 19. в. д. к. се угасила, управо спојила с јсл.; неколико писаца и прирођених странаца (Марко Бруеровић) ипак покушали да одрже традицију. Д. живописац, а. д. осн. 1909.; има 13 бродова с 29 600 т, који плове на линијама Груж-Трст, Груж-Вари; капитал преко 10 мил. д. Д. учено друштво св. Влахо, за проучавање Дубровника и његове прошлости, осн. 30./11. 1923.; издало досад само 1 свеску свог *Гласника*. Д. филхармонија, осн. 1924. и постигла лепе резултате приређујући у Дубровнику симфоничке концерте. Д. *фрањевачки манастир*, осн. средином 13. в., грађен од 1317., касније често преправљан; у првобитном облику очуван изванредно леп клауустар, који је радио (око 1360.) у романском стилу, каменар Миха из Бара; у ман. се чува већи број ум. дела, библиот. са 15 000 књ. и многим рукописима и гроб Гундулићев.

ДУБРОВЧАНИ, назив неколико ум. из доба ренесансе и барока, пореклом из Дубровника: 1) *Випко*, архт., градио, у 2. половини 15. в., ресансансе црк. по Мађ. 2) *Никола* → *Божидаревић* Н. 3) *Павле*, вајар и медаљер, ученик Донателов, од кога очуване 2 медаље; живео у Ит. у 15. в. 4) *Срећко*, сликар минијатура на двору мађ. краља Матије Корвина, живео крајем 15. в. и почетком 16. в. 5) *Филип*, архт., вајар и сликар, на почетку 18. в. у Ит. (Сиена и Рим).

ДУВАБ (тур.), марама, често првена, којом се преко лица покрива невеста за време свадбе. Обичај веома раширен код балк. народа; у Србији се д. звала изобичајена марама, ношена по смяљеву.

ДУВАЉКА 1) особито ловачко и ратно оружје, рапрострањено углавном у Индонезији, Ср. и Ј. Амер.; цев од дрвета кроз коју се дувањем избацују мале, отровом премазане, стреле. 2) радна машина за стварање вештачког ветра; има их клипних, обртних и с крилицама (капсел-геблесе); у металург. се употребљавају најчешће за произвођење вештачке промаје (за ковачке ватре, у високом пе-

ћима, куполним пећима итд.); обртне д. уствари вентилатори који потискују ваздух.

ДУВАП (*Nicotiana*), зељаста биљка чије се лишће бере, суши, сече и употребљава за пушење (→ никотин); пушење д. дошло из Амер. у Евр. у 16. в. и раширило се по целом свету; у Амер. било у употреби у култу и лекарству (првобитно и у Евр. у лекарству), али у Кини у 6. в. пре Хр. и у Евр. још у рим. доба било у обичају пушење неких миришљавих биљака. Првобитно се д. жвакао и пушио на лулу; у 16. в. ушло у обичај пушење цигара и цигарета. Данас д. успева готово у целом свету: боље у земљама с топлијом, лошије у земљама с хладнијом климом; највише се цени д. са Кубе и Јамајке. У Евр. познати д.: грч., буг. и јсл. Према прир. условима могао би да успева по целој Југосл., али се не гаји свуда; највише се сеје у Повардарју, а најбоље врсте даје околина Струмице, Витоља, Прилепа, Ђевђелије, Велеса, Скопља; нешто слабије: Мостарско, Требињско, Љубушко, Алексиначко Поље и околина Бајине Ваште; најлошије: Панонска Низија. Свет. производња д. креће се око 2,4 мил. т год., од чега на Евр. отпада тек 1/7, саме САД и Брит. Индија производе д. свака 3 пута толико колико сва Евр. заједно; у Евр. гл. произвођачи: Грч. (60 000), Ит. (35 000-45 000), Фрц. (28 000), Нем. (20 000), Рум. (20 000), Буг. (25 000), Уг. (25 000-30 000 т). У Југосл. зак. даје држави искључиво право да производи, прерађује и продаје д. Управа монопола (седиште у Београду) располаже с 8 фабр. за прераду д.: у Црвеном Крсту код Ниша, Сарајеву, Љубљани, Мостару, Травнику, Вањој Луци, Загребу и Сењу. Фабрике у Мостару, Травнику и Вањој Луци производе све врсте д. осим цигара, а фабр. у Загребу и Сењу производе само цигарете. Фабр. д. у Југосл. подмирује потпуно потребе стан. и прерађују још знатне количине намењене извозу; Југосл. производња 12 000-15 000 т; домаћа потреба 10 000 т. Год. производња и извоз д. из Југосл. били:

Год.	Берба у т:	Извоз тона:	За 1000.— д.
1930.	14 242	1 206	62 639
1931.	13 326	2 943	123 968
1932.	18 920	5 815	237 458
1933.	8 750	4 616	143 156
1934.	6 049	753	25 368

Гл. купци: ЧСР, Пољ. и Нем. Дувански екстракт, густа, мрка течност јаког мираса на д., добива се прерадом отпадака д.; садржи опасан алкалоид никотин око 3% и убраја се у најбоља средства против разних инсеката које убија додиром, трује и удаљује својим мирисом; употребљава се у раствору у салунавој води, у јачини 2-6‰, нарочито против листних вашју (2-3‰) и неких гусеница.

ДУВАЊСКО ПОЉЕ, вел. карсно поље, јл. од Ливањског, дуго 18, широко до 8 км, површина око 120 км²; гл. место → Томиславград; било насељено још у претст. и рим. доба; у ср. в. образовало Д. Жупу у Хрв., од које отргнуто 1325. и присаједињено Босни.

ДУВАЧКИ ИНСТРУМЕНТИ, дрвени и месингани и. код којих ваздушни стубови у чинкастој или цилиндричној цеви; вазд. стубови стављају се у покрет дувањем у цев преко округле шупљине пробушене у цеви (флаута) или кроз писк с 1 трском (кларинет, басет-хорн, бас кларинет, саксофон) или с 2 трске (обоа, енгл. рог, фагот, контрафагот, хексефон), а кроз чашу код лимених и.

ДУВНА 1) (од лат.: *domina* = госпођа), калуђерица. 2) омориков прелац (*Lumantia monacha*), лептир, сродан губару, чије гусенице опасне штеточине четинарских шума, смрчевих особито, ређе и воњка (нападају јабуку и шљиве); одрасли лептир има бела крила са црним шарима. Против гусеница прскати или запрашивати арсеновим средствима; и сама прир. се брине да ограничи број ових штеточина; појављују се разни паразити, који нападају јаја и гусенице, а највише страдају од болести полиједрије, која се појављује после неколико год. јачег напада.

ДУВНО, најстарији град старе Херц., потиче од илбарског града Делминијума, задржавши чак и његово име (Дљмно, Думно, Д.); припадао раније хрв. држави; није ничим утврђено да се ту, на Дувањском Пољу, крунисао краљ Томислав; у почетку 14. в. град припао Босни, а после Херц.; по неком жупану добио име Жупањца, а од 1925. зове се → Томиславград.

ДУГ, обавеза дужника према повериоцу, који не

може тражити његов повратак пре уговореног рока; ако о року неће да га прими, дужник може да га ослободи депоновањем дужике ствари у суду места у којем живи; гаси се ако му је истекао рок или ако му је депонована сума равна (→ зајам, обавеза).

Д. државни. Као и појединци, и државе се служе кредитом било за какве вел. инвестиционе сврхе (градња жел., канала, путева, јавних грађевина, наоружање итд.), било ради изравнавања буџетских недостатака (дефицита): најзад, за финансирање ратова, обнову нар. привреде, извођење јавних радова у циљу сузбијања незапослености и кризе итд. Д. д. се деле на домаће и иностране (према томе где закључени); **фундиране** (на основу залагања каквих спец. објеката или прихода) и **нефундиране** (на бази општег д. буџета); **привремене** (тегење) и **консолидоване** (сређене, с планом отплате); с каматом и **бескаматне**; **добровољне** и **принудне**. Одуживање д. врши се уношењем у буџет потребних сума за камату и отплату («сервис» д. д.). **Д. државни Краљ. Југосл.** обухватају 4 групе: 1) **предратне д.** (закључене до 1914.) Србије, Ц. Горе, Хрв. и Слав., Б. и Х., Далм., Слов., Штајерске и Корупске; 2) **ратне д.** (новчани и матер. кредити које за време рата добила Србија, а одмах по свршетку рата Југосл., од Фрц., Енгл. и САД за време свог формирања и прве привр. обнове); 3) **д. на основу уговора о миру** (преузимање сразмерног дела д. б. А.-У., Тур. и Буг.) и 4) **послератни д.** Југосл. С обзира на промене у валутама и на разне међунар. тешкоће, сређивање свих ових д. био тежак проблем, а још тежи фин. терет службе (отплате и камате) тих зајмова; тек у последњих 5 год. успело да се тачно утврде поједини д. и постигнути споразуми с портрима обезбедница наших иностраних зајмова да се купони тих обезбедница за време од 14./10. 1932. до 14./10. 1935. плате само са 10% у готову у девицама, док ће за остатак добити нарочите «фундинг» обезбеднице с 5% камате, плативе у дужем року (10-25 год.); тим постигнута буџетска олакшица за ове 3 г. од укупно 1 261 мил. фрц. фр. Укупан износ свих наших д. д. тешко утврдити услед променљивости валутних курсева; приближно се може проценити на преко 30 милијарди данашњих д. (овде нису урачунати д. и привремене подужике државе код Нар. банке, Држ. хипотекарне, Пошт. штедионице, ни бонови Гл. држ. благодјинице издати за исплату разних држ. набавка и радова). **Д. летени**, обично привремена задуживања код новчаних установа која се имају исплатити у најкраћем року, нормално у току буџетске год.; знак су лоше фин. администрације (→ д. државни). **Д. женини**, уколико су учињени пре брака или с одобрењем мужа за време брака, могу се за време трајања брака исплаћивати из целокупног жениног, па и мизаног имања. Ако су учињени без одобрења мужа, они се могу обарати и не могу се извршити за време брака, али важе према жени и могу се извршавати после престанка брака; зак. долушта чак да се и за њих, ради ранга, може стећи обезбеђење на женином имању и за време трајања брака, али тако да се они могу реализовати тек по престанку брака. **Д. застарели** није престао да постоји већ се из грађ. облигације застарелошћу претворио у натуралну обавезу, тј. у ону која се судским путем не може наплатити. **Д. мужевљеви** не могу се наплатити из мизаног добара, уколико су она непотрошена. Како се потрошна мизаног добра сливају у мужевљево имање, то се овде срећу мужевљеви повериоци и жена. Жена је јача, са својом зак. хипотеком за обезбеду мизаног, од предбрачних мужевљевих поверилаца; што се пак тиче оних послебрачних, она је јача једино према хипограферним, док се према заложним послебрачним мужевљевим повериоцима мора уписати женина хипотека и њихов однос одлучује се по заложном рангу. **Д. стечајне** масе, тражбине постале у току стечајног поступка и које се наплатују из стечајне масе пре свих осталих д. стечајног дужника (§ 45. Стеч. зак.).

ДУГА 1) кланац који води из Никшићког у Гатачко Поље (Зетска Бан.) између пл. Голије на И и Његоша и Сомине на З, позната (у нар. песмама: Д. крвава) по многим заседима и бојевима Херцеговаца и Црногораца са Турцима у њој. 2) појава светлих лучкова боје спектра, који се виде на супр. страни од Сунца, када тамо пада крша, а Сунце греје; изазива је преламање Сунчевих зракова на течним капљицама; види се кад је Сунце ниско над хоризонтом до 32°. 3) дужина, дашчица која се прави цепањем дрвета у радијалном смеру; служи за производњу дрвених судова (бурад, капе, бадњеви, каблови, чаброви, шкафови, путуње итд.); за производњу д. употребљују се разне врсте дрве-

та; код нас највише храстовина, буквина и чамовина. Некад се д. много производила у нашим крајевима и била важан предмет извозне трг. Храстова д. се данас цепа само из комада неспособних за др. употребу, а код буквине и чамовине производи се д. машинским путем.

ДУГАН Фрањо (*1874.), композитор, проф. Муз. акад. у Загребу, најбољи јсл. оргуљаш, уредник муз. прилога часописа Св. Цецилије; композиције му за оргуљу, оркестар, хорове у строгом стилу и ст. облицима.

ДУГА ПЕСА, село (1 250 ст.) код Карловца (Савска Бан.); фабр. за предње и ткање памука и болница.

ДУГИ ОТОК, Вели О., дугачко о. (125 км²) на п. страни Јадр. М. (Прим. Бан.); с. део му много плоднији (виногради и маслињаци); гл. место варошица Сали.

ДУГИ ПАРЛАМЕНТ, енгл. п. који савио Чарлс I 1640.; осудио краља на смрт и прогласио риб.; растурио га на силу Кромвел 1653.

ДУГИ РАТ, село код Омшана, у Далм. (Прим. Бан.); фабр. вештачког ђубрета, карбида и цијанида.

ДУГЛАСОВКА → чуге.

ДУГО СЕЛО, село (1 700 ст.) и среско место и. од Загреба (Савска Бан.); фабр. алкохола и 2 парне стругаре; у селу Вожјаковини држ. добро од 1 243 јутара земље, где се уз гајење биљака негује и стока добрих раса (коњи, говеда и свиње).

ДУГОГЛАВОСТ → лубања.

ДУГОНГ (Digong), род морских крава, чији представници насељавају Инд. Ок. и мора око Аустрал.; лове га интензивно.

ДУД (Morus, фам. Moraceae), листопадно дрво пореклом из Кине (бели д., M. alba) и Перс. (прни д., M. nigra), срстаста листа и кратка цвета у облику ресе; плод, сложен из више посебних сочних плодића, осталих од цветног омотача, добар за јело и печење ракије; лист служи за бојење и за хранење свилене бубе, нарочито од белог.

ДУДАШ Ђула (1861.-1911.), мађ. историчар; много се бавио прошлосту Бачке и срп. народа у њој.

ДУДИЦА, врх (2 050 м) на јсл.-грч. граници, на пл. Кожуфу.

ДУДЛЕБИ, мање јжсл. племе које се било населило око доње Муре, у близини Рагоне. Мисли се да су са чешким Д. и рус. Дуљебима огранак некада вел. ст. племена Дуљба; трагова Д. у имену места има и у Ст. Србији, Босни и Далм.

ДУДУК (тур.), дрвени дувачки инструмент, дуг 20-60 см, који се прави од шљивовог или шимшировог дрвета, а састоји се из 2 дела: д. дужке дрвене цеви на којој, са предње стране, избушене рупе, и данцета; између данцета и обода инструмента мала рупа, лисак, а испод њега прорез: прозор.

ДУЕ (Douai) варош (40 000 ст.) на С Фриц., важан јел. чвор; инд. гвожђа, у околини се вади угљ; висока пољопр. шк.

ДУЕЛ (лат.), → двобој.

ДУЕБА (шп.), пратилица, дружбеница младе девојке.

ДУЕТ (ит.), композиција за 2 гласа уз пратњу инструмента; јавља се и као саст. део опере и др. већих муз. облика; може бити и инструментална са или без пратње др. инструмента.

ДУЕЧЕНТО (ит.: 200), ит. ум. 13. в.; настала под утицајем виз. ум. и готике; неке њене особине наговештавају препород извршен у ум. 14. в.

ДУЖ, део прве ограничене 2 тачкама.

ДУЖД (ит.: doge), поглавар Млетачке Риб. у ср. и н. в., до заузимања Вен. од стране Наполеона. Дуждева палата у Вен., кроз више векова резиденција дужда. Садашња зграда, која се посетиоцима по-

ДУЖИ, ман. Успенија богородичина у близини Требиња; подигли га почетком 18. в. избегли калуђери манрополита и остало ту до 1767.; ман. страдао у честим устанцима: ту било 1 време збиралиште присталица војводе Луке Вукаловића. Данашња црк. проста, без икаквих украса, подигнута 1855.; калуђери из Д. служили православнима у Дубровнику, где до 1810. није било прав. црк.

ДУЖИНА, одређена је мерним бројем који казује колико је пута јединична д. (мм, см, м итд.) садржана у даној дужи.

ДУЖИЦА → око.

ДУЖНИК, лице које се према другом обавезало на чињење или нечињење печега; ако не испуни обавезу о року, излаже се мерама принудног извршења обавезе; судски поступак браји и строжији према меничком д. него према д. који има обичну грађ. обавезу (→ солидарни д.). Д. главни, лице за чији дуг постоји јемство; дуг се мора покушати наплатити прво од њега, па се тек онда може тражити од јемца. Дужнички притвор, пореклом из рим. права, по којем поверилац водио дужника, који не исплати дуг, својој кући да ради за његов рачун, слично робу; право с. в. давало овлашћене повериоцу да тражи притварање дужника, с тим да он сноси трошак; то средство постоји и у срп. грађ. суд. поступку, иако ублажено, али се не примењује од стране судова, јер се сматра за противно уставном начелу о личној слободи грађана.

ДУЖЊАК, камен или опека који својом дужином лежи у продужном правцу зида или паралелно са лицем зида.

ДУЗЕ Елеопора (1859.-1924.), ит. глумица из породице у којој 25 чланова припадало поз.; у 4. год. играла први пут; брзо постала славна; генијална по таленту, култури и многоостраности своје ум., имала непресушан темперамент, дубоко осећање и моћ потпуног уживљавања у своје улоге.

ДУЗИНА (ит.-фрц.), дванаест јединица (туце).

ДУЗТАБАН (тур.) равач табан, узрочи: дуготрајна стајања (келнери, трговци), нагло отежавање тела (гојење) или општа слабост код неких болести; кости углавном непромењене, свод стопала мало спуштен услед понуштања веза између костију; знаци: болови при дужем ходу у стопалу или при првим корацима изјутра, при већим напорима болови у лису, колени и куку; у лежећем положају бол погуста; лечење: масажа, купање и улошци.

ДУИЗБУРГ, град (411 000 ст.) и речно пристаниште у Нем., на ушћу Руре у Рајну; извози угљ, коке, челик и разне металне израђевине; а увози животне намирнице, гвожђе, нафту и дрво; инд. метала, смаљнране и бакарне робе; топониме гвожђа, ткачнице, бродоградња; више библиј. и музеја.

ДУИЛИЈЕ НЕНОС, рим. конзул 216. пре Хр.; саградио на рим. бродовима покретне мостове и побedio Картагинане у 1. дунском рату код Миље на Сицилији; Римљани му подигли на форуму споменик окићен кљуновима бродова.

ДУКА 1) династија виз. царева, владала 1059.-1078.; у њено доба Турци продри у М. Аз., а Нормани отели од Виз. Бари и учврстили се у ј. Ит. 2) Борбе (1678.-1684.), господар Молдавске, тур. васални кнез. 3) Јован, виз. историчар, еродник царске куће Д., написао ист., која обухвата време од 1341.-1462.; последње периоде обрађивао као савр. и има пуно драгоцених података; има доста вести о судбини Јсл., нарочито Срба, за које имао и извесних симпатија. 4) Јон (1879.-1933.), рум. политичар и државник; вођ рум. либералне странке; мин. и претседник владе; пао као жртва атентата.

ДУКАЊИН, пространа обл. у сев. Арб., ј. од Дрима; у њој 4 племена: Д. у ужем смислу, Кабаши, Теачи и Малзи; обухватала знатно ширу тер.

ДУКАТ (срлат.), најпре зделаст сребрњак из 1140., затим млетачки матапан из 1202., а од 1562. млетачки талири од 32,8 г (према њима и дубровачки талири); назив доцније прешао на златнике према лат. напису на млет. цекинима. Данас код нас д. или рушпа, најчистији златни новац (знак #); тежи 3,499 г, финоћа 986 1/9%; 1931. ковани д. и код нас са ликом краља Александра Уједињитеља; нису у оптицају, већ више служе за накит.

ДУКАТ Владоје (*1861.), научник, наставник и директор гин.; писао доста чланака и студија, али му најстремније ствари из кајкавске књиж.; много популарисао међу Хрватима енгл. књиж.

ДУК-ДУК, м. тајно удружење на Бисмаркову Архипелагу; пред остале чланове племена излазе под маскама, које се сматрају оваплоћеним духовима, и изводе игре.

ДУКИЋ Анте (1854.-1894.), политичар, адв.; био

казује као музеј, подигнута у 15. и 16. в. под утицајем готског стила и И; прејуна слика од Тицијана, Тинторета, Веронеза и др.

истински нар. борац и његов претставник у истарском сабору; 1 време уређивао Нашу слугу.

ДУКЉА 1) ст. град у ст. в. (Доклеа), гл. град илирског племена Доклеата; пропао у 6. в., а његово стап. екзонило се делимично у Прим., где доприносило развоју и града Бара; његове рушевине се очувале и од 2. половине 19. в. претстављају предмет научних истраживања. 2) област племена Доклеата (Доклетија), име се одржало и код Срба, који су све до 13. в. звали Д. обл. ст. Зете. Дукљанско-барска надбискупија (архиепископија), постојала у 6. в. еп. у Д.; кад ова порушена, еп. седиште обновљено у Бару; по жељи краља Водина 1089. подигнута на надбискуп.; то узвишавање, због јурисдикције на подручју срп. земаља, довело наскоро до дуге и тешке борбе с дубровачком надбискупијом; питање коначно решено 1254. за владе краља Уроша I; папска курија 2 год. пре тога, из полит. разлога, већ била донела одлуку у корист Бара. Од 16. в., ако не и раније, барски надбискуп. по дозволи папине, носе назив *primas Serbiae*.

ДУКЉАН, у многим сх. нар. причама демонско биће, које се изједначаје са ђаволом, уствари цар Диоклецијан који ушао у нашу нар. митол. као и цар Трајан.

ДУКЉАНИН поп. један мало познат свешт. из Бара; крајем 12. в. саставно на лат. језику хроничку, која обухвата ист. Сл.-Гота од њихова долазак на Балк. до средине 12. в.; првенствено се бави излагањем прошлости Зете; у старијим партијама хроника има пуно легендарног, примљеног из предања и туђих списа, и пуно очевидног брзања; др. партије, нарочито оне о прошлости Зете 12. в., више веродостојне; спис о св. Владимиру Зетском има карактер дрк. легенде; нарочито важан за проучавање наше ист. геогр.

ДУКНОВИЋ Иван (око 1440.-после 1509.), вајар, родом из Трогера, више познат под именом Ђовани Далмата; скоро цео век провео у Италији и припада ит. ум.; гл. део његових радова у Риму, по разним врст.; био 1 од најугледнијих вајара свог времена; гл. дела: надгробни споменик кардинала Роверели, рељеф Матије Корвина и његове жене Беатриче.

ДУЛЕК (тур.) → бундева.

ДУЛЕНСКА РЕКА, л. саставница Моравине притоке Лугомира; извире са Гледићких Пл.; дуга 37 км.

ДУЛИБА, карсна висораван у Јадр. прим., и. од Нисог (Савска Бан.); највећи вис Чубрин Врх (146 м).

DULCE ET DOLORUM EST PRO PATRIA MORI (лат.), слатко и часно је умрети за отаџбину (Хорације).

ДУЛЧИНЕЈА де Тобозо, личност из романа Дон Кихот, идеал жене и љубави; уопште: обожававана жена.

ДУМА (рус.) 1) нар. скупштина; градско веће. 2) думка, мрус. нар. лир.-епска песма; пева се уз пратњу бандуре или кобзе.

ДУМВИРИ (лат.), чиновници у ст. Риму; **сибирски д.** чували Сибилине књ.; **капитални д.** судије; **d. naves** имали за задатак изграђивање флоте и њено снабдевање људством.

ДУМ-ДУМ ЗРНО, код којег челична кошуљица на предњем врху унакрсно просечена; кад удари у човека направи вел. и веома опасну рану: 1. пут израђена у енгл. кавтоману Дум-Дум у Индији; Аустријанци у последњем рату од обичних зрна правили оваква; забрањена ратним правом.

ДУМЕНЦИЈА (тур.), крмар, кормилар.

ДУМЕР Пол (Doumer, 1857.-1930.), фрц. државник; истакао се као колонијални организатор; убијен као претседник рпб.

ДУМЕРГ Гастон (Doumergue, 1863.-1928.), фрц. политичар и државник; 1 од вођа фрц. радикалне странке; до 1924. у више махова мин. и тад заменио Мирана као претседника рпб.

ДУМ-ПАЛМА, египатска палма (*Nurhaene thebaica*, фам. Palmae), око 15 м висока, разграната стабла; плодови се могу употребити за јело; из семена се добива биљна слонова кост; расте у Ег. и Ар., где је стап. сади ради стабилизације пустињског теска, чим се земљиште оспособљава за земљр.

ДУН Олав (* 1878.), норв. приповедач, најбоља претставник модерне књиж. на нар. језику; већи број романа и приповедака у којима описује псах. људи свог краја и њихове прилике; најпознатије дело циклус романа под заједничким именом *Јунилинг*.

ДУНАВ, река у Евр., извире у Шварцвалду (јз.

Нем.), улива се у Црно М. са 3 рукавца и делтом; по дужини (2860 км, а од тога 591 км у Југосл.) 2. р. у Евр.; протиче кроз Нем., Аустр., Мађ., Југосл. и Рум., а додирује и границе ЧСР и Буг., због чега се ове називају дунавским државама; плован на вел. дужини (до Регензбурга, 2450 км за веће лађе, а до Улма за мање); регулисан на 2 места: у Вердапу, због брзака, и при ушћу (рукавац Сулина); по версајском и сенжерменском уговору о миру пловидба на Д. слободна; до Галла је регулишне Евр. дун. комисија, а од Галла до Улма Интернац. дун. комисија. **Д. басен** обухвата обл. Ј. Нем., ЧСР, Аустр., Мађ., Југосл., Рум. и Буг.; свима тим земаљама Дунав је прир. пловни пут ка мору; да би сви имали подједнаку слободу пловидбе, париск. уговор од 1856. прогласио Д. међунар. реком (→ Д. међунар. комисија, д. статут); међунар. режим потпуно остварен тек 1919., уговорима о миру. Д. б. вежује заједничким екон. интересима д. државе и захтева извесну њихову екон. сарадњу; зато 1931.-1932. Венеш и званична Фрц. покренула акцију за стварање екон. заједнице д. држава, у циљу олакшања екон. кризе; акција наишла на тешкоће. Д. гуска, бела раса гусака с дугачким и тршавим перјем; одлично перје. **Д. европска комисија**. Проглашујући Дунав међунар. реком, париск. уговор од 1856. створио на њему 2 комисије, обалску и евр.; Д. е. к. имала да изврши тјх. радове на ушћу и да примени режим слободе од ушћа до Исакача; у Д. е. к. ушле Енгл., Фрц., Рус., Аустр., Нем., Ита. и Тур.; њено трајање, одређено до 1858., продужавано, тако да постала стална; надлежност јој проширена узводно до Галла 1878., до Брајле 1883.; наплаћује таксе, има свој буџет, заставу, речну полицију; израдила речни статут за д. ушће; растурина за време свет. рата, обновљена 1919., али засад у њој Енгл., Фрц., Ита. и Рум. **Д. кнежевине**, до 1861. заједничко име Влашке и Молдавске; после тога обе земље уједињене у Рум. Д. коло Јахача кнез Михаило, осн. 1886., седиште у Београду (23 удружења, 600 чланова). **Д. међународна комисија**, осн. на основу чл. 347. версајског уговора са циљем да осигура слободу пловидбе на Дунаву и извесним његовим притокама; надлежна од Улма, одакле Д. плован, до Брајле; у њој све обалске државе, а од необалских чланова Д. евр. комисије (засад Енгл., Фрц., Ита.); сваких 5 год. одређује себи седиште; имала претечу у Д. обалској к., предвиђеној уговором од 1856., састављеној само од обалских држава (Д. о. к. заседавала у Бечу 1856.-1857., а затим се растурила због несугласица). **Д. монархија**, чест назив за А.-У. Д. статут утврђује јединости режима слободне пловидбе на Д., прописане уговорима о миру од 1919.-1920.; по чл. 2. међунар. су: Д. од Улма до ушћа, четка Морава и Таја (уколико теку гранично), Драва од Барча, Тиса од ушћа Самоша, Мориш од Арада; д. с. има 44 члана; њим се одређују: састав, функције и надлежност → Д. евр. и → Д. међунар. комисије; слобода пловидбе и транзита, подједнака за све државе; радови на речном кориту, таксе које се могу наплаћивати; речна полиција; д. с. није решило питање пловидбе ратних бродова; по нашем тумачењу то право не постоји, али га заинтересоване државе тумаче свака на свој начин; значај д. с. лежи у томе што је увео више слободе у пловидбу и више реда у правну организацију. Д. с. може бити ревидиран после сваких 5 год.

ДУНАВСКА БАНОВИНА, полит. самоуправна обл. (31 479 км², 2 387 495 ст.) између Моравске, Дринске и Савске Бан. и Мађ. и Рум.; обухвата Срем, Банат, Бачку и Барању (у границама Југосл.) и готово сву праву Шумадију с Пожаревачком Моравом и Стигом. Ужа тер. Београда (са Земуном и Панчевом) чини засебно подручје Управе града Београда, као самостална обл. Највећи део с. од Саве и Дунава под равницом, с једином ниском план. Фрушко Гором (539 м) у Срему; ј. од Саве и Дунава ниско план. земљиште, с равницама у речним долинама; сву воду одводи Дунав; гл. притоке: Тиса (с Бегејем), Тамш и Караш, с лева, и Сава, Морава и Млава, с десна; конт. клима (ср. евр.) у Панонској Низини, с → кошавом, ј. од Саве и Дунава умерено-конт. Ј. од Саве и Дунава само прав. Јел., у делу Панонске Низине поред Јел., већим делом прав., има 18% Мајара, 16% Немаца, 4% Румуна и 3% Чсл. Пољопр. јако развијена у Панон. Низини; жито и неке инд. биљке (шећ. репа, конопља); инд. такође развијена, нарочито млечна, пивска, шећерна, затим кожарска, метална, хем. и др. Пајгушши жел. саобр. у целој Југосл., речни саобр. на Дунаву, Сави, Тиси, Бегеју, на Каналу Кр. Петра и Каналу Кр. Александра. Градови: Нови Сад (седиште бан.), Сомбор, Суботица, Сента, Ст. Кањижа, Вел. Кикинда, Петровград, Вршац, Бела

лике; најпознатије дело циклус романа под заједничким именом *Јунилинг*.

ДУНАВ, река у Евр., извире у Шварцвалду (јз.

Црква, Ср. Митровица, Рума, Ср. Карловци, Крагујевац, Смедеревево, Пожаревац.

ДУНАЈЕЦ, д. притока Висле; извире на Татри; 207 км.

ДУНГАНИ, источноа. народ у подгорини Тиџеншана, у долини Илија, досељени после 1880. из и. Туркестана (14 600); можда покинежени Угури (дакле тур. порекла); говоре кинески, по вери сунитски мусл.; земљр. и повртарство.

ДУНГИ, Шулги, владар града Ура (око 2450.-2410. пре Хр.), син и последњак Ур-Енгур; наметнуо врх. власт Акаду, Еламу, Асирији и Г. Сирији.

ДУНЂЕРСКИ Гедеон (1807.-1883.), вел. добротвор; осн. задужбину за школовање срп. сиромашних ученика на реалним и тхн. шк., којом управља Матица српска у Н. Саду.

ДУНЕ (келт.), бедеми од живог песка, које ната-

ложи ветар у пустињама, пешчарама и поред ниских песковитих морских, јез. и речних обала; већином лучне и попречне на правац гл. ветра (трансверзалне, попречне д.); али има их и издужених у правцу ветра (лонгитудиналне, уздужне д.); страна према удару ветра блажија, супр. стрмија; ветар често захвата песак са блажије стране и пребације га на стрмију; тако се д. померају (селе) и могу да затрпају шуме, села, оазе; да би се ово спречило треба да се «умртве», ради чега се пошумљавају; у Југосл. има их највише у Делтиблатској Пешчари.

ДУНИН-МАРЦИНКЕВИЋ Вињенти (1807.-1884.), белорус. песник, драматичар и романописац.

ДУНКАН I, шкотски краљ (1023.-1040.); убио га Магбет.

ДУНС СКОТ Џон (Duns Scotus, 1265.-1308.), енгл. франџевач и филозоф из Ирске; проф. у Оксфорду, Паризу и Келну; схоластичар; противник Томе Аквинског; по њему разум нема ничега заједничког с веровањем, јер се теологија ослања на откривење, веровање и вољу, а не на разум; воља је гл. сила душе; гл. дела: Париско дело, Рапа питања.

ДУЊА (*Sydonia oblonga*, фам Rosaceae), дрво или грм пореклом с И; цела одоздо маљава листа, бела

или првенкаста цвета, који се јавља кад и лист; плод веома мришљаво јабучасто жуто воће; одлично успева у целој Југосл., нарочито у јн. пределима. Дуњинача, ракција добивена дестилацијом пререлих дуња.

ДУЊИКОВСКИ Кеавер (* 1876.), пољ. вајар, 1 од гл. претставника модерне пољ. ум.; почео као симболист и импресионист, па се окренуо готици и архаизму; многобројне фигуре и портрети.

DUOBUS LITIGANTIBUS TERTIUS GAUDET (лат.), кад се двојица свађају, трећи се радује. **ДУОДЕНУМ**, дванаестопалачно црево, део танког црева; полази од желуца, има полукружан пут око главе панкреаса, наставља се у јејунум (танко црево); у њега се стичу канали: холедокус (из јетре), носилац жучи, и 2 канала из панкреаса, носиоци панкреатичних сокова (ферментата); бојест: → чир д.

ДУОДЕЦ (од лат.: duodecim=12), формат књ. с 12 листова у штампаном табаку. Дуодецимални бројни систем → бројни систем.

ДУОЛА (ит.), 2 ноте које се изводе као одговарајуће 3 ноте дужине, а које се обележавају с бројем 2 изнад нота.

ДУОМОН, утврђење у близини Вердена, код којег вођене крваве борбе између Немаца и Француза у свет. рату.

ДУПИЛО, племе у Црмници, у Ц. Гори, прозвано по свом насељу Д.: око 300 домова.

ДУПИН → делфин. **Дупинар**, на дрвеном дршку усађена гвоздена стрела с унакресним двоостружним покретним шиљцима; бацена

на дупина, лако уђе у њега, али тешко излази, јер се шиљци рашире и при трзању запну о кост или дебело месо; д. привезан ужетом за риб. брод; кад дупин изнемогне рибари га извуку на палубу. **Дупинарица**, мрежа, за лов на дупине, оплетена од јаког кзнапа.

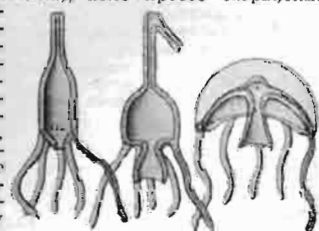
ДУПКА → пећина.

ДУПЛЕКС (лат.), спец. начин рада у телеграфни; уређаји за рад у д. омогућују 1 истој телегр. станици да истовремено и несметано отправља и прима по 2 телеграма, било у саобр. по 1 истом жићном воду, било у бежичном саобр.

ДУПЛИКА (нлат.), у судском поступку скуп приговора туженика на приговоре које је тужилац учинио на његов одговор на тужбу.

ДУПЛИКАТ (лат.), удвојени примерак исправе, у свему једнак с изворником (оригиналом); д. није копија (препис), јер га издаје исти који издао изворник; ако се на исправу не означи да је д., или да постоји и њен д., онда се претпоставља да је свака исправа оригинал. **Дуплицирати**, подвостручити. **Дуплицитет**, двострукост, двојност; дво-смисленост.

ДУПЉАРИ (Coelenterata), коло прето саграђених животиња са зрачном симетријом тела, слично као грађа гастреле; телесни зид од 1 спољашњег (ектодерма) и 1 унутрашњег (ендодерма), епителијалног слоја, између којих се развија средињи пачаст слој (мезоглеја) без ћелија; у унутрашњости само 1 дупља, у исти мах телесна и црвена (целентерон), може да се разграња у читав систем зрачно распоређених канала (гастроваскуларни систем), за разошћење хране по телу; постоји веома просто саграђен нервни и мишићни систем; осн. облици грађе тела → полип и медуза; на сл.: А и В полипи (пресек); С медуза (пресек); код већине д. у телесном зиду нарочите железане ћелије, жарне чаурице које луче отровну течност; размножавају се полним путем, али и бесполним (деоом, пупљењем); новопостале јединке често остају заједно и граде колоније. Д., готово искључиво морских стан., има

вел. број различитих врста (→ хидрозоје, корали и реброноше).

ДУПНИЦА, варош (15 000 ст.) у јз. Буг., крајња тачка жел. пруге Софија-Д.; култура дувања, земљр., виногр. и воћарство; у непосредној близини рудник угља Бобов Дол.

ДУР (од лат.: durus = тврд) 1) прир. низ 7 осн. тонова који иду редом 1 за другим, и у којем се полустепени налазе између 3.-4. и 7.-8. ступња, а између осталих ступњева растојање цео тон. 2) дурски акорд који се састоји из осн. тона, вел. терце и чисте квинте.

ДУРА, врста проса, служи исхрани; највише се гаји у Афр. и Аз. (Јина, Индија).

ДУРАК (рус.), име за неколико врста игара с картама (мали, вел., јап. д.).

DURA LEX, SED LEX (лат.: суров зак., али је зак.), каже се кад зак. исувише строг и ма колико нас потађало његово извршење морамо му се покоравати, јер «закон је закон».

ДУРАЛУМИНИЈУМ, лака легура, садржи око 95% алуминијума, 3,5% бабра, 1% мангана и 0,5% магнезијума; одликује се вел. чврстином и постојаношћу и малом специфичном тежином (2,9); употребљава се у авијацији.

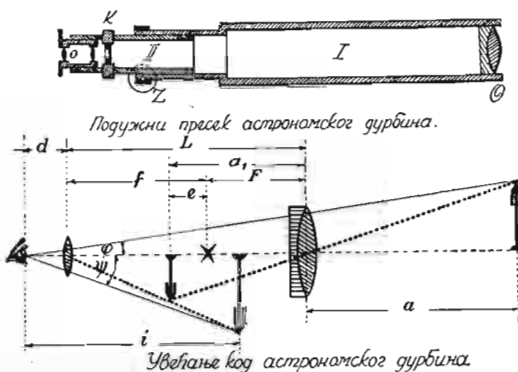
ДУРАНГО, 1 од државица (123 520 км²) Мексика, план. природе, чије се стан. (339 000) бави земљр. (памук) и руд. (сребро, олово, бакар, злато); гл. место Д. (39 000 ст.) на надм. вис. од 1927 м.

ДУРАНИ, највеће афганско племе; поглавито Аријци; из њих поникала последња афг. диктатура.

ДУРАНТ Вил д-р (*1885.), 1 од највећих савр. амер. филозофа и мислилаца; прво новинар, затим проф. и директор Радије црк. шк.; организовао 1 од најуспешнијих опита у образовању одраслих; постигао вел. успех спретним популаризовањем флз., коју налаже на прост. свима приступачан начин, без штете по научну солидност; гл. дела: Причања о филозофији, Животи и мишљења вел. мислилаца (у изд. Народног Дела: Ум царје), Огњашта мудрости.

Дургун (тур.), доглед, оптички инструмент за

визирање и тачно опажање удаљених предмета, који се голим оком виде слабо или никако; има, у истој осовини, 2 стаклена сочива или 2 система сочива и то **објектив**, окренут предмету која се посматра, и **окулар**, окренут оку; објектив је веће ахроматично сочиво, а окулар мање (ахроматично, терестрично или др.); објектив даје стваран и изврнут лик предмета А, окулар увећава лик А као лупа; увећање лупе је $u = \frac{i-d}{f-e}$ Пска је: а даљина предмета; F жижна даљина објектива, онда је даљина лика $a_1 = \frac{a \cdot F}{a - F}$; променом даљине предмета

а мењају се и даљине a_1 и e , а да би увећање и остало стално, треба да разлика (f-e) остане стална; стога се окуларна цев помоћу зупчаника Z увлачи или извлачи; увећање д. 1 од гл. његових особина; код астр. д. увећ. $u = \frac{F}{f}$; u = жижна даљина објектива (на сл.: О = објектив, I = цев објектива, II = окуларна цев, о = окулар, К = кончаница, Z = зупчаник) **ДУРГА**, код Инда богиња мудрости; Сивина жена. **ДУРДЕЦИЈА** (тур.), плаћени чувар стоке и непокретности од разбојника и пљачкаша на арб. гра-

ници у б. евр. Тур. **Дурденилук**, награда што се давала дурденији.

ДУРИНА (фрц.) → полна сараза код коња.

ДУРИХ Јарослав (Durych, *1886.), савр. чешки романописац кат. правца; најпознатије дело ист. роман **Лутање**.

ДУРМИТОР, пространа план. између р. Пиве и Та-

ре (Зетска Бан.), највиша план. динарског система у Југосл. (Боботов Кук или Тирова Пећина 2522 м); више глацијалних јез. и др. глац. трагова.

ДУРО, р. на Пиренејском Пол., извире у Шп. (Пик де Урбион) на з. ободу Кастиљских Пл., а улива се код Опорт (Порт.) у Атлански Ок.; дуга 776 км, пловна 130 км.

ДУРСУН-бег († после 1500.), тур. историчар, написао **Ист. Освајача** (тј. султана Мехмеда II, освајача Париграда).

ДУХ, принцип живота у човеку, супр. тело; скуп објективних зак. и норма по којима се развија култ.-ист. живот човечанства. Д. закона, оно што је законодавац хтео прописујући 1 норму; веома важан за утврђивање права логичког тумачења з. Духовне академије, највише богосл. шк. у Рус. пре револуције; у Петрограду, Москви, Кијеву и Казану; познати центри богосл. науке. Д. изборни кнезови у Нем.: надбискуп у Мајнцу, Келну и Тријери имали полит. обл. и право да учествују у избору цара. Д. науке, проучавају душевни живот или непосредно или посредно, тј. преко д. творевина у којима се и уколико се он у њима испољава; према томе д. и. се деле на **псих.** и **културне**, а ове опет на систематске и генетичке; **систематске псих.** н. су: општа псих., псих. деце, карактерологија итд.; **генетичке псих.** н.: биол. псих., биографска псих. итд.; **систематске културне**: н. о друштву, н. о праву, нац. екон., пед. итд.; **генетичке к. и.**: све ист. н. (полит., култ. ист., ист. флз. итд.). Д. отац, исповедник, свешт. вел. поверења који једини има право исповедања; исповедници владара имали вел. утицај на разв. држ. управе. Д. регламент, црк. устав Петра Вел., којим укинуо звање патријарха и установио Св. синод. Д. **сродство** настаје у прав. црк. између крштеног кума и кумчета у нисходној директној линији; забрањен брак до 8. степена. Д. суд, раније у Србији назив за црк. суд; било епархијских д. с. (за сваку епархију по 1) и **Велики д. с.**

ДУХОБОРЦИ, хришћ. секта која се појавила у Рус. почетком 18. в.; одбацивали духовну хијерархију и црк. обреде и одбијали да положе вој. заклетву (→ македонијевство).

ДУХОВИ, Тројичиндан, 50. дан (Педесетница) по Ускрсу, хришћ. празник за успомену на силазак св. духа на апостоле; у ср. в. почео да се празнује 3 дана (и сада код прав. народа); кат. и прот. свели на 2; у време око Д. и Спасовдана код Срба обично иду крстоноше; код Бугара зову недељу пред Д. Русалијама или Русалском н., и тада по селима обилазе русалији или калушари.

ДУХОВНИК, свешт. ком се даје право да исповеда; уобичајено код Грка, код нас обично има то право сваки свештеник.

ДУЧЕ (ит.), вој; спец. Мусолини као в. фашистичког покрета.

ДУЧИЊ 1) **Јован** (*1872.), песник, до 1899. учитељ, потом наставио студије, а од 1910. прешао у дипломатску струку; рано почео да се бави књиж. стичка несамосталан, касније се развијао под утицајем модерног фрц. песништва, нарочито симболизма; осетљив, фина духа, дубока захвата и готово увек даје ум. савршене ствари; обрадио и неколико писама с пута, која претстављају наду најбољу

прозу те врсте; његови књиж. огледи писани сјајно, али једнострано; у последње време у књизи: Благо цара Радована дао и 1 свој поглед на живот и ум. проблеме; штампао Скупљена дела 1930. 2) Ниџифор (1832.-1900.), калуђер и историчар; учествовао у херц. устанку Луке Вукаловића 1861.-1862., а затим пребегло у Ц. Гору; радио на везама између Србије и Ц. Горе; 1868. прешао у Србију; 1876.-1878. учествовао као командир добровољачког одреда у борби против Турака; бавио се црк. иет. без много успеха; корисни му описи Ц. Горе и херц. манастира. (На сл.: Д. Јован.)

ДУЧО Буонисења, ит. сликар, радио између 1278. и 1319. под утицајем виз. ум.; гл. радови му у Сијени.

ДУША. непознати супстрат душевних појава; Демокрит је сматрао као врету нарочито финих, глатких ватрених атома, а Аристотел као нарочиту снагу 1 свесне целиходне силе која делује кроз материју, прожима је и организује у целиходна мишљена јединства, тј. жива бића; Декарт први заступао становиште да суштину душевних појава и њихов супстрат сачињава свест, тј. 1 нарочити вид бића; у веровању многих народа се замишља као део тела (нпр. крв), или нешто посебно у човеку што из њега излази као дах или у виду какве животине (миша, лептира, мухе, гуштера); оваква д. излази из тела у сну и њено доживљавање човек види у сну; тело умире кад га та д. савим напусти, а она, по веровању већине примит. народа, одлази на → други свет; д. остају у вези са живима, особито д. предака, и могу бити зле или добре; из тог веровања се развио култ мртвих. Душевне болести, психозе, обољења која се испољавају поремећајима осећаја, илузијама, халуцинацијама, поремећајем претстава, појмова, убрзаним или успореним током мисли и говора, промешаним начином изражавања, ковањем н. неразумљивих речи, непозваним мишљењем и говором, हुтањем, поремећајем памћења, држањем доживљаја за реалне који уствари потичу из маште, суманутим идејама величине, богатства, прогањања, сиромаштва, тровања, љубоморе, телесне и духовне, односно моралне простору, према особама; помуљењем свести, поремећајима расположења у смислу депресије, страха, раздражљивости, мрзовоље, еуфорије, апатије; поремећајима пажње, схватања, расуђивања; етичким дефектима; променом израза лица, чудноватим и бесмисленим држањем, понашањем, поступцима, одбијањем хране, самоубиством, убиством. Д. б. често праћене и телесним знацима, али нису увек и мождање болести. Узроци: деца из бракова 2 у истом смислу д. и живичан оптерећених породица; из истог разлога често деца из бракова крвно-сродних супружника; манијачко-депресивно лудило несумњиво се наслеђује; оштећења зачећа разним отровима (алкохол, жива), заразама (сифилис), такође повреде и болести фетуса; неки узроци задобивени у току живота: повреде и обољења мозга, отрови који се уносе у организам (алкохол) или у организму постали, нарочито поремећајем жлезда с унутарњим лучењем; заразе као сифилис и др.; сексуални фактори, старачке промене мозга. Поред изнесеног, ипак узроци д. б. добрим делом непознати. Д. б. су тешка обољења, издвајају се од телесних и својим значајем по оболелог у соц. погледу; превођење д. оболелог на одељење за посматрање, у д. болницу или какав спец. санаторијум мора бити од стране лекара образложено; болесника не треба лагати, али свакако и не саопштавати му тежину болести; с њим благо поступати, али и не одустајати од нужних мера баш у интересу самог болесника; изоставити све посете које би могле болесника узрујавати; узнемирене ставити у калу с млаком водом за дуже време, што има благотворно дејство; занимање каквим подесним радом као васпитно средство предузети, чим је то могуће; директно лечење појединих болести као маларичним грозницама код прогресивне парализе, опијумом код меланхолије, дозолином код алкохоличарског делиријума итд. Позит. право дели д. болесне на 4 групе: 1) проглашени б., чији послови ништавни, а они под скрбишћом; 2) интерпирани б., које не сме болница ослободити без судске одлуке; њихови послови такође ништавни; 3) слабоумни, који су под помоћнишћом и могу вршити правне послове по одобрењу помоћника и 4) слободни б., чији се по-

слови могу обарати, ако се докаже да је саговорач знао за болест и искористио је на њихову штету. Д. болнице, заводи за умоболне, установе за лечење и негу д. болесних; разликују се од осталих б. спец. уређењем и правилима службе; разноврсне предрасуде о д. б. често од штетних последица како по болесника тако и по његову породицу. Д. гдувоћа, акустична агнозија (грч.), поремећај мозга код којег болесник више није у стању да позна нпр. виолину, клавир по звуку, пса по лајању итд. Д. слепило, оптичка агнозија, поремећај мозга код којег болесник види предмете, али их више не познаје.

ДУШАН, срп. краљ (1331.-1346.), и цар (1346.-1355.), прворођени син краља Ст. Дечанског и Теодоре, кћери буг. цара Смилца; рано познао Цариград, у којем као дете и младих провео око 7 год. (1314.-1320.); ту научио грч., познао грч. живот и културу и добио јасније појмове о унутр. вредности грч. царевине; сам био више војничка него дипломатска природа; истакао се као младих у 2 борбе: 1329. победио бос. бана Степана II Котроманића, а 1330. буг. цара Мишаила на Велбужду; не зна се сигурно зашто је дошао у сукоб с оцем, кога збацио на се крунисао за краља (8./9. 1331.); оженио се Јеленом, сестром буг. цара Александра (1332.), женом јаке воље, која на њега вршила одстан утицај и родила му сина Уроша и 1 кћер; Д. почео првих год. своје владе борбу против Грка (1334.) и настављао је с мањим и већим прекидима све до смрти 1355.; у 2 маха имао већих сукоба и с Мађарима, али према њима се углавном држао у дефанзиви; живео у миру с Бугарима, који му у 2-3 маха били помагачи; искористио грађ. рат у Грч. између малолетног цара Јована V Палолога и његова наместника Јована Кантакузена, па од 1342. почео систематску офанзиву и освојио, сем Пелопонеза, цело грч. подручје на Балк. коину до испред Кавале, изузев Солуна, за чије освајање није имао флоте; после ових успеха прогласио се (1345.) у Серу за цара, а свечано се крунисао у Скопљу 16./4. 1346. као цар Срба и Грка; у исто време подигао и срп. архиеп. на степен патријаршије; с оба та чина навукао на себе проклетство грч. црк.; Грци у невољи потражили савезнике у Турцима и довели их у Евр., први сукоб између Срба и Турака на Балк. тлу, код Стефанијане, 1345. свршио се неповољно по Србе; Д. завремена увидео опасност од њих и потражио начин да их потисне, али његове намере у том правцу ометали Мађари својим нападима на Србију; због њих водио борбу и с мађ. штићеником баном Степаном II (1350.), у жељи да поврати раније изгубљено Захумље; Д. имао вел. намера, али му их све пресекала прерана смрт (20./12. 1355.); сахрањен у својој задужбини, ман. св. Арханђела код Призрена.

Д. био највећи срп. средњев. владар, под којим се јасно испољили невероватан полет и снага срп. расе; држава му била стварно вел. сила, али у тој величини постојала и слабост: Србија се сувише нагло развила да би се добилено могло приљубити ст. срп. подручју; сем тога Д. освојио много чисто грч. земаља, с нац. свесним елементом и културнијим од Срба, па стога стално непријатељским; по прир. војник и оспајач, Д. није доспео да органски спроведе и стабилизује своје дело; стога је одмах по нестанку његове снажне личности почело расуло. Душанов законик, најлепши култ.-ист. споменик средњев. Србије; свој з. за срп. царевину дао цар Д. на 2 држ. сабора: 1349. у Скопљу и 1354. у Серу; ориг. рукопис није очуван, него само двадесетак преписа 14.-18. в.; у њему цар олакотно не само извесне ствари црк., крив. права, него и уставног, тако да се донекле овај з. могао сматрати и као нека врста устава. З. рађен нешто на основи обичајног права, нешто на основи ст. црк. законодавства, а нешто и на основи грч. царских зак., али у битности дело ипак има претежно самосталан карактер. Душан Силни, назив гимнастичких друштава у Србији; прво осн. 1892., спојило се са Соколским друштвом 1909. у Савез срп. сок. друштава Д. С. ДУШАНОВО, држ. ергела код Скопља (Вардарска Бан.), за јуж. крајеве, гаји ар. коње.

ДУШЕК (тур.), постелина на којој се лежи, мадрец.
ДУШМАНИН (тур.), непријатељ.
ДУШНИ ДАН, празник мртвих код кат., 2./11.: посећују се ките и шкрене гробови уз молитве за душе покојника.
ДУШНИК (trachea), део органа за дисање; мембранозно-хрхкавичаста цев, полази од гркљана на врату, спушта се у грудну дупљу где се дели на десну и л. дужину; пречник д. око 2 см; грађен из 2 слоја; унутарњи слузокожа; спољни састављен од 15-20 хрхкавичастих непотпуних прстенова, спојених везивним ткивом; отвори на прстенима окренути на-

зад. њих затвара у целој дужини мембрана од попречних мишићних влакана. Запаљење д. → трахеитис. Душнице (bronchus), лева и д., постају грањавим дувника; после краћег пута улазе у плућно ткиво, где се деле на плућне д.; грања слична душнику; мембранозно-хрхкавичаста, обложена слузокожом; плућне д. се завршавају у плућним мехурама (алвеолама). Проширење д. → бронхитис.
ДХАМАПАДА (тј. стаза истине), збирка будистичких песничких мудрих изрека на палиском језику. Дс (лат.), скр. за → децималан.

Ђ

Ђ, б 1) 6. слово ћирилице (у прксл. ђерва); **д**, dj (ђеђ), 8. слово латинице. 2) звучно предњонепчани африкат.

ЂАВАТ, важан превој (1 179 м) у Ј. Србији, на план. пречиги између Преспанске котлине и Пелагоније; преко њега иде пут из Битоља у Охрид, некада 1 од најважнијих балк. путева (Драч-Охрид-Битољ-Солун; сђ. Via Egnatia).

ЂАВО (грч.: диаволос = опадач, клеветник), сотона (јевр.: сатана), оваплоћење зла: отпадник и противник божји и непријатељ људи; по биол. схватању, анђео који отпао од бога; по нар. веровањима Јж. Сл. и др. народа, ђ. се јавља и као самостално божанство зла насупрот бугу, претставнику добра (дуализам); с претставама о ђ. у нар. веровању спојене многе претставе о злим демонима и дивовима (извапредна снага, али и глупост итд.); ђ. може да се промене у вука, лва, човека и др.; његово име не ваља ни поменути.

ЂАВОЉА ОСТРВА (Iles du Diable), 3 о. и. од Фрц. Гујане (Ј. Амер.) на којима се држе фрц. књижевници.

ЂАЈА 1) Иван д-р (* 1884.), биолог, проф. унив. у Београду, 1. проф. посебно осн. катедре за фэл.; дао многе научне радове о телесној топлоти, биоенергетици, ферментима и др. 2) Јован (1846-1928.), проф., политичар и новинар; 1 од осн. радикалне странке и мин.; каријеру завршио као посланик у Софији; писао хладно, логички и веома исправно, али само кратке новине, чланке; одличан његов превод Манонијевох Вереника.

ЂАКОВА БУНА, избила јануара 1825. у Азањи против кн. Милоша, под вођством Милоја Поповића, званог Ђака, из села Кусатка, прво писара, затим трговца; угушио је Тома Вучић Перичић; Поповић ухваћен и убијен.

ЂАКОВИЋ Исанија († 1708.), митрополит карловачки; с патријархом Арсенијем III водио сеобу Срба у Уг. и преговоре с аустр. влашћима за добивање привилегија срп. народу; наследио патријарха Арсенија, али умро неколико месеци после тога у Бечу, под сумњивим околностима; био 1 од интелектуалних вођа целог срп. покрета 1890.-1908.

ЂАКОВИЦА, варош и среско место (13 700 ст.) у Метохији (Зетска Бан.); постала у почетку 17. в.; у последње време тур. владавине у њој владала вел арб. анархија. Ђаковачки Хас, обл. з. од Метохије, између р. Ереника, Белог Дрима и арб. границе; гл. место Ђаковица.

ЂАКОВО, варош и среско место (7 099 ст.) на граници Посавине и доње Подравине (Савска Бан.); седиште кат. бискуп.; кат. богословија; величанствена црк. св. Петра, коју подигао (1866.-1882.) → Штротсмајер.

Ђаковштина, веома плодан крај око Ђ. у Слав.; поред домаћег сити доста насељених Немца, Чеха и Мађара.

ЂАКОМЕТИ Паоло (Giaco-

metti, 1817.-1882.), ит. драматичар; дела: Грађанска смрт, Марија Антоанета, Песник и балерина, Четири жене у кући и др.

ЂАКОН (грч.: слуга), најнижи степен свешт. чина, не може сам вршити богослужење, већ само помаже свешт.; у прва хришћ. времена, апостоли, заузети проповедањем, изабрала су 7 ђ.: Стеван, Фјили, Прохор, Никанор, Тимон, Пармен и Николај. Ђаконик, соба покрај олтара у којој се чувају предмети потребни за богослужење, названа тако што се ђакони брину о чувању. Ђакониса, у хришћ. прк. службенице посвећене за помагаче при прк. обредима код жена (крштења); укинуте у 11. в.

ЂАЛИЧЕ, план. (2 484 м) у Арб., у обл. Љуме, код састава Црног и Белог Дрима.

ЂАЛСКИ Ксавер Шандор (Вабић Љубо, 1854.-1935.), књиж.; рођен у загорској племићкој породици; име Ш. Ђ. узео по деду с мајчине стране; загревачки вел. жупан (1917.), истицао се у политици од 1903. као присталица сђ јединства, а напустио је од 1920.; најбољи хрв. романијер, реалист, али с осетливим примесом идеализма и вел. нац. осетљивошћу; једини недостатак његових списа крут стил и језик који нема правилности ни правог нар. духа; иначе, по својим концепцијама, Ђ. био дубљи, културнији и са ширим погледом него и један хрв. писац из његовог и претходног доба; његове многе приповетке из загорског живота, постале под утицајем Гургејева, имале заслуженог успеха; у њима било лепих запажања, присног саосећања, ум. разраде и пуно новине; нису све једнаке вредности, али ниједна није без ње; доцније се дао на писање романа, најбољи му Освит, роман из доба стварања илирског покрета, који има полета, снаге и занимљивости; поред њега значајни и: Јанко Бериславић, Радмиловић и За материнску ријеч, у којима дао своју пуну меру.

ЂАМОЊИЋ Бернардо (Zamagna, 1735.-1820.), најзначајнији дубр. нлат. песник; превео с грч. на лат. Одисеју, све Хезиодове песме и др.

ЂАУРИ → Каури.

ЂАЧКЕ ДРУЖИНЕ, јављају се међу срп. ђацима до Аустр. и Мађ., по угледу на нем. Burschenschaft; израз су нац. романтизма и жеље да омладина игра извесну улогу у јавном и књиж. животу; карактер ђ. д. почетка више књижеван, али увек има и извесних нац. тенденција; 1, омладински круг за који се зна био 20-тих год. 19. в. у Грацу, а припадали му, међу др., Ђ. Гај, Д. Деметар, М. Балтић и Б. Петрановић; сегедињско друштво из 1835. носило карактеристичан назив **Младо једињење**; веома важни кругови се образовали у Пожуну око Ђ. Штура и Пешти око чувеног панслависта Јана Котара; у њима се васпитали, поред осталих, Ј. Штротсмајер, Светозар Милетић и Гај; та омладина дала потстрек и др. срединама и постала веома активна, нарочито у покрету 1843. после обнове уставног живота у Аустр. од 1860.-1870., нанаша нови нараштај омладине, чији претставници у књиж. били романтичари (Змај, Ђ. Јакшић, Ј. Костић и др.), а у полит. потпуни либерали; покрет водили Светозар Милетић и Владимир Јовановић; гл. носиоци Срби из Војводине; 1866. створили организацију **Уједињене омладине срп.**, која брзо дошла у сукоб с режимом кн. Михајла у Србији; тај покрет сузбила најпре социјалистичка активност Светозара Марковића и његове групе, а смртни му удар задала неуспех б.-х. устанка и ратова од 1875.-1878., и закључ-

ци берлинског конгреса; Ђ. д., е претежно књиже-дебатерским карактером, одржавале се од 30-тих год. готово у свима гми, срединама; у Београду била чувена дружина Нада (1. мушка гми.), а у Бечу Зора, у коју улазили сви Срби академичари; нека од тих друштава издавала и своје листове, литографисане, писане руком и штампане; од таквих листова најпознатији београдско Побратимство, орган друштва тог имена са Вел. школе, и бечка Зора; почетком 20. в. Ђ. д. почињу да стичу заверенички карактер; стварала се организација нац. студентата, који су хтели да се свим средствима боре за уједињење свих Јсл.; таква друштва била веома активна у В. и Х.; организовали их В. Гаћиновић и Д. Митриновић, а из њих изишли Г. Принцип, Т. Грабеж и др. атентатори и завереници против Франца Фердинанда; та организација, која се раширила по свима јел. земљама, била угушена од аустр. власти тек пошто избио свет. рат 1914.

ЂЕВЂЕЛИЈА, варошица (5 000 ст.) у Ј. Србији, на д. страни Вардара; погранична жел. станица на прузи Београд-Солун; у околини многи трагови насеља из пренст. доба и ранијих ист. епоха; развила се у 2. пол. 19. в. од незнатног села у вези с развитком гајења свилене губе; вел. извоз чаура; сем тога гајење памука, винограда и воћа; у околини сумпорита Негорачка Бања и више минер. извора.

ЂЕМ (тур.), металан део узле, који се коњу ставља у уста; једноставан, а не преломљен, као што је случај код трезале.

ЂЕНАРЂЕНТУ, највиша пл. на о. Сардинији (1 835 м).

ЂЕНЕЛИ Бонавентура (Genelli, 1798.-1868.), нем. пртач и сликар класичар из групе назаренаца; познат као илустратор Омара, Дантеа и фантастичних сцена.

ЂЕНЕРАЛ → генерал.

ЂЕНОВА, гл. град (608 000 ст.) пров. Лигурије и пристаниште на Ђеновском Зал. Лигурског М. (са. Ит.); ст. град, многе палате, јако утврђење, катедрала (1307.-12.), унив. (1773.), в. трг. шк. и шк. за бродоградњу, звездара; инд. бродова, машина, свиле итд.; добро уређено пристаниште за прекоморску и обалску пловидбу, ратно пристаниште, жел. раскрсница; веома жива трг. Ђеновска конференција (10./4.-19./5. 1922.), сазвана енгл. иницијативом, имала задатак да изнађе решење евр. екон. кризе; биле заступљене 32 државе; због супротности мишљења резултат Јој био незнатан; није пристала на претресање полит. питања и разоружања; донела неколико теориских одлука о екон. проблемима и решила да др. конференција проучи питање реконструкције Рус.

ЂЕНОВИЋ, село у Боки (срез Котор), знатно поморско вој. место с многим установама ратне морнарице.

ЂЕНТИЛЕ 1) Ђовани (Gentile, * 1875.), ит. филозоф; поред Крочеа, гл. заступник модерног ит. идеализма; дела: Акт мишљења као чисти акт, Реформа хегелијанске дијалектике, Систем логике као теорија сазнања. 2) Ђ. да Фабриано (око 1370.-1427.), ит. сликар; 1 од зачетника ренесансног сликарства, али везан за средњев. традицију.

ЂЕРАМ (тур.), врста бунара, веома карактеристичан за Панонску Низију и суседне обл.; вода се вади помоћу једноставне направе: већи суд за црпање учвршћен дугом мотком или ланцем за дебљу мотку, добро учвршћену за вертикално укопан стуб; клин служи као осовина, а на краћу, дебели крај мотке још се стави какав терет.

ЂЕРДАН (тур.), огрлица; накит који се носи око врата; низови сребрног или зл. новца или зрна бисера, стакла и сл.

ЂЕРДАП, пробојница Дунава кроз Ј. Карпате,

између Панонског и Понтског Басена, највећа пробојница у Евр. (дуга око 130 км), састављена од 4

класуре (Голубачка Кл., Госпођин Вир, Казан и Сипска Кл.), растављене љушковском, доњомилановачком и оршавском котлином; клисурске стране највише у Госпођином Виру (260-300 м, местимце до 500 м); у Казану Дунав најужу (150-170 м) и најдубљи (20-53 м), а најнепогоднији за пловидбу у Сипској Клисурси, због остеењака и стеновитих преграда у кориту; на странама пробојнице терасе из терцијара и дилувијума из доба његово стварања.

ЂЕРДЕК (тур.), ложница, брачна соба, прва брачна ноћ; свођење младенаца у Ђ. 1 од гл. момената на свадби у многим нашим крајевима.

ЂЕРЂЕЛЕЗ Алија, гл. јунак нар. поезије јел. муслимана; ставља се у 15. в., уз Змај-Огњеног Вука; његово подручје делатности било цело Подунавље од Будима до Смедерва и Босна; мисли се да је то јунак Али-бег, 1. управник емедеревског санџака.

ЂЕРЏИНСКИ Феликс (1877.-1926.), рус. револуционар; до фебруарске револуције (1917.) често затваран и прогањан; после револуције истакао се, као члан Централног комитета бољшевичке странке, радом на реорганизацији саобраћаја у СССР и индустријализацији земље; познат и са свирепости које почињо као претседник Чеке.

ЂЕРЗОН Јохан (Dzierson, 1811.-1906.), пол. свешт., чувен пчелар; објавио своја запажања о → партеногези код пчела; 1 од твораца пчеларења с покретним сајем, тј. рационалног пчеларства; по њему се сви типови кошница с покретним сајем, које се отварају са стране, називају **Ђерзонке**.

ЂЕРМАН, Герман, у сев. Буг. и у си. Србији демон од ког зависи киша; једног дана у току апр. или маја (у неким крајевима редовно 25./5.) врача се за кишу; направе Ђ. лутку од земље, или узму метлу од неке трудне жене, и оките крпама, па је опреме као правог мртваца и плачу над њом; сутрадан је опоју и сахране у раку или баце у р.

ЂЕРМАН ПЛАНИНА, сз. од Криве Паланке (Вардарска Бан.), висока 1547 м.

ЂЕТИЊА, р. у Србији, л. притока Зап. Мораве; дуга 63 км; извире испод пл. Таре, улива се испод Овчареко-Кабларске Клисуре.

ЂЕЧЕРМА → јечерма.

ЂИЈА-ЈОНГ, цар Анама и Кончингпине (1802.-1820.), присталица Фрц. и савезник Луја XVIII.

ЂИКИЋ Осман (1879.-1912.), песник и јавни радник; родио се и умро у Мостау; међу првим мусл. прихватио срп. нац. идеју и живо радио за њу; спочетка се бавио књиј. и певао углавном лирске песме; од 1906. сарађивао у мусл. опозиционим листовима у Сарајеву и Мостау, а 1910. покренуо свој лист Самоуправу; присталица демократске идеје и нац. борбениости; гл. секретар култ. друштва Гајрета (1909.-1912.), чији орган истог имена претворно у породични мусл. забавни лист.

ЂИЊИЊБЕР → исиот.

ЂИЊЊУВА (тур.), прост накит од јевтиних разнобојних стаклених зрна; носе га сеоске девојке и деца.

ЂИЊЊУВАК → дивља проја.

ЂИНОКАСТРО, варош у Арб. → Аргирокастро.

ЂИПША → Дивша.

ЂИРАЛДИ Ђиндио (1504.-1573.), ит. драматичар, приповедач и песник; нарочито му позната трагедија Орбека; најобимније дело Екатомити, збирка од 100 новела, из којих Шекспир узео грађу за Огела.

ЂОБЕРТИ Ђинченцо (Gioberti, 1801.-1852.), ит. филозоф и државник; својим ист. списима много допринео уједињењу Ит.

ЂОВИНЕЦА (ит.), фашистичка химна.

ЂОВО Паоло (Giovio, 1483.-1552.), ит. историчар; оставио дело *Historiae sui temporis*.

ЂОГАТ, коњ беле боје (→ белац).

ЂОЈА Флавије, ит. морепловац из 14. в.; усавршио компас.

ЂОКИЋ Душан (* 1869.), б. судија и адв.; превео с фрц.: Евгенија Гранде од Валзака, Маноу Леско од А. Превоа, Каргузијански манастир од Стендала, Богородичина црква у Паризу од В. Ига, Госпођа Бовари од Флобера, Тартарен Тарасконап и Приче из мог млина од А. Додеа, Жил Блаз од Лесажа итд.

ЂОКОНДА → Мона Лиза.

ЂОЛИТИ Ђовани (Giolitti, 1842.-1928.), ит. државник и вођ либералне странке, више пута мин. и претседник владе; веома утицајан у предатној Ит., присталица тројног савеза, мада 1914. одбио да ступи у рат против Антанте; склопио с Југосл. уговор у Рапалу (1920.); написао Успомене из мог живота.

ЂОМЕЛИ Николо (Giomelli, 1714.-1774.), ит. композитор науљске шк., директор конзерваторијума у

Вен., папски капелмајстор у Риму; компоновао: опере, ораторијуме, мисе, хорове, **Мизерере** и др. **БОН**, доњи део обуре изражен од дебеле бонске коже, гуме итд. **Бонска кожа**, уштављене тешке говеђе коже.

БОРДАНО 1) Бруно → Бруно В. 2) Лука (1632-1705.), ит. сликар, радио у Напуљу и Риму вел. декоративне композиције у бароком стилу. 3) **Умберто** (*1867.), ит. композитор опера, које се одликују мелодијом и инструментацијом; гл. дела: **Мартин**, **Андре Шеније**, **Регина Дијац**, **Федора**, **Мадам Сан-Жен** и др.

БОРЂЕ 1) св., кападокијски кнез, умро мученичком смрћу за владе Диоклецијана (303.). 2) **Кратовац св.**, ерп. кујуница из Кратова, ког Турци присиљавали у Софију да пређе на ислам; кад у томе није успела, спалили га на ломачи (10./2. 1513.); проглашен за светитеља као **Георгије Нови**. 3) **Сколарије**, виз. хуманист из 13. в. и цариградски патријарх; противио се свим предлозима за унију са кат. црк. 4) **Трапеунтски** (1396-1486.), виз. хуманист; после пада Цариграда живео и умро у Ит.; превео на лат. **Аристотелову Реторику**.

БОРЂЕ, зетски краљ из 1. половине 12. в., син **Бодино**; у 2. делу владе подигао углед **Зете**; збачен помоћу грч. војске и одведен у Цариград у ропство. **БОРЂЕ** (**Максим**) **Бранковић**, ерп. деспот и архиеп. (1486.-1516.), син слепог деспота **Стевана II**, наследио у Срему деспотско звање од свог брата од стрица, **Змаја деспота Вука**; уживао вел. поверење мађ. краља **Матије Корвина**, који му дао за женоу арагонску принцезу **Изабелу**, рођаку своје жене; разочаран у животу, одрекао се власти и замонашио 1499.; после отишао у Влашку, где се истакао као организатор рум. прав. црк. и мудар посредник; ту постао и митрополит 1508.; вратио се поново у Срем, где с мајком **Ангелином** подигао ман. **Крушедол**, у којем умро (18./1. 1516.); ерп. црк. прогласила га за светитеља.

БОРЂЕ, Бугарска: 1) **Тертер** → **Георги Тертер**. **Египтска**: **В. I-V** → **Цорц**. **Грчка**: **В. I**, грч. краљ (1861.-1913.), син данског краља; приликом његовог ступања на престо **Енгл.** уступила **Грч.** **Јонска О.**, која бечки конгрес ставио под њену заштиту; водио 3 рата с Турцима (1878., 1897. и 1912.) и 1 са Бугарима (1913.); у току тих ратова **Грч.** добила **Тесалију**, о. **Крит**, ј. **Македонију** и ј. **Тракију**. 2) **В. II**, грч. краљ (1922.-1924.), дошао на престо после абдикације свог оца **Константина**; морао да напусти земљу крајем 1923.; враћен на престо крајем 1935.

БОРЂЕВИЋ 1) **Андра** (1854.-1914.), политичар; од 1884. проф. на Вел. школи, на којој предавао рјамско, а затим грађ. право; припадао напредњачкој странци; први пут изабран за посланика 1893.; био 3 пута мин.: правде (1894.) и просвете (1894. и 1897.); као мин. просвете хтео да смањи број гмн. а да повећа број стручних шк.; био цењен и као правник. 2) **Влада Р.** (*1869.), композитор, проф., фолклорист; највећу делатност показао у обл. сакупљања, бележења и хармонизовања нар. песама; компоновао и оригиналне композиције, као и литургију за м. и мешовит хор, песме за глас и клавир; написао **Школну за виолину** и **Општу теорију муз.** 3) **Влада**

д-р (1844.-1930.), лекар и политичар, л. хирург у Србији; био веома активан члан романтичарске ерп. омладине и 1 од њених најревноснијих писаца; 1872. основао **Срп. лекарско друштво**, а 1876. био међу покретачима ерп. **Првеног крета**; за време ратова 1876.-1878. био на челу вој. санитета; 1884.-1885. претседник **Београдске оп.**; 1887. постао мин. просвете и ушао у политику; бивао посланик у **Атини** и **Цариграду**; од 1897.-1900. претседник владе; његов режим, уствари режим краља **Милана**, добио назив «**владановштина**» и окарактерисан као личан и диктаторски; после веридбе краља **Александра** с **Драгом Машин**, прешао у опозицију и остао у емиграцији; сигурно најплоднији ерп. писац; у младости писао драме, путописе, приче и романе, на што се вратио и пред крај живота (**Цар Душан**, **Голгота**); осим стручних ствари (**Историја ерп. вој. санитета**), писао као успомене савр. ист. о ерп.-тур. и ерп.-буг. рату, о свом посланиковању (**Србија и Грч.**, **Србија и Тур.**), о слому династије **Обреновића**; почео 1927. објављивати своје **Успомене**, од којих изишла 1 књ.; у последње време бавио се много ист. **Црне Горе** у 18. и 19. в. и објавио о том више списа; као историчар тенденциозан и непоуздан. 4) **Властимир** (*1899.), инж. агр., стручњак за бљну производњу; гл. дела: **Поука о гајењу уљаних усева**; сарадник **Све-**

знања. 5) **Ђорђе** (*1863.), ген. и вој. писац; учествовао у рату 1885.; командовао **Краљ. гардом** 1901.-1903., а у рату 1914.-1918. арм. коњицом, ерп. трупама у **Афр.** и **коњ. див.**; гл. дела: **О дальном Јахању**, **Улога 4. пеш. пука**. **Успомене из срп.-буг. рата**. 6) **Ђорђе д-р** (1885.-1935.), проф. мед. фак. у Београду, научни радник и писац стручних расправа из венерологије и дерматологије. 7) **Живко Јин д-р** (*1874.), зоолог, проф. унив. у Београду и осн. савр. метода зоол. испитивања код нас; многобројни радови о фауни Србије и Балк., паразитске протозое и др. 8) **Јован** (1826.-1900.), проф. и књиж.; значајан просветни и полит. радник у Војводини; у **Н. Саду** основао 1. стално ерп. нар. позорнице; 1868. постао 1. управник и драматург **Нар. поз.** у Београду; писао чланке и студије о поз. и преводио поз. комаде са нем. и мађ.; дао оригиналан, некад хваљен, драмски рад **Маркова сабља**; написао неколико ист. биографија и 1898. издао **Општу историју**; његова песма **Боже правде** узета за ерп. нар. химну, а данас њом почиње и завршава и јел. химна. 9) **Цера** (1855.-1902.), филолог; проф., држ. саветник и сенатор; написао неколико цењених расправа о језику (о пад. без предлога, о реду речи), малу догматичарску и шаблонску **Теорију књиж.**, која дуго служила као шк. уџбеник; уз **Јб. Стојановића** био гл. издавач **Вукових** списа. 10) **Петар д-р** (*1874.), проф. бот. на Пољопр. фак. београдског унив.; гл. дела: **Armillaria mellea**, **Бактериоиза слав. храстова**, **Болест брестова у слав. шумама**, **Анат. грађа дрвета** итд. 11) **Тихомир д-р** (*1868.), етнолог, проф. унив. у Београду, објавио различиту архивску грађу, издавао и уређивао 1899.-1903. часопис **Караџић**; гл. дела: **Цигани у Србији**, **Македонија**, **Из Србије кн. Милоша**, **Наш народни живот**, **Медицинске прилике за време 1. владе кн. Милоша**.

БОРЂИЋ (**Ђурђевић**) 1) **Игњат** (1675.-1735.), крштео име **Никола**, последњи издавач свог рода, најпре члан **исусовачког** после **бенедиктинског** реда, учен теолог, историчар и 1 од најбољих дубровачких песника; писао љубавне, шаљиве, побожне и епске песме (гл. побожни спев **Удаси Мандалијене покорнице**), превео цео **псалтир**, написао **Живот св. Бенедикта**; од ист. својих списа објавио само 1 расправу о ап. **Павлу** и биографије старих дубровачких књиж. 2) **Павао**, Дубровчанин; у и. Буг. дигоо устанак (1595.), помагач од ерделског кн. **Баторија** и влашког господара **Михаила Ветеза**; био потучен и заробљен. 3) **Стијено**, дубровачки песник крајем 18. и почетком 17. в.; чувен му шаљиви љубавни монолог **деде Дервина**, који у дубр. књиж. имао вел. успех. 4) **Шишко** (*1503.), песник и теол. писац; песме на лат. ит. и с. ј.

БОРЂОНЕ (**Giorgione**, око 1478.-1510.), ит. сликар, ученик **Белинијев**, 1 од зачетника **колористичке шк.** у вен. сликарству; израдио мало слика, али се оне броје међу најдрагоценије у свету; гл. дела: **Концерт у пољу**, **Три филозофа**, **Венера**, **Бура**.

БОРИЋ **Никола д-р** (1859.-1913.), лекар и песник; писао песме и драме, спремао вел. епонеју **Косово**, у хексаметрима, од које објављен посебно само 1 део. **БОТО** **ди Бондоне** (**Giotto**, 1266. или 1276.-1337.), ит. сликар; радио у **Фиренци**, **Риму**, **Падови**, **Асизију**; његове композиције (већином у фреско-тхн.) вел. карактера, пуне средњев. мистичизма и виз. традиције, али се скоро на свима виде покушаји да се прилике третирају као волумен и сместе у тродимензионални простор, по чему је **В. I** од претходника **ренесансног сликарства**.

БУБРЕЊЕ, уношење у земљиште хранљивих материја, одн. материја које побољшавају исхрану биљака; од елемената неопходних за биљке, земљиште најчешће оскудева у азоту, фосфору и калијуму, које му онда треба додати; према дејству на култ. биљке и земљишта, средства за њ. се деле на 3 групе: **основна** (стајско ђубре, компост или мешанац, зелено ђ., људске фекалије), која садрже све хранљиве састојке за биљке и чјаје дејство траје нише год. (у земљишту се ствара фонд за будуће жетве), а утичу повољно и на само земљиште; **допунска**, **куповна**, која садрже азот, фосфор или калијум (појединачно или у комбинацији), хране биљку али немају повољног утицаја на земљиште и не стварају у њему фонд, а искористићавају се у 1 год.; **индиректна** (креч, лапор, гипс), која не садрже хранљиве састојке, али утичу посредно на њихову активацију у земљишту, као и на физ. и бактериол. особине земљишта; најважније и најзначајније у пољопр. **стајско ђубриво**, јер садржи све потребне хранљиве састојке (приближан хем. састав полузгорелог с. њ.: 75% воде, 0,5% азота, 0,25% фосфора и 0,6% калијума); најбогатија у хранљивим састојцима **топла ђ.** (овчје и коњско), а **хладна** (говеђе и свињско) **сиромашнија**; с. ђ. необично повољно утиче на само земљиште; да би било доброг квалитета мора да лежи на непробојном тлу (бетону

или др.), да је заклоњено од сунца и ветрова, и да је влажно и збијено; стога је најбоље подизати нарочито ђубриште; у дну ђубришта скупља се у нарочитој јами оскока, којом се залива периодично стоком угажено ђубриво; она садржи азот и калијум, док се фосфор налази претежно у чврстим изметима; с. ђ. може се сачувати од сувниног прегоревања сумпорном киселином, гипсом и др.; трајање његова дејства зависи од земљишта (на подзолу 3, на чернозему 8-20 год.); за 1 ха треба 200-600 и више твара; чим се извезе на њиву, треба га одмах растури и заорати, јер се иначе губи азот испаравањем амонијака; ако то није могуће, треба га сложити у збијену вел. гомилу (најбоље ако се још и земљом покрије). Зелено ђубрење, заоравање нарочито засејаних биљака са вел. примесом зелене масе, да би се земљиште обогатило органском материјом и азотом; кад се у ту сврху засејавају легуминозе (дупина, серадела), поступак се зове сидерација; њом се може заменити стајско ђубриво, али за успех потребно влажно лето; може се обавити у пролеће и после жетве. Вештачка ђубрива се деле на азотна (чилска и норв. шалитра, амонијум сулфат, калцијум цијанамид и карбамид, који су допунска ђ.), фосфорна (суперфосфат, дулли суперфосфат, преципитат, Томасово брашно, волтерфосфат, ренанија-ф. и сирови ф. — осим прва два, остали се више приближују основном ђ.), азотно фосфорна (пергуано, пергуано-суперфосфат, разна др. гуана, коштано брашно, суперфосфат-коштано брашно и амонијум суперфосфат) и калијумова (каминит и др. сирове калијумове соли, 40% K-со и пепео — све допунска ђ.). Нарочитим правилником Мет. пољопр. 1931. регулисан код нас састав вешт. ђ. при увозу и у промету. Ради уштеде у врену и раду примењује се мешање вешт. и др. ђ. по овим правилима: 1) кречна ђ. (креч, Томасово брашно, к.-цијанамид, кречна шалитра, ренанија-фосфат) не смеју да се мешају с амонијачним (стајско ђ., амон.-сулфат и др.), суперфосфатима, преципитатом, коштаном брашном, брашном од крви, рогова и др.; 2) чилска шалитра може се мешати са сваком вешт. али не са стајским ђ.; 3) к.-цијанамид се меша са ч. шалитром, кречом, Томасовим брашном, а не сме с амонијачним ђ., влажним K-солима и суперфосфатом; 4) коштано брашно не сме да се меша с гипсом, кречом, кречном шалитром, к.-цијанамидом, Том. брашном и ренанија-фосфатом; 5) суперфосфат не сме да се меша са Том. брашном, к.-цијанамидом и др. кречним ђ.; 6) Томасово брашно с K-солима се скамени за 2-3 дана; 7) K-соли могу се мешати са свима ђ., али се често брзо скамене, нарочито с кречним и магнезијалним ђ. (каминит); да се то не деси, додаје се 2-3% прашка од тресета; 8) стајско ђ. не сме да се меша с кречним ђ., к.-цијанамидом, Том. брашном и кречном шалитром. Приликом употребе вешт. ђ. треба водити добро рачуна о његовој фал. реакцији, с обзиром на реакцију самог земљишта (јер се нпр. приликом употребе неутралног ђ. може створити кисела или алкална реакција).

БУКИЋ 1) Аврам (1844-1906.), ген. и историчар; бавио се ист. Срба у Војводини, нарочито прошлосту шајкаша. 2) Бранко (*1899.), лирски песник, збирка: Четврти Јахач Апокалипсе. 3) Душан (*1899.), лирски песник и драмски писац: Стихије, Између неба и земље. 4) Трифун (*1899.), лирски песник; збирке: Овенчани сав, Ка виснама, Писма с неба; преневао Прешеру.

БУЛИНАЦ Павле → Јулинац П.

БУЛИО РОМАНО (Giulio, Пипи де Ванџи, 1492-1546.), ит. сликар и архитект; Рафаслов ученик и сарадник; по његовом напругу израдио чувену Константинову битку; саградио палату Вичапорчи и вилу Мадама у Риму, више палата у Мантови и украсио сликама и др.

БУМБИР (*Zingiber officinale*, фам. *Zingiberaceae*), дуговечна зељаста биљка, стан. тропске Аз., где се одавна и навелико гаји; зигоморфан цвет има само 1 фертилан прашник; подземно стабло се употребљава као зачин, за прављење ликера, као лековито средство.

БУМРУК → царина.

БУНИЈА (тур.), водене теразије.

БУНИС, село у Србији близу Мораве, св. од Алексинца; ту било 1876. г. срп. одбранбена линија, коју су Турци пробили 17./10. 1876. и присилнли Србе да траже примирје.

БУР (*Győr*), варош (51 000 ст.) и жупаниско место у Мађ., на ушћу Рабе у Дунав; у нашем нар. песмама Јанок; у Ђ. било доста Срба. Развијена инд. вагона, жел. материјала, аутомобила, уља, алкохола, коже, вуне итд.; важна жел. раскрсница.

БУРАЂ 1) Бранковић, срп. деспот (1427.-1456.), син Бука → Бранковића и Маре, кћери кн. Лазара, рођен 1357.; учествовао с ујаком Стеваном Лазаревићем у

бици код Ангоре (1402.) као тур. васал и после Бајазитовог пораза дошао с њим у Цариград, где био затворен услед противљења Стевановом противтур. плану; спасао се из ропства и напао на Стевана, али био потучен; касније се измирио са Стеваном, који му оставио престо; Турци нису признали Ђ. за срп. владара, већ га назвали, одузели му Ниш, Крушевац и Голубац и наметнули му плаћање данка и обавезу да их помаже војском; Ђ. стога покушао да се приближи мађ. краљу Сигмунду и врати му Београд и Мачву, а престоницу пренео у Смедерево (1430.), које подигао и утврдио; док Сигмунд био жив, Турци га више нису нападали; после његове смрти Мурат II поново напао Србију (1439.) и заузео је заједно са Смедеревом; Ђ. онда покушао да настави борбу из још неосвојене Зете, на кад у том није успео, и говорио мађ. краља Владислава на рат с Тур. и добио сеградским миром (1444.) све изгубљене земље; у осталим ратовима краља Владислава и Јанка Хуњадија против Турака није хтео да узима учешћа, већ се трудио да одржава добре односе с Турцима; при крају владе на њега ипак напао Мехмед II Освајач и одузео му земље на Ј од Зап. Мораве. 2) Црнојевић → Црнојевићи.

БУРАЂ Дубровчанин (*Georgius Ragusaes*, 1579.-1622.), филозоф и математичар, проф. флз. на унив. у Падови; гл. дело *Математичка писма*.

БУРАШЕВИЋИ, потомци Бураша Илћа, зетског властелина из 1. пол. 14. в., преци зетске династије Црнојевића, која се јавља у 13. в.; 1 од родоначелника Црнојевића зове се по претку Бурашину.

БУРЂЕВАЈКА, на Косову венача кошуља од ланеног платна, везена срменом жицом и украшена кићанкама.

БУРЂЕВАК, ђурђица (*Convallaria maialis*, фам. *Liliaceae*), пролећна, дугогод. зељаста, шумска биљка с подземним стаблом; има 2 овална листа и цветно стабло с неколико звонастих белих цветова веома пријатна мириса; расте у Ев., Аз. и С. Амер.; гаји се као украсна; садржи гликозиде конвалатоксин, конваларамин и конваларин; у ст. мед. се употребљавао код разних живчаних болести, главобоље и кривљења, а споља код реуматизма, отока, черева; новија медицина да регулише срчане ударе, утиче на мокрење и плућна обољења, а код старијих лица још и против несанице, гушења и нервозе.

БУРЂЕВАЦ, варошица и среско место (6 600 ст.) у Подравини (Савска Бан.); парни млин, стругара, циглана; остаци ст. града; у близини рудник угља.

БУРЂЕВДАН, празник (23./4. по ст.); особито се празнује код Сл. и балк. народа уз многе обичаје и веровања, који претстављају ритуал неког прехришћ. празника пролећа; на Ђ. се први пут једе млеко, које јагње и једе месо (жртва); тог дана се врше љубавне чини и → дивинација, разне магичке радње које треба да осигурају здравље и напредак људи и стоке (купање пре сунца, ваљање по трави, љубање, употреба лековитог биља); од врачања најважнија она око стоке: рђави људи и жене, по нар. веровању, у ноћи уочи Ђ. одузимају млеко и плодност стоци; већина обичаја и радња обавља се пре сунца.

БУРЂЕВИ СТУПОВИ 1) запустели ман. св. Ђорђа у Расу, код Н. Пазара; осн. га Немања, нешто пре 1168., а обновио Краљ Драгутин, који је ту сахрањен.

Црква од 1689. у рушевинама, дивнас ресторирана; имала основу једнобродне, заседење базилике с кубетом које изнутра било елиптичног облика и припрату с 2 куле (столп, ступ; отуда и име Ђ. С.); у црк. остаци нашег најстаријег сликарства; међу фреска-

сведена базилика с кубетом; зидана од камена. (→ сл.)

БУРЂЕВИЋ 1) **Бартоломеј** (Georgievits, Gyurgievits, пре 1510.-1566.), Хрват из Уг., заробљен у бици код Мохача (1526.); кад се ослободио ропства (1535.) путовао по Евр., писао књ. о Тур. и тражио од евр. владара да поведу заједнички рат противу Тур. 2) **Бернард** († 1687.), дубровачки историчар; гл. дело **Прилози за ист. дубровачке црк.**

БУРЂЕВО (Giurgiu), град (21 000 ст.) у Рум. на Дунаву, на супрот Руччуку у Буг.; значајно пристаниште; извоз нафте; млин и дрв. инд., Фабр. шећера.

БУРЂЕНОВАЦ, вел. село (преко 2 000 ст.) у Слав. 9 км. сз. од Нашида; инд. дрвета и тавина.

БУРЂИЈАНСКА, савезна држава (70 094 км²; 2 924 600 ст.) у Транскавказији (СССР); стан. Бурђијанци и Рус; гл. град Тифлис; у ср. в. била под Виз., Арабљанима и Татарима; доцније осн. неколико самосталних државица; 1799. подељена између Рус. и Тур., а од 1829. сва под Рус.; 1918. самостална, а 1922. увучена у састав СССР. **Бурђијанци**, **Грузијанци** (нар. име Картвели), ст.-кавказки (јафетитски) народ у ј. Кавказији; 1,8 мил.; гл. племена: Картвели у ужем смислу, Каки, Ингилои, Пшави, Хевзурци, Имери, Ацари, Гури, Даваша; по вери православ., кат. и мусл.; бабе се земљр., сточарством, повртларством и виноградарством; братственичка организација и задруге у распадању. **Бурђијански језик**, спада у групу кавкаских (јафетитских) језика, најважнији ј. на Кавказу, чији књиж. споменици датирају већ из 7. и 8. в.; у 12. и 13. в. доба цветања њ. песничтва и душевног живота; у 18. и 19. в. развија се нова њ. књиж. под утицајем Рус. и зап. Евр.

БУРИЋ 1) **Димитрије** (1838.-1893.), ген., у рату 1876.

ма истиче се св. Ђорђа на коњу. 2) мап. код Берана, чилу црк., посвећену св. Вору, подигао Немањин синаovac Првослав и при којој св. Сава осн. епископију; црк. једнобродна, за-

интедант. 1877.-1878. нач. штаба Шумадиноског корпуса. 1885. гл. интендант; 2 пута мин. вој. и управник Вој. акад.; као мин. вој. предузео утврђивање границе према Буг. (1889.); штампао: **Основи тактике три рода војске**, **Тактика вел. тела**; после смрти му штампана **Стратегија** (по предавањима). 2) **Драгиша д-р** (* 1871.), проф. ушнв. у Београду, претставник фла. позитивизма; гл. дела: **Проблем објекта и субјекта**, **Филозофија феномена сад**, **Филозофија историје (филозофије)**. 3) **Драгиша д-р** (1858.-1921.), статистичар. 1. директор Држ. статистике у Југосл. 4) **Љубомир** (* 1894.), мајор, шеф впов. метеоролошке службе у Земуну; сарађивао на стручним часописима; гл. дело: **Метеорологија**; за Свеснање обрадио метеорологију. 5) **Марија** (* 1879., псеудоним Загорка), књиж.; пише приповетке, фелтоне, романо из загреб. прошлости за широку публику; **Гричка вештица**, **Тајна крвавог моста**, **Републиканци**, **Гордана**; драма: **Евица Гуччева**. 6) **Милан** (1844.-1917.), свешт. и политичар; прип. рад. странци и био члан њевог гл. одбора; изабран 1. пут за нар. посл. 1878.; после двајданског атентата 1899. ухапшен и осуђен на 20 год. робије; после женидбе краља Александра Обреновића, 1900., помиловао. 7) **Милеико** (* 1894.), сликар и графичар; ради највише иконе и гравире; нарочито му познати дрворези, а од икона: **Св. Сава**, **Ђурић и Методије**. 8) **Милош** (* 1892.), књиж. и филозоф-егичар; бави се нарочито грч. фла.; плодан научни радник; гл. дела: **Видовданска етика**, **Смрт мајке Југовића**, **Фла. панумавизма**, **Мит о сунчевој сестри** и др. 9) **Никола** (* 1866.), приповедач, драмски писац, нац. и антиалкохол. пролагатор; гл. дела: **Мали приповедач**, **Миришни цветићи**, **Радиша Павловић** (приповетке); Све за љубав науке, **Омер и Мерица**, **Имотски кадија**, **Војвода Дојчин**, **Мртвацма прете** (драме).

БУРКОВИЋ 1) **Димитрије** (1793.-1843.), сликар, радио по Срему иконостасе, у друштву са В. Бакаловићем; сам сликао живот кн. Лазара у Врлднику. 2) **Павле** († 1830.), веома плодан портретист и иконограф; израдио портрете кн. Милоша, кнегиње Љубице, Лукијана Мушицког, Вука Караџића и др., а иконостасе у црк. у Вршцу, Белој Цркви и др.

ЉУСТИ Ђузепе (Giusti, 1809.-1850.), ит. сатиричар и полит. песник; најпознатије му пеме **Земља мртвих**, горка сатира на кукавичлук његових сународника, затим **Улизица** и **Чизма**.

БУТУРЕ (тур.) једно на друго; рачунање куповне цене укупно за извесну количину робе.

Е

Е, е 1) 7. слово ћирилице; у црксл. јест; 9. слово латинице. 2) самогласник предњег ср. реда. 3) **Е**, у муз. 3. степен осн. С-дур скале. 4) **Е**, у међунар. терминологији скр. за: исток (енгл. east, фрц. est, код нас И); 5) **е**, у логици ознака (од лат. nego) за опште одречне (универзално негативне) судове. 6) **е**, у мат., поред броја п, најважнији трансцендентни број; одређен је као

гранична вредност низа $(1 + \frac{1}{n})^n$ кад n тежи бесконачности, што даје $e = \lim_{n \rightarrow \infty} (1 + \frac{1}{n})^n = 1 + \frac{1}{1} + \frac{1}{1.2} + \frac{1}{1.2.3} + \dots = 2.7182818284$

(→ логаритам).

ЕА, место и пол. на Колхиди, кроз које протиче Фаза; у њу се искрцали Аргонаути.

ЕАК, краљ Егине, Зевсов син, а отац Пелеје и Теламона, чувен са своје правичности; после смрти постао судија у доњем свету, заједно с Миносом и Радамантом.

ЕАКИД, краљ Молоса у 3. в. пре Хр.; збацио га Филип Македонски.

ЕАНАТУМ, краљ Лагаша (око 3000. пре Хр.), заузео Уму, Урук, Ур и део Акада и Елама.

ЕБАОВИНА → абанос.

ЕБЕР **Жак-Рене** (Hébert, 1757.-1794.), фрц. политичар и револуционар. 1 од потстрекача септембарског покоља; вршно вел. утицај на париску оп. и становништво преко своје листе; у жељи да укине кршнш. у Фрц., организовао култ разума; тражио да се појача терор и осн. «групу бесних»; сматрајући га опасним по друштво, Робеспјер искористио несташки намирница у Паризу (марта 1794.), па оптужио «бесне» да желе да изазову глађу нар. устанак против Конвента и гилотинирао их.

ЕБЕРТ 1) **Карл Јозеф** (1835.-1911.), нем. лекар; открио тифусни баџил. 2) **Фридрих** (1871.-1925.), нем. социјалист и 1. претседник нем. рпб., по професији био стругарски радник.

ЕБИНГХАУС **Херман** (1850.-1909.), нем. психолог, употребљавао тестове за испитивање сложених процеса мишљења; својим експериментима много допринео развоју експерименталне псих.; гл. дело: **Основи психологије**.

ЕБЛИС, име којим мусл. често називају цинове. **ЕБНЕР-ЕШЕНБАХ** **Марија** (1830.-1916.), нем. књижевница из Моравске, писала реалистичке приповетке о нем. племству и сл. сељацима; либерална (Приповетке са села и из замка).

ЕБОНИТ → каучук, гума.

ЕБОРЕНЗИС **Јакоб Флавије** (Дидакус Пирус, 1517.-1607.), пригодни песник нарочито лат. епиграма; покрелом Јеврејин, живео у Дубровнику и другогао с Динком Златарићем и Рањином.

ЕБРО, река у си. Шп., извире на Каштабриском Пл., удива се у Сред. М.; дуга 930 км, пловна у доњем току (до Тортозе и за морске лађе); искоришћује се за наводњавање сухе Астурије.

ЕБУЛИОСКОП, апарат за брзо одређивање количине алкохола у вину, начињен на привипиу да је тачка кључања вина нижа што је садржина алкохола већа.

ЕБУРОНИ, народ у Галији, настаен у ст. в. између Мезе и Диле; истребио их Цезар.

ЕВ → Еу-

ЕВА (јевр.: мати живих), прва жена по Библи, створена од ребра Адамова.

ЕВАГИВАЦИЈА → ивагинација.

ЕВАКУАЦИЈА (лат.), вој. напуштање земље, предава, меса.

ЕВАЛВАЦИЈА (нлат.), одређивање, утврђивање цене, вредности.

ЕВАЛД Јоханес (1748.-1781.), вел. дански лиричар; утицао на многе данске песнике 19. в.; гл. дела: **Адам и Ева** (драмски спев), **Ролф Краге** (трагедија), **Балдерова смрт** (херојски спев), **Рибари** (лирска драма).

ЕВАНГЕЛИСТИ, евангелисти, назив за прсталице реформације, који своје учење заснивају само на Еванђељу. Евангелистичка друштва радника, уставне које се старају о радницима и настоје да их привуку е. цркви. **Е. унија**, уједињење лутероваца и реформисаних у Нем. остварено 1817. год. **Е. црква**, назив за прсталице реформације који заснивају своје учење само на Еванђељу; данас спец. назив сједињених прот. калвиста (унија) за разлику од Лутерове или реформираних црк.

ЕВАНЂЕЉЕ (грч.: добра, блага вест), 4 књ. које описују живот, рад и науку Христову; њихови пи-цисти: Матеј, Марко, Лука и Јован; прва 3 слична (синоптичка), а Јованово доказује божанство и месијанство Христово. Најважније књ. у хришћ. црк. Осн ова 4 од црк. призната е., има и апокрифних, »одбачених« (Јаковљеве, Никодимово, младенства). **Еванђелистар**, 4 еванђеља у 1 књ., али поређана по реду читања у поједино год. дане, а не по књ.; таква подела и у → Мирослављеву е. **Еванђелски стил**, писање пуно добротe, благости и хришћ. љубави.

ЕВАПОРИМЕТАР (лат.-грч.), инструмент који мери испаравање воде: суд (басен) са водом, чију равнотежу одржава 1 тешка казалица која на 1 лучној подели показује миллиметре испарене воде.

ЕВБЕЈА, вел. острво у Егејском М. с пружањем дуж Атичког Пол.; равнице и плодне земље у сев. делу, где поред њива има пространих винограда, маслинака и воћњака (смоква, орах); више богатих варошица; гл. место Халкис (17 000 ст.); ј. део више под голетима, те слабо насељен.

ЕВГЕНИЈА де Монтија (1824.-1920.), фрц. царица, жена Наполеона III (од 1853).

ЕВГЕНИЈЕ 1) рим. цар. (392.-394.), погубно свог заштитника Валентијана и попсо се на престо, али га погубио и погубио Теодосије Вел. **2)** Савојски → Савојски Е. **3)** Овегин, најбоље и најомиљеније дело А. Пушкина, роман у стиховима, приказује тип рус. бајровиста; слика поседничког живота у почетку 19. в.; у личности Татијане дата идеална рус. жена; реалистички начин приказивања спојен с топлим лиризмом. П. Чајковски компоновао оперу Е. О.

ЕВДОКИЈА 1) кћи виз. цара Алексија III Анђела, жена Ст. Провенчаног, мајка краља Радослава. **2)** Фјодоровна или Лопухина (1669.-1731.), 1. жена Петра Вел., који је затворио у ман. и нагнао да се закалуђери због противљења његовим реформама. **3)** → Еудоксија.

ЕВЕ, племе суданских Прица у прим. Тога; језик Е. најважнији у Тогу и Дахомеји.

ЕВЕНТУАЛНО (нлат.), по могућности, можда, за сваки случај.

ЕВЕРЕСТ → Маунт Еверест.

ЕВЕРС Ханс Хајнц (* 1871.), нем. приповедач језовитих тема, декадент; гл. дела: **Алауна**, **Вампир**, **Сабране драме** и др.

ЕВИДЕНТАН (лат.), непосредно извешан, очевидан.

Евиденција, прегледност, очевидност.

ЕВИКЦИЈА (лат.), сила којом покретна ваздушна маса, повлачи собом мирујући околни ваздух.

ЕВИМЕРОДАХ, Амилмардук, вавилонски цар (562.-560. пре Хр.), Навуходносоров наследник; убио га зет Нергал-Шеруаов, који се после тога дочепао престола.

ЕВЛИЈА 1) е. или добри, човек који се по веровању мусл., због побожности и поштења, још за живота посветио и по смрти му се указује нарочито поштовање. **2)** Челеби, познати тур. путонисац (17. в.); од 10 књ. његова Путониса изишло 8; оставио веома важних вести и о нашим земљама.

ЕВНС Артур Цон (Evans, * 1851.), енгл. археолог; врши ископавања у Финској и Лапонји, на Балк. и, нарочито, на Криту (палата у Кнососу, откриће префеничког писма).

ЕВНУХ (грч.), ушкочљеник, човек ком су пре пубертета извађени семеници и код ког се нису развили секундарни секулални карактери; услед поремећаја узајамности између ендокриних жлезда, организам има нарочите особине и изглед (виши раст, повећана гојазност, засталост душевне развијености и др.). Употребљавани као чувари ха-

рема, а често и за сврху пасивне педерастичке; у Ит. још у току 18. в. кастрирани деца из прик. хорова да би се избегло мутирање гласа; у Етиопији био обичај да кастрирају мртвог непријатеља као и заробљеника. **Евнухоид**, особа слична кастрираном човеку; одликује се поремећеним скелетом, често високим растом, недовољно развијеним полним органима, брадом и брковима, аномалијом брџа, детњим гласом и гомилањем масти на доњем делу трупа; узрок: урођена или услед обољења недовољна функција полних жлезда.

ЕВОКАЦИЈА (лат.), сећање, изаивање успомене; у праву: захтев парничара да им суди други суд, а не онај који редовно надлежан; грађ. суд. пост. је дозвољава ако је одобри апелаци. суд.

ЕВОЛУЦИЈА (лат.), у биол. и друштвеним наукама, поступни развитак, прелаз из 1 стања у др. и из 1 облика у др. без наглих скокова и потреса. **Еволуциона теорија** (еволуционизам), флз. учење да је све у васиони у сталном мењању, у сталном развоју (еволуцији) и да васиона није створена у 1 мах творачким актом; у ужем смислу, е. т. означава → десцендентну теорију, тј. учење о развитуку живог света (→ ламаркизам, селекциона теорија).

ЕВОРСИЈА (лат.), ерозија воде која се креће у кривулац. Е. се стварају **пиновски лонци**.

ЕВПАТРИЈА, варош (25 000 ст.), пристаниште и морско купалиште на Криму.

ЕВРОАЗИЈА, сев. континент ст. света на којем су → Евр. и → Аз. (54 мил. км², око 1600 мил. ст.). **Евроазиске, евроидне (европоидне) расе** → беле расе. **ЕВРОПА** (од феничанске речи ереб = запад) 1) вел.

полуострвски део на 3 евроаз. континента; издвојен као засебан континент из ист.-култ. обзира (10 мил. км²). Са 3 стране ограничена воденом површином, чије обале веома разуђене: на С је С. Ледено М., на 3 Атлански Ок. (са Сев. и Балтичким М.), на Ј Сред М. (с Мраморним и Црним М.) и Касписко Ј. на И Е. везана за Аз., а увеојену границу чине: план. Урал, з. обод Мугоарске Виснице, р. Емба, Касписко Ј. Вел. разуђеност обале упућује ивичне делове Е. на море и даје основу за њену поделу на С., 3., Ј., Ср. и И. Морске утицаје осећају најјаче Ј. и 3. Е., мање С.; Ср., а нарочито И. Е. имају конт. одлике. У з. и ј. делу Е. превлађује рапччлањена висаја, на С и средини од ст. громадно-властастих план., а на Ј од виших, набраних величких план. (Пиренеји, Алпи, Карпати, Балк., Апенини, Динариди); у с. делу Ср. и у И. Е. низија (табле, потолине). Е. је између 36° и 71° 12' с. г. ш.; због тога Ј. Е. има сред. климу (преиначена суптропска кл. са сухим летом, а влажном зимом или пролећем); крајњи С залази у појас поларне кл., делом облажене утицајем мора, нарочито → Голфске струје; највећи, ср. део Е. припада појасу умерене кл. (суха зима, кишно лето); на 3 такође преиначене утицајем океана (атланска кл., с доста талога преко целе год.) а на И утипајем коина (конт. кл., с мање воденог талога); на кл. Е. утиче и висина, и у свим климатским обл. издваја се план. кл. (нај-паразитија у Алпима). Цела Е. се одводњава према морима по ободу: мањи део отиче у Атлански Ок. (Гвадалкивир, Гвадијана, Тежо, Дуру, Гарона, Лоара, Сена, Рајна, Елба), Сред. М. (Ебро, Рона, По, Неретва, Дрим, Вардар) и С. Ледено М. (Двина, Печора), знатно већи у унутрашња мора; Црно М. (Дунав, Дњестар, Дњепар, Дон), Балтичко М. (Одра, Висла, Дина, Нева) и конт. Касписко Ј. (Волга, Урал). Е. има доста јез: сва многобројна јез. у С. Е. и на с. и ј. подножју Алпа су глацијалног, а јез. на В. П. и Блатно Ј. у Панонском Басену тектонског порекла. На С је тундра (лишајеви, маховине, ниско жбуње; животиње с топлим крвном, ирвас); јужније, у умереној зони, шумски појас (на С четинари, на Ј листопадно дрвеће), у којем превлађују шумске животиње; на И због конт. кл. шуму замењује степна (травни предео, подземне животиње), на Ј сред. зимзелена вегетација (макија, маслина) са сред. животињама (шакал, многи гмизавци и др.). Е. има око 480 мил. стан., од којих огромна већина припада Индоевропљанима (Аријци), који се јављају у Е. у неолитско доба; у н. в. настало ширење Индоевр. у ваневр. земље: Сибир, Афр. Аустрал. и Амер.; сл. народи заузимају И. Е. (Руси), део Ср. Е. (Чехословаци и Пољаци) и део ји. Е. (Јж. Сл.); герм. народи сканд. земље, већи део Ср. Е. и Вел. Брит. са суседним малим о.; ром. народи су у 3. и Ј. Е.; у прим. Балтичког М. су балт. Аријци (Литванци и Летонци); Индоевропљанима припадају још Арбанаси, Грци и разне групе келтског порекла у Фрц., Вел. Брит. и Ирској; остатак од прединдоевр. стан. су Баски у Пиренејима; у И. Е. живе и многи, али бројем слаби фински на-

роди (Фини, Ести, Ингри, Лапи и др.), затим уг. (Волгузи, Остјаки), којима припадају и Мађари у Ср. Е.; у Ј. Рус. живе разни тур. народи (Татари, Башкири и др.), којима припадају и Османлије (Турци) на Б. П.; по целој Е. има Цигана, који су од аз. Аријаца, и семитских Јевреја; та се подела заснива углавном на језицима: индоевр. језицима говори око 95% свега евр. стан. Расни састав: највише распрострањене нордска, алпска, медитеранска, динарска и источнобалтичка раса, у Сев. и И. Е. има и монголоидна, а у ји. чести предјеаз. типови (којих има код Јевреја и у осталим деловима Е.). Око 90% стан. су хришћ., у И. и ји. Е. већином православ.; у Ј. и З. кат., а у Ср. Е. и у сканд. земљама превлађују прот.; мусл. око 12 мил. (Рус. и Б. П.), а мојсијеваца око 10 мил., око 10 мил. безвјераца и око 2½ мил. припадника примит. ред. (на тлу Рус.). Основу привр. чине привр. привр. површине; тундра се примит. искоришћава за лов и номадско сточарство (првас), шумске обл. првенствено за шумску привр., а стеча за номадско сточарство; али у стени се развила и земљр. (постала житница), која се развила и у шумску зону (и шум. зона претворена у култ. степену); у з. влажним пределима земљр. спојена с рационалним сточарством (говеда, коњи); на Ј. у сред. обл., поред обичне земљр., винова лоза, маслина и ј. воће; због близине високих планин. развило се и сточарство са сезонским кретањем у вертикалном правцу; мора, јез. и р. омогућили риболов; богатство старијих планин. у рудима омогућило руд., а богатство у каменом угљу — у вези с искоришћењем водених снага и домаћих и страних сировина — развило веома јаку инд. Уз искоришћење свих култ. тековина у Е. се развио веома жив саобр. на води (мору, јез., рекама, каналима), суку (друмови, жел.), и ваздуху. Већ у ст. в. постала центар и вођ култ. напретка целог човечанства (најпре Ј., а затим З. Е.); због надмоћности у духовној и матер. култури Е. успела да полит. потчини вел. обл. и многе народе, да натура своју културу готово целој Земљи, да је европеизира; али још није успела да сама себе полит. уједини и организује: привр. услови и ист. развитак толико су диференцирали њене обл. и стан., да и поред високе културе у Е. има сада 34 самост. државе. Разликују се најпре по величини: највећа је Рус. (СССР), која с Б. Брит., Фрц., Нем. и Ит. чини вели. силе; Пољ., Шп., Рум., ЧСР и Југосл. су ср. силе, остале су мале државе. По привр. структури Б. Брит., Белг., Нем. и Швајц. су претежно инд.; Рус., Пољ., Рум. балк. и др. државе претежно пољпр.; а Фрц., ЧСР, Ит. и др. пољпр.-инд. земље. Ове као и етничке и др. разлике стварају основе за различите тежње и сталне сукобе међу евр. државама, што знатно кочи напредак и слаби престиж Е. 2) по грч. митол. књи феничанског краља Агенора; украо је Зеве претворен у бика и однео на Крит, где родиола Миноса. Европско-амерички хибриди → хибриди. Е. конференције, паз међунар. састанака одржаних после закљученог мира 1919. у циљу извршења уговора о миру или измене у њиховој примени; за питање наплате репарација од Нем. важне су е. к. одржане у Спа (јули 1920.), где је утврђен удео појединих савезничких држава у плаћањима Нем.; у Лондону (авг. 1924.), кад је усвојен Дозов план за репарација плаћања, и у Хагу (јан. 1930.), кад је усвојен Јангов план; полит. е. питања расправљају се на састанцима Друштва народа. Е. концерт, сагласност е. вел. држава у општим питањима; како је често долазило до несугласица уместо до сагласности, израз е. к. више се употребљава у иронији. Е. куп, међунар. фудбалско такмичење, осн. 1927.; учествују репрезентације Ит., Аустр., Швајц., ЧСР и Мађ.; игра се по двуструком бод-систему, а траје 3 год. Е. првенство, такмичење спортских екипа е. држава за наслов првака; одржава се сваке год., али не у свим спортским гранама. Е. равнотежа, принцип таквог уравнивожења снага е. држава да се свакој онемогуће империјализам и освајачка политика; истинска, као обезбеди е. мира, 1. пут на вестфалском конгресу 1648. Груписање вел. сила крајем 19. в. у тројни савез и тројни споразум тежило равнотежи и одржавању мира, али најзад довело до свет. рата. На основи е. р., кад се 1 држава повећа, друге добијаје компензације (берлински конгрес 1878.). Е. рат → светски рат. ЕВРОС → Марица. ЕВСТАТИЈЕ, солунски архиеп. из 12. в. и виз. писац; описао као очевидац пљачку Солуна од Нормана 1185. ЕВТИМИЈЕ, последњи буг. патријарх са седиштем у Трнову (14. в.). ЕВТИХИЈАНИЗАМ → монофизитство. ЕВХАРИСТИЈА (грч.: благодарене), у хришћ. црк.

принашање тела и крви Христове на литургији под видом хлеба и вина, као и сама причест. Евхаристички конгреси, ркат, вел. скупови (од 1841.) против прот. нападања на учење о присуству Христовом у евхаристији; држе се уз свечане литије с ношењем освешане хостије, као тела и крви Христове. ЕВХИТИ → богомили. ЕВХОЛОГИОН (грч.), молитвеник, богослужбена књ. грч. цркве; садржи гл. обреде и богослужења; код Срба сличан → требник. ЕГАЛ (фрц.), једно те исто, једнако. Егализовати, егализирати, изравнати. ЕГАТСКА ОСТРВА, острвска група зап. од Сицилије, где римски конзул Јутаццие потукао картагинску флоту 241. пре Хр. ЕГЕРТ Вел., англо-саски краљ (809-839), уједињено 7 државица, које су основали Англи и Саси после свог доласка у Енгл., и назвао се краљем Англа, 830. год. ЕГЕЈ, легендарни краљ Тебе, Пандионов син, а Тезејев отац; кад је Тезеј полазио противу Минотаура, метнуо на свој брод црна једра и обећао Енеју да ће их, ако се врати као победник, заменити белом, али је заборавио на то своје обећање; кад је угледао брод, Енеј поверовао да му син погинуо, па се бацао у море, које отад носи његово име. ЕГЕЈСКА КУЛТУРА, названа тако што се њени гл. центри (Троја, Крит и Микена) налазили на обалама и о. Егејског М.; развили је око 3000. г. пре Хр., при прелазу из каменог у метално доба, Прејелини, а наставили први грч. досељеници Ахајци; у 1. време била бакарна, затим бронзана; уништили је н. грч. досељеници између 1400. и 1100. пре Хр. Народи који су развили е. к. имали су напредну керамику (вазе богато искићене дртежима биљака и животиња), металургију (нажит од злата, сребра и бронзе) и трг.; крстарили на бродовима по целој и. половини Сред. М.; писали једном врстом јероглифске азбуке, подизали утврђене градове и вишеспратне палате и украшавали их мраморним киповима и фрескама (→ критско-микенска уметност). ЕГЕЈСКО МОРЕ, део Сред. М. између Б. П. и М. Аз.; постало стропонитавањем колна крајем неогена и почетком дилувијума; од овог колна остала многа Е. острва (Крит, Додеканез, Киклади, С. и Ј. Споради); највећа дубина 2250 м. ЕГЕР → 1) Охржа. 2) Хеб. ЕГЕРИЈА, нимфа која давала савете рим. краљу Нуми Помпилију; после његове смрти Дијана је претворила у кладенац. ЕГЕР-ЛИНЦ Алабин (Egger-Lienz A., 1868-1926.), нем. сликар, у јавним бојама сликао живот тиролских сељака. ЕГЕРСДОРФЕР Александар (1850-1923.), проф. рим. права на Загреб. унив.; бавио се и политиком; прави писац јаке ерудиције; поред Римског права објавио у више књ. Фин. и полит. чланке. ЕГЗАГИЈУМ (лат.), мера за новац. ЕГЗАЛАЦИЈА → ексхалација. ЕГЗАКТАН (лат.), тачан, завршен, бројно одређен. Е. науке, физ., хем., астр. и др. науке које се могу доказати мат. и експерименталним методама. ЕГЗАЛТИРАН (фрц.), понесен страху, много узбуђен. ЕГЗАМЕН (лат.), испит. ЕГЗАНТЕМ (грч.) → оспа. Егаантематикус → пегавад. ЕГЗАРХ (грч.), патријархов изасланик са трајном функцијом или еп. делегат; раније то име носео грађ. намесник у већој обл., па тај назив примила и црк.; код кат. обичнији назив викар. Егзархат, обл. под управом виз. егзарха, нпр. у Ит. са седиштем у Равени, и у Афр.; положај и част егзарха. Е. у Ј. Србији, Сви Ол. у Тур., који су 1766-1767. остали без своје црк., били су дубоко незадовољни фанариотском црк. политиком; опа их с 1 стране грубо експлоатисала, а с 2. покушавала да их појелини; стога Ол. тражили да у црк. дођу до изражаја њихове жеље; кад то није успело, почели на више страна борбу за еманципацију од Фанара; помагани од Рус., успели најзад, 27./2. 1870., да добију султанов ферман о стварању посебног е.; како је Буг. тада била у саставу Тур., Порта пристала да е. добије више буг. обележје тежећи да тим ослаби срп. вридену; стога срп. елемент запао у тешку дилему: буну се против Грка и њихове управе, а није хтео да уђе у егзархиску заједницу да му се не би дало буг. обележје; зато и Срби тражили не само своју одвојену црк., односно црк. управу, већ и своје владијке, који би били под цариградском патријаршијом, али би остали над. људи; добили, после дуге борбе, 3 своје владијке: у Призрену (1896.), Скопљу (1897.) и Дебру-Кичеву (1910.). ЕГЗЕГЕЗА (грч.), разјашњавање и тумачење библиј. текстова. Егзегетика, наука о тумачењу.

ЕГЗЕКВАТУРА (лат.) 1) свечан, од шефа државе потписан, акт којим се даје страном конзуларном заступнику допуштење да може на одређеној територије државе вршити дужност конзула и позивају све земаљске власти да конзуларном заступнику олакшају вршење конзуларних дужности; постављен конзул пре по што врими е., у начелу, не може у туђој држави предузимати никакво службено дело које спада у круг његове службе; према својој држави он врши конзуларне дужности од дана пријема дужности. 2) дозвола за извршење извршне пресуде страних судова, даје се под условом реципроцитета; е. неће се дати ако је страна пресуда закорачила у надлежност наших судова, ако осуђен имао могућност одбране, ако пресуда врећа наш јавни поредак; даје окр. суд; против одлуке о. е. може се жалити апелацио. суду (у року од 15 дана), који ће размотрити да ли страна пресуда испуњава услове за е.

ЕГЗЕКВИЈЕ (лат.), кат. погребна служба, парастос. **ЕГЗЕКУЦИЈА** (лат.), извршење. 1) извршење смртне казне. 2) продаја за порезу или дуг; принудно извршење, приморавање дужника на испуњење обавезе судским путем; судске налоге а. извршују егзекутори, а у Србији још и сад полиц. власти; код наплате новчаних тражбина врши се на непокретностима узимањем прихода с имања и њиховом јавном продајом у корист повериоца, а на покретностима забраном, пописом и продајом; за рудар. властичтва важе нарочити прописи; ако није новчана тражбина, е. може бити: давање дуговане покретне ствари, предаја земљишта, упис, пренос, ограничење или укидање земљоправних права, принудна деоба (код имовин. заједнице), спречавање извесних дужникових радњи. **Егзекutive**, извршни. **Е. власт**, извршна, управна власт; у ужем смислу: власт која извршује судске одлуке. **Е. трошкови**, који су изазвани егзекуцијом: за чување ствари, интервенцију, судски т., т. дужничког притвора; ове т. дужан да осигура онај ко тражи извршење, а падају на терет оног ко је дао повода извршењу; изузетно по Ур. о заштити земљр. е. т. не падају на дужника. **Егзекyтор**, извршилац, лице коме је поверено извршење какве одлуке нпр. управних, судских и фин. власти; некад судија у пресуди одређивао ко ће се старати о њеном извршењу (именовао е.); данас својство е. припада држави, у чије име ту дужност врши срески судија; у Србији засад су још увек е. полиц. власти.

ЕГЗЕМ, екзем (грч.), мајасил, кожно обољење различитог изгледа, праћено обично jakim сврабом; захваћене веће или мање површине коже; у почетку ситни мехурићи с бистром садржином, при чијем се отварању приликом чешања излива бистра течност која влажи; површина коже обично запаљена; услед влажења и засушивања долази до образовања краста, а луска код сухих е.; код појединих случајева сви ови облици могу се појављивати заједно дајући обољење различит изглед; узрок обољења у локалној или општој пресетљивости на неки алерген, који може бити у виду локалног, физ., хем. или инфективног надражаја, нпр. професионални е. код разних професија (лекара и апотекара); сем тога и поједини састојци хране могу изазвати локални е.; код локалних е. постоји нарочити поремећај општег стања у целом организму који условљава развијање, трајање и повраћање е.; лечење разним мастима према врсти е., рентгеном; опште лечење пресетљивости организма т. зв. десенсибилизационим методама.

ЕГЗЕМПЛАР (лат.), примерак, нпр. књиге, новина. **Егземплум**, пример. **Exempli causa** (скр. е. с.), ради примера, нпр.

ЕГЗЕМПЦИЈА (лат.), ослобођење од каквог пореза или дужности.

ЕГЗЕРГУЕ (фрц.), доњи део на валичју новца, одлеђен од осталог простора пртицом, на којој редовно стоји јунак или фигура валичја; у нумизматички уважен део новца, јер се ту налази име ковнице и емисија.

ЕГЗЕРЦИРАТИ (лат.), вежбање. **Егзерцир** може бити стројевни или борбени: првом је циљ учвршћивање дисциплине и обука вој. у командама и разним стројевима, а другом кретање и рад вој. за време борбе; сваки род вој. има нарочита егзерцирна правила, по којима изводи обуку. **Егзерциције**, духовне вежбе које ркат, прк. приређује уз часни пост; састоје се из предавања.

ЕГЗИБИЦИЈА → експозиција.

ЕГЗИЛ (лат.), прогонство, место прогонства, ронство.

ЕГЗИСТЕНЦИЈА (лат.), одржавање, опстанак, биће, постојање.

ЕГЗИТУС (лат.) нехед; леталан е. (exitus letalis), смрт.

ЕГЗОГАМИЈА (грч.), веома раширен обичај на свету да се склапа брак само између разнополних планоа различитих група (нпр. племена или племенских група). У већини срп. динарских и арб. племена такође е. Супр. → ендогамија.

ЕГЗОГЕН (грч.), спољашњег порекла; у мед.: постао ван организма; развијен под утицајем спољних узрока; супр. ендоген. **Е. силе**, спољашње или соларне силе које изграђују → рељеф земљине површине (сунчана топлота, кретање воде, ваздуха; супр. → ендогене силе).

ЕГЗОД (грч.) 1) извлазак Јевреја из Мисира. 2) друга књ. Ст. завета.

ЕГЗОГАНИБАЛИЗАМ, једњење људског меса (→ антропофагија) од лица из страних племена; супр. → ендоканнибализам.

ЕГЗОРЦИЗАМ (грч.), изгоњење ђавола или злих духова (бесова) из «онседнутог» лица сазивањем бога или преклињањем самих духова (→ анимизам). **Егзорцизми**, запрећења (3 молитве) која се читају на крштењу у прав. прк. ради одрицања од ђавола. **Егзорцисти**, у првим вековима хришћ. људи који су имали дужност истеривања злих духова; нису морали бити свешт.

ЕГЗОСТОЗА (грч.), изрантај коштаног ткива, може се развити на свим костима; е. на коштаном делу спољњег канала уха, према својој величини, могу ометати преглед и лечење бубне опне.

ЕГЗОТЕРИЧАН (грч.), намењен шпрој јавности; јаван; супр. → езотеричан.

ЕГЗОТИЧАН (грч.), који из далеких земаља, прекоморски, особит, необичан. **Е. дрвце**, које расте у прекоморским земаљама; разликују се 3 групе: 1) које садржи извесне материје као: каучук, гуму, боје, камфор, екстракт, 2) које има нарочите технолошке особине као: боју, тежину, текстуру, сјај (нпр. махагона, ебановина, палисандар, санталово, ружино дрво итд.); 3) које се увози да конкурише домаћем којег има мало или је скупо (нпр. тиково дрво храстовини, канадски четинари евр., пичинаји домаћим боровима и аришу итд.); гл. увозне луке за е. д.: Хамбург, Бремен, Авр, Бордо, Марсеј, Трот. **Е. музика**, нпр. м. која не стоји под утицајем евр. муз. схватања; под е. м. се обично разуме м. источних народа са засебним мелодичким и ритмичким зак. **Е. стил**, који има много чудноватих елемената, описа е. крајева, или који има много необичности и настраности у начину излагања, експону реченица и избору речи.

ЕГЗОТОКСИН (грч.), растворљив токсин, који клинче луце; клинче могу остати локализоване а лучити е. који се шири по телу (нпр. код дифтерије); е. луце још клинче ботулинус, дизентерије и тетанусе; и скоро све остале клинче луце их у мањој мери (→ ендотоксин).

ЕГЗОФОРИЈА (грч.), разрокот према спољној страни, најчешће последња слабости унутарњих мишића покретача ока.

ЕГЗОФТАЛМУС (грч.), испупчење очне јабучице код разних патол. процеса очне дупље: запаљења, гнојења, крварења, изрантаја (тумора) и Базедовље болести.

ЕГИДА 1) оклоп или штит богиње → Атине, прекривен кожом козе Амалтеје, за који је закачена Медузина глава. 2) уопште заштита, покровитељство, вођство.

ЕГИНА, мало грч. о. у Египском Зал.; до 7. в. пре Хр. признавала власт Арпа, од којег је примила први новац и систем мера доцније назван египским; после 7. в. развила се у поморску и трг. силу и истакла се као такмац Атине; опала у 5. в. пре Хр. На о. град Е. са рушевинама дорског храма посвећеног богињи Афаји (из 5. в.); веома лепе и значајне скулптуре са тимпаноном тог храма сада у минхенској Глиптотеци. **Египски Залив** у Егејском М., између Атичког и пол. Арголиде на Пелопонезу (Грч.); Коринтским Каналом у вези с Јонским М. (најкраћа веза Егејског и Јонског М.).

ЕГИНХАРД, Ајнхард (770.-840.), фрп. хроничар, секретар Карла Вел., чији живот описао у својој хроници; говори о походима Франака против поваског кн. Људевита, забележио да овај после свог пораза побегао Србима; то је први писани помен срп. имена (822.).

ЕГИПАТ 1) (Мисир), краљевина у си. Афр., у чијем саставу прави Е., обл. око доњег тока р. Нила с делтом, вел. делови Либиске Пустине и Синајско Пол. (које припада аз. континенту). Површина 995 000 км², од којих само 35 000 км² поред Нила и у оазама подесни за обрађивање; највећи део Е. степовита пустиња, и готово сав живот усредсређен у веома плодној долини Нила: прави Е. дуж Нила од Уади Халфе па до Сред. М. (на дужини од 1500 км, широк 1-20 км); његова плодност условљена

правилним поплавама Нила сваке год., а увећања грабењем огромних устава за воду које омогућавају правилно напашање у току целе год. Сев. део Е. има сред. сав остали Е. у обл. пасатске климе. Стан. (11,2 мил.) веома мешовито: већину чине постоји ст. Египћана (→ Египћани, Копти, Феласи); много Арапа, Нубијаца, затим Црнаца, Јермена, Европљана (Грка, Италијана, Енглеза, Јсл. и др.); занимање земљр. (пшеница, кукуруз, јечам, ориз, памук, шећ. трска, детелина и др.). Саобр. се одржава жел. и паробродарством на Нилу; највећи део увоза и извоза иде кроз Александрију; престоница и највећи град Каиро, али гл. трг. место Александрија. Е. (Мисир) у почетку био подељен на племенске државице (номе), од којих свака имала своју престоницу и свог владара; касније се међу племенима развила борба око превласти и довела до стварања 2 центра (Доња и Горња Е.). Ст. царство (3300.-2200. пре Хр.); обе државе уједињено краљ Менес и саградио н. престоницу Мемфис; од осталих краљева из тога доба истакли се: Куфу, Кефрен и Микеринос подизањем највећих пирамида. Ср. (тебанско) царство (2200.-1600. пре Хр.); после побуне покрајинских поглавара ег. престоница пренесена у Тебу; тебански владари подиђају многе храмове, дворове и насеље; а Аменхат III ископао Мерисово Јез. ради регулације Нила и подигао Мемнонов колос и Лавиринт; н. унутрашње борбе искористио пастирски народ Хикси и заузео Е. Н. царство (1600.-325. пре. Хр.); после изгнања Хикса ег. владари одржавали вел. вој. и флоту и мислили само на завојевања; то је било најслабје доба Е.; његови владари продирали у Нубију, Етиопију, Сирију и Палестину; међу освајачима најзлатнији: Тутмес III и Рамзес II; од 1200. држава опала и опет потпала под власт странаца (Ктиопљана око 800. и Асираца од 671. пре Хр.); крајем 6. в. од њих је ослободио саситски кнез Псаметик и основао н. династију; под њом Е. се опет нагло развио; науке и ум. процветале, прокопан канал између и. рукавца Нила и Црвеног М., а флота опловила Афр. али Е. заузео перс. краљ Камбис и учинио крај његовој независности. После тога њим (525. пре Хр.-640. по Хр.) владали Персијанци, Александар Вел., Птолемеји, Римљани и Виз.; од 640. био под влашћу Арабљана и Турака (Селлука и Османлија); Наполеон га заузео 1798., али га опет вратио Тур. 1801.; почетком 19. в. претворен у аутономан пашалук под управом Мехмед-Алије (1809.-1849.) који реорганизовао вој., заузео Нубију, део Судана, Хедас и Сирију и прогласио се за наследног кедива; његов 2. наследник Исмаил-паша (1863.-1879.), који учествовао у прокопавању Суецког канала, био услед немогућности да плаћа дугове нагнан на абдикацију; побуну Египћана против Европљана искористили Енглези који му наметнули врх. власт (1882.), али му после свет. рата признали независност (1922.). 2) легендарни краљ, брат Данајев; његових 50 синова узели за жене 50 Данајида, али сви, изузев једнога, били поубијани још пре брачне ноћи. Египатска азбука или јероглифи, састоји се већином од слика или знакова за поједине предмете и појмове (у основи идеограмска), тзв. пирамидски текстови писано ирисано урезани тим ст. знацима; доцније, за рукописе, новеље и писма употребљавала се 1. врста кузивне е. а. (тзв. хијератска азбука), скраћена и упрошћена јероглифска. Још више упрошћена → демотска азбука; алфабетске знаке у е. а. (тј. оне које означавају поједина слова, гласове) утврдио Енглез Јанг још 1819., али стварно одговорно јероглифе тек Француз Шамполон 1822.; сада се зна да је е. а. била у почетку чисто идеограмска, али да се доцније развила и алфабетска; до чисто гласовне е. а. није дошло. Е. болест → трахом. Е. гуска, раса г. пореклом из Ег.; шарена, мрке главе, отвореног грудн. и доњег дела тела, отвореножута врата, белх и црних крила, црвена кљуна, ружича-

стих ногу, лепа изгледа; изврсног меса, доста носи; жива, отпорна, јако покретна. Е. језик припада вел. језичкој групи којој и семитски, берберски (с. Афр.) језици и. афр. народа (Бешари, Сахо, Гада, Сомали); последњи степен у развоју 1. → коптски, који датира из хришћ. времена; коптском претходно → демотски. Данас у Ег. књижевни и држ. језик ар. Е. књижевност, 1 од најстаријих на свету; њен најранији период готово непознат, а из старијег периода сачуване химне краљевима и боговима, затим поједине нар. лирске песме (око 2500. пре Христа), неке епске ум. песме (о бродоломцу, о Синухеву животу итд.) из доба ер. царства (око 2000. пре Хр.), и најзад примери дидактичне поезије (тзв. Књ. поука, Птах-Хотеп, Аменемхет, Дуауф); у овим пробама класичне к. већ се примећује неприр. и надувен стил, али мало доцније појавиле се збирке нар. прича у тадашњем (17. в. пре Хр.) нар. и једноставном језику; од прозе из старијег периода доприли до нас поједини мед. и чаробнички списи и тзв. Књ. мртвих. После класичног периода (до 1800. пре Хр.) настаје, за владе Хикса, застој од 2 века у к., и тек с н. царством (од 1580. пре Хр.) почиње н. проват; н. прилике донеле к. нов дух и схватања у тадашн нар. језик; верске химне постепено губе ст., митол. карактер, а износе донекле и мисли и осећања својих песника; исто тако и песме у славу краљева (фараона) показују оригиналнији и свежији тон; епске песме н. царства опевају ратове и дела краљева, али садрже и доста неепских уметака (говоре краљева и богова итд.); поред ове званичне и верске поезије постојала тада и световна, претјено љубавна, с много драми и топлине; дидактична к. овог периода држи се донекле ст. облика, али су њене поуке (Ани) савременије и прикладније; каткада су и у виду писама које тобоже уч. нише ученику; од нар. прича из н. царства по мотивима важна нарочито она коју забележио Алана; научних списа из тог времена уопште нема; цела проза се састоји од неколико шк. и чаробничких књ.; за последњих 1000 год. пре Хр. није се од е. к. ништа важно сачувало; нар. језик се у њој још употребљавао, али убрзо настао расцеп између књиж. и говорног језика; званична к. опет постепено прелазила на ст. е. језик, а говорни језик развијао своју (демотску) к. на демотском језику, која слабо проучена; зна се да је у њој било прича и дидактичних списа, дакле да је углавном ишла стопама старије к., мада има трагова и грч. утицаја (нпр. у басни). Доцније грч. утицај све јаче обухватао више сталеже, а домаћа к. спала на народску писменост; у 3. в. по Хр. хришћ. истисло и ове трагове демотске к. и изазвало → коптску к. на коптском језику, који претставља последњу фазу у развоју е. језика у току 5000 год. Е. муз., развијала се у вези с вером и примењивана уз разне верске обреде и процесије за време рата; свирано је обично у ансамблима; употребљавала је гудачке (харфу и лауту), дувачке (флауту) и ударајуће инструменте (систрум, даире, кастањете итд.); касније ушао у употребу и асирски инструмент кисар, на којем су тонови добивани ударом неке врсте терзијана у жице; код Египћана су постојале и шк. за муз. и игре. Е. религија, слабо и једнострано позната; поштовање богова раширено по култ. центрима; поред локалних постојали и богови света, обично у тројству (отац, мати и син), и везивани са животињама, јер се веровало да се у њиховом облику јављају људима (стого убијање животиња забрањено). Најглавнији Ре, бог Сунца (посвећена му птица соко), око њега 8 деце и унучади, створно небо, земљу и сав живот; његов култ раширен у Хелиопољу; спојио се с Амоном, отуд Амон-Ре, врховни бог Тебе, а поред њега жена Хат, богиња Месеца (птица: ибис); у Мемфису поштован Птах, бог науке и ум., којем посвећен бик (→ Апис); уз њих били важнији: Бастет, богиња радости, и Хатор, богиња љубави; е. култ се састојао у поштовању мртвих због вере у сеобу душа и у бесмртност, што доказују јела и одличја остављани по крај мртваца и → мумије. Боговима подизани вел. храмови, а свешт. било поглашћен staleж; морални прописи веома строги; за дела судио Озирис. Е. уметност, 1 од најстаријих и најбогатијих у ист. човечанства; почела око 4000. г. пре Хр., а пропала тек у доба Александра Вел.; гл. дела јој из обл. архт. и вајарства. Архт. оставила најважније споменике у облику гробница и храмова; од гробница најмонументалније пирамиде, у које сахрањивани фараони и које достигавале висину од близу 250 м (Кеопсова и Кефренова); гл. храмови такође били вел. димензија (у Луксору, на о. Филе); прилазило им се кроз алеју сфинги, а пред улазом се дизала 2 висока обелиска; на улазним вратима храма биле две мошне куле (шилопи), а л. и д. на истој фа-

Береника	Клеопатра		
Александар			
		а е	м
		б	н
		д т	о
		и	п
		к	с
		л р	к

сади налази се по 1 огроман рељеф владаоца који подигао храм: кроз врата се прво улазило у отворено двориште опкољено стубовима, затим у 1 вел. дворацу и, најзад, у полумрачно светилиште, где се налазио кип божанства; Египћани нису употребљавали ни сводове ни кубета; служили се стубовима (најчешће у облику лотосова и палмина стабла), чији капители обично имали облик цветца (на сл.: реконструкција храма у Луксору). Вајарство необично разноврсно (по темама, стилу и материјалу); 1 групу чине кипови и рељефи божанстава и фараона; схваћени монументално, рађени стилизовано и давани фронтално, често у натприродној величини, пуни достојанства и у свечаној пози, извајани у камену, мрамору, порфиру и граниту; 2. групу чине кипови и рељефи обичних људи, сцене из свакидашњег грађ. и сеоског живота, домаће животиње; они су у прир. величини или сасвим малих димензија, израђени у дрвету, обичном камену и бронзи, живо и сасвим реалистички; при изради самосталних статуа и биста, Египћани показали вел. смисао за пластично, статично и стабилно, а при изради рељефа (увек их бојадисали) смисао за динамично и декоративно. Сликаство имало изразито декоративан и наративан карактер; нису знали за перспективу и планове, волели живе боје и декоративне геом. мотиве; били одлични линеарци. Примењена ум. била веома развијена: рађени вајарски предмети у бронзи, слононачи, злату и сребру, а били познати и емаљ и фајанс. Е. халифат, ар. држава, коју су основали потомци Мухамедових Фатима у Ег.; трајао 900.-1171. Египтологија, наука која изучава језик, књиж. и старине ст. Ег. Египћани, стан. Ег. (14,2 мил.), разноврстни; по равном Ег. живе земљр. Феласи, $\frac{3}{4}$ целокупног стан., пореклом од ст. Е., али се мешали с др. елементима: данас говоре ар. и мусл. су; много мање Коита, правних потомака ст. Е.; нису се мешали с другима и очували ст. расни тип; живе по варошима у Г. Ег.; по вери монофизитски хришћ.; у црк. очували свој нар. језик из 3. в. по Хр., иначе и они говоре арапски.

ЕГИСТ, син Тiestа и Пелопеје, коме Агамеион, при поласку за Троју, поверио управу земљом; Е. за време тројанског рата заведе Агамеионову жену и убио га заједно с њом после повратка из Троје, али и сам био убијен од Ореста.

ЕГМОНТ Ламорал (1322.-1368.), шп. војсковођ; прославио се у борбама Карла V против фрц. краља Франсоа I; погубљен у Бриселу по наредби војводе од Албе, као противник инквизиције и шп. власти у Низоземској.

ЕГОНИЗАМ (од лат.: ego = ја), себичност, саможивост; у етици се под е. разуме учење по којем мотиви личног интереса чине једине разлоге људског делања. **Егоист**, **егоистичан**, самољубив, себичан човек; саможивац. **Егоцентризам**, учење по којем лично »ја« човека чини средиште свега.

ЕГОС ПОТАМОС, р. у Тракији на којој спартански краљ Лизандар уништио 405. г. атинску флоту; том победом завршен пелопонески рат.

ЕД, париски гроф и фрц. краљ (888.-898.); одбранио Париз од Нормана.

ЕДА, старија и млађа, 2 збирке ст. сканд. књиж., које представљају најлепше богатство ст. нордичке културе; старија написана у стиховима (песничка Е.), а млађа у прози (прозна Е.); старија Е. садржи 33 песме које на Иславду пронашао у рукопису 1643. тамошњи бискуп Бринјулф Свенсон; верује се да те песме датирају из времена пред крај 9. до средине 11. в.; највише се баве митол., ист. легендама и хероизмом ст. Скандинаваца; митол. песме служе као извор за познавање митол. и погледа на свет ст. Скандинаваца; написане су ванредним песнич-

ким стилем. Млађа Е. састоји се од 5 делова, управо од 3 дела, пролога и епилога; 1. део садржи митол. систем ст. Скандинаваца; 2. легеице о ст. сканд. поезији; тај део израдио Иславђанин Снори Стурласон, по ком читава збирка носи име, тако да се сматра његовим делом. Старија Е. настала на прелому између ст. претхришћ. схватања и увођења хришћ. у Сканд., и песме у њој носе трагове тог прелазног доба, али су оне својим песничким обликом и мисаоношћу израз развијеног култ. живота Скандинаваца.

ЕДАМАЦ → ајдамац.

ЕДАФСКИ (грч.), условљен земљиштем. Е. фактори, који утичу на животне услове биљака, а односе се на земљиште.

ЕДВАРД → Едуард.

ЕДЕМ (грч.), нагомилане течности у различита ткива, нарочито у везивна ткива слузокоже и коже; е. захваћени део тела отечен, обично блед, притисак прста оставља за собом јамцицу; јавља се код неких обољења срца, јетре, бубрега и запаљења.

ЕДЕН (евр.), рај.

ЕДЕН Фредерик (van Eeden, 1860.-1932.), хол. песник, мистик; писао још романа и драме; гл. дела: **Мали Јован**, **Са хладних обала смрти**, **Сирнус** и **Сидериус** (романи); **Браћа**, **Вештица из Харлема** (драме).

ЕДЕНБУРГ → Шопроп.

ЕДЕСА, богата варош у сев. Месопотамији, после 1. крст. рата престоница Едеске Кнежевине; поново је заузели Турци 1144.; данас Урфа.

ЕДИГЕР-МАХМЕТ, последњи казански хан из 16. в.; заробио га и покретно рус. цар Иван IV Грозни.

EDIDIT (лат., скр. ed.), издао књ. и сл.

ЕДИКТ (лат.), указ, објава. **Е. нантски** → нантски едикт. **Edictum perpetuum** (лат.), проглас који је издавао претор приступању на дужност и у којем саопштавао рим. грађанима како ће он судити; био вечит (р.), јер га претор издавао за целу год. унапред; али цар Хадријан наредио да се састави 1 е. п. који би обухватио изводе из свих познатих дотадањих е. и који би био обавезан за будуће преторе и тим постао збиља вечити; тај е. коментарисали Јулијан, Паулијус, Утијан и Гајус; није очуван у целини. **Е. провинцијалски**, у рим. праву проглас у којем претор саопштавао грађанима како ће судити за дела учињена ван Рима; чувен Гајусов коментар е. п. **Едиктални поступац**, п. око издавања одобрења за подзапаље и употребу радионица и постројења у којима се употребљавају нарочита огњишта, парне машине, мотори, водена или каква друга прир. снага, или која могу да буду за околине становнике и јавне установе или раднице у њима опасна или непријатна штетним утицајем на здравље, угрожавањем сигурности, неугодним мирисом, необичном буком или тресењем (§ 105.-120. З. о радњама).

ЕДИЛИ 1) високи полиц. чиновници у Риму. 2) чиновници по рим. градовима у пров.; било их у Сингидунуму, Сирмијуму, Салони, Најсусу итд.

ЕДИНБЕРГ (Edinburgh), гл. град (439 000 ст.) Шкотске, на брежуљцима у близини ј. обале дубоког зал. (ферт) Форта, на чијој је обали Лајт, пристаниште Е. Живописан град, са замком, палатама, виллама и трговима; духовно средиште Шкотске; унив. (1582.), в. мед. пољопр., теол., вет. шк., 2 звездарнице, бог. врт; развијена штампарска и картографска инд.

ЕДИНГТОН Артур (* 1882.), енгл. астроном; гл. радови односе се на питања структуре небесних тела и теорију релативитета.

ЕДИП, по грч. митол. син тебанског краља Лаја и Јокасте; обавештен да ће бити убијен од свога сина, Лај наредио да однесе Е. одмах по рођењу на брдо Китерон, али њега тамо нашли пастири и предали га коринтском краљу, који га однеговаша; пошто је одрастао, Е. се обратио пророцишћу, а оно му одговорило да се не враћа у своју отаџбину, јер ће у противном убити она и ожени се мајком; уверен да му је Коринт отаџбина, Е. пошао у свет, срго Лаја и убио га у свађи. У то време у околини Тебе се појавио Сфинкс, који је давао свима прољзницима загонетке и прождирио све оне који их не би одгонетнули; стога наследник Лајев објаша престо и Јокасту оном који ослободи земљу од Сфинкса. Е. одгонетнуо Сфинксову загонетку, повео се на тебански престо и оженио се Јокастом, али

кад им касније пророчиште то открило, Јокаста се убила, а Е. извадио себи очи и отишао у свет, праћен Њерком Антигоном. Судбина Е. била предмет многих ум. и књиж. дела (трагедије од Софокла, Есхила, Корнеја, Волтера и др.). Едшов комплекс, у психопат. душевни сукоб између нагонских прохтева управљених на родитеља супр. пола и етичке савести, који је услед тога постао невестан, и као такав често изазива душевна обољења (психозе).

ЕДИСОН Томас (1847.-1931.), амер. проналазач; нао

самоук (1. наставу добио од своје мајке учитељице, а после тога није никаква шк. похађао), био вел. проналазачки таленат обдарен интуицијом, упорношћу, и стрпљењем; учинио вел. број проналазака у ел.техн., од којих најважнији: телеграфна дуплекса и квадруплекса (1872.-1875.), микрофон с угљеном (1876.), сјајлица с угљеним влакном (1879.), топиви осигурачи, електролитичко бројило, систем развођења ел. енергије за осветљење под сталним напонем, фонограф (1888.), мегафон, кинетограф, алкална акумулатор с електродама од никла и гвожђа (1903.). Едисоновог акумулатор → акумулатор.

ЕДИТОР (лат.), издавач. Единица, издање. **Editio princeps** (лат.), право издавача ст. али још дотле непознатог рукописа или пропаганд. књиж. дела; издавач се признаје ауторско право над овим делима једино ако изда критичко издање, попуни нечитљива места или утврди спорну редакцију.

ЕДМОНД 1) Е. I, англосаски краљ (940.-946.). 2) Е. II, англосаски краљ (1015.-1016.), ком је Канут Вел. отео половину краљевине.

ЕДОМ (јевр.: црвени), надијам → Исав; његови потомци Едомити живели на Ј од Мртвог М.

ЕДОНИ, трачко племе на обалама Струме.

ЕДРИС, мусл. владар Магреба из 8. в., потомак Мухамедов по ж. грани, основао династију Едриџита (788.-985.); отровао га Харун-ал-Рашид 702. г.

ЕДУАНЦИ, народ у ст. Галији; познати Цезара у Трансалпску Галију, али касније присили Верциј-геториксу.

ЕДУАРД, Англосаски: 1) Е. I Стари, краљ (901.-924.), син Алфреда Вел. 2) Е. II Мученик (975.-978.), мучки убијен. 3) Е. III Исповедљак (1042.-1066.), сакупио све раније енгл. зак. 4) Е. IV, последњи англосаски краљ, изабран после погибије краља Харолда; предао круну Вилијаму Освајачу, све у току 1066. г. Енгл.: 1) Е. I, краљ (1272.-1307.), син Хенрија III; ратовао са Шкотима и фрц. краљем Филипом IV, потчињено Велс. 2) Е. II (1307.-1327.), ратовао са својим плећницима, збачен и убијен. 3) Е. III (1327.-1377.), син Е. II; заузео Шкотску, отпочео стогод. рат с Фрц. и наметнуо јој мир у Брегињију. 4) Е. IV (1461.-1483.), наставио стогод. рат с Фрц. 5) Е. V (1483.), син Е. IV, убијен у рату двеју ружа. 6) Е. VI (1547.-1553.), чији регенти извршили реформу англиканске црк. и усвојили калвинизам. 7) Е. VII (1901.-1910.), син краљице Викторије, под којом су Енглези завршили бурски рат; одличан дипломат; склопио с Фрц. и Рус. тројни споразум. 8) Е. VIII (од 1936.), наследио оца Ђорџа V.

ЕДУАРДОВО ЈЕЗЕРО, на граници Белг. Конга и Брит. Уганде у Афр. (3550 км²); зове се и Албертово.

ЕДШМИД Казимир (заправо Шмит Едуард, * 1890.), нем. критичар, новелист и романописац; грозничаво хвата хук живота у разним земљама; романи: Ахатне лопте, Лорд Бајрон и др.; расправа О експресионизму.

ЕЗАН (ар.), муџезинов позив на молитву.

ЕЗЕКИЈА, јудејски краљ (725.-696. пре Хр.), Ахасов наследник, ратовао с асирским краљем Сенакерибом.

ЕЗЕЛ, острво (2618 км²) у Ришком Зал.; стан. (65 000) баве се земљр., шумарством, сточарством и риболовом; припада Естонји.

ЕЗОП 1) грц. баснописац из 6. в. пре Хр.; доведен у Грч. из Фригије као роб; ослободно га његов последњи господар Ксант (→ сл.). 2) трагички глумац из 1. в. пре Хр.; пријатељ Помпеја и Цицерона.

ЕЗОТЕРИЧАН (грч.), намењен ужем кругу; тајан; супр. → егзотеричан.

ЕЗОФАГУС (грч.) → једњак. Езофагоскоп, езофагоскопија → ендоскоп.

ЕЗРА, Јездра, израиљски свештеник и књиж.; извео Јевреје из вавилонског ропства, 458.

пре Хр.; по дозволи цара Артаксеркса организовао Јевр. колонију у Јерусалиму, скупио прилоге и почео изградити храм; Књига Е. написана касније, по његовом дисенику.

ЕИОН → еон.

ЕИС, трећи ступањ основне С-дур скале, повишиен хроматским знаком крста.

ЕЈА (Milvus), род птица грабљивца из фам. соколова, других крила, кратка кљуна и капа; одличан летач; храни се ситнијим кичмењацима; више врста.

ЕЈАКУЛАЦИЈА (лат.), избацивање → сперме из његог резервоара (проширења семеновада) у → уретру; рефлексна радња с нервним центром у кичменој мождини, врши се при оношају у циљу оплођења, изостаје или превремена код неких болесних стања.

ЕЈДЕТИКА (грч.), учење по којем тзв. ејдетске слике играју примарну улогу у нашем душевном животу, тако да се из њих путем диференцирања развијају сви остали садржаји свести: слике, претставе, појмови итд. Ејдетске слике, такве репродукције ранијих опажаја које се ни у чем другом не разликују од самих опажаја (ни по живости ни потпуности), осим по том што је и сама особа свесна да су то слике, а не сами реални опажаји.

ЕЈЛАУ (Preussisch-Eulau), место у Пруској, близу Кенигсберга, где Наполеон (8./2. 1807.) с 50 000 вој. поткао војску рус. ген. Беннигзена (70 000); битка била веома огорчена и стала је обе зараћене стране око 25 000 мртвих и рањених.

ЕЈУБ 1) ар. име библ. Јова и уопште мусл. име. 2) квартал у Париграду. **Ејубиди**, мусл. династија у Ег. (1174.-1252.); осн. Салахудин Ејубов, тј. познати султан Саладин из крст. ратова; после Саладинове смрти, његови наследници поделили државу, те тако било Е., осим у Ег., још и у Дамаску (1193.-1260.), Алепу (1193.-1260.), Хами и др.

ЕК Јован (Еск, 1486.-1545.), проф. теологије, противник Лутеров; написао против Лутерових теза **Обелиске**; у Лајпцигу учествовао у диспуту против Лутера и Карлштата.

ЕКАВСКО НАРЕЧЈЕ, источно наречје, део → штокавског дијалекта, и то новоштокавског поддијалекта, названо по изговору старог Ђ (јата) као е: бело, лепо, ветар; говори се на 3 до линије Пећ-Ибар, Рудник-Маљен-Медведник-Цер-Дрина-Босут-Осијек-Сомбор-Сента; на Ј и И до линије Проклетије-Призрен-Качаник-Приштина-Прокупље-Јастребци-Трајче-Вајечар-Дунав-Банат; дели се на: старији е., у који спадају косовско-ресавски говори, тј. говори Метохије, Косова, Жупе (крушевачке), Левча, Темнића, Мораве, Ресаве и си. Србије до линије Груза-Крагујевац-Паланка-Смедерево; млађи е. или шумадишко-војвођански говори, тј. говори оз. Србије, Срема, Бачке и Баната; књиж. језик у Србији и Војводина. Екавац, лице које говори екавским наречјем.

ЕКАРТ (Meister Eckart, Escherhart, Eckhard, 1260.-1327.), нем. доминиканац; најоригиналнији нем. мистик; због пантеистичке мистике осудила га ркат. црк.; писао на нем. и лат. јез.

ЕКАРТЕ (фрц.), игра с 32 карте, коју играју 2 (ређе 3-4) лица; сваки играч добива по 5 карата, а 11. одређује адут; играчи имају права да више пута измене извешан број карата, а добива онај који први постигне 5 (или 7) поена; краљ у адуту и већина штихова броје по 1 поен.

ЕКБАТАНА, престоница ст. Медије; данас Хамадан.

ЕКВАДОР, ј.-амер. рпб. (451 000 км²), прим. држава; земљиште на 3 план. (Анди, највиши врхови Котопакси и Чимборасо), на И равно; клима на висини хладна, у равницама жарка и влажна; гл. река Напо, притока Амазона; најважнији зал. Гвајакил. Стан. (2,5 мил., готово 1/2 Индијанци) се баве земљр. (памук, какао, кава, шећ. трска, житарице, вариво, дуван, воће), мање сточарством (говедо, коњи, мазе и овце); доста шума (каучуково дрво); од руда: злато, сребро, сумпор, бакар, жива и петролеум; инд. слабо развијена (текст., пиваре, сапун, жижице); саобр. недовољан; извози какао, каву, памук, коже и руде; гл. место Кито, а највећи град и пристаниште на Тихом Ок. Гвајакил. Пре доласка Шпанцолаца Е. био под влашћу Инка, од којих га отели Шпанолци (1532.); под њима остао све до 1820. кад га ослободио Боливар и присајединио рпб. Колумбији (од 1822.); незадовољни таквим стањем, његови стан. се побунили и прогласили своју државу за независну (1830.), али увели свеоћ кат. свештен-

ства; то називало читав низ грађанских ратова (до 1875.) у току којих теократизам укинут.

ЕКВАТОР (лат.) 1) круг који полови земљу и дели је на с. и ј. полусферу. 2) е. небески, вел. круг небеске сфере чија раван пресеца Земљу по земљиној е. и стоји нормално на поларну осовину; дели небеску сферу на сев. и ј. полусферу. **Екваторијал** (нлат.), астр. инструмент; рефрактор који непосредно даје ректасценције и деклинације звезда. **Екваторска клима** → клима. **Е. струја** → морске струје. **ЕКВИ** (Aequi), ст. италско

племе у Јаџију; потукао их и потчињо Камил за време рата са Самнићанима.

ЕКВИВАЛЕНТ (лат.), иста вредност. **Е. светлости**, количина енергије изражена у W, која одговара 1 лумену светлости таласне дужине 5 500 Ангстремових јединица; износи 0,00160 W на лумен; по 2. дефиницији, количина енергије у W на Хефнерову свећу 0,0202 W/Хеф. св. **Еквивалентан**, исте вредности и значаја; једнак по вредности. **Е. пројекције**, оне на чијим картама је земљина површина верно представљена.

ЕКВИВОКАЦИЈА (нлат.), особина неких речи да имају више значења (нпр. петак: домаћа животиња, п. на пушци, п. на димњаку итд.).

ЕКВИДИСТАНТНЕ ПРОЈЕКЦИЈЕ, на чијим су картама верно представљена отстојања између тачака на земљиној површини.

ЕКВИЛИБАР (лат.-фрц.), равнотежа. **Aequilibrium indifferentiae** (лат.), равнотежа двају супр. мотива. **Еквилibriзам**, учење по којем је људска воља само онда слободна када су мотиви «за» и «против» неке радње од подједнаког значаја. **Еквилibriст**, акробат, вештак у одржавању равнотеже на конопцу и др.

ЕКВИНОКЦИЈА (лат.) → равнодневица.

ЕКВИПОЛЕНЦИЈА (нлат.), разни појмови који се односе на исти предмет, али су образовани од разних особина тог предмета (нпр. Аристотело: грц. филозоф или уч. Александра Вел.; Наполеон: побеђилац код Јене, побеђени код Ватерлоа).

ЕКВИПОТЕНЦИЈАЛАН (лат.), који има једнаку моћ, способност; е. су нпр. делови оплођене ћелије који сваки за себе могу проузвести цео организам. **Е. линија** на површини → потенцијал, скалар.

ЕКВИТАС (лат.: aequitas) **правина**, осећање правде које постоји код људи, спедијално код оног на кога се обраћамо ради пресуђења ствари; по правилу судија нема право да улази у испитивање правичности зак. чак ни кад му он изгледа неправедан, али при тумачењу и отклањању зак. празнина дужан је да се руководи правicom; код изабраних судова, напротив, правило да суде по п., без обзира на зак., али ни њихова п. не сме бити супротна принудном праву. **Суђење по правци** је и раније патријархално суђење поглавара под грмом; Стални међунар. суд дужан је да суди по п. када за дани случај не постоји ни међунар. уговор ни опште усвојен обичај, или кад парничари изрично захтевају да се тако суди. **Суђење ex aequo et bono**, суђење како се мисли да је правично.

ЕКВИТИ, новчано племство у Риму, витезови.

ЕКЕЛУНД Вилхелм (* 1880.), швед. песник; у својим песмама опхисвао прир. свог родног краја у ј. Швед., доцније прешао у Нем. и дошао под утицај нем. симболиста; из тог времена значајне песничке збирке: **Мелодије у сумраку** и **Дитирамба** у суету.

ЕКЕНЕР Хуго д-р (Eckener, * 1868.), нем. ваздухопловац, гл. сарадник грофа Цепелина и вођ ваздушних бродова; успешно извршио неколико прелета преко Атланског Ок.; 8.-27./8. 1929. извршио лет око света: 32 630 км за 287½ сати ефективног лета.

ЕКЕРМАН Петер (Eckermann, 1792.-1854.), Гетеов секретар; славна му књ.: **Разговори с Гетеом**, пуна драгоцених, али не увек сигурних података.

ЕКЕРТ Макс (Eckert, * 1868.), нем. географ; бави се поглавито привр. геогр. и теориском картографијом. **ЕКИМОЗА** (грц.), крвни подливи под којом или слезокожама, последица изливене крви из повређеног или оболелог суда.

ЕКИНА (фрц.) 1) група радника. 2) група спортиста одређена за борбу у 1 грани спорта. 3) одабрана чета.

ЕКИПАЖ (фрц.), раскопна кола, обично праћена послугом.

ЕКИПИРАТИ (фрц.), снабдени се потребним стварима, нарочито оделом.

ЕКЛА (фрц.), прасак, тресак; блесак; слава, сјај; саблазан, сензација.

ЕКЛАМПСИЈА (грч.), тешко и опасно обољење трудних ж., испољава се нападима с губљењем свести и грчевитим трзањем целог тела; јавља се најчешће за време порођаја, ређе у току трудноће, најређе у бабњима; чешће у пролеће и јесен (кишовито доба); прави узрок непознат; смртност жена 10-20%, деце 40-50%. Предзнаци напада: главобоља, невестница, бол стомака, беланчевина у мокраћи, надув око чланака на ногама и изочвено повећање крвног притиска; напад наступа изненада с губљењем свести и грчевем свих мишића тела, дисање престане, лице помодри, затим дрхтање целог тела, дисање се враћа, а на устима се јавља пена, обично крваво обојена; напад траје око 1', може се поновити (може их бити 40-50); смрт може наступити у току напада. Да се избегне е., потребно да се свака трудна ж. у 2. половини трудноће чешће подвргне лекарском прегледу и управља по његовом савету. Кад се е. појави, за време напада ставити између вилина какав чврст предмет, да се избегну озледе језика за време грчева; знатно помаже пуштање крви; потребно што брже порођај завршити, звати лекара или породично, добро утољену, што брже пренети у болницу.

ЕКЛЕЗИЈА (грч.), скупштина; назив за хришћ. црк. као заједницу; дели се на **ecclesia militans**, која се бори, земаљска, и **e. triumphans**, која слави победу (небеску). **Е. non stitit sanguinem** (лат.), црк. не жедни за крвљу; смртне казне судова инквизиције извршавала је држ. власт да би се очувао горњи принцип цркве. **Еклезијаст**, у Ст. з.: књ. проповедникава; назив њеног пица (вероватно цар Саломон). **Еклезијастик**, свештеник.

ЕКЛЕКТИЦИ (грч.), избирачи; филозофи који не пристају уз 1 систем него из свих бирају што мисле да је добро (Цицеро). **Еклектицизам**, становиште по којем се прави физ. систем може створити на тај начин што ће се од сваког филозофа узети оно што здравом разуму изгледа тачно, па да се из тога образује 1 нова целина. Слично е. у муз., реп. и др.

ЕКЛЕС, варош (45 000 ст.) у Енгл. недалеко од Манчестера; инд. памука.

ЕКЛИМЕТАР (грч.), сваки инструмент (теодолит, тахиметар, нагибни лук и др.) којим се могу мерити верт. углови (нагиб визууре) у степенима.

ЕКЛИПТИКА (грч.), привидна год. сунчева путања на небеском своду. Раван е. заклапа са равни екватора угао од 23°27' (нагиб е.), који временом подлеже незначитним променама → зодијак.

ЕКЛИСИЈАРХ (грч.), ман. чланица, брине се о богослужењу, чувању књ. и драгоцености; данас код прав. Срба клисар (црквењак).

ЕКЛОГА (грч.) 1) мала песма у дијалогу (липа: пастири, виле, сатири) о идиличном сеоском животу; понекад се претставља на позорници; код нас писао е. дубровачки песник Иван Бунић (17. в.); подражавао му Игњат Ђорђевић у 18. в.; данас није у обичају. 2) извод из Јустинијановог законика, који су издани 769. виз. владари Лав III и Константин V; њима усунено више правичности и хуманости у правосудје.

ЕКМИЛ, село у Баварској, код којег Наполеон победио Аустријанце 1809.

ЕКНОМ, сицилиски рт, где Регул победио Картагинца, 256. пре Хр.

ЕКОЛОГИЈА (грч.), научна грана биол.; бави се испитивањем односа организама према условима спољашње средине као и односима између њих самих; услови спољашње средине су **екологички фактори**, који стално делују на жива бића и граде одређен оквир у којем се њихов живот одиграва. Екологички фактори су променљиви; ширина колебања екол. фактора у којим је границама могућ живот 1 органске врсте означен је као екол. валенца те врсте; она је за поједине факторе и поједине врсте организама различита. Дејство е. ф. веома сложено; они нормално делују увек заједно, али је довољно да само 1 од њих буде у минимуму, па да ограничи или онемогући опстанак 1 орг. врсте (→ зак. минимума). Однос између појединих орг. врста сложени и разнолики; они се јављају између једнаки исте врсте (нпр. полни односи, односи између родитеља и потомака) или између јединки различитих врста (односи исхране, паразитизам, симбиоза, комениализам, мутуализам); сви ти односи чине да је насеље 1 дела животног простора, иако састављено од различитих врста, 1 цонезан систем, организација вишег реда (биоценоза или животна заједница). Део е. који проучава животне заједнице зове се **биоценотика** или **биоценологија**. **Е.** у суштини наука о економији прир., наука о одржавању живе

50 45 40 35 30 25 20 15 10 5 0 5 10 15 20 2

Размер

100 0 100 300 500 700 км

Легенда
политичка припадност

Арбаније	Југославије	С.С.С.Р.
Аустрије	Летоније	Турске
Белгије	Литваније	Финске
Бугарске	Мађарске	Француске
Велике Британије	Немачке	Холандије
Грчке	Норвешке	Чехословачке
Данске	Пољске	Швајцарске
Естоније	Португалије	Шведске
Италије	Румуније	Шраније

..... државне границе
— жел. пруге

прир. које почива на узајамним односима између ње и анорг. прир.; има вел. практичан значај за човека; пољопр. као начин искоришћавања живг прир. у суштини је примењена е.

ЕКОНОМ (грч.) 1) земљорадник који се бави пољопр. екон. (пољопривредом). 2) управник материјалним издацима и набавама у некој установи или надлештву, нпр. у болници. **Економизер** → икономизер. **Економизам**, струја у радничком покрету која проповеда примат екон. над пољат. борбом радничке класе; истиче да су синдикати основа и центар радничког покрета и одбацује или гледа с неповерењем на сваки облик полит. организације радничке класе. **Економија** → привреда. **Економисати**, штедети у издацима. **Економичан**, штедљив, који троши мало (нпр. машина која троши мало горива и мазива, светиљка која троши мало електрицитета, итд.). **Економски**, привредни. **Е. дела**, облик ауторског права: слободно сваком прештамлати е. чланке из новина и периодичних списа у новине и пер. списе, под условом да прештапвање није аутор изрично забранено, да се смисла чланка не промени и да се порекло позајмице јасно означи. **Е. комерцијална виша школа**, осн. 1920. у Загребу као засебна установа; задатак јој да научно обрађује трг.-е. науке; од 1925. настава траје 4 год.; има институте за познавање и истраживање робе и геогр. завод. **Е. науке**, баве се изучавањем е. питања и зак. који владају у е. односима; поред опште народ. екон., у е. н. улазе наука о фин., е. политика и статистика. **Е. начело привр. живота**: са што мање трошкова, жртва или напора постићи неки циљ у производњи. **Наука о е. животу** → политичка економија. **Е. политика**, као теор. наука, критички испитује поједине односе и установе у нар. привреди, њихову целиходност и тенденције развитака; као примењена п. значи скуп свих зак., прописа и функција разних установа, којима држава жели да у одређеном правцу и циљу утвече на привр. живот и односе у својој земљи: дели се на аграрну, индустриј., трг., саобр., дистрибутивну и консумтивну п., поред социјалне (заштита радника и др.).

ЕКРАЗИТ, јак експлозив, по саставу амонијева со → пикриноске киселине; загасит, отрован, не мрзне се, није осетљив на влагу, не сметају му удар и трепње, али опасан постаје на удар металима и кречом; употребљава се за пуњење бризантних граната. **ЕКРАН** (фрц.) 1) штит, заклон. 2) платно за пројекцију слика.

ЕКРЕМ, Рица и-заде Махмуд Е. (1874-1914.), 1 од најважнијих тур. песника и критичара н. шк., због чега прозван Устад Е., тј. Мајстор Е.

ЕКС 1) ан Прованс (Aix en Provence), град (38 000 ст.) у Прованси (Ј. Фрп.); катедра (11. в.), унив. (1409.); гајење маслина и бадема. 2) **ле Бен** (Aix les Bains), сумпорита терма и жел. раскрсница у Савојским Алпима (Ји. Фрп.).

ЕХ (лат. предлог; грч.: ек, еке) 1) из; предметак многих речи узетих из грч. и лат. ј. (у сложеницама често се изговара као ега-); каткад значи да је нешто при крају или прошло; састављено с називима виших звања означава ранијег носиоца неког звања или части, нпр. екскајзер, ексмин, итд. 2) е. ексклузивно, без купона; е. дивиденда, без дивиденде; кад је реч о цени држ. хартија од вредности на берзи она се подразумева без купона (е. купон), тј. да би се наша њена стварна вредност, треба берзанској цени додати интерес од дана када је последњи пут скинуто купон па до дана продаје; интерес се рачуна на номиналну вредност, а по стопи по којој хартија носи интерес. **Ех abrupto** (лат.), изненада, без припреме. **Ех voto**, на основи завета, као завет. **Ех cathedra**, са катедре, са меродавног места; вели се за оног који говори о нечем с вел. ауторитетом. **Е. с. Petri**, са Петрове столице, тј. са папског престола. **Ех lege**, ознака да је правно дејство наступило по самом зак.: нпр. муж је заступник своје жене по самом зак. **Ех lex**, издан закона. **Ех libris**, из књ., на књ. прилепљена хартијца с грбом, монограмом или неком сличицом као знак коме припадају. **Ех nihilo nihil fit**, из ничега ништа не постаје. **Ех nunc**, означаје да дејство 1) правног посла наступа или престаје тек од наступања одређене чињенице. **Ех officio (offo)**, по званичној дужности, службено. **Ех oriente lux**, с И (долази) светлост, тј. права култура, хришћ. **Ех professo** (лат.: «од занимања»), каже се за човека кад ради или говори о нечем као прави стручњак о томе. **Ех tunc**, дејство чињенице не од њеног наступања већ од почетка правног посла на који дејствује; супр. → ех nunc.

ЕХАУДИ (лат.: чуј), 6. субота по Ускресу у ркат. црк. (по псалму 27,7).

ЕКСЕДРА (грч.), полукружни простор са седиштима.

ЕКСЕЛЕНЦИЈА (лат.-фрц.), наслов највиших држ. и држ. великодостојника као: кардинала, шефова држава и влада, мин. и др.

ЕКСЕЈМАНС Реми (1775.-1852.), Фрц. маршал; одликовао се у борбодиној бици и у Фрц. 1814.

ЕКСИТАТОРКА (према фрц.), динамомашина мале снаге која даје једносменну струју само за побуду (екситапију) алтернатора; обично се налази на крају осовине самог алтернатора.

ЕКСКЛАВА → енклава.

ЕКСКЛАМАТИВАН (лат.), узвичан, ускличан, нпр. реченица.

ЕКСКЛУЗИВАН (лат.), искључив, искључан.

ЕКСКОМУНИКАЦИЈА (лат.), искључивање из црк. заједнице (→ анатема).

ЕКСКОРИЈАЦИЈА (лат.) → огуљотина.

ЕКСКОХЛЕАЦИЈА (лат.), гребање оболелог ткива оштром кашиком (скретом); хир. метод.

ЕКСКРЕТ (лат.), сваки сок или течност, односно материје које се у њима налазе и које организам као непотребне избацује из себе (мокраћа, измет). **Екскреција**, избађивање из организма ових продуката → метаболизма који се више не могу да искористе, непотребни су или би, нагомилани у већој количини, могли да буду штетни по организам (лучење мокраће). **Екскрециони органи** → бубрежни органи.

ЕКСКУРЗИЈА (лат.) 1) излет, краће путовање. 2) удаљавање од предмета у писању и причању, скретање, одступање.

ЕКСПАНЗИЈА (лат.), ширење, развлачење. **Адијабатска е.**, ширење гасова којима се за то време топлота не доводи и не одузима (тмпт. гасова стално опада). **Изотермска е.**, ширење гасова на истој тмпт. (постигне се довођењем одговарајуће количине топлоте гасовима). **Експанзиван** 1) који се шири, проширује. 2) отворен, неуздржљив у исказивању својих осећања, снаге.

ЕКСПАТРИЈАЦИЈА (лат.), изгнанство из оцабине; по чл. 9. Устава од 1931., ниједан грађанин не може бити изгнан из државе; изгнани могу бити само страни поданици кад то захтевају држ. интереси.

ЕКСПЕДИРАТИ, експедирати (лат.), послати, отпрати. **Експедитер**, експедитор, пшидитер, поштомач, отпраљач, отпремник: лице које се занима отпраљвањем робе у своје име, а за туђу рачун. **Експедиција** 1) шиљање, пошљака. 2) канцеларија где се примају и отпраљвају разне пошљакке (нпр.: писма, новине, пакети, новац. 3) шиљање вој. ван земље. 4) научно путовање у неиспитане крајеве.

ЕКСПЕКТОРАЦИЈА (лат.), избађивање излученог садржаја из плућа (→ спутум).

ЕКСПЕРИМЕНТ (лат.), опит, оглед, посматрање извесне појаве под нарочито смишљеним условима; важан научни метод у емпириским наукама, од којих су неке по њему назване експерименталним: е. физ., е. псих. **Experimentum crucis**, опит који у пресудном случају одлучује која од 2 теорије има право. **Експерименталан**, основан на експериментима, огледима, искуству.

ЕКСПЕРТ (лат.), вештак, стручњак за неки посао, нарочито изабран стручњак да нешто испита, процуи и да своје мишљење. **Експертиза** (фрц.), посао који изврши експерт, вештачење; извештај о томе, у праву доказно средство које садржи налаз вештака, стручњака; не вузудје судију, већ га он може признати као доказ уколико му буде поклобно вере по свом слободном судском уверењу.

ЕКСПИРАЦИЈА (лат.) → дисање.

ЕКСПЛАНТАЦИЈА (лат.), одвијање живих делова (органа, ткива и њихових делова, група ћелија и др.) од организма и њихово изоловање гајење под одређеним условима; 1 од важних метода месанине развића, особито на испитивање проблема зависности делова од целине, растења, старења, смрти, регенерације и патол. појава (нпр. проблем рака); могу се култивисати делови одраслог организма као и ембрионални делови.

ЕКСПЛИКАЦИЈА (лат.), научно објашњење 1 појаве које се постиже на тај начин што се тој појави нађе њен прави узрок, или што се она подведе под неки општи појам или зак. **Експлицирати**, расту мачати, разложити, објаснити. **Експлицирати**, експлицирати, изрично, јасно; у мат.: количина је дата е., ако је одређена неким обрасцем или функцијом из којих се израза њена вредност добива непосредно; супр. → имплиците.

ЕКСПЛОАТАТОР (фрц.), који искоришћује неког или нешто у ма којем погледу. **Експлоатација**, искоришћавање (нпр. рудника, шума); извлачење претеране добити из туђег рада; злоупотребавање неког или нечега у своју корист. **Е. шума**: шума се мора искоришћавати тако да се прв том води рачу-

судству. У нашем праву су е. л.: страни владаоци, дипломатски претставници као и чланови вој. мисија и бродова у нашим водама; њима се судска акта достављају дипломатским путем; против таквих л. по правилу наши судови не примају тужбе, изузев случаја кад она сама пристану на надлежност, или је спор око непокретне ствари. **Е. право**, у међунар. приватноправним односима, примена права 1 државе ван њене тер.; нпр. правна способност 1 лица цени се и у иностранству по зак. његове државе; вредност уговора цени се по зак. места где је закључен; у таквом случају суд примењује стран зак. само уколико, по његовој оцени, не вређа нац. јавни поредак.

ЕКСТЕРНИ (лат.), спољни. **Екстернист**, посетилац неког шк. завода који не станује у заводу.

ЕКСТИНКТОР (нлат.), шмрк за гашење пожара какав употребљавају ватрогасне чете.

ЕКСТИРПАЦИЈА (лат.), потпуно отстрањење оболелог места или целог органа, врста хир. операције.

ЕКСТРА (лат.), изван, изванредно, особито, преко мере; посебно. **Е. дара**, **е. тара**, нарочита д., која се одбја поред уобичајене; добива се од нето тежине (→ дара). **Extra ecclesiam nulla salus** (лат.), изван прк. нема спасења (начело кат. црк.).

ЕКСТРАВАГАНТАН (нлат.), особенак, који се по наша чудновато, ради бесмислено. **Екстраваганција**, претераност, настраност.

ЕКСТРАВЕРТИРАНИ ТИЦ, који се у свом понашању руководи спољашњим мотивима, тј. утицајима који долазе споља; такав човек чини оно што други чине, или што се по традицији чини; лишен је способности да се самостално одређује по свом личној нахођењу и увиђању.

ЕКСТРАВИЛАН (нлат.), вавварошки реон, део варошког или градског хатара, обично ненасељен; катастарски планови за е. раде се у ситнијој размери 1:2500, а за → интравилан у крупнијој 1:500.

ЕКСТРАДИЦИЈА (лат.), поступак којим држава издаје другој оптужено или осуђено лице ради суђења или издржавања казне; потребна да кривци не избегну казну одласком у државу чије власти нису надлежне да их кажњавају. Често регулисана вак. (чл. 486-499. Јсл. крив. суд. пост.); обично уговорима уређена међу државама: Југосл. има уговоре са ЧСР, Пољ., Буг., Уг. итд. Е. се тражи дипломатским путем; пре издавања траженог лица држава испитује да ли су испуњени формални услови за е.; једино Енгл. испитује постојање саме кривце. Е. се не даје за полит., вој. кривце и ситне испуге; атентати на шефа државе и чланове његова дома нису полит. кривце; државе не издају своје држављане; лице добијено путем е. суди се само за кривцу за коју е. тражена.

ЕКСТРАДУРАЛНИ АПСЦЕС (лат.), гнојни садржај између тврде мождане опне и слепоочне (отогени) или чеоне кости (риногени); гној пробија кост у правцу опне у току акутног или хрон. мастоидитиса одн. синуситиса; знаци: главобоља те стране, каткад осељивост на перкусију, обично без типт.

ЕКСТРАКТ (лат.), орг. материја, сирупаста или чврста састава, добивена екстракцијом из биљка или животињских органа; налазе вел. примену у мед.

Екстракција, извлачење извесних материја из прир. биљних и животињских сировина помоћу растварача (воде, алкохола, бензина итд.); у инд.: биљна уља из уљастих плодова, боје, штавила (из иситњеног кестеновог, храстовог и др. дрвета) итд. **Лабораториска е.**, врши се помоћу растварача у екстракционом апарату. **Е. зуба** → зуб. **Екстрахирати**, извући растворљиве састојке помоћу растварача; извадити, иседити.

ЕКСТРАМЕНТАЛАН (лат.), који је изван духа, изван свести.

ЕКСТРАОРДИНАРАН (лат.), ванредан, изванредан. **Екстраординаријус**, ванредан проф. унив.

ЕКСТРАПОЛАЦИЈА (лат.), статистичка операција којом се 1 → статистичка серија, нарочито временска, продужава и даље, ван утврђених појава, претпостављајући да ће се исте појаве развијати у будућности једнако као и до сада; на основи е. израчунато да је број стан. Југосл. на крају 1933. имао да износи 14 513 706 лица.

ЕКСТРЕМИ (лат.), крајности; у метеор. крајње вред-

ности, највеће и најмање вредности неког метеор. елемента (типт., притиска итд.). **Екстремизам**, екстремност, претераност у гледишту на извесно питање; у полит. смислу став странака чије је гледиште апсолутно, непомирљиво у питању уређења државе и друштва; екстремне странке су комунизам и фашизам. **Екстремитет** → удови.

ЕКСУДАТ (лат.), латол. произведена течност, саставни део запаљивих процеса, садржи у себи: фибрин, беланчевине, бела и црвена крв. зрна, крвну плазму и распадне творевине хелија; може бити: серозан, слузав, крвав, гнојав итд. **Ексудативна дијатеза** → лимфатично дете.

ЕКСХАЛАЦИЈА (лат.) 1) издисање. 2) избијање гасова и паре из активних и скоро угашених вулкана (→ мофете, солфатаре, фумароле, гасни извори).

ЕКСХАУСТОР (лат.), направа за сисање гасова; код локомотива сисањем ваздуха стварају промају у ложишту локомотивског котла (→ вентилатор).

ЕКСХЕРЕДАЦИЈА (лат.), изрично или прећупто искључење сродника из наслеђа; слободна и неограничена за све сроднике сем деце и удовице. Рођена, позакончена и усвојена деца могу се искључити из наследства само изречно, у случајима зак. предвиђеним (напуштање вере, остављање родитеља без помоћи у беди и невољи, раскалашни живот и после родитељске опомене и одавање пљачкању и злочинима). Дете које би неправилно било ексхеридирано може тражити обарање тестамена.

ЕКСХИБИЦИЈА (лат.), излагање, показивање; у спорту пропагандно такмичење, приказивање одлика спорта који се изводи. **Екхибиционизам**, болестан нагон показивања полних делова особама др. пола, праћен полним задовољењем; обично код психички абнормалних мушкараца. **Е. психички**, склоност развратном говору пред особама др. пола.

ЕКСХУМАЦИЈА (лат.), ископавање мртваца после сахране, најчешће ради судског парања, или ради преноса у др. гробље.

ЕХС, (лат. скр. за excludit = урезао), на бакрорезу иа ауторова имена.

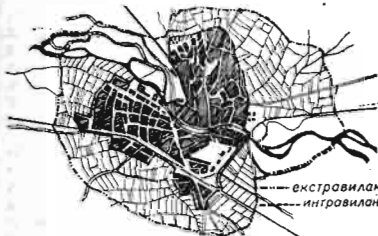
ЕКСЦЕНТАР (нлат.), комбинација прстена с дршком и 1 колута који се наглављује на вратило тако да се њихове геом. осовине не поклапају; размак између геом. осовина зове се **ексцентрицитет**; прстен се ослања на обод колута својом унутрашњом површином. Е. служи за претварање обртања у праволиниско кретање тамо-амо, или у кружно осипуљуће кретање, и обратно. Е., уствари, замењује кривају и то увек када се криваја не може да примени из конструктивних разлога (нпр. када је кривајаи крак мањи или отприлике једнак полупречнику вратила. **Ексцентричан** 1) који је ван центра. 2) особенак, настран човек, који се понаша необично.

Ексцентричност 1) налажење ван центра. 2) настраност, особенаштво. **Е. алхидаде** (е = АС, отстојање верт. алхидадне осовине

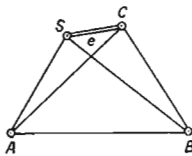
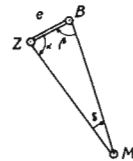
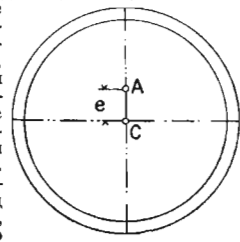
(која се пројектује у тачки А) од центра лимбусовог С. Да би правци, очитани на лимбусу и при ексцентричној алхидади, били ипак тачни, узима се аритметичка средина из читања на оба нонијуса или оба положаја дурбина. **Е. дурбина**, отстојање његове оптичке осовине од алхидадне верт. осовине, која пролази кроз центар

Е. земљине елипсе је $e = \sqrt{a^2 - b^2} = 0,0816968$; где а означаје велику земљину полусосовину, а b малу (→ елипсоид земљин). **Е. значке е**, отстојање значке Z од центра В, на којем и она требала да стоји. Ова е. мери се прецизног пантљиком. **Е. е станице**, отстојање центра С од станице S са које се врши мерење углова, кад то није могуће са самога центра С; → конични пресеци.

ЕКСЦЕПЦИО (лат.), правно средство којим се тужени брани од дејства тужбе. Е. (приговори) могу бити: перемиторне (које потпуно уништавају дејство тужбе, нпр. приговор застарелости) и дилаторне (које само одгађају дејство тужбе, нпр. приговор о недеспособности). **Е. прејудицијелне**, приговори да се не може расправљати спор док се не реши претходно питање (нпр.: не може се уважити тужба из наслеђа док се не оконча

екстравилан
интравилан

спор о брачности тужночевог рођења, јер од тог зависи његово законито право наследства).

ЕКСЦЕРПИРАТИ (лат.), исписати, извадити што из неке књ. Екскерит, извадак, извод.

ЕКСЦЕС (лат.), претераност, неумереност; разузда-ност, испад. Е. сферни, отступање збира углова сферног троугла од 180°.

ЕКЦИЗИЈА (лат.), исечање; хир. исечање оболелог места.

ЕКСНЕQUER-BILLS (енгл.), бонови енгл. држ. бла-гајне, издавани од 1896. на неодређено време, уки-нути 1896/97.; од 1877. г. издају се treasury-bills, врта трезорских упутница на 3-12 мес. за спец. држ. расходе.

ЕКСЧЕНИ (енгл.), размена, мењање; берза.

ЕКТАЗИЈА (грч.), делимично или опште проширење органа или канала (крвних судова, дупница и др.).

ЕКТОДЕРМ, ектобласт (грч.), спољашњи клинча лист (→ клинча листови); нормално даје кожу и кожно органе, нервни систем и чулне органе.

ЕКТОМИЈА (грч.), псечање; суфис који се ставља иза имена органа, да означаје његово исечање односно вађење (апендектомија: вађење слепог црева).

ЕКТОПЛАЗМА (грч.) → цитоплазма.

ЕКУМЕНА (грч.), обл. и предели на Земљи који су повољни за стално настањивање људи. Екуменски, васељенски.

ЕКХАРТ Магистер → Екарт.

ЕКХАУД Жорж (Eckhoud, 1854.-1927.), белг. писац но-вела и романа у којима описује фламан. селске; гл. дела: Вашир (новеле), Нона Картагина, Други живот, Развратници из Анверса (романи).

ЕКХОФ Конрад (1720.-1778.), отац нем. глуме, осн. хамбуршког Нар. поз. 1. нем. реалистички глумач.

ЕКЦЕМ (грч.) → егзем.

ЕССЕ НОМО! (лат.: Ево човека!), тим речима прет-стављао Пилат Јеврејима Исуса после бичевања, окруњена трновом круном и одевена у гримизан плашт, с намером да истакне његову безопасност и неоснованост страха који су Јевреји од њега имали. Призор обрадили Леонардо да Винчи, Тицијан, Ко-ређо, Дирер, Рубене, Ван Дајк и др.

ЕЛ (ар.) → ал.

ЕЛА, израелски краљ (919.-918. пре Хр.); убио га његов војсковођ Замир.

ЕЛАБОРАТ (лат.), писмена обрада неког питања (нпр. е. о зак. пројекту).

ЕЛАГАБАТ → Хелиогабал.

ЕЛАМ, Сузијана, држава на И од доњег Еуфрата. с престоницом у Сузи; њени краљеви заповедали Халдејом (2200.-2000. пре Хр.), затим помагали Ва-вилон против Асираца, али и сами морали да при-знају њихову власт; у Даријево доба перс. сатра-пија.

ЕЛ АМАРНА, рушевина у Г. Ег. на Нилу.

ЕЛАН 1) (фрц.), занос, одушевљење. 2) → вапит.

ЕЛАНД, швед. острво (1 348 км², 35 000 ст.) у Балтич-ком М.; земљр. (швед. репа); гл. м. Борјхолм.

ЕЛАНСКО ПСЕТО, пас сев. типа за вучу, лов и људску исхрану; срамерних линија, начуљених кратких ушију, сив или црн.

ЕЛАСТИЧНОСТ (нлат.), особина тела да по прет-ставку дејства спољашњих сила заузму свој прво-битни облик и запремину који су тим дејством били измењени; према правцу дејства силе разликује се е. истезања, савијања и увртања (горзије). Е. иде до извесне границе; кад се она пређе, тело остаје стално деформисано.

ЕЛАТЕЈА, грч. варош у Фокиди; заузео је Филип Македонски 330. пре Хр.

ЕЛАФИТЕС (ст.-грч.: Јеленска О.), назив за 7 остр-ваца из околине Дубровника (Олип, Јакљан, Шпа-пан, Лопуд, Колочеп, Дакса и Јокрум).

ЕЛВА 1) острво између Лигурског и Тиренског М. (223 км²); припада Ит.; рудници гвожђа; гл. град Порто Ферајо. После 1. абдијације, Наполеон на њој провео време од 4/5. 1814.-26./2. 1815. 2) река → Лаба.

ЕЛБАСАЦ, варош (10 000 ст.) на р. Шкумби (Арб.); привр. центар за г. и д. део Шкумбине долине; чувен по свом дувану и маслињацима.

ЕЛБЕ ЖИГО (1752.-1704.), 1 од вођа вандејског устан-ка; потукао риб. лрузе код Торфуа, али потучен и заробљен код Шолеа, на затим стрељан.

ЕЛБЕРФЕЛД → Вупертал.

ЕЛБИНГ, град (68 000 ст.) у ист. Пруској, на ушћу р. Е. у Фринки Зал.; осн. нем. ритери (1237.); Мари-јина црк. (13. в.), музеј, библиот.; инд. машиница, локо-мотива, аутомобила, цигарета, пива; извози жито и дрво.

ЕЛБРУС, највиши врх план. Кавказа (5629 м).

ЕЛБУРС, план. ланак дуг 350 км и састављен од ви-ше паралелних венаца на С Перс., поред самог ј. обода Каспског Ј.; највиши врх Демавенд 5 670 м.

ЕЛГАР Едуард (* 1857.), енгл. композитор, проф.

унив. у Бермингему; одличан инструментатор, ори-гиналан у мелодиској и хармонској структури, сна-жан драматичар и пун дубоког рел. осећања, нај-снажнији у делима ораторијумског облика: Сан Ге-ронтијуса, трилогија Апостоли; компоновао још: кон-церт, сонату и романс за виолину и оркестар, гу-дачки квартет, хорове, кантате, увертире и др.

ЕЛ ГРЕКО («Грк», око 1347.-1413.), шп. сликар, чије је право име Доменико Тотокопули (рођен на Кри-ту). Из Грч. отишао у Вен., па у Рим, одатле у Ма-дрид, али се задржао тек у Толеду, где провео цео век. Највише радио рел. композиције и ликове, али оставио доста портрета и неколико пејзажа; веома снажан, оригиналан и темпераментан ум., који имао необичну визуелну фантазију и чудно осећање ко-лорита. У основи његовог сликарства, које даје из-дужене људске фигуре и не мари за перспективу, налази се виз. традиција, интерпретирана на баро-кан начин. Гл. дела: Погреб грофа Оргаза, Благо-вести, У врту гетсиманском, Толедо, Лаокоон.

ЕЛ ДОРАДО 1) од 16. в. земља злата у Ј. Амер. за коју шп. конквистадори веровали да се налази из-међу река Амазона и Оринока. 2) уопште земља оби-ља. 3) варош (11 000 ст.) у држави Канзас (САД); у околини нафта. 4) нем. насеље (3000 ст.) у ар-гентинској пров. Мисион-есе на р. Парани, где се сади мате чај.

ЕЛЕАЗАР 1) јевр. првосвештеник из 13. в. пре Хр., Аронов син и наследник. 2) јевр. ратник, војвода краља Давида коме у 2 маха спасао живот. 3) јевр. првосвешт. из 3. в. пре Хр., који послао ег. краљу Птолемеју 72 старца ради превода Св. писма. 4) јевр. ратник из 2. в. пре Хр., брат Јуде Макабеја; погинуо у борби са сириским краљем Антиоком Евпатором, 163. пре Хр.

ЕЛЕАТАНИ, грч. филозофи у 6. и 5. в. пре Хр., названи по граду Елеји у ј. Ит., где су живели и учили; гл.: Ксенофон, Парменид, Зенон Старији и Мелис; оснивачи апсолутног рационализма по ко-јем све што постоји мора да стоји у складу са зак. мишљења, и по којем, обрнуто: што год није у складу са зак. логике не може постојати, па ма како се јасно оно нашим чулима чинило.

ЕЛЕВАТОР (лат.), дизалица, справа за дизање робе (нпр. пшенице). Елевација 1) у астр.: висина зве-зде изнад хоризонта. 2) у вој.; нагиб осовине топа према хоризонталу. Елевациони угао, склапају га линија гађања (продужења оса душе цеви пре опа-љења метка) и хоризонт уста цеви (замњашена хо-ризонтална раван, положена кроз средиште уста цеви).

ЕЛЕВТЕРИЈА, грч. богиња слободе, у чију су част приређиване сваке 5. год. елевтериске свечаности.

ЕЛЕГАНЦИЈА (лат.), фиња спољашност, отмено понашање, отменост, веома развијен укус. Елеган-тан, који има елганције; фино одевен; отмен.

ЕЛЕГИЈА (грч.) 1) код ст. Грка првобитно тужба-ница, допније свака мања песма састављена од наизменичних хексаметара и пентаметара; данас е. песма сталожене туге која олева јад, бол и суморна расположења. 2) муз. композиција, вокална или ин-струментална, тужног карактера.

ЕЛ-ЕДРИЗИ (око 1099.-1164.), ар. географ, Мухаме-дов потомак; написао извод свега ар. знања из геогр.

ЕЛЕЗОВИЋ Глиша (* 1870.), филолог и историчар; гл. дела: Речник косовског дијалекта, Тур. извори за ист. Јсл. и др.

ЕЛЕЈА, грч. варош у ст. доба у ј. Ит., на обали Тиренског М.

ЕЛЕКТИВАН (лат.), савршен; изборан; одређен, наименован бирањем. Е. надлежност 1 суда постоји кад партичари писменим уговором одреде унапред суд пред којим ће водити спор.

ЕЛЕКТРА, кћи Агамемнона и Клитемнестре; освет-тила с братом Орестом очеву смрт. Тај мотив обра-дили Софокле и Еурипид у трагедијама (обема нас-лов Е.) и Есхил (у драми Колефоре).

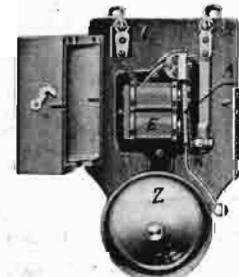
ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈА, изградња ел. постројења (централне, преносне линије и мреже), помоћу којих се може свака кућа у неком граду или обл. снабде-вати ел. енергијом за осветљење, моторну снагу и др. примене.

ЕЛЕКТРИЦИТЕТ, један од облика у којима се јав-ља енергија; раније замишљан као неки фини флуид; још у ст. в. запажено да нека тела трпењем или загревањем добијају особину да привлаче друга лака тела. Каже се за такво тело да је на-електрисано, а е. оно што изазива ове појаве; по-стоји позитиван и негативан е.; према данашњим схватањима е. је неделив од материје, исто као маса и инерција; нема е. без материје нити мате-рије без е., само-у. потребни извесни услови па да се ел. дејства покажу; у језгру → атома налази се позит. е., а електрони који обилазе око језгра

су негат. наелектрисани; → електрон. Приликом добивања 1 врсте е. увек се истовремено добива иста толика количина е. другог знака. Количина е. у вазнони стална; не може се из ништа створити, ни се може уништити. Е. додирни, јавља се при додиру 2 хем. различита спроводника. Електрични вод, спроводник, најчешће од бакра или од алуминијума, којим се преноси е. енергија из централа у градове или инд. места где се употребљава; могу бити ваздушни или подземни; у 1. случају они се састоје од голх (неизолованих) спроводника постављених преко изолатора, на стубовима (дрвеним, гвозденим или бетонским), у 2. од специјално изолованих спроводника, подземних каблова, положених у земљи на дубини око 75 см. Е. грејање, трансформација е. енергије у топлотну, врши се веома лако и просто према Шауловом зак.: е. струја J

(мерена у амперима) пролазећи кроз спроводник отпора R (у омима) загрева га и ослобађа сваке секунде количину топлоте RJ^2 (у ватима); на овом зак. засновани сви е. апарати за грејање: е. грејалнице које налазе разне примене у кућанству, е. радијатори за загревање кућних просторија и → е. пећи за инд. и лабораторијске. Е. г. има вел. предности над свима осталим начинима грејања: чисто је и без дима, даје топлоту одмах и може се лако регулисати. Једина његова мања: у већини случајева знатно скупе од грејања директним сагоревањем дрва, угља или течних горива. Е. елементарни квант → електрон. Е. енергија има предности над осталим облицима енергије у том што се она може лако и без вел. губитака преносити на вел. даљине и трансформовати у др. облике енергије (топлотну, мех., хем. итд.); у прив. праву сматра се за покретну ствар уколико је у власти човековој, а слободна улази у јавни домен државе, и појединци могу да је искористићавају само с одобрењем Мет. грађевина. Е. железница → железница. Е. звонце, састоји се од електромагнета Е и арматуре А за коју је учвршћен чекић који може ударити о метално звоно Z; пролазом струје кроз завојке електромагнета, арматура бива привучена и чекић удари о звоно; померањем арматуре, међутим, коло електромагнета бива прекинута на контакту К, електромагнет престаје да привлачи арматуру и она се, под дејством еластичне опруге, враћа у првобитни положај; е. струја опет прође кроз електромагнет, чекић наново удари у звоно, и ове се појаве непрестано и брзо понављају све док има напона на крајевима звона. Е. инструменти за мерење служе за мерење е. величина; заснивају се махом на хем., електромагнетном, електродинамичном, термичком или индукционом дејству е. струје; најраспрострањенији: → амперметри, волтметри, ватметри и бројила. Е. инфлуенца, кад се наелектрисан спроводник на изолованом станиву унесе у е. поље, стављајући га инпр. у близину неког наелектрисаног тела, онда се у спроводнику под дејством е. силе пола врши померање електрона, па на 1 крају спроводника има вишак позит., а на 2. негат. електрицитета; др. речима тело је постало наелектрисано; поништавајући 1 врсту електрицитета на спроводнику (веда са земљом) он остаје трајно електризован и после изношења из е. поља; тај начин електризовања без трења и директног додира с наелектрисаним телом зове се електризовање инфлуенцом. Е. јединице, у целом свету употребљавају се данас исте ј. за магнетне и е. количине, усвојене на Мебунар. конгресу електричара у Паризу 1881. За магнетне количине употребљавају се јединице електромагнетног апсолутног система CGS, а за е. количине јединице практичног е. система, које су мултипли или подмултипли јединица електромагнетног апсолутног система CGS. Јединица е. енергије у практичном е. систему јесте цаулт; у пракси се међутим чешће, на место цаулта, употребљавају његови мултипли: хектоватчас и килватчас.

но, и ове се појаве непрестано и брзо понављају све док има напона на крајевима звона. Е. инструменти за мерење служе за мерење е. величина; заснивају се махом на хем., електромагнетном, електродинамичном, термичком или индукционом дејству е. струје; најраспрострањенији: → амперметри, волтметри, ватметри и бројила. Е. инфлуенца, кад се наелектрисан спроводник на изолованом станиву унесе у е. поље, стављајући га инпр. у близину неког наелектрисаног тела, онда се у спроводнику под дејством е. силе пола врши померање електрона, па на 1 крају спроводника има вишак позит., а на 2. негат. електрицитета; др. речима тело је постало наелектрисано; поништавајући 1 врсту електрицитета на спроводнику (веда са земљом) он остаје трајно електризован и после изношења из е. поља; тај начин електризовања без трења и директног додира с наелектрисаним телом зове се електризовање инфлуенцом. Е. јединице, у целом свету употребљавају се данас исте ј. за магнетне и е. количине, усвојене на Мебунар. конгресу електричара у Паризу 1881. За магнетне количине употребљавају се јединице електромагнетног апсолутног система CGS, а за е. количине јединице практичног е. система, које су мултипли или подмултипли јединица електромагнетног апсолутног система CGS. Јединица е. енергије у практичном е. систему јесте цаулт; у пракси се међутим чешће, на место цаулта, употребљавају његови мултипли: хектоватчас и килватчас.

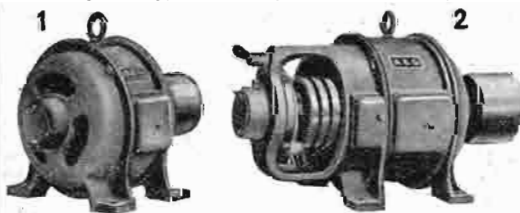
I Јединице магнетних количина у апс. електромагнетном систему CGS.

Количина	Символ	Име	Јединице
Магнетни флукс	Φ	максвел	максвел
Магнетна индукција	B	гаус	гаус
Магнетно поље	H	ерстед	ерстед
Магнетомоторна сила	F	диџбер	диџбер

II. Јединице е. количине у практичном е. систему

Количина	Символ	Име	Ознака	Вредност у апс. ЕМ с.
Отпор	R	ом	Ω	10 ⁹
Струја	I	ампер	A	10 ⁻¹
Напон	V	волт	V	10 ⁹
Количина ел.	Q	кулон	C	10 ⁻¹
Снага	P	ват	W	10 ⁷
Енергија, рад	A	џаул	J	10 ⁷
Капацитет	C	фарад	F	10 ⁻⁹
Индуктивност	L	хенри	H	10 ⁹

Е. коло, када се 2 краја е. генератора, између којих постоји напон, споје е. спроводницима директно или преко е. пријемника и инструмената за мерење, образује се е. к. кроз које свуда пролази иста е. струја. Е. к. је отворено када су на ма којем месту кола е. спроводници прекинати, тако да тада кроз њега не може пролазити струја. Е. кондензатор, направа од 2 спроводника од којих бар 1 мора бити изолован; служи за кондензовање електрицитета; најпростији плочаст к. који се састоји од 2 металне плоче паралелно постављене 1 према 2, на малој раздаљини; ако се на 1 налази количина електрицитета Е, на 2. ће се налазити иста количина ел. само супротног знака; између плоча влада е. поље; однос између количине е. и напона зове се → капацитет к.; он зависи од величине плоча (облога), њихове раздаљине и изолаторске средине између облога; к. се деле по облику и врсти средине између облога (кугласт, цилиндричан или ваздушни, парафински итд.); ради повећавања капацитета уместо 2 узима се више облога; за разне потребе граде се к. са променљивим капацитетом. Е. линија → е. вод. Е. лук, е. пражњење које се беспрекидно врши кроз прегрејане гасове између 2 спровод. под напоном; први га произвео енгл. хемичар Деви 1808.; помоћу моћне батерије сменена од 2000 волта, Деви добио између 2 угљена иглица, хоризонтално постављена на отстојању од 11 см, пламен у облику лука и ову појаву стога назвао е. л.; најјачи извор светлости, а уједно и извор највећег блеска. У осветљењу се примењује за пројекционе апарате и јаке рефлекторе; у графичким радионицама и електротерапији налази разноврсну примену због своје светлости богате у ултраљубичастим зрацима; → електричне пећи. Е. машине (у електростатички) служе за добивање електрицитета: 2 глав. типа: фрикционе (трењем стаклене плоче о амалгамисану кожу) и инфлуентне. Е. мотори, ма-

шине које трансформују е. енергију у мех. рад; према прир. струји којом се напајају, разликују се е. м. једносмислене и е. м. наизменичне струје. Први се не разликују ни по чему од динамомашина једносмислене струје: то су исте машине које могу радити било као е. генератори, било као е. м.; према томе ти е. м., као и динамомашине, могу имати оточну, ретну или сложону побуду; гл. им предности у том што се њихова брзина обртана може лако мењати. Међу е. м. наизменичне струје најважнији → асинхрони м., → м. с. колектором и синхрони м. (На сл.: 1. м. наизменичне струје са кратко везаним ротором, 2. исти с претворама, 3. м. једносмислене струје). Е. пољ, употребљава се у хир. при операцијама; на дршци која је у вези с високо фреквентном струјом (апарат за дијатермију) налази се

полукружна жица која сече слично ножу; рана не крвари, али зарашћује нешто спорije. Е. отпор, трене између електрицитета у кретању и атома спроводника, које се врши када е. струја протиче спроводником и које се противи пролазу струје. Е. о. хомогених металних спроводника управо је сразмеран дужини и специфичном отпору спроводника (овај последњи карактеристичан за сваку материју), а обрнуто сразмеран његовом пресеку. Јединица е. о. у практичном е. систему ом. Е. пећи, у којима се на ограниченем простору производи топлота, претварањем е. енергије преко погодних отпора у топлоту. Отпори могу бити гасовити (е. лук) течни, чврсти или пак мешовити и према њима се е. п. и класификују. Као отпор у којем се врши претварање е. енергије у топлоту, може да се употреби и сама материја или формирали предмети (спроводници е. струје) чије се загревање жели. У е. п.

нарочито оним с гасовитим отпором (пламени лук, е. лук) постижу се највише тмп. од преко 3000°. Осим наведених е. п. употребљавају се и такве у којима се у материјалу који треба да се загреје (метали, легуре) индукује е. струја и претвара у топлотну енергију; њихова предност у томе што материјал који се загрева не долази уопште у додир с отпорником, односно електродама. Индукциона п. ниске учестаности је стварно статички трансформатор који има на секундару само 1 завојак састављен од отпорника; и. п. високе учестаности садржи такође примарни намотај, али њен отпорник не образује затворено е. коло, него се у њему индукују само вихорне струје, које за загревају. И. п. раде само с наизменичном струјом. Е. поље, простор око наелектрисаног тела у којем се запажа дејство е. сила: има своју јачину (интензитет) и свој правац (смицао); јачина е. п. је сила која дејствује на јединицу позит. електрицитета; смисао одређује правац линија сила од позит. ка негат. наелектрисаном телу или е. пуњењу; ако је тело изоловано у простору, линије е. силе потичу од њега радијално, а њихов број на 1 см², њихова густина, одређује истовремено и јачину п.; е. п. је векторска величина, као и сила. Е. постројења, у којима се производи е. енергија одн. врши трансформација неког другог облика енергије у е. Према облику почетне енергије разликују се 2 вел. групе: **термичке** или **калоричне** и **хидроелектричне** или **хидрауличне** централе. У техничким централама почетна топлотна енергија, која се добија сагоревањем ма каквог горива, а у хидроел. п. почетна енергија кинетичка, коју садржи вода у кретању. У прво време, услед тешкоћа у развојењу е. енергије, е. фабрике подизале у центру градова и због тога добиле назив централе. Међутим доцније, пошто су тешкоће у развојењу е. енергије савладане, подизане п. на периферији градова, па чак и на вел. отстојањима (100 и више км) од њих. Прву е. п. подигло у Њујорку, 1882., Едисоново друштво за осветљење; то је била калорична п. и имала парну машину од 125 HP и е. динамомашину од 80 киловата. Данас, међутим, постоји у свету веома вел. број е. п., од којих многе имају снагу од 100 000 и више киловата. Прва е. п. у Србији пуштена у рад 1884.; имала динамомашину и напајала 30 сијалица и 2 лучне лампе, које су осветљавале чаурницу Вој.-тхи. завода у Крагујевцу. Електрицитет производе данас у Југосл. 618 предузећа; поједине бан. имају: Савска 153, Дравска 123, Дунавска 90, Моравска 58, Дринска 50, Врбаска 30, Вардарска 25, Прим. 22, Зетска 18, на тер. Управе гр. Београда 40. Величина производње е. по бан.: Дравска (247,6 мил. кв), Прим. (188 мил.), Савска (89,9 мил.), Врбаска (63,6 мил.), Управа гр. Београда (49,5 мил.). Е. рад: е. струја 1 (мерна у амперима), пролазећи кроз неко коло на чјим крајевима влада напон V (у волтима), изврши за време t (у секундама) е. р. A (а даулима) дат обрасец $A = IVt$. Е. резонатор, е. коло састављено од отпора, самоиндукције и кондензатора променљивог капацитета помоћу којег се може, меренем напона на крајевима кондензатора, извршити анализа наизменичне струје, тј. одредити чланови Фуријевог низа од којих се испитивана струја састоји. Инд. наизменичне струје немају уопште облик правилне синусоиде, него синусоиде мање или више деформисане, која се, према Фуријеу, може увек рашчланити на мањи или већи број провихних синусоида (хармоника). Е. р. је

дело Србина Михаила Пупина, који је 1. извршио анализу наизменичне струје 1894. у Амер. Е. рибе → **рибе**. Е. сваривање → заваривање аутогено. Е. сијалица → сијалица. Е. снага, е. рад произведен или утрошен за јединицу времена (→ е. јединице). Е. струја, преносење електрицитета кроз е. спроводник; као што се кроз цев вода креће са вишег нивоа на нижи, замишља се да се исто тако кроз спроводник креће позит. е. са вишег потенцијала на нижи (→ е. јединице). Према томе да ли струја тече колом стално у 1 смеру или пак, у свакој секунди, мења више пута свој смер у колу, разликују се → **једносмислена** и → **наизменична** струја; више наизменичних струја, које испуњају нарочите услове, називају се → **полифазне** или **вишефазне** струје; међу њима најважније → **трофазне** струје. Е. филтар, служи за пречишћавање гасова од суспендованих дељича који се у њима налазе; гас се пропушта између нарочитих електрода које чине ф., а између којих влада напон од више десетина хиљада V; овде је искористиена појава → **јонизације** гасова. Е. централа → е. постројења.

ЕЛЕКТРОАКУСТИКА, наука која проучава претварање ел. енергије у акустичну и обрнуто, у циљу изградње таквих телефонских апарата, водова и уређаја који ће ова претварања што верније вршити, односно који ће уносити што мање изобличења (деформације); њен важан део телефонска акустика, која изучава произвођење, простирање, продирање и примање звукова, органе говора и слуха, и бави се анализом говора, песме и муз., директним или индиректним путем помоћу телефонских струја.

ЕЛЕКТРОАНАЛИЗА, електролитичко издвајање метала или појединих хем. једињења (→ електролиза) из раствора или растопа у циљу квантитативног аналитичког одређивања или квалитативног одвајања; има многоструку примену.

ЕЛЕКТРОБИОЛОГИЈА (грч.), наука која проучава ел. појаве код живих бића.

ЕЛЕКТРОДЕ (грч.), спроводници 1. врсте, разноврсног облика, уводе (или одводе) е. струју у спроводнике 2. врсте — електролите (чврсте материје, растворе, растопе, хомогене течности, гасове, паре); већином се израђују од метала или неких оксида метала и од различитих врста угљена.

ЕЛЕКТРОДИЈАГНОСТИКА (грч.), испитивање болести помоћу ел. струје; за постављање дијагнозе употребљава се једносмислена (галванска) и наизменична (фарадична) струја, која изазива скраћивање мишића при надражају одговарајућег живца или самог мишића непосредно; ако су болесни, њихова осетљивост се потпуно губи или тражи већи напон.

ЕЛЕКТРОДИНАМИКА, грана науке о електрицету која изучава мех. дејство између ел. спроводника кроз које пролази струја.

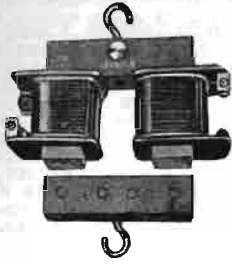
ЕЛЕКТРОКАРДИОГРАМ (грч.), графички регистрована акциона струја срца тј. кривуља промена биоелектричне струје која у срцу настаје за време његове контракције; у клиници, по изгледу ове кривуље, изводи се закључак о функционалном оштећењу срчаног мишића.

ЕЛЕКТРОКИНЕТИЧКЕ ПОЈАВЕ, ел. појаве које производи електрицитет у кретању.

ЕЛЕКТРОКОАГУЛАЦИЈА → дијатермија.

ЕЛЕКТРОЛИЗА (грч.) 1) електрохем. процес разлагања чистих хомогених материја, растворених, растопљених или чврстих хем. једињења ел. струјом; производи разлагања под утицајем једносмислене ел. струје издвајају се на самим електродама или постају у њиховој непосредној близини; наизменична ел. струја не изазива трајне промене. Примарни производи е. су само водоник и метали, а сви остали су највећим делом секундарни или терцијарни; они потичу од даљег хем. реаговања примарно издвојеног продукта, који реагује или због своје непостојаности или због вел. хем. афинитета с једнородним молекулима или молекулима растварача, растворене материје, електродним материјалом и др. 2) лечење галванском струјом (електротерапија и галванотерапија), којом се може изазвати распадање сокова организама. Е. се уништавају ситни израштаји на кожи и отстрањују длаке (епилација). Активна позит. електрода је од племенитог метала (платине), да је произведени хлор не би нагорио. Електролити, спроводници ел. струје (спров. друге врсте) код којих се спровођење ел. струје врши транспортном материје — јона — уз једновремене хем. промене на електродама или у спроводнику; могу бити течни (хомогене течности, раствори, растопи), чврсти и гасовити. **Електролитичка дисоцијација** → дисоцијација. Е. кондензатор → кондензатор.

ЕЛЕКТРОМАГНЕТ, језгро од гвожђа или меког че-

лика на којем су намотани завојци изоловане жице и које дејствује као магнет само када кроз завојке пролази струја. С ње могу се добити много јача дејства него са → магнетима. Имају вел. примену у елтех.: употребљавају се у ел. машинама и апаратима, телеграфији и телефонији, у жел. сигналним направама итд. **Електромагнетизам**, грана науке о електрицитету која изучава односе између ел. струје и магнетизма и мех. дејства између струје и магнета.

Електромагнетска теорија светлости, која (по Максвелу) сматра да је светлост таласање етера исте прир. као и електромагнетско, а разликује се само у дужини таласа. **Е. таласи**, периодичне промене е. стања у диелектрику (и вакууму) које се шире од извора е. осцилација.

ЕЛЕКТРОМЕТАЛУРГИЈА, део металургије, бави се теориским проучавањем и тхн. добивањем метала електролитичким путем директно из руда одн. раствора и растопа или електролитичким пречишћавањем метала (рафинисањем) одн. електротермиским начином.

ЕЛЕКТРОМЕТАР, апарат за мерење количине електрицитета и потенцијалних разлика; по својој конструкцији најчешће 1 променљив (варијабилан) кондензатор, јер има 2 метална дела (плоче, листиће и сл.), оба наелектрисана, а бар 1 је покретан. Већина е. заснована на → Кулонову зак.; најчешћи типови: Браунов, квадрантни, са валакнима. Има их који су конструисани полазећи од др. принципа, као нпр. капиларни, код којег се за мерење потенцијала искоришћује промена површинског напона живе приликом електризовања; у последње време има их конструисаних и с електронским цевима. Најпростији е. **електроскоп**, којим се доказује дали је 1 тело наелектрисано и, ако јесте, која се врста електрицитета на њему налази.

ЕЛЕКТРОМОБИЛ, ел. аутомобил који покреће електромотор, напаян из батерије (акумулатора) постављене у сџим колима.

ЕЛЕКТРОМОТОР → електрични мотори. **Електромоторна сила** у елтех. некое ел. генератора: укупна ел. снага коју он производи када одаје струју од 1 ампера.

ЕЛЕКТРОН (Е), елементарни квант (најмања недељива количина) негат. електрицитета, претставља у преносном смислу атом електрицитета; саставни део сваког атома сваке материје. Његова ел. вредност $1,59 \cdot 10^{-20}$ ел.-магн. јединица (CGS), или $4,77 \cdot 10^{-10}$ ел.-статичних јединица (CGS), одн. $1,50 \cdot 10^{-19}$ кулона. Његова маса т је $8,98 \cdot 10^{-28}$ г, а однос ел. набоја и масе $\frac{e}{m}$ има вредност $1,76 \cdot 10^8$ кул. г⁻¹.

Атомска тежина негат. електрицитета, одн. количина која се једини са 1 грам-еквивалентом хем. материје износи $3,5 \cdot 10^{-4}$ г. **Е. метал**, лака легура алуминијума и магнезијума; лако се реже, лије и кује и због своје веома мале специф. тежине (1,8) налази вел. употребу за израду делова за авиоплане и авиопланске моторе. **Електронска (катодна) лампа**, састоји се из 1 стаклене посуде, из које је извучен ваздух до веома ниског притиска, и електрода, којих може бити 2, 3, 4, 5, 6 и више; према броју електрода, деле се на: диоде, триоде, тетроде, пентоде, хексоде итд.; 1 од електрода, названа «влакном», игра улогу катодне која услед загревања емитије електроне; 2. електрода, која се ставља на виши електрични истосмерни напон, назива се «плочом» и игра улогу аноде; остале електроде, које се стављају на ниже ел. напоне, играју улогу помоћних анода и називају се најчешће ршеткама или мрежама; влакна се загревају директно или индиректно, било једносмислено, било наизменичном струјом; напон анода, који је увек позитиван, креће се од неколико десетина до неколико хиљада V; ршетке се стављају на различите напоне, који могу бити позитивни, негативни или равни нули. Услед бомбардовања анода катодна лампа се загрева; стога се код мањих плоча стављају довољно далеко 1 од др. како би се саме хладиле, а код већих се предвиђа вештачко хлађење. **Е. л.** имају снагу од неколико десетина миливата до неколико десетина KV; примењене су првенствено у радиотхн.; с обзиром на употребу деле се на пријемне и предајне, а према функцији на → детекторе, осцилаторе и појачаче (амплификаторе).

ЕЛЕКТРООПТИКА и магнетооптика, део науке о

светлости у којем се проучавају утицаји ел. и магнетних сила на светлосне појаве (→ Зеমানов и Керов ефекат).

ЕЛЕКТРОСМОЗА, појава при проласку ел. струје кроз какав раствор подељен полупорозном дијафрагмом у 2 дела; манифестује се неједнаким подизањем и спуштањем нивоа течности у катодном, односно анодном простору; разлика у висини нивоа с обе стране дијафрагме пропорционална разлици напона између електрода.

ЕЛЕКТРОПЛАТИРАЊЕ → галваностегија.

ЕЛЕКТРОСКОП → електрометар.

ЕЛЕКТРОСТАТИКА (грч.), најстарији део науке о електрицитету, заснован још око 600. пре Хр. открићем да протрљани пиллибар (грч.: електрон) привлачи лака тела; проучава ел. у миру, на изолаторима или на изолованим спроводницима; осн. огледи и зак. изведени и одређени од половине 18. до краја 18. в. (→ Кулонов зак., електрицитет).

ЕЛЕКТРОТЕРАПИЈА, лечење ел. струјом помоћу разних апарата. Долазе у обзир: галванска, фарадична, електростатична и високофреквентна струја. **Галвано-** и **фарадотерапијом** лече се: обољења периферних живаца (најчешће парализа личног и жбичног живца), болести мишића (дистрофије, миастенија итд.), обољења мозга и кичмене мождине (мождане хемиплегије, paralysis agitans, хореа, кичмене узетости, табес итд.), неурозе (хистерија, неурастенија итд.). Фарадична струја, која не изазива хем. ефекте, од користи нарочито код парализе која не показује знаке дегенерације. **Статички електрицитет** (франклинизација) делује на ангиоспазме, оживљава метаболизам у облику јачег одбацивања угљене киселине и појачаног знојења, повољно утиче на спавање. **Статичка струја** се може директно одводити са статичке машине на болесника или преко кондензатора (Лајденове боце). Од електрода употребљава се најчешће: плочаста за главу, обична пилласта, шиљаста венац и чвораста електрода. Зрачење преко шиљастих електрода зове се и **статички душ** или **статичка бања**, која се употребљава код функционалних неуроза ради умирења и прибављења доброг сна (код неурастеније, хистерије, мигрене итд.). **Високофреквентна струја** са нижим и вишим вредностима учестаности, такође назимењична струја, која се разликује знатно већим бројем периода од обичне са 50 периода у 1", у мед. се употребљава као → дијатермија и → дарсонвализација.

ЕЛЕКТРОТЕРМИЈА, употреба ел. енергије за произвођење топлоте у циљу загревања или извођења хем. процеса на високом тмпт.: једини начин да се тхн. постигну високе тмпт. од око 3000° (→ ел. пећ).

ЕЛЕКТРОТЕХНИКА, грана тхн. која изучава произвођење и преношење ел. енергије, као и њене корисне примене: ел. осветљења, моторне снаге, телеграфије и телефоније, радиотхн. итд. **Елтех. индустрија**, у Југосл. се ослања на стране инд. и њихова предузећа (АЕГ Унион, Сименс. Тунгсрам, Браун-Бовери, Филипс итд.).

ЕЛЕКТРОФОР → електричне машине.

ЕЛЕКТРОФОРЕЗА, издвајање, концентровање супспендоване материје из раствора у близини анода и осиромашење у близини катода под утицајем погодног напона ел. струје (→ катафореза); има практичне примене за издвајање воде из тресета, из колоидно растворених боја итд. (→ електроосмоза).

ЕЛЕКТРОХЕМИЈА, научна дисциплина која испитује везу и односе између ел. и хем. енергија; углавном изучава понашање јона, претварање хем. енергије у ел. (галвански елементи) и претварање ел. енергије у хем. (→ електролиза). **Техничка е.** примењује у инд. размерама теориска сазнања и искуства у циљу произвођења хем. материја за потребе тхн., хем. и инд. и др. Многе тхн. важне хем. материје могу се добити рационално само елхем. методама. **Електрохемиски еквивалент** (F = Фарадеј), количина електрицитета од 96 494 кулона, која реагује са 1 грам-еквивалентом хем. материје. **Е. реакција**, киселост или базичност неке течности; одређује се: квалитативно, употребом извесних биљних боја (нпр. лакмусом, који је црвен у киселој, плав у базичној, а љубичаст у неутралној средини); квантитативно, помоћу титрације с нормалним раствором одређује се целокупна киселост или базичност, док се стварни степен киселости или базичности неког раствора мери непосредним одређивањем концентрације водоничних односно хидроксилних јона. Ова стварна (Јонска) е. р. обелажава се са pH или са CN: нпр. е. х. р. човечеје крви (вenske) pH=7,35 (дакле слабо базична), човечеје мокраће (при мешовитој исхрани) pH=5 (дакле јаче кисела).

ЕЛЕКТРОЧЕЛИК, челик добивен у електричним пећима.

ЕЛЕКТУАРИЈУМ (лат.), кашаст лек; садржи прапкове растворене у сирупу или меду.

ЕЛЕМЕНТ (лат.) 1) основни саставни део нечега. 2) у хем.: материје (елементарне материје), које се хем. путем не могу разложити на простије састојке; досад је са сигурношћу познато 89 различитих х. е., а на основи рентгенског спектра сматра се да су у прир. могућа још три. 3) прир. сила, стихија. Елементарна, почетни, основни, најпростији по саставу: стихиски. Е. електрични квант → електрон. Е. непогода, невреме, олуја, ваздушна бура, која причињава штету. Е. штета, која настаје услед е. непогода (кише, града, поплаве итд.).

ЕЛЕНА, варош (2775 ст.) у Буг., у сев. подгорини Старе Пл.; израда ћилимова и ћибета.

ЕЛЕНШЛЕГЕР Адам (1779.-1850.), вел. дански песник; творац данског романтизма; писао песме и трагедије; гл. дела: Ерик и Абел (трагедија), Скупљене песме и Нордички богови (епски спев). Из иностранства објавио своје најпознатије трагедије: Балдур и Хакоп, али му највеће песничко дело: Аладин.

ЕЛЕОНОРА 1) Аквитанска (1122.-1204.), прво жена фрц. краља Луја VII, који је отерао при повратку из 2. крст. рата, па затим жена Хенрија Плантагенета, енгл. краља. 2) Аустријска (1498.-1558.), сестра цара Карла V; као удова порт. краља Емануела Срећног удала се за фрц. краља Франсоа I.

ЕЛЕРОНИ, покретљиви додаци на задњим вивцама крила којим пилот нагиње авион д. и л.

ЕЛЕУЗИНА, ст. град у Атици, чувен због Деметриног храма. Елеузинске мистерије, обреди слављени у част Деметре и Персефоне.

ЕЛЕФАНТИАЗИС (грч.), необично повећање запремине неког дела тела (коже и поткожног ткива) најчешће на удовима, услед трајног и тврдог едема изазваног поремећајем циркулације нарочито у лимфним судовима (њихово залушвање услед запељења); знак многих болести.

ЕЛЕФАНТИНА, острво на Нилу, према Асуану; веома напредно у ст. в.; чувено са рушевина ст. храма.

ЕЛЗАС → Алзас.

ЕЛЗЕВИР, штампарска и књижевска радња у Хол.; осн. је Луј Е. (1540.-1617.), књиговезац и књижев у Антверпену.

ЕЛЗМИРОВА ЗЕМЉА, поларна острва з. од Гренланда.

ELIGENDŌ, culpa in e., грешка у избору личности; по грађ. праву ко узме у службу неспособна лица, скитнице, неваљалце, злочинце, лица без исправа, одговоран је за штету коју они учине лицима са којима долазе у додир као његови службеници; исто тако пуномоћник овлашћен да преноси пуномоћства одговара за добар избор лица на које је пуномоћство пренео.

ЕЛИГИЈЕ св. (588.-658.), заштитник кујунџија; за живота вештач у резану метала, затим бискуп Ноајону; управљао ковницом новца у Паризу, Марсеју и Арлу.

ЕЛИДА, ст. грч. област на Пелопонезу; гл. градови Елида и Олимпија.

ЕЛИ, ЕЛИ, ЛАМА САБАКТАНИ (арамејски: боже мој, боже мој, зашто си ме оставио), узвик Христов када је на крсту умирао.

ЕЛИЗАБЕТ 1) варош (115 000 ст.) и пристаниште у држави Њу-Дерсеју (САД); инд. Сингерових шпалних машина; околина богата угљем и гвожђем; извози руде. 2) → Јелисавета.

ЕЛИЗАБЕТВИЛ, варош (11 000 ст.) у Белг. Конгу (Афр.); гл. место пров. Катанга.

ЕЛИЗАБЕТПОРТ → Порт Елизабет.

ЕЛИЗЕЈСКА ПОЉА 1) по грч.-рим. митол. места у доњем свету где живе душе добрих и поштенних људи који су живели по вољи богова. 2) вел. булевар у Паризу, с дворцем у којем живи фрц. престолник рпб.

ЕЛИЗИЈА (лат.), избацивање неког самогласника, нпр. јл (или).

ЕЛИЗИЈУМ → Елизејска поља.

ЕЛИЈАКИМ, јудејски краљ (608.-591.); довео га на престо ег. фараон Нехао; збацили га Вавилонци и одвели у ропство.

ЕЛИКСИР (ар.), раније: лек који исцељује (нпр. е. живота); у алхем.: метали и супстанце за које се мислило да се могу преобратити у злато и сребро; данас у фармацији мешавина сирупа и алкохолата (ретко у употреби).

ЕЛИМИНСАТИ (лат.), издвојити, удаљити, избацити, изоставити.

ЕЛИН НЕЛИН (Дим. Иванов, * 1878.), буг. књиж., 1 од најбољих претставника буг. сеоске приповетке и дечји песник.

ЕЛИОТ 1) Томас Стерис (Eliot Th. Stearns, * 1888.), енгл. песник и књиж. критичар, пореклом Америкаца; извршио вел. утицај на песничку школу »имажиста«. 2) Џон (1600.-1690.), амер. прот. мисионар, назван апостол Индијанаца. 3) Џорџ (1819.-1880.), псеудоним славне енгл. романсијерке Мери Ан Еванс (по удаји Крос); писала мисаоне и тужна дела; сликала већином старински свет из унутрашњости Енгл. и сукоб између вишег и нижег живота у човеку; дела обилују хумором, дубоком и увек прир. осећајношћу, и реализмом прожетим широким и нежним милосрђем; гл. дела: Адам Бид, Воденица на Флоси, Сајлас Марнер, Ромола, Феликс Холт, Мидлмарч и Даниел Деронда.

ЕЛИПСА (грч.) 1) равна крива 2. степена, геом. место тачака чији је збир отстојања од 2 дане тачке (жиге) сталан (→ конични пресеци); површина е. = π а b, где су а и b дужине вел. и мале полуосе, 2) стилска фигура; изостављање неког реченичног дела, који је јасан из општег смисла реченице, нпр.: дрво (се ослања) на дрво, а човек на човека. Елипсограф, справа којом се пра слица; најпростији е.: 2 игле заодене у елипсине жиге, парче конка (дужине вел. елипсине осе), чији су крајеви везани за те игле, и перо за извлачење елипсине линије. Елипсоид, крива површина 2. степена; обртни е.

настаје обраћањем елипсе око 1 њене осевине, а општин е. кад кружни пресеци обртног е. пређу у елипсе. Е. земљин, теориски облик Земље; њена полуосовина или полупречник полутарев износи а = 6 377 397,156 м; мала земљина полуосовина или 1/2 осевине око које се Земља окреће b = 6 356 078,963 м; разлика између вел. и мале полуосевине а - b = 21 318,193 м; Земљина

спљоштеност $\frac{1}{p} = \frac{a-b}{a} = \frac{1}{299,1518}$

или заокружено $\frac{1}{p} = \dots \frac{1}{300}$

за извесна рачунања претпоставља се да Земља има још идеалнији облик од е., тј. да је она лопта, па се узима да њен средњи, заокружени полупречник $r = \frac{a+b}{2} = \infty 6 366 740 \text{ м.}$

ЕЛИСА (Елиза), друго име → Дидоне.

ЕЛИСА (фрц.: hélice, из грч.), пропелер, вртешка, дрвена или метална даска, погодна облика, која обраћањем у ваздуху или води претвара обртно кретање мотора, за који је притврђена, у вучну снагу повлачећи брод или авион. Упочетку шароброди имали точкова; Аустријанац Ресеј 1829. први применио е. Шароброди имају обично 1 испод кормила, а путнички и ратни бродови по 2, 3 и више. Е. има 3-4 крила; авионских е. има и са 3 крила.

ЕЛИСОВА ОСТРВА, група о. у Тихом Ок.; површина 37 км², 3 600 ст. Припадају В. Брит.

ЕЛ КАИР, пол. (221 000 км², 25 000 ст.) у Перс. Зал.; степеног карактера; под енгл. заштитом.

ЕЛМИЈАДИН, ман. недалеко од Еривана; седиште патријарха свих Јермена.

ЕЛ ОБЕИД, варош (13 000 ст.) у Англо-ег. Судану (Афр.); трг за гумаградику.

ЕЛОГА (лат.), данас: похвала, похвални говор, панегирик. Код ст. Латина elogium називана похвала јунацима и уопште заслужним људима, која испишана на надгробном споменику, ликовима предака и сл. Хришћ. уз посмртне похвале излагали своја учења и е. давали облик молитве. Академске е. садрже и биогр. података о умрлим писцима и научницима.

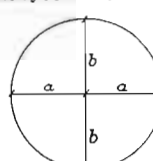
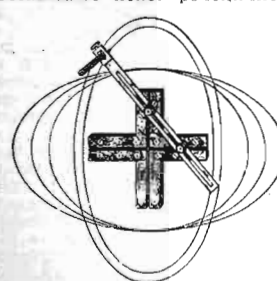
ЕЛОЈЗА, љубавница филозофа → Аделара. По њо. назван Новом Е. чувени роман Ж. Ж. Русоа у облику писма.

ЕЛОНГАЦИЈА (лат.), угаоно растојање 2 небеска тела гледано са Земље (→ дигресија).

ЕЛОРА, село у држави Хајдерабад (Индија) са чувеним храмовима будиста и браманца у пећинама.

ЕЛОХИМ (јевр.), бог.

ЕЛ ПАЗО варош (110 000 ст.) у држави Тексас (САД), на р. Рио Гранде дел Норте; трг за стоку,

инд. вожња; саобр. чвор и гранична станица за Мексико.

ЕЛСНЕР Јозеф Ксавер (1769-1854), композитор, диригент и муз. писац, уч. → Шопен; значајан на развој пољ. муз.; компоновао: 3 опере, 1 ораторијум, концерте за разне инструменте, камерну муз., 3 симфоније и др.

ЕЛСТЕР, бања у Нем. (3000 ст.), на р. Белом Е., д. притоци Зале.

ЕЛСХАЈМЕР Адам (1578-1620), нем. сликар и гравер; значајан по томе што је пре Караваџа и Рембранта давао слике у оштром контрасту светлости и сенке.

ЕЛВЕ, варош (33 000 ст.) у Шп. (пров. Аликанте) у чијој се близини налази чувена шума с урним дрветима.

ЕЛУВИЈУМ (лат.), растресити слој на површини земље, постао распадањем стена у подлози.

ЕЛ ФЕРОЛ → Ферол.

ЕЛФИ, у germ. митол. људска демонска бића: црнои и патуљци, час људима помажу час им наносе штету; Шекспировим утицајем уведени и популаризовани у савр. књиж. енгл. и нем. као пежни и љубавни патуљци.

ЕЛЦЕ Теодор (1823-1900), нем. историк; бавио се много ист. реформације код Словенаца, о којој написао много расправа и књ.

ЕЛЧИЈА (тур.), посланик, изасланик.

ЕМАЉ (Фриц.) 1) спољна стакласта превлака на предметима од гвозденог лима: посућу, калама за купање итд. Добива се топљењем смеше: кварца, глине, фелдспата, криолита, боракса и оксида калаја; стопљена маса хлади се водом, меље у прах и разређује у кашу у коју се замачу предмети за емаљавање; предмет се суши и уноси у пећ, где се загрева толико да се слој е. стоји у стакласту масу. Прво се израђује основни е. и тек преко њега, на сличан начин, други, дефинитивни, који може да буде различито обојен. 2) врта ум. рада, која се састоји у том што се метална плочица, стакло или порцелан, на којем се ради слика или декоративни мотив, превуче масом од стопљеног стакла разних боја; тим путем рукотворина добије вел. постојаност и вредно леп сјај. Начина има неколико, а били су познати већ Египћанима. У Евр. се најлепши е. радио у ср. в., нарочито у Виз., где се најрадије служили златним плочицама. У 16. в., у Лиможу (Фриц.), створена нарочита врта сликарског е., у којем се одликовали чувени ум. Лимузен и Пенико.

ЕМАНАЦИЈА (лат.) 1) истицање, исхођење, зрачење. 2) у ст. грч. филозофији (код Платона и др. неоплатоника); учење да свет происходи из стваралачке енергије из »Јединог« (божанства); према њиховом учењу, ова енергија бива све слабија што се више удаљава од центра; последњи ступањ овог процеса је материја. 3) радиоактиван племенити гас; познате су 3 изотопе: радијумова е., → радон, постаје из радијума; торјумова е., постаје из торјума х; има атом. теж. 220; и актинјумова е. постаје из актинјума х; има атом. теж. 219; најпостојанија је радијумова.

ЕМАНУЕЛ Срећни, порт. краљ (1495-1521.), за чије је владе Васко де Гама опловио Афр. и стигао у Индију, а Кабрал открио Браз; изагнао из Порт. потомке Мавара, који били гл. земљорадници, и тим проузроковао екон. опадање своје државе.

ЕМАНЦИПАЦИЈА (лат.), ослобођење од зависности, потчињености, туторства; у праву стављање малолетног лица старијег од 17 г. у положај пунолетног; врши се на молбу малолетника по одобрењу родитеља, одн. старатеља, одлуком среског суда, ако суд нађе да је малолетник зрео и да постоји важан разлог: женидба, самостално газдинство, отварање трг. или зан. радње и ступање у јавну службу; **еманиповани** је ослобођен очинске власти и може самостално закључивати правне послове, али не може отуђити ни оптеретити и непокретно имање, изузев ако је еманципован због трг.; ако не води добро своје послове суд може опозвати е.

ЕМАСКУЛАТОР (плат.), хир. справа у облику кљешта, употребљавала се у вет. за штрођење м. домаћих животиња; по штрођењу врши и у исто време компресију крвних судова да би се избегло крварење. Емаскулација, обострана кастрација човека.

ЕМАУС, село крај Јерусалима, где се Исус после васкрсења јавио ученицима Луци и Клеопи.

ЕМБАРГО, амбарго (шп.), запт. задржавање одлуком власти 1) страног брода у неком пристаништу; привремена забрана напуштања неког пристаништа; конфискација. Примењује се као репресалија или као преходна мера пре рата. Генерали е., ако се задржавају сви бродови, нпр. због одржавања ратних тајна, тада се мора платити отштета.

ЕМБЛЕМ (грч.), знамење, символ, симболична фигура с изреком; ознака, значај.

ЕМБОЛИЈА (грч.), патл. заустављање емболуса, страног тела, које се дотле кретало крвотоком, у неком крвном или лимфном суду кроз који не може више да прође услед своје величине; емболус проиетиче од тромбуса или је састављен од ћелијских елемената (рака), масти, бактерија, паразита, паљуха и др. гасова; према томе више врста е.: ћелијска, масна, паљухина, гасна и др. Последње е. различите нпр.: локална анемија праћена некрозом ткива услед притиска у дотичном пределу; стварање → инфаркта; локална анемија мозга (с напредним размекшањем) са следственим одузетостима; е. неких делова мозга и артерија срца изазива напрасну смрт (капља).

ЕМБРИОН (грч.), заметак, клина, зачетак будућег организма постао из јајета. Код животиња се е. з време развића налази у унутрашњости јајних опни или у родитељском телу; код биљака е. вишећелично тело које се код цветница налази у семени. Код човека е. отприлике до 4. месеца, доцније → фетус. **Ембриологија, ембриогенија**, наука о развићу ембриона од момента оплођењог јајета до изласка ембриона из јајних опни или до рођења, а код биљака до сазревања семена и појаве самосталности биљке. Е. према томе део онтогенетског или индивидуалног развића (→ онтогенија). **Ембрионалац**, који се односи на ембрион или припада е., за разлику од **ембриолошког**, који се односи на ембриологију. **Е. завоји** → амнион, алантоис. **Е. развиће**, обухвата део индивидуалног развића од оплођења јајета до момента изласка ембриона из јајних опни или до момента рођења (код животиња) или до момента клицања семена (код биљака цветница); увек почиње деобом (сегментацијом) јајне ћелије и умножавањем недиференцираних е. ћелија; гл. ступеви е. р. животиња су → бластула и → гастрולה који следеју деоби јајне ћелије; делови тела ембриона постају диференцирањем делова гастрולה. Код многих животиња јављају се извесни е. органи пролазног трајања. Код виших биљака е. ћелије постале деобом јајета, дају најпре е. зачетак (или проембрион) лоптастог изгледа и његов носач (суспензор). Проембрион се даље диференцира у ембрион на којем се у већини случајева могу јасно разликовати е. органи: коренак (радикула), стабаоце (хипокотил), клицини листови (котиледони) и клицини плућчићи (плумула). У извесних биљака се ембриони у семени одвојеном од биљке налазе у веома слабо диференцираном стању, а њихово диференцирање се наставља тек по одвајању семена од биљке или при клицању семена; нарочито су недиференцирани ембриони у паразитских и епифитских биљака, које у прир. тежко налазе одговарајуће услове живота; мањом потрошњом материјала око изградње ембриона омогућава се тим биљкама продукција већег броја ситних семена, која има вел. значаја у њиховој борби за отстанак. Уопште тек е. р. стоји под утицајем одређених фактора → развића. **Ембрионова кеса**, вел. ћелија која се налази код цветница на семеном заметку, а постаје клицањем макроспоре; једно макроспоре дели се и образују се по 4 једра (по 1 тетрада) на сваком полу е. к.: од 4 једра на микропиларном полу 3 се заодену цитоплазмом и ту се образују 3 ћелије јајног апарата: јајна ћелија и 2 синергиде; на халазном полу образују се на сличан начин 3 ћелије антипode; оба престала једра тетрада приближе се 1 другом и стопе у 1, централно једро е. к.; на тај начин је формирање е. к. завршено и она је сада зрела за оплођење. Е. к. је гаметофит, хомолога проталијуму папрата, који је код цветница веома редуциран; из оплођеног јајета постаје ембрион, а после оплођења централног једра у е. к. (двојно оплођење) настају деобе и стварање ендосперма. Код човека → амнион. **Ембриотомија**, акушерска операција; комадање детета још док је у материци, да би се порођај што брже завршио у интересу живота матере. Е. може се вршити и код животиња.

ЕМДЕНСКА ГУСКА, раса г. енгл. порекла; бела са жућим кљуном и ногама; најкрупније беле г., такмад тулуској; одличног меса.

ЕМЕН 1) (Велики), р. у Швајц., дуга 73 км. д. притока Ара; у долини се гаје млечне краве и прави сир ементалац. 2) општина (280 км², 45 000 стан.) у Хол.; сточарство и прерада сточних производа. **Ементап**, 1 од најфинијих сирева са шупљикама величине 0,5-1 см; производи се поглавито у долини р. Емена, у Швајц., а и код нас у Слов.; прави се од пуног млека, којем се додаје мало шафранове боје; у трг. долази у котурима тешким 60-90 кг, пречника 70-90 см, дебљине 10-15 см.

ЕМЕРГЕНЦЕ (лат.), израштаји на епидерму баљака, слични длакама, са том разликом што у грађи е. учествује сем епидерма и већи или мањи део хиподермалног ткива; служе као органи за прихватање, закачивање биљке или као жлезде, нпр. бодље код купине, тентакле код росуље.

ЕМЕРИК, Имре, мађ. краљ (1196.-1204.), син Беле III; заузео део Буг. и назвао се краљем Бугара, затим помогао Немањином сину Вукану да збаци Ст. Првовенчаног, па узео титулу срп. краља; за време борбе с млађим братом Андријом Млечини му отели Задар (1202.).

ЕМЕРИТУС (лат.): који је отслужно, пензионисани свешт., уч. или проф.

ЕМЕРСИЈА (лат.), излазак сателита из сенке планета.

ЕМЕРСОН Ралф Валдо (1803.-1882.), англо-амер. ми слилац и песник; претставник мистичног идеализма, чије су идеје гл. извор енергије савр. духовног живота Амер.; песме му просте, а мисаоне; гл. дела: **О природи**, **Репрезентативни човек**, **Есеји**, а значајна и његова преписка с Карлајлом.

ЕМЕРТОВ ЗАКОН: линеарна величина једне → ејдетске слике стоји у управној сразмери према њеном отстојању од ока; на двапут већем отстојању е. с. се 2 пута увећава, и обрнуто.

ЕМЕСА, место у Сирији, на обали Оронте, чувеноу ст. в. са свог дивног храма богу Сунпа.

ЕМИГРАНТ (лат.), неселеник, полит. избеглица из своје земље. **Емигранција** → иселљавање.

ЕМИЛИЈА, предео у с. Ит., између Апенина, р. Поа и Јадр. М.; прозваној поглавито коноплу и шећ. репу; гл. град Болонја.

ЕМИЛИЈАН (Aemilianus), рим. цар (253.-254.), убијен од својих војника.

ЕМИН паша (Едуард Шницер, 1840.-1892.), испитивач и администратор Ег.; убијен 1892.

ЕМИНА, план. огранак Балк.; у и. Буг., ј. од р. Камчије; у Црно М. се спушта стрмим отсеком од 100 м.

ЕМИНЕНТАН (лат.), истакнут, важан, одличан. **Еминенција**, титула кардинала и раније црк. кнезова. **ЕМИНЕСКУ Михаел** (1850.-1889.), рум. песник и мислилац; у песмама дубок п мисаон, недостижан у лепоти израза и муз. језика; писао песме, нонеле и романе.

ЕМИР (ар.), кнез; на И и у сев. Афр. (код Арапа) господар (поглавито неограничен) неке покрајине државе (**емират**).

ЕМИСАР (фрц.), обично тајни изасланик.

ЕМИСИЈА (лат.) 1) изацнивање, одавање енергије: звучне, светлосне, ел. 2) издавање новчаница и хартија од вредности. **Емисиони курс**, е. тецај, е. цена, цена по којој се обезвнице 1 зајма, који се остварује, пуштају у продају; нпр. ако се 5% обезвнице 1 зајма од 10 мил. д. које гласе на 100 д. продају по 90 д. добие се стварно 9 мил. д.; дужник обично отплаћује сваку обезвницу по поминали (по суми на коју гласи), и за стварно добивених 9 вртаће 10 мил. Е. радио станица → радио станица. **Емитовати**, издати, пусти у оптицај новчанице и хартије од вредности.

ЕМОНА, име → Јубубале у ст. в.; осн. на 2000 г. пре Хр.; припадала прво Илирима и Келтима; од 84. пре Хр. пала у руке Римљана, који су је опасали андом и кулама; последњи пут се помиње 408. г., кад се под њом улогорио визиготски краљ Аларик.

ЕМОЦИЈА (лат.), узбуђење; у флз.: осећање свести о каквој објективној, етичкој, естетичкој итд. вредности; тим се разликује од чулног осећања, бола или задовољства, која прате наше чулне утиске.

ЕМПЕДОКЛЕ (490.-430.), грч. филозоф и лекар; творац 1. теорије о постанку живих организама; по његовом мишљењу све што постоји састоји се из 4 елемента: ватре, ваздуха, воде и земље, а љубав и мржња су основне снаге које проузрокују њихово мешање; жива бића су постала од земље, и то прво биљке, а затим животиње, од којих су прво постали њихови поједини делови, као пир. очи, главе, ноге, руке, зуби итд.; написао научни спев **Природа**; по предању скончао у вулкан Егну.

ЕМИИЈЕМ (грч.), гнојава колекција у постојећој шупљини тела (у грудном кошу, шупљинама носа, зглобу, жучној бешици итд.).

ЕМПИРИЗАМ (грч.-лат.), учење да је искуство једини извор сазнања и једини разлог његовог објективног важења; по е. све сазнање потиче из искуства и ничег нема у разуму што претходно није

било у искуству. **Емпирioriоципализам**, флз. правд који у себи спаја емпиризам и рационализам. **Емпирички**, основан на искуству.

ЕМС 1) река у сз. Нем., улива се у Доларт (Сев. М.), 371 км, пловна; с више канала везана за Бездер и пристаништа на Сев. М. 2) град и бања (алкално кисела терма) на р. Лану (Пруска).

ЕМУ (Dromaeus Novae Hollandiae), птица тркачица, мрка чекињаста перја; постојбана јој Аустрал.

ЕМУЛЗИЈА (лат.), нестабилан раствор (колоид) уљастих течности у води и др. растворима или обратнo; стабилност зависи од врсте и величине честица у које је течност диспергована у растварачу; прир. е. је млеко. **Е. фотографска**, емсиа соли сребра и жевлатина; сачињава светлосно осетљиви слој, у којем се ствара негат. или позит. слика, на се зато дели на негат. или позит. е.; дебљина слоја на плочама или филму 0,1—0,01 мм. (на сл.: микрофотографија соли сребра у е. слоју увел. 3.300 пута).

ЕМФАЗА (грч.), свечано, надувено држање; јако наглашавање у говору, изразитост. **Емфатички**, узбуђен, нарочито истакнути говор.

ЕМФИЗЕМ ПЛУЋА (грч.), сипња, стално проширење плућних мехурића и крајних огранака душница; јавља се код наклонених старијих особа и после хроничних плућних болести (хрон. бронхитис, астме и др.), где постоји сталан кашаљ; затим код дувача у стакленим фабрикама, музиканата и др. Знаци: кашаљ и запит при раду, нарочито у каснијем периоду када је срце заморено, ослабљено и проширено; у плућима се чују кркори.

ЕМФИТЕОЗА (грч.), установа рим. права; уговор по којем 1 лице може на туђем земљишту подизати своју зграду, или то земљиште обрађивати плаћајући увек исту год. кирију, тако да је и право на својину и право на е. наследно; одговарало феудалним схватањима; данас не постоји.

ЕН (Aisne), река у Фрц., л. притока Оазе, дуга 280 км, а пловна 116 км; у свет. рату око ње вођене вел. битке.

ЕНАНТЕМ (грч.), промене на слузокожама код обољења оспом на кожи (оспа на слузокожама); обично видљив на крајницима, меком и тврдом непу ждрелној слузокожи; има сличности с оспом на кожи.

ЕНАРЕ, вел. јез. (1420 км²) на С Финске; у њему многа острва.

ЕНВЕР-паша (1878.-1922.), тур. ген.; члан младотур. покрета, суделовао у младотур. револуцији 1908. и збацивању султана Абдул-Хамида 1909.; душа тур. отпора у Триполију против Италијана (1911.-1912.); оборно Назим-пашу (1913.), повратио Једрене од Бугара, а 1914. као германофил увукао Тур. у рат против Антанте; после слома централних сила (1918.) побегао у Нем., одатле у Рус., Туркестан; погинуо у борби са црвеном армијом.

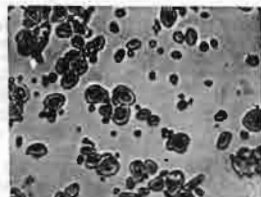
ЕНГАДИН, предео у долини г. Ина (Швајц.); развијен туризам и зимски спорт (Санкт Морц).

ЕНГЕЛ 1) Ернст (1821.-1896.), нем. статистичар; творац **Енгеловог зак.**: ако расте благостање 1 породице, њида процент од прихода намењен исхрани. 2) **Јохан Христијан** (1770.-1814.), мађ. историчар; твденциозан, али пријатељ Сл.; дела му претстављају читаво ризницу ист. грабе, мада су нестрегледна; писао много; гл. дела: **Историја Мађ. и суседних земаља**, **Ист. Дубровника и Историја мађ. државе** (све на нем.).

ЕНГЕЛБРЕТСДАТЕР Дороте (1635.-1716.), норв. песникиња из доба хуманизма; писала песме рел. садржине и псалме без веће оригиналности.

ЕНГЕЛС Фридрих (1820.-1895.), нем. социјалист, економист, филозоф и 1 од осн. научног социјализма; 1842. отишао у Енгл. (Манчестер) да преузме вођство 1 очеве фабрике и тамо се упознао с војима онеистичког и чартистичког покрета; затим се упознао и с Марксом у Паризу 1844. и склопио с њим трајно пријатељство које по обичају било од пресудног значаја; с Марксом 1847. написао **Комунистички манифест** као програм Савеза комуниста и заједно с њим играо гл. улогу при стварању 1.

Интернационале; пред крај живота вел. делом напустио своје раније револуционарне социјалистичке

идеје и прихватао реформистичке погледе; гл. дела: **Порекло породице, приватне својине и државе** **Положај радничке класе у Енгл., Анти-Диринг** **Људиаг Фајербах**. **Развитак социјализма од утопије до науке**, **Бакунисти на делу**, **Станбено питање итл.** **ЕНГЛЕЗИ**, живе у већем делу о. и државе Вел. Брит.; народ мешовитог порекла; у радном погледу основу чини нордски, али веома чест и медитерански тип, а у језику се стопају келтски, герм. и ром. елементи. Некада у целој В. Брит. живели Келти (од којих знатни остаци у Шкотској и у Велсу), са којима се мешала и столица англосаксонска племена, досељена у 5. и 6. в., а средином 11. в. и поромашени Нормани. Захваљујући изузетно повољном положају своје земље и њеном рудном богатству, Е. постали трг. и инд. народ и завладали вел. деловима Земље; с тим у вези било и вел. исељавање (од 160 мил. душа које говоре енгл. око 1/2 их у С. Амер.); у отаџбини већином живе по градовима, те код њих веома мало остало од ранијег начина живота и од ст. обичаја. Имају своју посебну, англиканску црк.

ЕНГЛЕСКА → Вел. Британија. **Е. болест** → рахитис.

Е. велика револуција (1640.-1660.), избила услед тежњи Чарлса I (→ сл.) да учврсти апсолутизам који је у Е. завео његов отац Џејмс I; приликом рата с Лујем XIII Чарлс био принуђен да сазове парламент, који га, пре но што му одобрио скупљање н. порезе, нагнао да потпише молбу за право и да тако народу призна све повластице добијене Вел. повељом о слободама и Оксфордским статутом; Чарлс на то пристао, али искористио 1. прилику и распустио парламент, који

више није сазивао пуних 11 година; за то време у управи земљом помагачи му лорд Страфорд и еп. Лод; покушај Лодов да преведе Шкоте у англиканизам довео до нар. устанка у Шкотској; Чарлс I сазвао одмах парламент и затражио потребан новац за борбу, али убрзо дошао с њим у сукоб и распустио га (кратки парламент); кад су му шкотски устаници потукли вој., Чарлс сазвао 2. парламент, који заседао 13 год. (дуги парламент) и готово одмах по свом састанку осудио Страфорда и Лода на смрт, а од краља је затражио да укине све таксе које је сам увео; покушај Чарлсов да затвори вође опозиције довео до побуне народа у Лондону и грађ. рата у Е.; потучен од вој., коју сакупио нар. вођ Оливер Кромвел, краљ побегао код Шкота, а ови га продали е. парламенту; кад парламент почео да се колеба у погледу става према краљу, Кромвел извршио држ. удар, удаљио 1 део посланика из парламента и утицао да га остали (крњи парламент) осуде на смрт (1649.); у Е. после тога заведена рпб. којом, као вој. диктатор, управљао Кромвел све до своје смрти (1649.-1658.); затим на челу рпб. кратко време био његов син Ричард, а кад он поднео оставку, шкотски ген. Џорџ Монк ушао с вој. у Лондон и сазвао н. парламент (конвент) који за е. краља изабрао Чарлса II, сина Чарлса I. **Е. госпођице, институт Маријин**, ж. калуђерски ред у Баварској и Аустр., за васпитање девојчица, осн. 1609. у Јорку (Енгл.). **Е. историја**, Прво стап. било келтског порекла и делило се на Каледонце, Пикте и Брите; око половине 1. в. пре Хр. на њих напао Пезар, а освајања продужили и др. рим. императори, који покорили Брите, а Пикте и Каледонце протисли на С од Грениџенских Плана; кад Римљани повукли своју вој. ради одбране на континенту (3. в.), Каледонци напали на Брите, који позвали у помоћ герм. племена Англе и Сасе; ови одбили нападаче, али потчинили Е. и основали у њој 7 краљевина, које ујединио саксонски краљ Егберт (830.); Брити се повукли пред Англичма и Сасима у Велс, Корнвелс, Шкотску и Ирску. У току 9. и 10. в. на Е. напали Даници, чији краљ Канут Вел. успео да прогна саксонску династију; после његове смрти она се опет вратила и убрзо изумрла (1066.). На е. престо се онда попео нормандски војвода Вилијам Освајач, чија династија владала око 60 год.; после тога њено место заузела дин. **Плантагенет** (1145.-1485.), опет пореклом из Фрц., у којој имала целу Аквитанију и више ма-

њих обл.; њени 1. владари (Хенри II, Ричард Лавово Срце, Јован без земље) водили с Фрц. дуге, али несрећне ратове; стога се е. племство побунило и нагнало Јована без земље да потпише → Вел. повељу о слободама (1215.), која касније, заједно с → Оксфордским статутом, послужила као основ е. парламентаризма; ипак н. ратовима није могло да се стане на пут; они избили за владе Едуарда III и трајали више од 100 год. (стогод. рат, 1337.-1453.); крајем ср. в. Е. захватиле династичке борбе између породица Јорк и Ланкастер (рат двеју ружа, 1453.-1485.). **Династија Тјудор** (1485.-1603.), коју осн. Хенри VII, извела реформацију и завела англиканизам и апсолутизам; у њено доба, нарочито за владе Хенрија VIII и његове кћери Јелисавете, Е. знатно унапређена полит., култ. и екон.; под Јелисаветом појачана флота, отпочела колонизација у С. Амер. и развијена инд. **Династија Стјуарт** (1603.-1714.) покушала да учврсти и појача апсолутизам, али тиме изазвала 2 револуције; осн. династије Џејмс I, ранији шкотски краљ, ујединио Шкотску, Е. и Ирску и гонио верске дисиденте, због чега кат. склопили заверу (→ барутна завера) која није успела; његов син Чарлс I завео апсолутистичку владавину и тиме довео до 1. е. револуције (1648.), која се завршила његовом осудом на смрт (1649.), прогласом рпб. и диктатуром Оливера → Кромвелта; после Кромвелове смрти на е. престо дошли синови Чарлса I; међутим расипништво Чарлса II и тежња Џејмса II да поврати кат. изазвали 2. е. револуцију (1688.); Џејмс II побегао у иностранство, и на престо дошле његове кћери: Марија (1688.-1702.) и Ана (1702.-1714.); приликом Маријиног ступања на престо, народ нагнао њу и њеног мужа да потпишу Декларацију права, којом у Е. прекинута борба између е. народа и владара и обезбеђен парламентаризам; поред свих тзрзавица којима је била изложена у току 17. в. Е. ипак унапредила инд. и трг., развила морнарицу, осн. колоније у С. Амер. и Индиском Ок. и отела од Хол. њене с.-амер. колоније, а од Пп. Јамајку. **Хановеранска династија** (од 1714.) препустила управу земљом парламенту и мин.; у 1.

време за владе Џорџа I и II, Е. од парламентаризма имала и доста штете, јер развој страначког живота и куповина гласова довели су до ширења корупције и опадања морала и вере; али у њој се ипак нашло људи (пастор Весли, политичар Вилијам Пит старији), који умели да изведу свестран препород е. народа; кад Џорџ III покушао да ојача краљ. власт на рачун парламента, наишао је на много чврстих карактера који су сазивом митинга и писањем у дневним листовима усталасали најшире нар. слојеве и нагнали га да се одрекне своје намере; у току 18. в. Е. водила 2 колонијална рата (1744.-1748. и 1756.-1763.), у којима је отела од Шп. Флориду, а од Фрц. Канаду, Индију, Сенегал и делове Малих Ангила и Луизијане, али после рата са својим колонијама у С. Амер. (1775.-1783.) морала да им призна независност; поред свега тога Е. се крајем 18. в. истакла као највећа екон. сила на свету; до то довели: развој свих привр. грана, нарочито инд., у којој је примена кокса у високим печима и мех. прелице, мех. чунка и разбоја у изради ткањина омогућили производњу на вел.; тај развој био привремено заустављен ратовима с Фрц. револуцијом и Наполеоном (1793.-1815.); у њима Енглези однели 2 сјајне победе код Трафалгара (1805.) и Ватерлоа (1815.). Е. владари после Бечког конгреса (Џорџ IV, Вилијам IV, Викторија (→ сл.), Едуард VII и Џорџ V) препуштали су вођење држ. послова државницима, од којих су најзнатнији Роберт Пил, Дизрели и Гледстон; њих тројица решили путем постепених рефорама најважнија питања унутарње

политике: измену изборног зак., питање радника, житног зак. и слобода трг., и питање Ирске; изборни зак. изменен у више махова: 1829. добили право гласа и избора кат. (сманципација кат.), 1832. укинута «групи градови» и снижен изборни пенз. 1887. дато скоро опште право мушкарцима и установљен демократски режим, 1888. жене добиле право гласа, а 1919. дозвољен и њихов избор за посланике у Д. дому; положај радника побољшан Зак. од 1886: жинги зак. укинут (1846.); исте године заведена и слобода трг.; у погледу Ираца, који се побунили 1848. и припремили н. устанак 1876., донесено је неколико зак. којима забрањено англиканском свепст. да купи бир по Ирској (1869.), а е. лендлордовима да терају закупце с имања, ако уредно плаћају закупнину (1870.); наизмад 1922. Ирска добила и хом-рул; напоредо са реформам настављено и ширење

Е. у ратовима с Афганистаном и Пенџабом (1846.). Индијом (1857.-1858.). Кином (1847.-1860.). Абесинијом (1868.) и заузимањем Ег. (1882.), ј. Бирме (1885.). Г. Нила (1899.). Трансвала и Орање (1899.-1901.); за време свет. рата Е. учествовала на страни Антанте, обезбедила својом флотом снабдевање из колонија и заузела Месопотамију, Палестину (1917.) и Сирију (1918.); стога на версајском миру добила мајдат над нем. колонијама у к. и јз. Афр.; у екон. погледу Е. се у току 19. в. стално одржала на степену највеће силе на свету; тек крајем 19. в. њој почеле озбиљно да конкуришу САД и Нем.; после свет. рата е. влада се нашла пред веома тешким проблемима (примена нових екон. закона, поскупљивање намирница и обнова држ. фин.), који су изазвали читав низ штрајкова и др. тешкоћа; поред тога Е. је морала готово стално да стишава немире у Ирској, која је од свет. рата непрестано захтевала да јој се призна самосталност; тешко стање Е. погоршавали су још и нереди у Индији, Ег. и Палестини, као и њена увек срећна спољна политика; од 1935. на е. престолу се налази Едуард VIII, син Џорџа V. Е. језик спада у групу з.-герм. ј.; најближи му сродници: фински, хол., фламански и нисковем. дијалект; најнајбољшије речи снаковног говора и лепе књиж. претично су герм. као што је и грам. у основи герм.; стицајем разних прилика изговор е. ј. се мења више него правопис; отуда правопис далеко од фонетичког; у његову развоју разликују се углавном 3 периода: 1) ст. е. или англосаксонски (5.в.-1150.) био чисто герм., веома различит од модерног, са сложеном грам. 2) ср.-е. (1150.-1500.) развио се под утицајем нормано-фрп., упростио се у погледу грам., изменио се много у погледу правописа; јачно се многих герм. речи, примио многе нормано-фрп. 3) модерни е. (1500. до данас) развио се из ј. којим говорено на е. двору у Лондону, тј. из ј. средњинне Е.; богатио се страним речима, линвао се неких ст. речи учвршћивао правопис и усавршио се у погледу тачности. Е. књижевност. одликује се тим што је у њој осн. герм. топ спојен са фрп. елеганцијом племенитију класика и космополит. естетрапонију. Ст.-е. доба (7.-11. в.) дало је најстарији песнички споменик Беовульф (око 700.), еп с мотивима из сканд. легенде; у духовном песничству: легенде о Синевулфу, а у прози: анале, правне неправде и преводe с лат. јез.; цветно доба за владе Алфреда Вел., који је и сам био писац и преводилац. Ср.-е. доба (12.-15. в.), после освојења Е. од Нормана у њој превлађује фрп. јез.; књиж. на англосакс. јез. скоро ишчезава; утицај фрп. јез. на е. вел. и благотворан; у 14. в. завршава се процес стапања Нормана са староседеоцима, и у исто време ствара се нови е. јез. Нормани су донели легенде о краљу Артуру, које опевао (око 1300.) Лајамон; у исто време јавља се полит. и соц. поезија; највећи ум. 14. в. Чосер (Chaucer, 1340.-1400.), писац Кентерберских прича; под утицајем Бокача сликао савр. е. друштво; утврдио владу лондонског дијалекта; на духовни живот имао јак утицај Виклиф (1320.-1384.), претеча реформације, превео Библију на е. и борио се противу папског ауторитета и кат. догми; црк. драма достигла своје цветно доба; 15. в. мало значајан у књиж.; оживео интерес за нар. поезију; вел. популарност стекле баладе о Робину Худу. Н.-е. доба (од 18. в.). Томас Мор (Утопија, 1516.), најизразитији претставник е. хуманизма; супротно средњев. спиритуализму, развио идеје о срећи на земљи; под ит. утицајем пишу се романи и поезија; Џон Лили (1554.-1606.) романом Ефусе створио цветни стил назван «ефуизам»; Филип Сидни (1554.-1586.) спојио пасторални и витешки роман; највећи сјај достигла књиж. песане у поз., где Бел (1495.-1563.) комадом Јован

без земље наговестио Шекспирову епоху; утицај класичне комедије и трагедије веома јак; подражава се Плауту и Сенеки; 1. класичну ориг. трагедију створили Т. Саквил и Т. Нортон 1562. У Јелисаветино доба (1558.-1603.) поз. достигло расцвет који ист. не памти; оно је одговарало укусу свих класа друштва; приказиване су трагедије краљева и аристократије, породичне драме грађ. стајежа и грубе слике с друштвеног дна; међу многобројним драматичарима ититују се: Лили, Роберт Грин, Марло, Кид, Нап, а нешто касније: Бен Џонсон, Вебстер, Џон Флечер, Форд, Чапман; далеко изнад свих Шекспир, у коме су ренесансне тенденције дошле до најдубљег израза, у његовом интересовању за човекову прир. и личност, за његове страсти и потхвате; у Шекспировом поз. има најраскошнијег материјала за глумачку игру; ову књиж. епоху завршила пуританска револуција; поезија уступила место прози, а забавна књиж. полит. и научним расправама; Милтон, Хобе и Лок претстављају Кромвелово време; Милтон изражава пуританске идеале, а Лок, као претходник Русоа, равнија идеје о друштвеном уговору. После рестаурације Стјарта поз. се опет отвара, јавља се галантна лирика и класичizam фрп. типа, чији је претставник Драјден (1631.-1700.). У доба просвећености превлађује дидактика, сатира и моралист. књиж.; такви су часописи Стила и Адисона, поезија Попа и романи Ричардсона, Стерна, Филдинга и Голдемита (Пекфилдски светл.); у поз. је такође створена реалист. сентиментална драма; Даниел Дефо (Робинзон Крузо), идеолог ср. друштв. слојева, и Џонатан Свифт, једнак сатиричар савр. друштва; у 2. половини 18. в. има талената у свим књиж. обл.: Смолет у роману, Шеридан у комедији; Колинз и Греј у лирици. Романтизам као шк. нђе постојао, мада се гл. идеје романтизма налазе код е. писаца; тежња за индивиду. слободом, интерес за народност, старину, ср. в.; шире се и идеје фрп. револуције; Роберт Боне, песник села и поклоник фрп. револуције; Волсворт, глава песничке шк.; Колриџ, сликар прир. и патријархалне ередине; Бајрон, претставник револуц. романтике, извршио огroman утицај на евр. поезију; Шели, вел. лиричар, слично Бајрону, спојио свој фантастични свет с револуц. идејама; Валтер Скот створио ист. роман, у којем спаја реализам с богатом романтич. маштом; реалист. роман брзо осваја књиж.; Булвер продужава традицију романтизма, али Дикенс, најславнији писац викторијанске епохе, даје широку слику савр. друштва; Текереј, општар сатиричар, песимистички расположен; у поезији такође превлађују соц. теме. Крајем 19. в. реалист. и соц. тенденције уступају делимично место идејама индивидуализма и естетизма; Џон Раскин, естетичар, противник индустријализма, утицао на песнике; Росетја и Мориса; значајни песници: Тенисон, Роберт Браунинг са женом Елизабетом В., Свинберн; највећу популарност стекао Оскар Вајлд, «краљ естетика»; инд. унела у књиж. теме: урбанизам и машинизам; Вернар Шо, блистав и парадоксалан сатиричар; Х. Велс, писац фантаст. романа будућности; Радјард Киплинг, песник е. колонија. II. Мерелит отвара пут спиритуализму и новој рел.; машинизам створио струју песмивама у е. поезији; Чарлс Томсон, Томас Харди, Полеф Конрад; Арнолд Бенет слика провинц. буржоазију; Честертон, проповеда активизам; у савр. е. к. осећа се јак рус. утицај и општерна критика али конструктивне идеје нису довољно јасне. Е. комедијанти, глумци који су крајем 16. и почетком 17. в. у мањим трупима гостовали по Е. и Нем.; чувене вође тих трупа били Томас Саквил, Џон Спенсер, Џон Грин, Рајф Риџ, Браун, Рејнолдс; играли ист. драме у слободној импровизацији и у стилу треског натурализма. Е. мере: 1) за дужину: империјал-јард, 0.91438 м; дели се на 3 стопе (фита) по 12 пола (инча); у пракси обично 12 јарда = 11 м; зак. е. миља има 1760 јарда = 1609.3 м; морска миља = 1855.1 м (у пракси 1852 м). 2) за површину: акр: 4840 кв.јард. Јарда = 40.4671 а. 3) за запремину: рејдстер-тона за мерење запремине лађа: 100 кубних стопа (2.38 м³). 4) за тежину: трг. фунта (паунд), округло 453, 6 г; дели се на 12 унција (онција) по 16 драхма; множина: тона, која има 20 хундредвејска (центнера, «јутака»); пентнер има 4 кварта по 28 фуната; 1 центнер 50.8024 кг (у трг. највише заокружено 50.8 или 50¼ кг). 5) за тежину: империјал-галон (1 галон = 4.543 л.). 6) за жито: империјал кватер (290.781 л); дели се на 8 бушела (бушел 36.348 л) по 8 галона, 7) за финија мерења (злато, сребро, дроге) служе трои-тегови: 1 трои-паунд (фунта) дели се на 12 трои-онца (унција) по 20 пеницејса по 24 грејнса; 1 трои-фунта има 5760 грејнса, чини 373.242 г; 1 трои-онца = 31.1035 г. Е. музика.

почела да се развија у најраније доба; познато је да је постојала још у рим. доба; н. потстрек добила ширењем хришћ., али касније укалупљена проинсима ркат. црк.; најранији пример полифониче јавио се почетком 13. в., кад је постала чувена «ротак»; под утицајем нар. мелодија у 14. в. ритам освежен и постао разноврснији, и хармонија благотворнија; у то време Е. је предњачила у муз. са чувеним композиторима Џоном Данстаблом и Лионелом Пувером; њен тадањи развој прекинуо рат 2 руже. До н. развоја дошло за династије Тјудора под утицајем реформације, која ослободила муз. догадањих верских стега; н. композитори: Кристофер Тај, Роберт Вајт, Томас Талис инспирисали се више текстом него традиционалним схватањима и били више индивидуални у тхн. средствима. У доба Јелисавете и непосредно после ње (16. и 17. в.) муз. стварање достигло врхунац; развоју вокалне, црк. и световне муз. много допринели: проналазак штапања нота, појава мадригала; у то време на њој радили: Вилијам Берд, Морли, Давленд, Роберт Џонсон, Орландо Џибсон, Томас Велс, Џон Вилбај и Џон Бенет; у исто време јавила се и е. бинска муз. с прототипом опере (маске); њени творци су: Хенри Лоус, Матиу Лок, Симон Ивс и највећи е. муз. геније Хенри Парсел и Георг Хендел (Немал); после њих у е. м. настаје застој и она потпада под утицај евр. вел. музичара (у 18. в. Менделсона); крајем прошлог в. у е. м. се јавио препород; е. композитори су се вратили времену Парсела, нар. муз. карактеристикама, што довело до н. полета и појаве многих добрих музичара: А. Макферена, В. Стернда, Бенега, А. Селивана, А. Макензија, Х. Париа, Ч. Коуена, К. Станфорд, Е. Ђлгара, Ф. Брица, А. Бокса, Бенјамина Делла, Е. Гузенса, Ј. Ајрленда, П. Холста, Л. Бернера, Р. В. Вилемса, Гренвила Бантока, Цирила Скота, д-ра Волкера, д-ра Х. П. Алена и др. Као жаритице нове е. м. служе ушн., муз. акад. и колеџи. Е. начин (хол. или штафеленачин или метод) рачунања интереса у текућем рачуну, степенаста начин изналажења интереса: сваком се салду рачуна интерес, и то почев од позиције најранијег па до позиције најдоцнијег рока; да се добије разлика (салдо) између 1 позиције и најближе по року, пише се степенасто — од позиције до позиције сређене по роковима; по том се овај метод зове и степенаста или ит. м. Е. панилон зец, раса малог раста (1500 г), бела са црним округлим пегама правилно распоробеним по телу, око носа, ушију и очлају црна поља. Е. пунокрвни коњ, најзнаменитија пунокрвна раса тркачких коња; добивена у Енгл. укрштавањем домаћих кобила с ар. пастувима, одличном исхраном, тренажом и селекцијом; карактеристике: чистокрвност, жустрина, хитрина, енергија, висина преко 138 см, издужене линије тела (знак брзине), дуг танак врат; груди дубоке и сразмерно узане; сави издигнуте и оборене (последња галоп). Е. полукрвни к., добивен укрштањем пунокрвног е. к. са др. расом; пастуви е. расе употребљавају се у целом свету за поправку раса у разне зоотхн. сврхе, стога постоје разне врсте п. е. к. Е. рој, дрвени дувачки инструмент са дуплом трском, чји обим н-1², што звучи за чисту 4внту ниже; најбољи тонови од d¹-а², што значи

g-d². Е. славна револуција, побуна е. народа против Џеаса II (1688.) услед његова покушаја да уведе апсолутизам и поврати католичанство; названа славном стога што је прошла без крви; завршила се бекством Џеасором у Фрц. и добоњем ја е престо његове ћерке Марије и њеног мужа Вилијама III Орањског. Е. спанијел, раса паса за лов на води; коврцаве, беле и мрке длаке → спанијел. Е. стил веслања, завеслаји дужи и спорији; чамац пловни равномерно. Е. уметност, интензивно се почиње развијати с примањем хришћ., још дуго потом чувајући старе «варварске» особине. Најбогатија архт., која има непрекинут развој од раног ср. в. до данас; прве интересанте грађевине (биле од дрвета) нису се очувале, али дуго утицале на начин схватања и грађења е. архитеката; ром. стил краткокрајан; гл. стил готски, у којем се у Е. градило од 2. пол. 12. па све до почетка 17. в.; прошао кроз више фаза, идући од једноставног ка фантастично декоративном; специфичне особине хоризонтално рашчлањавање фасаде, вел. употреба стакла и оскудица у пластици и у сликама; најважније средње грађевине: катедрале у Дурему (11. и 12. в.); Питерборгу (12. и 13. в.), Велсу (13. и 14. в.) и Честеру (14. в.); подигнути, у исто време, и много тврђава и дворова, али они касније веома рестаурисани; од цивилних грађевина најзначајнија ко-

леџи (Оксфорд); правих ренесансних и барокних грађевина у Е. нема; али се зато, већ у 17. и 18. в., развио класицизам (катедрала св. Павла у Лондону), који владао и кроз целу 1. пол. 19. в. (Брит. музеј у Лондону). Сликарство се, у ср. в., углавном сносило на минијатуре, којих има много и веома лепих; за ренесансе и барока, оно крајљаво и чисто локалног значења, тако да се доводе странци (Холбајн, Ван Дајк) кад треба израдити добре портрете; 1. вел. е. сликар Хогарт; 1. нац. сликарска шк. образује се тек у 18. в.; то су, у 1. реду, портретисти високог друштва (Рејнолдс, Гренборо, Ромни), али има и пејзажиста (Вилсон, Кром); од 19. в. Е. већ има разноврсно и богато сликарство (Констебл, Турнер, Бери-Џонс, Вотс и др.); најзначајнији савр. с. сликари: Џон, Сикерт, Стир и Грант (сви заступљени у Музеју кн. Павла у Београду). Е. фунта стерлинг, ливр-стерлинг, јединица новца Е. (скр. £), дели се на 20 шилинга (s), сваки шилинг на 12 пенса (пенса, скр. d, од ст. денаро); зове се и соверџ, јер је обично на повцу лик суверена (владаоца). 1. е. значи управо 1 ливр (мера за тежину) «остерлинг» тј. новца нем. трговаца. Е. црква → Фери-оксид. Е. црква → англиканска црква.

ЕНГЛЕР Адолф Хенрих (1844-1930.), нем. ботаничар, бавио се систематиком и биљном геогр.; има вел. број радова из систематике, биљне геогр., ист. вегетације.

ЕНГР Доминик (Ingres, 1780-1867.), фрц. сликар,

сласлобеник Давидовог класицизма, 1 од највећих евр. ум. у 1. пол. 19. в.; радио портрете (Лена Зелија, Г-ва Ривижер, Г. Берген), ваге фигуре (Одалиска, Извор → сл.), класичне, рел. и ист. композиције (Блди и сфинкс, Апотеоза Омброва, Богородица са дететом итд.); 1 од највећих модерних цртача.

ЕНГРАМ (грч.), утисак у централном нервном систему, који заостао од неког опажања или сазнања и служи као основ сећања.

ЕНДЕМИЈА (грч.), стална или честа мала епидемија у 1 месту. Ендемит, врста живих бића ограничена на узану обл. ван које не живи; у нашој земљи има вел. број врста ендемичних организама. Ендемичан, домаћи, ограничен на 1 одређену обл.

ЕНДЕРБАЈЛАНД, земља у Антарктику између 67° 1. ш. и 50° и. дужине.

ЕНДИ Пол-Венсан д' (d'Indy, 1851-1932.), фрц. композитор, осн. Нац. муз. удружења и Schola cantorum; у првим делима под утицајем Вагнера и П. Франка, али ускоро постао самосталан у стварању; полифонича мајстор, кроз чија се дела провлачи хроматика; компоновао: 3 симфоничке поеме, 3 симфоничке, 2 свите, симф. трилогију Валентштајн, комаде за поједине инструменте и оркестар, 2 гудачка квартета, клавирску и виолинску сонату, мистерију Јегенда о св. Христифору, муз. драму, хорове, и др.; написао Науку о хармонији и др.

ЕНДИВИЈА → салате.

ЕНДИМИОН, пастир ретке лепоте, љубавник богиње Селене, која с њим имала 50 синова; на Селенину молбу Зевс му дао да заспи вечним сном и да у њему сачува своју лепоту.

ЕНДОГАМИЈА (грч.), обичај по којем брак могу међусобно да склапају само чланови 1 исте групе (браћевта, племена, хорде или касте); супр. → егзогамија.

ЕНДОГЕН (грч.), унутрашњег порекла; у мед.: постао у организму; развио се под утицајем унутрашњих узрока; супр. егзоген. Е. силе, унутр. земљине силе (земљина тежа и др.) које изазивају тектонске поремећаје и др. појаве у земљиној кори; супр. → егзогене силе.

ЕНДОДЕРМ (грч.) 1) крајњи, унутрашњи слој ћелија примарне коре који опкољава централни цилиндар корена; налази се у стаблу неких водених биљака; иначе у стаблу сухоземних биљака место е. скробна сара; и е. и скробна сара су гранични слојеви примарне коре, па се стога називају 1 именован фловотерма (→ изданак). 2) код животиња е. или ендобласт, унутрашњи клински лист, даје цревну слузокожу и цревне жлезде с јетром и гуштерачом, а плућа код сисара.

ЕНДОКАНИБАЛИЗАМ, код неких људождерских племена једе се и месо од саплеменика, и то умрлих (супр. → езгоканибализам); → антропофагија.
ЕНДОКАРД (грч.) → срце. **Endocarditis acuta**, запаљење унутарње срчане опне, нарочито на залисцима; узрок: разне инфекције (реуматизам, ангина и др. инфективне болести); тмпт. повећана, пулс убрзан, на срцу се чују шумови; болесник осећа пуцање срца; акутни најтеже прелазу у хронични (→ *visum cordis*). **Ендокарп** → перикарп.
ЕНДОКРИНОЛОГИЈА (грч.), грана мед. која се бави проучавањем особина и функција ендокриних → жлезда.

ЕНДОМЕТРИТИС (грч.), запаљење слузокоже материце, инфективно обољење, јавља се обично после нечисто рађеног побачаја, порођаја или услед гонорочне, тбк. инфекције; може бити и малигне прир.; знаци: бело прање (леукоореја) и неуредна менструација.
ЕНДОПАЗИТИ → паразити. **Ендоплазма** → цитоплазма.

ЕНДОСКОП (грч.), инструмент у облику цеви, с 1 сочивом (окулар) или 2 (окулар и објектив), спадевен ел. осветљењем; служи за преглед (ендоскопија) шупљина и канала у човеком телу који се могу осветлити. Више врста е.; према органу зависно његова дужина и дебелина: за желудац гастроскоп (преглед: гастроскопија); за једнак езофагоскоп (езофагоскопија); за дебело црево ректоскоп (ректоскопија); за грудни кош тораоскоп (тораоскопија); за уретру уретроскоп (уретроскопија); за мокраћну бешику цистоскоп (цистоскопија).

ЕНДОСПЕРМ (грч.), ткиво које постаје у ембрионој кеси после оплођења њена централ-једра; садржи хранљиве материје (скроб, масти, целулоза, беланчевине) које служе за развијање ембриона до сазревања семена и допније за клијање и прве ступњеве развића младе биљнице.

ЕНДОТЕЛ, ендотелијум (грч.), унутарњи епителијум сарађен од спљоштених ћелија, поређаних у 1 реду; покрива унутарње шупљине (унутарње површине крвних судова, површину слоја сероза). **Ендотелиом**, тумор који се развија на плућној и трбушној марамици и на некој опни централног живчаног система; доброћудни споро расте, не разарава околна ткива, не даје метастазе; злоћудни брзо расте, разарава околна ткива; е. можданих опни врше притисак на мозак или мождану опну и тим изазивају тешке симптоме.

ЕНДОТОКСИН (грч.), токсин који се налази у ћелији бактерије из које се издваја тек кад се разори ћелично ткиво (нпр. код пнеумокока).

ЕНДРЕ → Андрија.

ЕНЕАГОН (грч.), деветугоаоник → полигон.

ЕНЕЗИДЕМ, грч. Филозоф из Кноса на Криту; осн. млађе скептичке шк.; учио око 70. г. по Хр. у Александрији; поставио 10 тропа (начина) против могућности сазнања истине.

ЕНЕЈ 1) по грч. митол. калидонски краљ, Дејаниријин отац. 2) по грч.-рим. легенди тројански краљевић, син Пријам и Афродите; после пронасти Троје дошао да потражи н. отацбину у Италији, где му краљ Латина дао за жену своју кћер Лавинију; због чега ратовао с њеним дотадашњим вереником; његов син, Асканије или Јул, осн. града Алба-Лонге, био предак чувене породице Јулија, из које су били Ромул и Рем, доципаје и Цезар.

ЕНЕРГЕТИКА (грч.), наука о енергији; осн. је Р. Мајер, а њен најистакнутији преставник В. Оствалд; енергетско схватање света своди материју и дух, 1 речју сва бића и бивања, на енергетске појаве и њене зак. **Енергетски квант** → квант.

ЕНЕРГИЈА (грч.) 1) снага, крепост, морална јачина, чврстина, одлучност. 2) способност неког тела за вршење рада; у мех. се разликују: **кинетичка** е. кретања и **потенцијална** е. мировања, положаја; сем тога постоје топлотна, светлосна и ел.; е. се не може створити из чега ни уништити, али може прећи из 1 врсте у другу, нпр. мех. у топлотну и обрнуто, мех. у ел. и обрнуто, ел. у топлотну итд.; њена количина у васиној је стална (принцип о конзервацији, одржању е.). **Енергијан, снажан, крепак, морално јак, чврст, одлучан.**

ЕНЕСКУ Жорж (* 1881.), рум. виолинист и композитор; компоновао: сонату за виолину и клавир, концертну симфонију за чело и оркестар, рум. поому за оркестар, 2 рум. рапсодије за оркестар, 2 симфоније, оперу Едип и др.

ЕНИГМА (грч.), загонетка. **Енигматичан, загонетан.** **ЕНИЈЕ Квинт** (Ennius, 238.-169. пре Хр.), први рим. песник, творца нац. римског епа **Анали** (18 књ.) у којем изнео целу рим. ист. до свог времена.

ЕНИС БЕХИЦ, савр. тур. песник.

ЕНКАУСТИКА (грч.), сликарска тхн., у вел. упо-

треби код Грка, Римљана и у Виз.: боје, у којима има воска, грејањем се учвршћују на дасци или мраморној плочи.

ЕНКЕ Јохан Филип (Encke, 1791.-1865.), нем. астроном; израчунао димензије Меркура и истакао се својим радовима о кометама, спец. о комети која носи његово име.

ЕНКЕЛАД, најчувенији међу титанима који се побунили против Зевса; побегао на Сицилију, где га Зевс сахранио испод Етне.

ЕНКЛАВА (фрц.-лат.) 1) држава без излаза на море. 2) део тер. државе, потпуно окружен страним земљиштем. 3) имање без излаза на слободан пут, потпуно окружено туђим; у газдинству незгодно, јер захтева нарочите приступе, даје могућност за шум. штете итд.; још теже осећа сопственик енклавираног поседа у свом ловишту, јер суседни власник дочекује дивљач, чим иступи из његова ловишта; Зак. о лову прописује да право лова на е. припада сопственику налаженог ловишта, који за ту тер. има да плати изазмеру отштету.

ЕНКЛИТИКА (грч.: «наслоњеница»), кратка, ненаглашена реч која се изговара с речју испред себе као 1 реч; у сх. језику су е.: 1) скр. садашње време глагола бити: сам, си, је, смо, сте, су; 2) аорист гл. бити, кад служи за грађење погоднијег начина: бих, би, бисмо, бисте, би; 3) скр. сад. време гл. хтеи: ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће; 4) скр. облици личне заменице 1, 2. и 3. лица: ме, ми, те, ти, се, си, га, је, ју, јој, нас, нам, вас, вам, их, им; кад добре више е. заједно, прво стоје глаголске, па онда заменичке е., изазев гл. је; нпр.: ми смо вас звали; суд ће га казнити; или: он вас је звао.

ЕНКОЛИНОН (грч.; украс за прса), иконица богородице коју ен. носи на ланцу на прима (→ панагија); на 3 *rectogale*.

ЕНКРАТИТИ, хидропарастати (грч.), хришћ. секта чије се присталице причешћивале водом, због уздржавања (на 3 акварији); вођ Татијан (170.).

ЕНЛИЛ, бог творац код ст. Халдејаца, обожаван у Нипуру.

ЕНОЛОГ (грч.), пољопр. стручњак, агроном или пољопр. хемичар, који се бави испитивањем и анализом вина. **Енологија**, наука о познавању и испитивању вина; често се употребљава и назив **винска хем. Биолошка станица**, установа која научним аналитичким и експерименталним радом помаже унапређење виноградарства и винарства, истражује и утврђује податке који служе као научна подлога за доношење зак. мера у циљу заштите и унапређења виноградарства и винарства. У Југосл. 4 с. с.: у Београду, Загребу, Букову и Вршцу и 2 отсека при пољопр. огледним и контролним станицама у Сплиту и Марибору; ове с. и отсеци врше и све анализе, према одредбама Зак. о вину и Правилника за његово извршење.

ЕНОНА, рим. варош с. од Задра, данас → Нин.

ЕНОХ 1) Кајинов син. 2) отац Метхузалемов.

ЕНПРОМПТИ (фрц.: *impromptu*), одмах, без припреме; у муз.: инструментална композиција у слободном или у триделном облику.

ЕНС 1) река у Аустр., д. притока Дунава, дуга 260 км, а пловна на дужини од 31 км. 2) варош (5 000 ст.) у Аустр. на Е.; инд. алкохолна и метала.

ENS REALISSIMUM (лат.), најреалније и, према томе, најсавршеније биће, тј. бог.

ЕНСИНА Хуан дел (1469.-1533.), шп. песник и драмски писац; био најпре у вој. служби, затим постао свешт.; чувен по својим драмским еклогама (**Еклога о Филену** и др.), због чега добио име оша шп. поз.; остали његови комади већином религиозни.

ЕНСОР Џејмс (* 1860.), белг. сликар и гравер, прво реалист, затим преко импресионизма пришао колористичком сликарству; префињен гравер; највећи белг. модерни сликар.

ЕНТАЗИС (грч.), ширење, испуцћавање; у класичној архт. стабло стуба сужава се од основе према капителу; сужавање обично по благој лучној линији, тако да стуб, почев оздо навише, добива раширеност е.

ЕНТАМОЕВА BUCALIS (лат.), протозоа; налази се у устима, нарочито у прљавим превлакама на зубима; не изазива болесна стања.

ЕНТЕЛЕХИЈА (грч.), снага која има сама у себи циљ и савршенство и која као таква постоји у организмима и одређује све бивање у њима; специфично животна снага, па се не може свести на физ. и хем. силе (→ витализам).

ЕНТЕРИЈЕР (фрц.), унутрашњост 1 собе, прк. или дворане, ум. намештене или насликане. Први и највећи мајстори у сликању е. били хол. сликари 17. в., на 1. месту Вермер из Делфта, затим П. де Хох, Терборх, Метсу, Вите, и др. У савр. ум., е. отер заинтересовао вел. сликаре (Бонар, Вајар); у јел.

сликарству, узимали е. као тему прво реалисти (Кретић), потом нарочито данашњи сликари (Гарталиа, Радовић, Челебеновић).

ЕНТЕРИТИС (грч.), запаљење слузокоже танког црева, акутно или хронично; узрок тровања храном, инфекције и разне болести; знаци: болови у трбуху с бурљањем, метеоризам, проливни; у акутном е. тмпт. повишена. **Ентероитозис**, слуштеност црева код астеничних и особа са слабом конституцијом; често после наглог и јачег мршављења и код особа с млићавим трбушним зидом (после порођаја); болесници се жале на обољења у трбуху, често пате од затвора.

ЕНТОМОЛОГИЈА (грч.), наука о инсектима; примењена е. значајна практична наука са задатком да изнајде методе за сузбијање и уништавање штетних инсеката.

ЕНТОМОСТРАКЕ (грч.), 1 од 2 вел. група ракова (љускара), и то примитивнијих; вел. број врста мањих облика и различитог саграђених; број телесних чланака им варира према врстама; неки живе утврђени за подлогу; други паразитски; већина живе слободним начином живота и често својом бројношћу играју вел. улогу у екон. вода; одлична храна за рибе; живе у морима и слатким водама.

ЕНТОМОФИЛИЈА, ентомофилне биљке → зоидиофилија.

ЕНТРОПИЈА (грч.), 1 од величина које карактеришу топлотно стање материјалног система; количник доведене топлоте и апсолутне тмпт. даје прираштај е.

ЕНТУЗИЈАЗАМ (грч.), одушевљење, занос, страсно узбуђење за неку идеју или идеал; прекомерна радост.

ЕНУКЛАЦИЈА (нлат.), врста хир. операције којом се излупљује нпр. ограничен тумор из неког ткива или органа.

ЕНФИЛД, варош (60 000 ст.) у грофовству Мидлсекс (Енгл.); предграђе Лондона; фабрика пушака.

ЕНХАРМОНИЈА (грч.), акустички исто звучање, али разноврсно писање појединих тонова у лествици.

ЕНЦЕФАЛИТИС (грч.), запаљење мозга, знаци: главобоља, гађење, бесесно стање, уснуло, носаница, немир, збуњеност, делиријум, разне одузетости. губитак говора, убрзан или успорен пулс, повећана тмпт. итд. Више облика: акутно (не гнојаво) хеморагично з. м.; хеморагично з. м. сиве мождане супстанце, епидемично или летаргично з. м.; гнојаво з. или мождани апсцес. Узроци: код деце нарочито деце инфективне болести; код одраслих инфлуенца, запаљење плућа, трбушни тифус, пегавиц, хронични алкохолизам, повреде и гнојави процеси на глави порођајно тровање крви. **Епидемичан е.**, заразно обољење мозга, тешко по последицама; инкубација око 10 дана; почетак постепени и нагао, тмпт., јака главобоља, често повраћање; сањивост, одузетост очних капака, дрхтање очних јабучица, дрхтање удова и др. нервни симптоми јављају се допније и могу остати после преложане болести; проузроковач непознат; има везе са грипом. Лечење симптоматично, крвљу или серумом преболелих; предродана: чувати се оболелих.

ЕНЦИКЛИКА (грч.), посланица, у 1. реду папски циркулар, свечана посланица кат. свештенству или само бискупима.

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА (грч.: заокружена обука) 1) у облику речника састављена збирка свега знања; може бити: систематска с логичким и реална с азбучним распоредом материјала; научна, кад излаже чисту науку или својим општим карактером одаје такву тенденцију; практична, којој више циљ практична обука и упућивање преко краћих популарних чланака у све обл. људског знања и занимања. Као претече е. у ст. в. важе Аристотелова дела. Плинијева **Прир. историја** и др.; у ср. в. разне збирке теол. и флз. знања; 1. е. у савр. смислу саставили фрц. енциклопедисти с Дидером и Даламбером на челу; међу друге важније е. убрајају се: **Е. Британика**, Мајеров и Брокхаузов **Конверзациони лексикон**, Ларус, Масариков **Словник научни**, Совјетска е. и др. Од домаћих е. вредне спомена: → **Народна е. СХС** (1928.), **Поучни словар** (1931.), **Лексикон Миерва** (1933.) и → **Свеснаја** (1936.) 2) чувена Е. која излазила у Паризу 1751.-1771. (17 томова у 10то; 5 томова додатка); уредници: Дидро и Даламбер; сарадници: Волтер, Русо, Монтескје и др. Дело прожете вером у прогрес и хуманитарне идеје: реп. се критички и напад; полит. идеје умерене; вредност дела неједнака; већина чланака претставља компилације; приложи вел. савр. писаца нису многобројни; усрпкос свега, дело завршило огроман утицај: то је споменик у славу научне и критичке људске мисли; имало много непријатеља, који су оме-

тали излагање; због напада на веру, била забрањена 1752.; изишла у целини захваљујући енергији и пожртвовању главног уредника, Д. Дидроа. **Е. Британика**, најобимнија и најбоља енгл. е., последње (14.) изд. 1929. **Енциклопедисти**, који се односи на енциклопедију. **Енциклопедист**, човек веома учен, који познаје многе науке. **Енциклопедисти**, група фрц. научника и филозофа из 18. в., окупилих око **Енциклопедије**, коју су издали Дидро и Даламбер; према фаз. напорима делили се на: **мамеу** духовног и материјалног света и да су духовне **терцијалисте**, који доказивали да нема разлике изјаве нарочита врста кретања материје, и **сензуалисте**, који целокупно људско сазнање сводили на просто примање утисака из спољњег света; проповедали слободу и једнакост и нападали на веру.

ЕНЦИМИ (грч.), **ферменти** (лат.), орг. азотна једињења с вел. молекулима, по елементарном саставу слична беланчевинама; имају способност да компликована орг. једињења (беланчевине, масти, угљене хидрате итд.) разлажу на простејне састојке и превode у растворљив облик, чиме помажу организмима код исхране; дејствују каталитички, у малим количинама и само својим присуством; приликом дејства на е. се не дешавају никакве приметне промене. У прир. веома распрострањени; у организмима за варење и крвном серуму код животиња, у биљном соку и микроорганизмима; могу се одвојити и изазивати дејства изван организма. До данас нису направљени синтетички. Дејствују под нарочитим условима и у нарочито погодној средини: на обичној и мало повишеној тмпт. најбоље дејствују; изнад 80° њихово дејство савршени престаје, а исто тако и на тмпт. испод 0°; дејство специфично: сваки е. изазива само 1 одређен хем. процес (→ **квасац**).

ЕНШЕД, варош (51 000 ст.) у Хол.; инд. памука.

ЕО ПСО (лат.), самим тим, само по себи, без другог, без даљег, самим тим што . . . , значи да је 1 чланица неминуовна последица друге (нпр.: наслеђе се у случају нечије смрти е. 1. отвара).

ЕОЗИН (грч.), калијумова с тетрабромфлуоресценца (C₂₀H₈Br₄O₆); у слабо киселом кватитилу боји вулу и свиљу у изванредним првним преливима. **Еозинофила**, ћелице које се лако налазе еозином. **Еозинофилија**, повећање броја еозинофилних леукоцита; најчешће означаје присуство паразита у организму (глисте, пантљичаре).

ЕОЗОИК → археозоик.

ЕОЛ, син Зевса и нимфе Меналипе, грч. бог ветра који пушта буру; владао на о. Липарима, где примио Одисеја. **Еолова кугла**, шупља лопта с искривљеним цевчицама, која се може обртати, кад се кроз њих пропушта пара. **Еолски**, што долази од ветра. **Е. ерозија**, одирање земљишта које врши ветар својом брзином и мех. снагом; ствара драјкхантере, пустињско саће, е. столове, стеновите пустиње или хамаде, а е. акумулација бархане (сипове), дуне, одн. пешчаре и песковите пустије (ерг); ови облици типични е. рељеф на земљиној површини.

ЕОЛИДА, Еолија, ст. грч. област у М. Аз. између Троје и Јоније; гл. градови: Киме и Лариса. **Еолици**, ст. грч. племе; изгнано са Пелопонеза од Дорана, населило се у М. Аз. **Е. скала**, тонска врста код ст. Грка, која почињала од тона а.

ЕОЛИЈЕН (фрц.), полусвилена тканина слична → **рипуу**.

ЕОЛИТИ (грч.), камење у прир. облику, које примит. човек употребљавао као 1. оруђе у почетку приест. доба.

ЕОЛСКА ОСТРВА → Липарска Острва.

ЕОН, еон (грч.), време, животно доба, вечност, непроменљиво трајање; период од створења до пропасти света.

ЕОС, грч. богиња зоре (јутарње руменило), ћерка Хипериона и Хелје, жена Тифонова; волела Кефала, Орiona, Клитта и Ритона; од њених синова најчувенији етиопски краљ Мемнон, које је убио Ахил; Е. плаче непрестано за сином, и њене сузе падају на земљу као роса.

ЕОЦЕН (грч.), одељак старијег терцијара (палеогена), за време којег је наталожена дебела серија седиментних стена (кречњака, пешчара, глинаца и др.) у обл. око Сред. М., онда поплавлених морем, као и у неким мање-више изолованим басенима (Париско-лондонски, у Ј. Рус. и др.). **Еоценски седименти** код нас распрострањени дуж јадр. обале, у си. Босни (пл. Мајевица) и дуж Вардара у Ј. Србији; од фосила нарочито су карактеристични фораминифери из родова Nummulites и Alveolites (особито у кречњацима), затим разне шкољке, пужеви, жељеви итд.; у е. отпочео јаки развој сисара; клима скоро у целој Евр. била топла те су расле палме.

ЕП, епос (грч.), спев, обухвата целину борби или догађаја; често је склоп епских песама о извесним

лицима и радњама, које су могли настати и раније; тако нпр. се мисли о постанку Илијаде и Одисеје. Од нар. е. чувени још у санскриту Махабхарата и Рамајапа, код Пемаца Инделузија. По мотивима и обради е. може бити: ит. (Илијада, Осман), романтички (Бесни Роланд), побожни (Ослобођење Јерусалим), флз. (Дантеова Божанствена комедија, Ђегошева Муча микрокозма), сатирична (Вајронов Дон Хуан); стил у е. малагању карактерише се опширношћу и мирношћу, уједначеним ритмом; динамика епског излагања састоји се у наизменичности описа и наративе; у е. стилу може се наћи релативно највише украса и фигура. Епосеја, вел. епски снев, може бити нар. (Илијада) и ум. (Бесни Роланд); вел. ит. романи такође се називају е. (Рат и Мир од Толстоја). Епска поезија, битно објективна, супр. од лирске, која је субјективна. Е. п. у основи приповедачка и највише се бави авантурама и јуначким подвизима појединих лица и група (нпр. Хомерова Илијада описује јуначке борбе око Троје, а Одисеја доживљаје грч. јунака Одисеја). Е. п. код свих народа има своју установљену метрику: код Грка и Латина хексаметар, код Француза александринац, код нас десетерак и сл. Паша е. п. ст. је датума, мада се први сигурни помени о њој јављају тек у 14. и 15. в.; остала је у одломцима; обично је певали с колона на колена; у највећем броју су јуначке, али има мањи број митол. и др. песама (Сведи благо дијеле, Змија младожења); вел. број их груписан око крупних ит. лица и догађаја (око Немашања и косовског боја, Краљевина Марка, Бранковића и Јакшића, Црнојевића, око хајдука и ускока, око борби Црногораца с Турцима и око ослобођења Србије); у неку врсту долазе и песме мусл. из Б. и Х.; нар. п. постајале су и за мађ. буне, у време балк. ратова и свет. рата, па постају и данас; наше е. песме певане у двојструкој метрици; у десетерку (много обичнији) с цезуром после 4. слога, с веома леним стилским украсима, живим сликањем и много динамике; и у дугим стиховима од 15 и 16 слогова; ове дуге песме, бугаршнице, нађене само у рукописима, као да су књиж. порекла; после 17. в. раширене по свим крајевима наше земље и певане све до 2. пол. 19. в., а у неким динарским осл. и данас; у Црној Гори пева се и о догађајима свет. рата, Краљевеј погибији у Марсељу и догађајима из најстарије прошлости. Код цивилизованих народа, е. п., ако није сасвим напуштена, јавља се изузетно и ретко. Е. понављање, кад се помиње на више места неки догађај истим стиховима; уобичајено у нар. поезији.

ЕПАМИНОНДА (око 410-362, пре Хр.), тебански војвода; преуредио вој. и створио беоатски савез; потукао Спартакце код Мекурте (371.) и код Мантинесе, где смртно рањен.

ЕПАНАГОГА, п. издање виз. законика у 40 одељака, израђено за време Василија I Македонског.

ЕПАНИЈЕЛ, гитчар за лов на води и мочварама; сразмерних линија, дугих клемнавих ушију; сличан браку али складнији, глава пљоснатија, њушка четвртаста; гл. одлика у длаци: кратка на лицу и глави, предњој страни ногу и сипима, ср. дужине на осталим деловима тела, а много дужа на ушима, врату, грудима, задњој ивици ногу и доњој ивици репа; деле се на 2 групе: а) вел. ловачки; ст. фрц. е., висок 35 см, тежи, тром, бео или мрк с преканим тачкама, као и ст. фрц. брак; ишкардиски, полукрвчасте прне длаке; бретонски, бео и мрк; шонт-одемар, мускулозан, бео и мрк, одлика: прамен длаке између ушију; белг., угаситији од фрц. са честим свим пегама; нем., сважан и висок, дуже длаке, мрк с белим пегама на грудима или бео с мрким пегама; нп., бео или угаситомрк, шарен; енгл. → сетер; б) мали собни, закрљжали, али луксузни и скупи пси, имају кратку заокружену главу, испале вел. очи, широку, кратку њушку, лубању знатно већу од лица: фрц. кепец е., бео и мрк са тачкама; пас краља Чарлса (King Charles), боје гондон-сетера; бленхајн, бео с мрким пегама; риби, боје као ирски сетер; јап., бео са црним пегама; пекињшки пас, црвен, сур, црн, бео, тиграст; панијон, угаситомрк или бео и мрк.

ЕПАРИХИЈА, дијезеза (грч.), обл. којом управља епископ. Епархијски духовни суд, до 1930. постојао у свакој е. у Србији; имао претседника (протојереја), 2 стална члана (свешт. мирског реда) и ванредне чланове (мирског и монашког реда); за прив. право важан стога што је у колегијуму од 3 судија судио у 1. степену брачне и бракоразводне спорове. Законом о срп. прав. цркви замењен е. црк. судовима. Е. прирез, по уставу срп. прав. цркве е. има право да проини прирез на непосредни порез прав. чланова до 10% (по одобрењу мн. фп.) за матер. потребе е.; одлуку доноси е. савет. Е. савет, у срп.

прав. пркви претставништво е. самоуправе; сачињавају га црк. и световна лица, бирана на 6 год.; стара се о средствима за потребе е., саставља буџет, доноси одлуке о е. прирезу; састаје се 1-2 пут год. Е. управни одбор, у срп. прав. пркви извршна (управна и надзорна) власт у спољашњој управи, орган е. савета; има 11 чланова (5 свешт. лица, 6 световњака); ради стално, с помоћним особљем. Е. црквени суд прав. црк. решава у 1. степену све управне ствари, нарочито брачне спорове у границама 1 е.; орган еп. у суђењу по свешт. кривцима; има 2 члана, свешт. лица, с претседником еп., секретара и потребно особље.

ЕПЕ (фрц.), творац дрвеног коња помоћу којег се Грци увукли у онсафену Троју.

ЕПЕНТЕСКИ (грч.), уметнут; тако се зову сугласници уметнути у средини речи, нпр. л између м. л и ј (крв -ју- крв-љу — крвљу; прим-љен — примљен); и у речи унићи (у-н-ићи); д у ждерати, ждрече.

ЕПИ- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: на-, над-, по-.

ЕПИГЕНЕЗА (грч.), теорија е., схватање да клица од које почиње индивидуално развиће не садржи у себи преформирани делове и органе будућег организма, него да се они стварају, постају у току развића; развиће је низ н. стварања из неорганизованог почетног материјала; ова теорија потпуно супр. теорији преформације. Теорију е., у модерном облику, заступа данас већина биолога; у индивидуалном развићу сложенији ступњевни процетичу из процетних који су им претходили.

ЕПИГЕНИЈА (грч.), речна долина клисурастог облика, усечена у узвишење изнад нижег земљишта; постаје на тај начин што се првобитно усечала у мекше стене које су покривале и узвишење и околну ниже земљиште; кад је своју долину укљештила у чвршће стене подлоге, онда мекше стене однете, а појавило се узвишење.

ЕПИГОНАТИОН (грч.) → набедреник.

ЕПИГОНИ (грч.) 1) синови оне седморце који су безуспешно опсађивали Тебу у жељи да освете Полинику; 10 год. касије њихови синови заузели Тебу. 2) опште наследник, последник, нпр. наследници Александра Вел.

ЕПИГРАМ (грч.), кратак надгробни натпис у прози или најчешће у стиху код ст. Грка; код Александринаца е. је идилја и кратка елегија; код Латина кратка заједљива песма с оштрим поетом или жаоком на крају, и то значење е. задржао до данас.

ЕПИГРАФИКА (грч.), проучавање ст. натписа.

ЕПИДАМНОС, грч. насеобина Коркире и Коринта на обали Јадр. М.; данас Драч.

ЕПИДАУР (Epidaurus) 1) лат. име → Цавтата; прво грч., па рим. колонија; 1. пут се помиње 47. пре Хр., за време борби између Цезара и Помпеја; после 600 г. пао у руке Сл., испред којих 1 део становништва побегао у Дубровник. 2) место у ст. Арголити, на обали Егејског М.; чувене рушевине поз. и Ескулаповог храма.

ЕПИДЕМИЈА (грч.), појава заразног обољења у исто време код вел. броја лица 1) места, покрајине, државе. Епидемиологија, наука која проучава е. и епидемична обољења.

ЕПИДЕРМ (грч.) 1) pokožица, епителијално ткиво које облаже површину тела вишеселичних животиња; има као гл. функцију заштитну улогу; његова спољашња површина онајчешће покривена дебљим или тањим слојем нарочите материје, кутикуле, коју луче pokožичне ћелије; код кичмењака е. увек вишеслојан; спољашњи слојеви орожавају, изумиру и периодично се одбацују (перутање, пресвлачење); на рачун е. постаје низ различитих кожних органа (крљушти, длаке, перје, нокти, кожне жлезде и др.). 2) код биљака примарно покорично ткиво које покрива лишће и млада (још зеластва) стабла; обично се састоји од 1 слоја ћелија, које су тесно међусобно спојене; у биљака сушних и врелих стаишта е. често вишеслојан; спољашња мембрана епидермске ћелије најважнији део у фзл. погледу; дебља од осталих мембрана (бочних и унутарње) и уз то покривена 1 слојем кутина (масне материје која не пропушта воду ни гасове); тај слој, кутикула, чини једноставну скраму целог е.; кутикула нарочито дебела код биљака ксерофита; код водених биљака (хидрофита) веома танка и недовољна да биљку заштити од сушења (водене биљке се брзо сасуше ван воде); преко кутикуле се у многих биљака излучује и тањи или дебљи слој воска, чија улога такође ограничење транспирације (на лишћу купуса, на плодовима шљиве, винове лозе); у неких палма тај слој дебео

ЕНГЛЕСКО СЛИКАРСТВО

1. Ремолдс (1723.-1792.): Портрет. — 2. Гендборг (1727.-1788.): Дечко у плавом оделу. — 3. Ромнеј (1734.-1802.): Портрет г-ђе Робинсон. — 4. Хогарт (1697.-1764.): Брак по моди. — 5. Констебл (1776.-1837.): Пејзаж. 6. Росети (1828.-1882.): Благовести. — 7. Воге (1817.-1904.): Нада. — 8. Бери-Донс (1833.-1898.): Краљ Кофетог и просјакинја.

1. Веласкес (1599.-1660.): Венера и Амор. — 2. Мурило (1618.-1682.): Безгрешно зачеће. — 3. Ел Греко (1548.-1625.): Скидање одеће са Христа. — 4. Гоја (1746.-1828.): Даме на балкону. — 5. Зулоага (* 1870.): Повратак с боја бикова.

до 5 мм. на се може и тхп. искористићавати као биљни восак; епидермске ћелије су живе; са деблањем стабла могу се делити; у њима, по правилу, нема хлоропласта; изузетно се у неких биљака које живе у води налазе хлоропласти и у е. (последница слабог осветљења у околини биљке); у већине биљака израшћују из е. длаке (трихоме), разноликих облика и функција; на листву остаје е. целог живота тог органа; на стаблу га обично после 2 г. замењује секундарно порокорично ткиво (перидерм); изузетно код неких биљака може остати е. више год.

ЕПИДИДИМИС (грч.) → семник. Епидидимитис, запаљење епидидима, најчешће гонороеично (састоји се у обичним знацима запаљења, гдекад егнојењем); тбк. запаљење изражено специфичним грагулационим ткивом.

ЕПИДИЈАСКОП (грч.), пројекциони апарат који служи за пројектовање слика у пропуштеној светлости (дијапозитива и провидних тела) и за пројекцију у одбивној светлости (епидијаскопска пројекција); на последњи начин се на платно пројектују цртежи из књ. или непровидни предмети (→ сл.).

ЕПИДОТ, хидратисани силикат алуминијума, гвожђа и калијума; веома чест састојак стена, затворенозелене боје.

ЕПИДОТИУМ, рим. насеље у Далм., код Перушића. **ЕПИЗЕУСКА** (грч.), понављање 1 речи у истом стиху (Жао ми је, жао што се растат мора).

ЕПИЗИТОМИЈА (грч.), засецање завршног прстена порођајног канала, да би се проширило вулве брже заврши порођај, а нарочито да би се спречило неправилно и вел. цепање међице.

ЕПИЗОДА (грч.), кратак догађај везан за низ догађаја који чине целину; пролазан догађај; у књиж. умети, споредне појединости (у еповима, романима, драмама), које су у вели са гл. предметом али нису неопходне.

ЕПИЗОТИЈА (грч.), појава заразне болести у исто време код вел. броја животиња 1 места, покрајине, државе; е. животиња одговара епидемији код људи.

ЕПИКА (грч.) → еп.

ЕПИКАРД → перикард. **Епикарп** → перикарп. **ЕПИКЛЕЗА** (грч.), у прав. грч. молитва за признавање св. духа да освети и претвори хлеб и вино у тело и крв Христову; код ркат. нема е.

ЕПИКТЕТ (око 100. по Хр.), филозоф стоичке шк.; роб па ослобођен; проповедао стоицизам у Риму. **ЕПИКУР** (341. 270. пре Хр.), грч. филозоф; сматрао да је чуло опажања једини извор сазнања стварности и једино мерило његовог објективног важења; да су стварни само празан простор и атоми који се у њему крећу; да се душа састоји из латких, финијих, најпокретљивијих округлих атома; по њему: сазнање служи рушњу предрасуда које загорчавају живот; циљ живота је срећа, срећа је у задовољству, највише задовољство се састоји и у одсуству бола и у душевном миру; гл. врлина је разумно увиђање онога што служи и што нарушава тај душевни мир. Епикуреизам, учење које се погрешно доводи у везу са Епикуром, а по којем је чулно задовољство једини мотив људских радња и једини циљ живота; сам Е. напротив сматрао да су духовна задовољства кориснија, јер су трајнија од чулних.

ЕПИЛАЦИЈА (лат.), скидање длака препаратима или ел. путем ради улошљавања или лечења. **ЕПИЛЕПСИЈА** (грч.) → падавица. Епилептичарлице које болује од епилепсије. **ЕПИЛОГ** (грч.), поговор. закључак књиж. дела, нарочито поз. којим се резимира смисао радње или даје слушачу независно завршно објашњење дела; завршетак неке радње.

ЕПИМЕНИД из Кноса, грч. филозоф из 7. в. пре Хр., по предању син нимфе; принишују му важну улогу у развоју и полит. установа у Атини.

ЕПИМЕТЕЈ, Прометејев брат, Пандорин муж; отворио Пандорину кутију из које сишла на земљу св. ала, а остала само нада.

ЕПИНАСТИЈА (грч.), јаче растење органа на његовој горњој страни; томе наспрот стоји хипонастија

(орган јаче расте на доњој страни); услед поједнаког растења на антагонистичним странама јавља се покрет савијања, при чему она страна која јаче расте постаје конвексна; е. и хипонастија могу бити изазване спољашњим чиниоцима (тежа, светлост и др.); хипонастијом, а под утицајем теже, исправља се полегла стабљика пшенице; њом се подиже увис хориз. грана смрче кад јој се врх гл. стабла уништи (разори муња, слома птице); хипонастичним и епинастичним растењем, а под утицајем тмшт., затвара се одн. отвара цвет лале; отварање зимског пулоља бива е., а под утицајем топлоте и светлости; и неједнако, ексцентрично деблање грана бива е. (лишњари) или хипонастијом (четинари).

ЕПИР, обл. између Јонског М., зал. Арте, пл. Пинда и р. Војуше; већи део у Грч., мађи на С у Арб.; карсна обл. под голим кречњачким план.; плодот. земљишта има у прим. Јањинска котлина око Јањинског Ј. у унутрашњости такође плодна, али доста нездрава и мочварна; гл. места Јањина, у Грч., и Аргирокастро, у Арб. **Епирска деспотовина**, настала после свн. Латинског Царства 1204, као једина грч. држава на Балк.; у њој владала династија Анђела; најмоћнији члан те куће био деспот Теодор, дошњице цар; освојио целу Македонију и град Солун и био 1 време најсилнији владар на Балк.; његову кћер Ану узео за жену срп. краљ Радослав; Теодора победио 1230. код Клокотинце буг. цар Јован Асен II; династија Анђела држала се у смањеној држави, водећи тешке међусобне борбе; с њом у 2-3 маха улазили у савез и Срби, да би добили моћ Виз.; династија Анђела изумрла у м. линији 1318., а 20 год. после Виз. натурала Е. д. своју власт; за време грађ. ратова освојио Епир цар Душан, 1344., и поставио ту за намесника свог шурака Јована Ассна у валонској обл., а свог брата Симеона за намесника у Арти; после Душанове смрти те обл., знатно поцепане, држали срп. династи, али не за дуго време; последњи били: Симеон син Јован Урош (до 1381.) и Тома Прељубовић (до 1385.) у Јањини.

ЕПИСКОП (грч.; надзорник, наследник апостолеког достојанства у хришћ. црк.; неограничену дух. власт примио полагањем руку других е., одн. самх апостола (тзв. континуитет апост. наследства); имају власт у црк. да разрешавају и вежу, да врше тајну свештенства и да освећују св. миро и антигнне; уч. вере, за коју доносе правила на васељ. сабору; врховна су управна власт у епархији; бира их Св. архијерејски сабор, а рукополажу најмање 2 е.; знак е. достојанства у прав. црк. ланагија, крст, митра (круна), жезао, а у ркат. црк. и прстен. **Викариј е.**, помоћник епископа. **Епископални систем**, у хришћ. црк. гледиште да врховна власт у црк. почива на скупу свих еп., наспрот новијем (од 1870.) папском с., по којем пуна власт почива на папи. **Е. црква** → англиканска црква. **Епископат**, част и служба еп. одн. биск.; скуп, заједница еп. одн. биск. црк. или области.

ЕПИСПАДИЈА (грч.), урођена мана мокраћне цеви мушкараца, с излазним отвором на горњем делу уда. **ЕПИСТАКСИС** (грч.), крвављење из носа, обично с предњег дела септума; обилатим и честим крвављењима код старијих особа узрок артериосклероза, ређе тумора (малигни) носа.

ЕПИСТЕМОЛОГИЈА (грч.), наука о најопштијим условима истинитости, тј. објективног важења научног сазнања; обухвата логику и теорију сазнања.

ЕПИСТОЛА (грч.), писмо, посланица, нарочит назив у Н. завету. **Епистолар**, у ркат. цркви свештеник који при вел. миси чита посланице стојећи на д. страни олтара.

ЕПИСТРОФЕУС (грч.) → пршљен.

ЕПИТАЛАМ (грч.), сватовена песма у част младе-наца; треба да буде жива, весела и кратка са јаким цоревњима.

ЕПИТАФ (грч.), натпис на надгробном споменику.

ЕПИТЕЛ (грч.), ткиво саграђено од слојевито распоређених ћелија, облаже спољашњу површину тела и површине унутарњих орг. дупља; може бити саграђен и од више слојева ћелија; има разноликих врста е. по облику ћелија, по грађи и по функцији (плоснати, коцкасти, цилиндрични; трепљави: покровни, жлездани, чулни, полини); е. у суштини најмање диференцирано ткиво; у току развоја прво се јавља и од њега постају остала ткива. **Епителом** → рак кожни.

ЕПИТЕТ (грч.), **атрибут** (лат.), реч, најчешће придев, стављен уз именицу да је тачније определи или јаче истакне неку особину именованог лица или ствари, нпр. тиха вода (кад придев иде уз помоћни глагол није е.). **Стални е.**, показује сталну особину не-

ког предмета, нарочито у нар. песништву, нпр. бело лице, бритка сабља.

ЕПИТИМИЈА (грч.), у прав. црк. казна за верне и свешт. ради окаяња греха.

ЕПИТОМА (грч.), извод, обично из какве књ.

ЕПИТРАХИЈ (грч.: оковратник), у прав. црк. део свешт. одежде извојен кртовима, без које свешт. не сме извршити ни 1 црк. радњу; ставља се око врата и досеже скоро до ногу.

ЕПИФАНИЈА (грч.), јављање; нарочито јављање бога људима; код прав. Богојављење, водокршће 6./1., код ркат. исти дан: Три краља.

ЕПИФЕНОМЕН (грч.), појава која само прати неки процес, а која није у стању да проузрокује никакву др. појаву.

ЕПИФИЗА (грч.), пинеална жлезда, ж. с унутр. лучењем, лежи иза и више ср. коморе мозга, величине зрна грашка, предњим делом везана за моздану масу; разликује се по грађи од мозданог ткива, има у себи соних наслага, што даје утисак песка (моздани песок); њено вађење повлачи код неких животиња прерано полно сазревање (рану појаву секундарних сексуалних карактера); код човека тумори е. дају исте појаве; екстракти е. убризгани изазивају пролазан пад крвног притиска и дијурезе, а слабо повећање лучења млека.

ЕПИФИЛУМ (Eriphyllum, фам. Сасtасеае), украсне биљке, с црвеним цветовима и пљоснатим лишћем; пореклом из Браз.

ЕПИФИТЕ (грч.), биљке које се настањују на др. биљкама али из њих не узимају храну; оне су само паразити простора; обилно развијене у влажним шумама тропских предела; у нашим крајевима већином само маховине, лишцај и алге, биљке које су способне да издрже екстремно сушење.

ЕПИФОРА (грч.), понављање исте речи или групе речи на крају неколико стихова (или неколико реченица); старији примит. начин улепшавања стихова; служи појачавању утиска (нпр. Крсту колац неколико пута, Визнују пала неколико пута... (→ анафора).

ЕПИХЕРМ (око 550.-460. пре Хр.), грч. комедиограф; најпознатији претставник дорско-сицилиске комедије; избегавао сатиру и напад на личност и претпостављао благи хумор, карактеристичне типове и комичне ситуације.

ЕПИЦЕНТАР (грч.-лат.), тачка на земљиној површини непосредно изнад тачке турског удара (хипоцентра), у којој се потрес најбрже и најјаче осети; од њега се потрес унаоколо површински распростире.

ЕПИЦИКЛ (грч.), крива коју описује 1 тачка која се креће равномерно по кругу чији центар описује сталан круг (деферент); по Птолемејевој теорији путање Сунца, Месеца и планета су е. са центром деферента у средишту Земље; ова теорија сачењена хелиоцентричним системом. Епициклоида, равна крива; тачка круга који се котрља без клизања по чврстом кругу описује е. ако је поскретан круг споља, а хипоциклоиду ако је у чврстом кругу.

ЕПОДА (грч.), врста песме код ант. народа.

ЕПОЛЕТЕ (фрц.), ознаке које официри носе на раменима као знаке свог достојанства и за распознавање чинова; са спољне, горње стране су металне, а с унутарње, доње, потшивене чојом боје рода вој.; код нижих официра су средином расечене; код виших официра састављене, а код ген. израђене у виду плетенице; на металном делу е. официри носе звездане беле боје, чији број зависи од чина.

ЕПОХА (грч.) 1) време, доба, дужи период времена. 2) у књв.: полазна тачка, дан у који се дисконтинује или од којег се рачуна интерес, дан у који је последњи пут закључен текући рачун (обично 30./6. или 31./12.). Епохалан, трајне вредности по својим последицама; који почиње н. епоху.

ЕПРУВЕТА (фрц.), стаклена посудица цевастог облика за извођење хем. опыта; у њој се може кувати на отвореном пламену.

ЕПСОМ, варош (20 000 ст.) у Енгл., 22 км јз. од Лондона.

ЕПУЛИС (лат.), бенигни тумор на гингиви осредње чврсте конзистенције; често виси на петељци; хистолошки има карактер саркома са циновским ћелијама; лечење оперативно, ексцизија заједно с перистом, гдекад и са кошу.

ЕРРУР СИ МУОВЕ (ит.: ипак се креће, тј. Земља), изрека која се приписује Галилеју: да ју је изрекао после принудног одрицања Коперникових учења.

Ер, знак за хем. елемент ербијум.

ЕРА 1 (лат.), рачунање год. по нарочитом систему почевши од неког важног догађаја; данас у општој употреби хришћ. е., по којој сунчана год. почиње 1./1., а год. се броје од рођења Христовог; увео је

Дионисије Мали (6. в.), на 3 почела за Карла Вел. 9. в.), а на И тек од Петра Вел. (18. в.); друге е.: од створења света, од којег до рођења Христовог има по јевр. рачунању 3761, а по париградском 5506 год.; Диокледијанова е., од 284. г. по Хр.; Јермеска е. од 551. г.; мухамеданска е. или херра, која почиње од 622. г. (Мухамедова сеоба из Меке у Медину), а служи се Месечевом год., за прерачунавање у године хришћ. е. имају израђене табеле, за апроксимативно одређивање одбију се од херр. броја год. 3%, а остатку дода 622. Нарочите врсте: индикт (лат.), размак од 15 год. по попису стан. у рим. државини, и олимпијска е., код ст. Грка, која рачунала по олимпијадама, тј. размацима од по 4 год. 2) → Ере.

ЕРАЗМО Дидије (Ротердамски, 1467.-1536.), хол. научник, књиж. и филозоф; 1 од највећих хуманиста из доба ренесансе (→ сл.).

ЕРАР (лат.), израз одомаћен за обележавање државе као личности у прив. праву.

ЕРАР Себастијан (Egard, 1752.—1831.), израђивач муз. инструмената; имао своје фабрике клавира у Лондону и Паризу; радио на усавршавању муз. инструмената.

ERRARE HUMANUM EST (лат.), особина је људи да греше, тј. сваки човек може да погреш. **Errata** (мн. од лат. erratum; погрешка), погрешке, списак штампарских грешака у неком штампаном делу. **E. corrigé**, исправни погрешке.

ЕРАСИСТРАТ, грч. лекар из 3. в. пре Хр.; први секцирао људске лешеве.

ЕРАТИЧНЕ (лат.: залутале) **СТЕНЕ**, блокови стена у растреситом материјалу с. од Алпа; пренели их из вел. даљине и сталожили дилувијални ледници.

ЕРАТО, код ст. Грка муза елесије, нарочито еротијне поезије, геом. и мимике.

ЕРАТОСТЕН (276.-195. пре Хр.), грч. филолог, математичар и географ; директор александријске библиот.; први израчунао обим Земље по александријском подневку; уморио се глауу у 80. год.

ЕРБИЈУМ, (Er), хем. елемент из групе обојених земаља; атом. теж. 167,7; његов оксид (Er₂O₃) и соли нешто ружичасти.

ЕРВЕ Флоријон Ронже (Hervé, 1825.-1892.), фрц. оперетски композитор; компоновао преко 80 оперета; најбоља: **Мамзел Нитум**.

ЕРВИН фон Штајнбах († 1318.), средњев. грађевинар, радио зап. фасаду катедрале у Страсбуру.

ЕРВИНГ Едуард (Irving, 1792.-1834.), снажан говорник пуритански, осн. новоапостолске цркве у Енгл.

ЕРВЈЕ Пол (Hervieu, 1857.-1915.), фрц. књиж.; писао романе, приче и поз. комаде, у којима износи проблеме породице.

ЕРГ 1 јединица за рад у апсолутном систему мера: рад који изврши сила од 1 дина на путу од 1 см; 2) песковити део пустиње у Сахари; оншти научни термин за песк. пустиње (→ сл).

ERGA OMNES (лат.), значи да носилац права може то право вршити не само према ономе с ким га је уговорено већ и према трећим лицима; носилац хипотеке нпр. наплаћује се од свих (е. о.) сопственика интабулисаних ствари; супр. → inter partes.

ЕРГЕЛА (тур.), установа за гајење коња: сви коњи 1 штале; е. су држ. и приватне; држ. служе унапређењу коњарства, гаје: пастуве, кобиле за приплод и ждребад; држ. е. у Југосл. → Душаново, Љубичево, Караборђево, Петрово, Мркоњићево и Александрово.

ЕРГЕНЕ, р. (230 км дуна) у евр. Тур., л. притока Марице; извире на пл. Странди.

ЕРГОСТЕРИН → витамини.

ЕРГОТИЗАМ, тровање гљавицом (ерготином); јавља се после употребе ерготинских препарата у већој количини у циљу побачаја; и код исхране где жито

није пречишћено; знаци: повраћање, крварење из носа, главобоља, грчеви (конвулзије) или изумирање удова (гангрена). **Ергоди**, збирни назив за лекове из ражне главнице (*Sesale cognatus*); употребљавају се код крварења материце.

ЕРДЕВИК, село (4 290 ст.) на ј. подножју Фрушке Горе, у срезу илочким (Дунавска Бан.); инд. кудеље. **ЕРДЕВИ** (Erdövy) 1) Иван (1760.-1806.), хрв.-далм.-слав. бан (1790.-1806.); одлучно се одупро ја мађ. сабору у Будиму захтеву да се у Хрв. постепено uvede мађ. језик. 2) Петар, бан хрв.-далм.-слав. (1557.-1567.), водио борбе с Турцима и прославио се победом над Мустафа-пашом Соколовићем код Обрешке (1565.), која је њему и његовим наследницима донела грофовску титулу. 3) Тома (1558.-1624.), бан хрв.-далм.-слав. (1584.-1595. и 1608.-1624.), син претходног, водио огорчене борбе с Турцима; много допринео поразу бос. паше Хасана Предојевића код Сиска (1593.).

ЕРДЕЉ, Трансилванија, покрајина у зап. Рум. (61 622 км²) између Карпата и Бихар Пл.; вел. и висока потолина, ивични део Панонског Басена; конт. клима; изворишта р. Самоша и Мориша, који теку према Пан. Васену, и Олте, која тече према Влашкој Низији; стан. (3,2 мил.) Румуни (80%), Мађари (30%), Немци (9%) и др.; пољопр. обл.; у ивичним плани. вади се и злато; од свет. рата припада Рум.; гл. град Клуж, већи гр. Брашов, Сибињ.

ЕРДЕЉАНОВИЋ Јован д-р (* 1874.), проф. етн. на Унив. у Београду, члан Акад. наука; гл. дела: *Доње Драгачево, Кучи, Братоножићи, Постапак племена Пипера, Етничко сродство Бокеља и Црногорца, Неколико етничких проблема код Јж. Сл., Стара Црна Гора, О пореклу Буњеваца*. **ЕРД**, срп. нар. група у обл. Старом Влаху; стан. хомогено и с изразитим динарским особинама; говоре ијекавским дијалектом, бистри, живог духа, довитљиви, пуни хумора; до недавно им гл. занимање кириџијање, готово већ ишчезло, и сточарство, уз које се све више одају земљр.; настањени на вел. висинама и у селима развијеног типа, живе патријархалним животом; куће поглавито дрвене; ношња једноставна и скромна, претварају тамна боја; мушкари носе кратке а широке пеленгире (чакшире), јелек, копоран, а зими и кабаницу с капуљачом; у ж. ношњи карактеристичан → зубун од белог сукна.

ЕРЕБ, по грч. митол. мрак између Земље и донег света, син Хаоса и Ночи; узео учешћа у борби Титана противу Зевса, који га бацао у Тартар.

ЕРЕБРО, варош (38 000 ст.) у Швед. на з. обали Јелмарског Јез.; трг. и инд. гвожђа.

ЕРЕБУС, живи вулкан (4050 м) на Росовом О. (Антарктик).

ЕРЕДИЈА Жозе-Марија (Heredia, 1842.-1906.), фрп. песник; у својој збирци *Трофеји* дао савршене примерке парнасовеке поезије.

ЕРЕЗИХТОН, син 1 тесалиског краља; увредио Деметру, која га казнила таквом глађу да је пождерао себе самог.

ЕРЕКЦИЈА (лат.), навала крви у сунђерасто тело пенниса и уретре под утицајем еректилних живаца; рефлексна радња с рефлексним центром у кичменој мождини; омогућава полни сношај; изостаје код неких повреда кичмене мождине и неких психичких поремећаја (сексуалне неурастеније); код неких др. обољења може да буде дуготрајнија и болна (→ пријанизам).

ЕРЕМИТИ (грч.), пустињаци. **Еремитаж** (фрц.) 1) осамљено место, пустињачки ман. (отуд код нас Ремега у Фрушкој Гори). 2) име највећег музеја у Лењинграду, са чувеним збиркама ант., протоист. и модерне ум.

ЕРЕНБУРГ Илија (* 1891.), талентован и продуктиван савр. рус. књижевник; почео као естет и мистик, после револуције пришао совјетској власти, у низу романа приказао унутарњи живот и типове послереволуционе Рус.; романи: *Хулио Хуренито, Живот и смрт Николе Курбена, Рвач, Други дан*; критикује капитализам, али налази мане и комунизму.

ЕРЕНИК → Рибник.

ЕРЕНТАЛ Алојз Јекса (Aehrenthal, 1854.-1912.), а.-у. дипломат и државник; мин. спољних послова (1906.-1912.); извршио анексију Б. и Х. (1908.).

ЕРЕК ПЕРЕННИУС (лат.; трајније него да је од бронзе), вечан.

ЕРЕРА Фернадо де (Herrega, 1534.-1597.), 1 од најбољих шп. песника 16. в.; иако црк. лице, по угледу на Петрарку, имао своју Јлауру којој је испевао низ љубавних песама; али су много боље од те петраркистичке поезије његове 3 вел. поеме (*Дон Хуану од Аустр., У смрт Себастијана од Португа-*

лије и Победа код Лепанта), у којима достиже снагу и речитост библиј. пророка; поред тога написао и неколико ист. дела (о Томи Мору и Карлу V). **ЕРЕТРИЈА**, ст. грч. варош на Елбеји, уништена у 1. грч.-перс. рату, 490. пре Хр.

ЕРЕХТЕЈ, легендарни осн. атичке државе после потопа, син Геје; за време његове владе навало Евмолпо, син Посејдонов, са Трачанима и Елеузијцима на Атину и на заповест пророштва жртвовао Е. 1 од својих кћери боговима доњег света и победио противнике. **Ерехтеј**, храм подигнут у 5. в. пре Хр. **Ерехтеј**, на атинском Акропољу, у атичко-јонском стилу; 1902.-1909. реконструисан.

ЕРЖЕ, једно од 2 племена код → Мордвина.

ЕРЗЕРУМ, вилајет (33 980 км², 270 380 ст.) и утврђен град (48 500 ст.) у јерменском делу Тур., на надм. в. 2038 м; важно стратег. место и чвор караванских путева Перс.-Црно М. и Кавказ-М. Аз.; тржиште за стоку (коњи), крзпо, вуну и бакар; развијена инд. кожа и ћилима; жел. пругом преко Тифлиса везан за Црно М.

ЕРИВАН, гл. место (65 000 ст.) у Јерменији; трг за поврће, вариво, воће и дуван; унив. и конзерваторијум.

ЕРИГЕНА Јован Скот (9. в.), рел. филозоф из Ирске; убио га (по легенди) у Фрц. његови ученици. **ЕРИГОН**, ант. име Црне Реке у Ј. Србији.

ЕРИГОНА, љубавница бога Баха; да би је заведе Вах се претворио у грозд.

ЕРИДА (Ерис), грч. богиња неслоге и свађе; бацила Јабуку од злата с натписом «најлепшија» међу богиње; одлуку донео → Парис у корист Венере, која му у накнаду дала лепу Јелену.

ЕРИДАН, античко име р. Поа. **ЕРИДУ**, место у Доњој Халдеји, на обали Перс. Зал., 1 од средишта најстарије халдејске културе; данас Абу-Шархин.

ЕРИЗИПЕЛ (грч.) → првени ветар.

ЕРИЈАД, гл. место (20 000 ст.) султаната Негда у плодној оази на Арабиском Пол.

ЕРИК 1) име 14 швед. и 9 данских краљева; најчувенији Е. XIV (1560.-1577.), син Густава Вазе, који дуго ратовао против Данске; збачен са престола и бачен у тамницу, у којој и умро. 2) Црвени, нормански поглавица; открио у 10. в. Гренланд и слао експедиције у правцу С. Амер.

ЕРИКА (Erica, фам. Ericaceae), више од 400 врста по план. и равницама у Евр., медит. обл. и Ј. Афри.; евр. врсте високе или високо шибље, с линеарним, зимзеленим лишћем, ситном звонастом круницом зеленкасте, беле или црвенкасте боје; плод чаура. У макији Јадр. Прим. веома честа врста (E. arborea); врштинне сз. Евр. састављене од неколико врста е. и вреска (*Calluna vulgaris*); неке се гаје по баштама. **ЕРИКС**, место на ст. Сицилији, у подножју истоименог брда; порушено за време пунских ратова.

ЕРИМАНТ (Erymanthos); план. у Аркадији (2224 м), где се по грч. митол. крио еримантски вепар, ког убио → Херакле.

ЕРИН, ст. име Ирске.

ЕРИНИЈЕ, по грч. митол. женска бића с косом од змија, служитељице господара доњег света (доцније број сведен на 3: Тизифона, Алект, Мегара); прогоне сваког ко учини какав морални преступ; еуфемистички називане еумениде; код Римљана с. одговарају **Фурије**.

ЕРИО Едуар (Hérogot, * 1872.), фрц. политичар; вођ радикалних социјалиста; више пута мин. и претседник владе (1924. и 1932.-1933.).

ЕРИС → Ерида.

ЕРИСТИКА → хеуристика.

ЕРИТЕМ (грч.) → црвенило коже.

ЕРИТРЕЈА, ит. колонија у си. Афри., прим. Црвеног М. (120 000 км², 407 000 стан.); стан. номадски Данакили (у прим.) и хришћ. земљорадници Абисинци на висци; ширење Ит. почело 1881.; гл. место Асмара. **Еритрејско Море** (Mare Erythraeum), ант. име за Црвено М.

ЕРИТРИЗАМ (грч.), појава, готово патол., да се у народу који иначе има прну косу рабају лица са црвеном; код неких раса нема е., нпр. код Црнаца; чест код евр. Јевреја.

ЕРИТРИНА (Erythrina, фам. Papilionaceae), шиб или дрво, с трајно перастим лишћем и крупним, јасноцрвеним цветовима које опрашују колибри.

E. indica се употребљава у тропима за прављење хлада у плантажама бибера; **E. coralloidendron** из тропске Америке, даје лако коралско дрво.

ЕРИТРОЦИТИ (грч.), дрвена крвна зрнаца (→ крв).
ЕРЈАВЕЦ Фрањ (1834.-1887.), књиж., проф. прир. наука; у књиж. се јавио рано пишући приповетке; објавио више збирки, али без трајне вредности; више му се цене путописи и популаризација науке.
ЕРКЕЛ Ференц (1810.-1893.), мађ. композитор; компоновао и мађ. нар. химњу.

ЕРКЕР (нем.), озидани испад на фасади 1 зграде у виду продужења унутарњег простора (доксат, затворени балкон); повећава собу и њену удобност; ако је испад доста вел., могу се начинити прозори и на бочним зидовима е., те се на тај начин из собе види цела улица.

ЕРКМАН-ПАТРИЈАН (Eckmann E., 1822.-1899., Chatrian A., 1826.-1890.), фрц. писци из Алзаса који су у заједници, у романима и новелама, описивали обичаје свог завичаја и ист. мотиве; најпознатије новеле: **Историја 1 регута** из 1813., **Ватерло**, **Историја 1 сељака**; драме: **Пријатељ Фриц** и **Ранцау** послужиле Маскињу као либрето за истоимене опере.

ЕРИХ 1 Ламберт д-р (* 1878.), кат. теолог и етнолог. б. проф. богосл. и мисионар, од 1922. проф. Унив. у Љубљани; гл. дела: **Кат. црква**, **Порекло аустрај. рељефа**. 2) **Паул** (Ehrlich, 1854.-1895.), нем.

лекар, радио много на серотерацији; 1910. открио салварзан; Нобелова награда 1908. (→ сл.). 3) **Хуго** (* 1879.), архитект, довршио загреб. Берзу, пројектовао зграду новог тхн. фак. у Загребу и више прив. зграда; радио разне грађевине на Женевском Ј.

ЕРМАН Абел (Hermann, * 1862.), фрц. књиж.; шибao нарочито у својим романима мисео и снововско друштво (**Карлсера**).

ЕРМЕНЕВТИКА (грч.), наука о тумачењу текстова Св. писма.

ЕРМИЛ и **СТРАТОНИК**, београдски мученици из 315. г.; црк. им слави помен 13. 1. **ЕРНСТ 1** Ото (1862.-1926.), нем. песник, драмски писац и новелист; познат нарочито по саосејаним и свежим причама из дечјег живота; најбоље дело аутобиогр. роман: **Семперова младост**. 2) **Паул** (1866.-1933.), нем. књиж.; гл. дела: **Chambre séparée**, **Пруски дух**, **Злато**, **Каноса**, **Брунхилда**, **Аријадна на Паросу**, **Кримхилда** (драме); **Узани пут срећи** (роман), **Цароставник** (ист. еп); **Слом марксизма** и **Слом нем. идеализма** (расправе).

ЕРОВО ЈЕЗЕРО, у Аустралији, веома слано (10-13 000 км³); ниво колебањив и за 12 м нижи од морске површине.

ЕРОГЕНЕ ЗОНЕ (грч.), места на кожи чије мех. дражење може изазвати полни надражај.

ЕРОЗИЈА (лат.) 1) у мед.: површински јасно ограничени недостатак елузокоже обично запаљивог порекла; некад малигне природе; тада означена почетак рака. 2) у геолог.: разоравање земљине површине дејством спољашњих сила; текуће воде (флувијална одн. речна или нормална е.), ледника (глатијална одн. ледничка е.), ветра (еолска е.), морских и јез. таласа (маринска, морска и лакустриска, језерска е. одн. абразија); то су врсте мех. е. Постоји и хем. е. (хем. растварање стена), нарочито изразита у кречњачким стенама, гипсу, соли и леду. Све ове е. стварају ерозионе облике у рељефу земљине површине. **Е. селективна**, ледничка, при којој се мекше стене у подлози брже еродирају, а чвршће спорије; због тога уздужни профил валова неуједначен. **Ерозиона база**, ниво на којем се зауставља и према којем се управља рад е. сила; за реке постоји: **доња е. б.**, морски ниво, и **секундарна или локална е. б.**, која може бити прелом у паду на уздужном речном профилу, ушће притоке, ниво уметнутог јез. итд. **Е. терминанта**, нормална крива пада, крајњи уздужни речни профил; његов над је р. толико снизила својом ерозијом да више на њему не може бити ерозије. **Е. циклус** → геогр. циклус. **Е. ценови** → геолошке оргуље.

ЕРОС 1 грч. бог љубави (лат. Amor), син и праћилац Ареса и Афродите, замисљан као дете с крилама; иде наг и носи златан лук и стрелу којом рањава људска срца. 2) по Платону: тежња душе за сазнањем стварних идеја које леже изван чулно стварности и чине свет за себе.

ЕРОСТРАТ из Ефеса, запалио 356. пре Хр. храм богине Артемиде, који је сматран за 1 од 7 чуда ст. в., да би му име остало забележено у ист.

ЕРОТЕМАТСКИ, еротематичан (грч.), поступак или метод када се задавањем питања ученицима, на

која они одговарају, излаже неки предмет; с. методом се служио Сократ.

ЕРОТИКА (грч.) 1) чињенице сексуалне љубави и њихова теорија, љубавна вештина и њена теорија (ars amandi), изнени предмети уколико они изазивају еротично интересовање, нпр. еротика — еротична књиж. 2) љубавни загрљај, на грч. нову ретку слику; чешћа слика: сатир без одела граб нимфу која се отима. 3) посебна врста рим. улазница у блудилишта (спинтрије) с немогућим сликама. **Еротички тип**, лице код којег искључиви мотив сваког делања, размишљања и одређивања опште потичу из сексуалитета.

ЕРОТОКРИТОС, грч. еп из критско-миносског доба. **ЕРСИЉА** и **Зуџија Алонсо де** (1535.-1594.), 1 од најпознатијих исп. епских песника; као млад човек отишао у Ј. Америк, где се борио против Араукана (Чиле); најбоље дело Араукана, вел. спев у 37 песама, у којем опева поменути рат у Ј. Америк.

ЕРСКИН (Erskine) 1) **Дон** (1509.-1591.), шкотски племић, заштитник прот.; у његовом замку створени су основи калвин. покрета у Шкотској. 2) **Дон** (* 1879.), амер. песник и романописац; гл. дела: **Приватни живот лене Јелене**, **Адам и Ева**.

ЕРСТЕД 1 Ханс Кристијан (Oersted, 1777.-1851.), дански физичар и хемичар; први запазио (1819.) дејство ел. струје на магнетну иглу и тим омогућио да се проучи електромагнетизам и утврде његови зак. 2) јединица магнетног поља у апсолутном и електромагнетном систему CGS; једина јединица магнетног поља која се у науци и тхн. употребљава. (На сл.: Е. Ханс К.)

ЕРТОГУЉ, тур. поглавица из 13. в., син Сулејман-шаха; отац Османа, оснив. османлиске династије.

ЕРУДИТ (лат.), свестрано образован, учен човек.

Ерудиција, широка образованост, ученост.

ЕРУИРАТИ (лат.), извадити, извући; пронаћи.

ЕРУПИЦИЈА (лат.), избијање магме на површину Земље (→ лава) кроз канал или кроз пукотину, при чему се ствара вулканска купа или плоча. **Еруптивне стене**, постале очвршћавањем и искристалисавањем магме на површини Земље; неки петрографи овако називају све магматске стене.

ЕРФУРТ, највећи град (143 000 ст.) у Тирингији (ср. Нем.), на р. Гери и на раскрсници ст. путева; већ 741. г. биск. седиште; многе црк., унив. (1392.-1816.), музеји; инд. металне робе и хемикалија; трг. семном и расадом за цвеће. **Ерфуртски програм** нем. социјалдемократске странке прихваћен на њеном конгресу у Е. 1891.; саставио га Карл Кауцки; њим замењен дотадањи реформистички готски програм (донет 1875.). Е. п. у свом теориском делу такође реформистички. Поред нем. соц.-демократије држале га се пре рата и све друге соц.-дем. странке које су припадале 2. Интернационали. **Е. састанак**, између Наполеона и Александра I, на којем су (12./10. 1808.) закључили конвенцију (требао да остане тајна 1807.) и потврдили савез закључен у Тилзиту 1807.; конвенција утврђује основе будућег мира; признање Наполеонове династије у Шп., рус. суверености у Финској, Влашкој и Молдавији, одбрамбени савез против Аустр.

ЕРХЕМ-паша (1823.-1910.), тур. војсковођ; истакао у тур.-грч. рату 1868.

ЕРЦГЕБИРГЕ (Рудне Пт., чешки: Крушне Хора), на граници Нем. и ЧСР; план. маса (гранит, гнајс), дуга 150, а широка 60-70 км; највиши врх Кајлберг (1244 м); пошумљене; зимски спорт и више ваздушних бања; на е. подножју богати рудници кам. угља.

ЕРЦХЕРЦОГ (нем.), надвојвода; титула принчева из хабзбуршке династије.

ЕРЦИЈАС ДАГ, највиша план. (3960 м) у М. Аз. **ЕС**, 3. ступаљ основне С-дур скале, свижен хроматским знаком **бе**.

ЕСАД 1 Ефендџ (Мехмед Е., 1789.-1848.), тур. држ. хроничар и писац познатог дела о ушинућењу јаничара 1826. 2) **Е.-паша** (1856.-1920.), арб. ген. и државник; за време свет. рата пристао уз Антанту; после заузимања Арб. од стране Аустрлијанаца, организовао малу вој. у Солуну, али се због Италијана повукао у Париз, где га убио 1 сународник.

ЕСБЈЕРГ, варош (25 000 ст.) и пристаниште у Далској на з. обали Јиланда; извози стоку; стан. се бава и риболовом.

ЕСДРЕЈОН, Израел, чувени јевр. лекар из 5. в. пре Хр., ком је Артаксеркс Дугорук дозволио да одведе из Вавилона у Јерусалим 1775 својих сународника; поново установио култ Јехове.

ЕСЕЈ (енгл.-фрп.) 1) покушај. 2) краћа, не строго научна расправа о неком опште разумљивом и занимљивом предмету. **Есејист**, писац есеја.

ЕСЕКИВО, река у Брит. Гудани (Ј. Амер.).
ЕСЕКС (Essex), грофовство на ји. Енгл.; гл. град Челмсфорд.

ЕСЕКС Дивре Роберт (1567.-1601.), енгл. гроф; прво љубимац, затим противник краљ. Јелисавете, погубљен због завере против ње.

ЕСЕН (Essen) град (650 000 ст.) на Руру у Рајској Обл. (зап. Нем.); до 1803. мања варошица; равнио се благодарећи повољном саобр. и рудницама угља, који омогућили талионице, највећу фабрику челика и машина на свету (Круп) и хем. производњу.

ЕСЕНИ (јевр.: лекари), чувена јевр. секта у доба Христа; проповедала заједницу добара (комунизам), одликовала се строгим начином живота и пожртвовањем неговањем болесника; веровала у магију и судбину одричући слободу воље.

ЕСЕНЦИЈА (лат.) 1) суштина, оно што је битно у метафиз. смислу. 2) концентрисани екстракт најважнијих састојака прир. производа, или вештачка хем. једињења, мирис, укус, или боје прир. производа (рум, воћна, медна); употребљавају се за израду животних намирница и послатница да би им се дао мирис и укус; код нас се е. назива и коцк. сирћетна киселина (80%), добивена инд. сухом дестилацијом дрвета. **Есенцијална**, битан, суштствен

ЕСКАДРА (фрц.), тактичка јединица у морнарици. настаје спајањем разно опремљених састава у 1 такт. целину под самосталном командом у миру ради периодичног и једнообразног школовања и вежбања опремљених састава јединица; дели се на дивизије. У впов. израз е. замењен после свет. рата изразом впов. лук. **Ескадрила**, осн. јединица у вој. впов.; одговара чети у пени и има обично 6-16 аероплана. **Ескадрон**, осн. јединица у коњици, одговара чети у пеш.; у миру 120-150, у рату 150-200 људи, подељених у 3-4 вода; људство му наоружано сабљом и карабином, а има и 8-10 пушко-митраљеза.

ЕСКАРИОЛ → салате 8).

ЕСКВИЛИН, 1 од 7 брежуљака на којима лежао ст. Рим.

ЕСКВИРАЊЕ (фрц.), избегавање; у спорту избегавање удараца у борби хитрим покретима тела, нарочито главом; потребна јака еластичност врата и трупа.

ЕСКИЛСТУНА, варош (32 000 ст.) у Швед.; инд. челич. сечива и др.

ЕСКИМИ (алгонкијски: они што једу пресно месо; нар. име **Инуит**), народ дуж сев. обала С. Амер. (од Аљаске до Лабрадора) и на Гренланду, свега око 30 000; више растурих племена; живе поглавито од коленних и морских сисара, риба и птица; лети живе у покретним шаторима, зими у колибама; одећа

од крзна; породица патријархална; рел. чине аниимизам и шаманизам. Ескимски језик спада у арктичку групу монголских ј. с прилепцима. Е. пас, пас сев. типа за вучу, лов на зверове, за људску исхрану, кожа за израду одела; сразмерне силуете, кратких начуљених ушију, обрастао густом, дугом, курјачком или рибосуром длаком, развијен и јак. Е. раса → арктичка раса.

ЕСКИ ДУМАЈА (тур. Стара Ц.), варош (10 400 ст., Бугара и Турака) у Буг., на жел. прузи Варна-Софија; занатли и земљор.; чувен панаџур, највећи у Буг., који се држи у мају.

ЕСКО (Escaut, нем. Шелда), река, извире у Фрц., протиче кроз з. Белг. и Хол., улива се у Сев. М.; дуга 430, пловна 310 км.

ЕСКОБАР И МЕНДОЦА Антонио (1589.-1669.), шп. језуит, чувен казуист; бранио начело да циљ оправдава средство.

ЕСКОТ, **ескотирање** (фрц.) 1) испита на неприспеле мен. коју врши банка или неко др. лице на које је та мен. пренета у спојину, по одбитку интереса од дана намирне до доспелости мен. (интерес се даје

индосатору који је исплатио мен. пре доспелости) 2) куповина трг. хартија од вредности којима још није дошао рок плаћања за нешто нижу суму од оне на коју гласе (→ дисконт). **Есконтер**, **есконтна банка**, е. посао → дисконтни посао.

ЕСКОРТ (фрц.), вој. пратња, из почасти или ради заштите.

ЕСКУДО, јединица новца Порт., дели се на 100 центавоса.

ЕСКУЛАП, **Асклепиос**, грч. бог лекарества. Аполонов син; није се задовољавао само лечењем болесника, већ васкрсавао и мртве; стога га згрмно Зевс, на молбу Ада, бога подземног света (→ сл.).

ЕСКУРИЈАД, вел. мак. и двор. крај Мадрида (Шп.) саградио га Филип II у 16. в.; има вел. библт.; гробница шп. краљ. породице.

ЕСЛИНГ → Асперн и Еслинг.

ЕСМАРКОВА ПОВЕСКА, гумања п. којом се спречава циркулација крви у 1 уду, код крварења или при операцији.

ЕСМЕРАЛДАС, варош (6 000 ст.) и пристаниште истоимене пров. у држави Еквадор (Ј. Амер.).

ЕСНАФ, **руфет** (ар.), цех (нем.), удружење лица која се баве радом; у прошлости имали широк значај; штитили матер. интересе својих чланова и потрошача, старали се о реду у е., о немобилним и болесним члановима, нарочито о сирочади умрлих чланова, итд. Чланови е. сва лица која се баве одн. занатом у неком месту, али само мајстори имали сва права.

У вези с еснафском организацијом појава да све радње истега зан. буду у истој уеници; тог и данас има на В. П. и на И. Власти у е.; есн. збор или лонда и одбор којем на челу протомајстор или устабаша. Почети и елементи есн. организације код евр. народа пореклом из познорим. доба и Виз. (где есн. законодавство уређено у 10. в.), али е. били веома развијени и код источначких народа, одакле, у тур. доба, било много утицаја на балк. е.; најстарији познати е. код столара у 13. в. у Дубровнику. Модерним законодавством и код нас сасвим умањен значај е.; у Југосл. их заменила принудна удружења занатлија (Зак. о радњама од 1931.) и зан. коморе, али есн. дух и обичаји владају и данас у многим зан. **Еснафско** или **мајсторско писмо**, сведочанство које надлежни еснаф издавао дотадашњем помоћнику (калфи) о произвођењу за трговца или за занатлију, с правом на уживање свих «е. благостања», на основи успешно положеног испита пред еснафом. Е. уредба, зак. који 1848. прописао кн. Александар Карађорђевић; 1. зак. мера којом у ослобођеној Србији држ. власт регулисала занатство и трг. Зан. подељени (§ 1) на е. и нееснафске; подела остала све до данас у нашем законодавству (зан. везани и неvezани за стручно осposољавање).

ЕСПАДА (шп.), мач; гл. борац у борби с биковима, наоружан мачем (еспадила).

ЕСПАНИЈА → реценис.

ЕСПАРЗЕТА → детелина турска.

ЕСПАРТО (шп.), сухо лишће и стабљике траве халфе (*Stipa tenacissima*) и неких сродних трава које успевају у Шп., Алжиру и Тунису; служи за разне плетарске радове.

ЕСПЕРАНТО, међунар. вештачки језик, назван по псеудониму његова творца д-ра Заменхофа, лекара из Варшаве (1887.); има свега 16 грам. правила; речи узете већином из ром. и герм. ј.

ЕСПИНЕЛ Гомез Адорно (1550.-1624.), шп. писац и музичар; увео 5. жицу на гитару.

ЕСПИНОЗА Диего (1502.-1572.), шп. државник, кардинал и гл. инквизитор за владе Филипа II.

ЕСПИРИТО САНТО, образ. Државица (44 684 км², 590 000 ст.) у прм. Атланског Ок.; извози каву, памук, дрво; гл. место Викториа.

ЕСПЛА Оскар (* 1886.), шп. композитор; компоновао оркестарска, камерна и клавирска дела на основи нар. муз., а в оперу.

ЕСПЛАНАДА (фрц.), чист простор у тврђавама између града и утврђења; штетниште настало рушењем ст. утврђења.

ESPRESSIVO (ит.), изразито.

ЕСПРОНЦЕДА Хосе де (1809.-1842.), шп. песник, најизразитији претставник романтизма у шп. књиж.; услед полит. борби морао да бежи из Шп.; живео дуже времена у Енгл. и Паризу; оставио за собом одличну збирку Песам, спевове: *Ђавоља свет*, *Студент из Саламанке*.

ЕСТАВЕЛА (фрц.), отвор на површини карста, који

после киша и топлења снега избацује («рига») воду као врело, а за време суше је «гута» као поновр.

ЕСТАМПА (фрц.), отисак слике гравиране на металној плочи.

ЕСТЕ, ит. кнежевска породица која је од 13. в. владала Фераром, Моденом и Ређио.

ЕСТЕЗИОЛОГИЈА (грч.), наука о чулним органима.

ЕСТЕРИ, једињена киселина с алкохолима; при њиховом стварању издваја се вода; могу се упоредити с анорг. солима.

ЕСТЕРДИНГ Алдерс (* 1884.), швед. песник чије песме дају дивне описе природу у ј. Швед.; пуне лирског штимуга и флз. размишљања; карактеристична збирка: Буктиње на бурци; касније прелази на књиж. критику.

ЕСТЕРХАЗИ (Eszterházy), мађ. племићка породица; дала Мађ. знатан број политичара и свешт.

ЕСТЕТ, естетa (грч.), човек који естетичке вредности сматра за централне вредности живота и у свему тражи и на свему пени једино лепоту; човек од укуса.

Естетика, наука о лепом у ум.; дели се на 2 дела: 1. изучава лепо (дефиниција, карактер прир. лепог, модификације лепог: комично, трагично, узвишено); у 2. се изучавају разне ум. као реализације лепог; 2 врсте е.: флз. е. изучава лепо по себи и ум., као део 1 флз. система (метод дедуктивни и дискурзивни као и за остале флз. проблеме); научна е. одбацује појмове и њихове дефиниције.

бави се само чињеницама појединих ум. (њен метод емпирички, индуктиван; њен циљ: објашњење естетичких феномена и постулирање њихових зак. који важе за све); не бави се лепим по себи, тј. лепим ван ум. Флз. е. има као помоћне дисциплине: теорију знања, логику, псих., етику и социол., а научне: биол., флз., физ., мех. и мат. Историја е. почиње од Платона; у ст. в. гл. естетичари: Платон, Аристотел и Плотин; у ср. в.: св. Августин и св. Тома, а у н. в.: Волф, Баумгартен, Дибс, Берк, Менделсон, Кант и др. Естетички зак. садрже скуп општеважећих правила за 1 групу сличних е. феномена (нпр. з. о архт. хармонији).

Естетска анализа, проучавање књиж. дела ради проналажења и објашњавања е. вредности дела; при е. а. проучава се утисак целине, композиције, песничке појединости и уопште употреба стилистичких елемената.

Е. васпитање, образовање укуса; разним средствима спроведено образовање осећања лепог код деце у обл. лепе књиж. и осталих ум.; служи се књиж. делима и ист. књиж., вештинама (шртање, писање, свирање, певање и играње); најбољи они методи рада који заступају начело највећег личног учешћа деце у том образовању (радни методи), нпр. изворно читање дела од класичне вредности, пртање слободном руком, певање класично лепих песама, лепо писање и свирање класично лепих муз. комада.

Е. гимнастика, хармоничка г., систем ж. вежбе заснован на → Делсартовим зак. спојеним с елементима дисања, лабављења и затезања мишића; осн. → Стебниц Геновева.

Естетизам, неумесно уношење естетских прописа, обзира и принципа у друге култ. области.

ЕСТИ, западнофински народ (нар. име Виролазет), 1,1 мил., од којих највећи део у → Естонија, а остатак у суседним деловима СССР; око 2500 и у сев. Кавказији; гл. занимање сточарство; развијено пчеларство; већном прот., мањим делом прав.; језик им сличан с мађ.

ЕСТИРА, Јеврејка рођена у Вавилону, жена перс. краља Асуоруса; измолила милост за своје сународнике које прогонно Аман.

ЕСТОНИЈА, самостална рпб. (47 549 км²) између Балтичког М. (Финског и Рипског Зал.) и јез. Пејпуса; припадају јој и о. Езел и Даге у Балтичком М.; обала на С страна и стеновата, на Ј ниска и песковита; унутрашњост низија са многим јез.; у клими сев. утицаји; ср. годишња тмпт. +4,8°, зимска -5,3°, летња +14,8°, воденог талога напада годишње до 888 мм; од река пловне само 2: Нарова и Ембах; на Нарови, близу Нарве налази се водопад са 90 000 кс, што претставља више од 1/2 целокупне водене снаге у Е. (170 000 кс). Е. припада зап. део Чудског Јез.; морска обала је јако разуђена, али већина залива није добри за бродарство; најбољи зал.: Талински и Балтички Порт не смрзавају се зими, док се Наровски и др. смрзавају; Е. сиромашна у прир. богатствима; има шума (24% свег земљишта), тресета (мочваре заузимају до 15% земљишта), пловачке, шкрљиваца, фосфорита, гипса и доломита; стап. (1,1 мил.) → Ести, на доста високом ступњу образованости (50% непилемених); Е. има и своју трг. флоту; 25% стап. живи по градовима; престоница Ревал. Е. у ср. в. освајали Данци и нем. витешки редови; почетком н. в. (1561.) пала под Шведе, а 1721. под Русе; крајем свет. рата (1918.) запосели је Немци.

али после њихова пораза, она се исте год. ослободила и постала самостална.

ЕСТРАГОН (*Artemisia dracunculus*, фам. Compositae), вишегод. жбунасто разграната биљка, висока до 1,20 м, миришљава; ободни цветови главнице белчасте, унутарњи жућкасти; у степским и полупустинским пределима ср. и ј. Рус., у готово целом Сибиру, у зап. деловима С. Амер.; у Евр. се гаји у топлијим и сувљим крајевима; употребљава се као зачин (додаје салати, сланици и др.) и за справљање сирбета.

ЕСТРАДА, узвишен под у сали за оркестар, певаче, говорника.

ЕСТРАДА ПАЛМА Тома (1835.-1908.), кубански патриот и државник; 1. претседник рпб. на Куби (1899.-1906.).

ЕСТРАЈХ Карл (* 1873.), нем. географ, проф. унив. у Утрехту; бави се углавном геоморфологијом; проучавао Ј. Србију и Буг.

ЕСТРЕМАДУРА 1) степски предео на висоравни ср. Шп.; гл. занимање стан. сточарство (мерино овце). 2) прим. предео у јз. Порт.; гаји се жито, винова лоза, Ј. воће.

ЕСТРИХ (срлат.), материјал за гладак под без пукотина (цемент, иловача, гипс, терацо итд.).

ЕСТУАРИ (лат.), левкасто проширена речна ушћа, у која улази море за време плиме.

ЕСХАТОЛОГИЈА (грч.), учење религија о животу после смрти, страшном суду и пропасти света.

ЕСХИЛ (525.-456. пре Хр.), грч. трагичар; учествовао у биткама код Маратона и Саламине; дао трагедији облик који задржала и доцније; прича се да је написао 90 трагедија, од којих сачувано седам: Персијанци, Седморница против Тебе, Оковани Прометеј, Молитељке и трилогија Орестије.

ЕСХИН (389.-314. пре Хр.), атински беседник и државник, противник Демостена, а присталица макед. краља Филипа, због чега га Демостен оптуживао да је поткупује.

ЕТА 1) брдо у ст. Тесалији на којем се Херакле попоје на ломачу; данас Катавотра. 2) народ → Аети. 3) грч. слово (н).

ЕТАБЛИРАТИ (фрц.), наместијати, основати, уредити, настанити (нпр. трг., завод итд.). Етаблисман, стан неког предузећа.

ЕТАЖ (фрц.), спрат. Етажни, који припада 1 спрату (нпр. е. грејање).

ЕТАЖЕР (фрц.) полица за књ. и разне ситнице.

ЕТАЛОН (фрц.), основни, нормални примерак јединице мере за дужину или тежину, израђен од постојане материје; према њему се израђују све мере и тегови 1 земље и служи за поређење и контролу мера у употреби.

ЕТАМИН (фрц.), танка памучна тканина слична шатну, јако пресована и изглачана; израђује се

од свиле, или свиле и вуне; употребљава се поглатано за израду постава.

ЕТАН, безбојан гас; има га у прир. гасовима као и гасу за осветљење.

ЕТАПА (фрц.), место где се заустављају трупе на маршу; растојање између 2 овака места; раздео неког планског посла; одређен део тркачке стазе.

Етани, који се односи на е.; који се врши у е.

ЕТАР → етер.

ЕТАТИЗАМ (фрц.: état = држава), привр. систем где држава узима на себе сувише много учешћа и надзора у привр. животу, потискујући приватну иницијативу и слободно самоопредељивање појединаца; ако је то без нарочитог привр. и соц.-полит. плана, него само из бирократских повода, сматра се као штетна појава. **Етатизирати**, преузети у држ. руке.

ЕТАЦИЗАМ, мишљење да се грч. слово η («ета») има да чита као е, по ст.-грч. изговору, а не као и, по н.-грч. (→ итацизам); е. код нас уведен у зап. крајевима.

ЕТВИ (фрц.: étui), направа (кутија, футрола, корице и сл.) за чување неког предмета; омот за робу.

ЕТЕЗИЈЕ (грч.), периодичан, монсуну сличан дневни ветар у и делу Сред. М.; дува у правцу СИ и ЈЗ од краја јуна до половине септ.; настаје услед разлика у тмпт. мора и околног копна.

ЕТЕНВОЛФ, енгл. краљ (839.-858.), храбро одбиоа нападе Далаца на Енгл.

ЕТЕЛРЕД 1) Е. I, енгл. краљ (866.-871.), погинуо у борби са Данцима. 2) Е. II, енгл. краљ (978.-1016.), прво платно норманским гусарима да се повуку из његове земље, затим се храбро борио против њих.

ЕТЕОКЛЕ и **Полини**, синови Едина и Јокасте; проболи један другога у рату «седморца против Тебе».

ЕТЕР (грч.) 1) у грч. флз. најфинија врста праматерије; код Аристотела пети едемент (отуда квинтесенција) који испуњава небески простор изнад Месеца; код стојчара фина праматерија, названа још и пнеума (встрић, дах), из које све постаје, која у свему дела и у коју ће се све вратити после сагоревања целокупног света. 2) **светлосни е.**, замисљена ланондерабилна средина (без тежине) која испуњава делу васиону; уведена је у флз. као хипотеза да се објасни простирање светлости, зрачне топлоте и електрицитета. 3) **етил-етер** (C₂H₆)₀, бистра, безбојна, лако покретљива течност, карактеристична мириса, кључа на 35,6°; спец. тежина 0,736 на 0°; брзо се испарава на ваздуху при собној тмпт., лако запаљив, због чега га ваља држати далеко од ватре; гори светлим пламеном; смеше његове паре и ваздуха веома експлозивне; слабо се раствара у води, много боље у мастима и алкохолу; тхн. се добива загревањем концентроване киселине и етилалкохола на 135-140°; у мед. се употребљава у облику капица на шећер код неких желудачних обољења; на кожи брзо испарава те изазива осећај јаке хладноће; раствара маст, те се примењује за чишћење коже; гл. употреба у хир., за изазивање наркозе; у том случају мора бити веома чист и мора се брижљиво чувати у прописним боцама на мрачном и хладном месту. **Етерична уља**, испарљиве уљасте материје са карактеристичним пријатним мирисима, добивене из цвећа (ружино, поморанџино, рузмариново, бергамотово уље итд.); употребљавају се у парфимерији и фабрикацији сапуна; терп. уље за израду лакова и у фармацији. **Етероманија** (грч.), претерана употреба етра, који се удише или пије мешан са ракијом; следују појаве тровања сличне алкохолном пијанству.

ЕТЕРНИТ, графевински материјал израђен од смеше цемента и → азбеста пресовањем у облику тврдих плоча; служи за покривање кровова и облагање спољних зидова зграда.

ЕТЕРОВИЋ Карло (1874.-1935.), писац теол.-флз. расправа и књиж. историчар; гл. радови: **Фра Андрија Качич-Миошић**, **Филип Грабовач**, **Стјепан Златовић**.

ЕТИВАЖА (фрц.), већа сушница за шљиве, које се у њој остављају 10-12 часова, прво на топлоти од око 80°, па постепено до 100°; етвирање се врши у сапунцима 12 или 25 кг, који се поређају на железна кола и увуку у сушницу; има за циљ испаривање преостале воде из шљива и њихову стерилизацију, да би се очувале од кварења и оспособиле за далеки транспорт.

ЕТИДА (фрц.: étude = студија), муз. комад пед. и тхн. значаја; заштићен у ауторском праву.

ЕТИЈОН, краљ киликијске Тебе, Андромахин отац; погинуо са седморцим синовима од Ахилове руке.

ЕТИКА (грч.), наука о моралу и нормативним законима којих људи треба да се придржавају у свом деловању; скуп правила о моралу; о томе шта је морал, какав је циљ живота и шта је мерило чове-

кова делања почели да расправљају ст. Грци; софисти (са Протагором на челу) изтакли «човека као меру свију ствари», и тврдили да појединац не може допустити ограничење свог природног права вештачки створеним друштвеним нормама; против овог индивидуалистичког учења софиста устао Сократ, који изједначио «вртину» са «знањем»: Платон је, својом метафизичком етиком заснованом на вечној идеји добра, противставио осећајно материјалном; насупротив Сократу и Платону, Аристотел је видео највиши циљ човекова делања у «срећи» и налазио моралне врлине не само у знању већ и у сопственој вољи, која бира у поступцима «златну средину»; Плотин је обрађивао мистичну страну Платонова учења; по њему човек припада у исто време материји и духу, а блаженство стиче се аскетизмом, тј. ослобођењем од потреба тела, као извора зла; ст. Грци дали су још 2 етичка система: **епикурејизам** и **стојицизам**; епикурејизам претставља даље развиће е. софиста и њихових следбеника хедониста; Епикур је давао предност уживањима вишег реда (мирном животу у пријагељској средини); е. стоика продужавала је учење киника, тражила основ морала у самоодржању и завршавала се мржњом према задовољству; у ср. в. у Евр. господариле идеје хришћ. е. које су блиске неоплатонизму; у доба расцветања многи филозофи устали против хришћ. аскетизма и покушали да оснују е. природног разума; Хобз је тврдио да је морал у основи егонистичност јединки и да само нужда нагони човека да се одрекне насиља и одреди правила заједничког живота; Спиноза је сматрао да човек, као активно разумно биће, утврђујући своју природу, у исто време обезбеђује могућност заједничког живота и свог благостања; у Енгл. Адам Смит и др. допунили су егонистичко учење симпатичним инстинктом као моралним осећањем, према којем човек треба да дела милећи о срећи своје браће; Дидро, Хелвецијус и Холбах узели су за почетну тачку моралног понашања човека егонистичку активност, која се регулише навикама стеченим у друштвеној средини; они су тврдили да су друштвена средина и законодавство променљиви, па да стога прихватају и еволуцију моралних норми, а да је ради поправке морала и друштва потребно из основа променити и друштвену средину; фрц. материјалисти противставили су хришћ. е. социјално учење о моралу, засновано на општој користи и тражили су изједначице свих људи на земљи; социјалисти-утописти Овен, Сен-Симон, Фурје и др. заснивали су е. на заједничким интересима доведеним у склад преуређењем државе и друштва на разумној основи; у 19. в. Кантова е. господарила у Нем., по њему је критеријум морала «чиста воља», која не зависи од дане моралне средине; морални закони су изједначици и потпуно ослобођени спољнег света; карактер наших делања тражи потпуну аутономију воље; категорички императив и чиста воља, на основу које се он јавља, може бити остварен само у друштвеној средини; унитаристичко учење Бенџама и Стјуарта Милла почива на срећи што већег броја људи, морално се одређује не по савести већ по користи коју појединац доноси друштву; према дијалектичком материјализму екон. структура друштва је реални основ који одређује садржину соц., полит. и духовног живота, као и садржину етичких принципа дане друштвене формације; морал сваког доба имао је карактер владајуће класе; данас све више узима маха е. социјализма која се уздиже изнад сталеза. **Хришћ. е.** проучава све са гледишта Христове науке. **Етичан**, моралан. **Етички социјализам**, социјалистички систем који се осн. на идеалистичким претпоставкама и наглашава е. страну социјализма (нпр. утопистички, интегрални и синтетички соц., колективистички анархизам).

ЕТИКЕТА (фрц.) 1) комадић хартије на кутији, кутијци, боци с ознаком каквоће и количине робе или именован творнице. 2) **етикеција**, дворски церемонијал; прописи за понашање у отменом свету. **ЕТИЈ**, једновалентни радикал, који се састоји од угљеника и водоника; улази у састав многих орг. једињења. Е. флуид, трг. назив мешавине тетраетила олова и I бромне соли, одличан → антидетонант. **Етилен**, гас без боје, укуса и мириса; има га у гасу за осветљење; употребљава се у фабр. иперита. **Етилестер сирћетне киселине** (C₂H₅COOСН₃), кључа на 58°; добива се из алкохола, сирћетне и сумпорне киселине; служи за справљање воћних сокова и као средство за набубривање у инд. експлозива.

ЕТИМОЛОГИЈА (грч.), наука, део лингвистике, о пореклу, првом значењу речи; корен речи, порекло. **Етимолошки правопис**, писање не по садашњем

изговору, него овако како одговара етимологији; тако би се писало: србски (према Србим), сватба (према сват), врабаца (према врабац); код Срба се писало е. п. до реформе Вука Караџића, а код Енглеза, Француза, Немца, Руса и др. и данас.

ЕТИНГЕР Јосип (1828.-1908.), шумарски стручњак, бавио се проучавањем фауне и флоре наших крајева; важнија дела: Српско-хрв.-слав. дивље животиње, авјери и птице, Обедска бара (нем.), Шумско дрвце и грмље у Хрв. и Слав., Хрв. ловица, Шум. ловачки лексикон.

ЕТИОЛМАН (фрц.), болесно стање биљке или појединих њених органа, проузроковано недовољним или потпуним отсуством светлости, или гладовањем (нарочито у оскудици азота), услед чега зелени органи постају бледи или бледожути, интеродије се јако издужу и постају мекане и слабе, листе лишћа или јако издужене и узане или веома редуциране и ситне, лине дршке веома издужене; етиолирани органи немају довољно чврстине, јер се у њима слабо образују мех. ћелије; уопште у грави таквих органа запажа се хаотичање на ранијем ступњу диференцирања (хипоплазија).

ЕТИОЛОГИЈА (грч.), наука о узроцима, нпр. болести. Етиолошки, узрочни.

ЕТИОПИЈА, Абиџија, Хабеш, држава у сн. Афр. (1.12 мил. км², 12 мил. ст.); ступњевита висина (око 3240 м, Дашан 4680 м), рашиљена дубоким речним долинама, а ограничена стрмим и високим отесницама; доста рудног блага; клима тропска до 1800 м висине, суптронека до 2500 м, изнад тога, на висини умерена; углавном припада сливу Нила, одн. изворишницама Ниллових притока: Собата, Плавог Нила (извири из јез. Данае) и Атбаре; доста топлих и минер. извора; фауна: слон, лав, мајмун, носорог, крокодил; постојбина каве. Стан.: Етиопљани (Абиџинци), Прици и остаци Хамитана; вера: хришћ. (коптека, етиоп. црк.), мојсијевци, мусл. и многобошци; земљр. и сточарство; извози: каву, памук, каучук, слонову кост, коже и восак; саобр. поглавито каравански. Е. била настањена до 3. в. пре Хр. племенима сродним ст. Египћанима; затим у њу дошли насељеници из ј. Ар., који покорили ст. стан. и држали их под својом влашћу од 3. в. пре Хр. до 4. в. по Хр.; у хришћ. препису у току 4. и 5. в., али усвојили монофизитство; почетком 10. в. обл. Аксум издвојила се у посебну државу и остала независна до половине 13. в., кад је владар Икон-Амлак поново васпоставио јединство и увео централизам; на челу државе био краљ (негус), а покрајинама управљали намесници (рас), који признавали његову врх. власт; у 18. в. држава се опет распала на Тигреју, Амхару, Гоцам и Шоу; њих уједилио негус Теодор (1855.) који после пораза у борби с Египћанима извршио самоубиство (1868.); покушај Ит. да заузму целу Е. (1896.) спречило негус Менелик победом код Адуе; после његове смрти (1913.) настале борбе око престола; из њих изишао као победник Хаиле Селаси I (1930.) који није могао да се одупре нападу Ит. (1935.) већ напустио земљу (1936.). **Етиопљани**, по ст. Грцима: прво сви народи тамне боје коже, доцније само стан. Етиопије; данас у науци: хамитска племена у сев. и ср. делу Етиопије, помешани са семитским племенима из ј. Ар. (око 14 мил.); примили хришћ. у 4. в. (монофизити); у нар. животу много сличности с ар. (мушкарци носе ар. одело); станују у каменим грађевинама или једноставним округлим колибама од сламе; занимање црк. у пећинама, често веома вел. Етиопски језик чини с ар. јужну групу семитских језика. Е. књижевност, настала под утицајем хришћ. које је већ у 4. в. продрло у Етиопију; стара е. к. писана у тзв. → ге езу, а доцније и садашња на → амхарском (такође семитски језик); у основи се састоји од превода Библи. и разних других верских дела, али има и неколико хроника; амхарски управо и нема друге к. осим извесног броја забележених нар. песама. **Е. раса** или хамитска група медитеранске расе, којој припадају хамитски народи у Афр., има: висок раст, витак стас, ковчачу косу, жућкасту боју коже, танак и оштар нос, долхокефалну лубању; јавља се свуда у и. и ј. Афр.; најчистији јој претставници Веше и Гале. Е. црква, осв. у 4. в., концем 5. в. сав народ у Е. покрштен; свешт. дошли из Ег., због тога под влашћу ег. (коптеког) патријархата; у Е. касније завладала → монофизитска јерес, па је црк. због борби сасвим ослабила.

ЕТНА, живи вулкан на Сицилији (3279 м); врх под трајним снегом; лава избија из доњег дела; има опсерваторију.

ЕТНАРХ (грч.), нар. или земаљски кнез; наслов с правом заступања народа даван појединим патријарсима од Турака.

ЕТНОГРАФИЈА (грч.), описивање народа, описни

део → етнологије, описивање и проучавање појединих етничких заједница (племена, народа, група и сл.); назив излази из употребе. **Етнографски музеји**, установе које прикупљају, чувају, сређују, излажу и научно обрађују предмете матер. и духовне културе. У Југосл. те предмете прикупљају најпре архт. и општи м.; Е. м. у Београду осн. 1901., у Сарајеву 1919. у Љубљани 1921.; осим њих постоје е. одељења у Зем. музеју у Сарајеву и Музеју Ј. Србије у Скопљу; Градски е. м. у Сплиту, а и неколико држ. и приватних м. имају и мањих колекција е. предмета. Е. етил, кад се у песничком или забавном делу доноси много описа нар. обичаја и веровања (нпр. у **Приповестима** С. М. Љубише, **Сељанци** Ј. Веселиновића и др.).

ЕТНОЛОГИЈА (грч.), наука о народима: о постанку и о разитку народа (уопште етничких заједница: племена, народа, нар. група итд.) и њихових особина; гла. јој задатак: да утврди зак. етничког разитка људског рода; посебан део е., који проучава сваку посебну етничку групу, зове се често → етнографија; почи е. као науке падају у 1. полов. 19. в.; етнологишким проучавањем нашег народа 1. почео да се бави Вук Караџић.

ЕТНОПСИХОЛОГИЈА (грч.), наука, осн. око 1860., која, за разлику од индивидуалне псих., проучава душевне особине већих заједница, «нар. душе»; многи научници под е. подразумевају изучавање душевних особина и дух. културе примит. и њиха (рел., језика, обичаја, ум.); етно-псих. проучавањима Јж. Ст. бавио се највише Ј. Цвијин.

ЕТНОС (грч.), чета, племе, народ. **Етнички**, који се односи на етнос (народ, племе), уопште заједницу њених или сличних особина у погледу расе, језика и културе; наредни.

ЕТОЛИЈА, обл. између Акарјаније и Фокиде, Патраског и Коринтеког Залива (Грч.); на И 2 вел. планине, Вардусија (2415) и Киона (2510 м), а на З низије под језерима и баруштинама; у вишим сувљим деловима низије виноградни, маслинаци и садови изврсна дувана. Етолки савез, играо знатну улогу у грч. ист. после смрти Александра Вел.

ЕТОЛОГИЈА (грч.) 1) наука о боравишту и о начину живљења (нарочито животиња). 2) наука о етничким навикама и обичајима појединих народа или етничких група.

ЕТРОПОЛЕ, варошица (2274 ст.) у Буг., у долини М. Искра, некада знатна варош; сточарство и дрводелство; дрварска шк.

ЕТРУРИЈА, обл. и држава ст. Ит.; основали је Етрурци, који у току 8. и 7. в. пре Хр. заузели још и Јацијум и Римску Кампанију на Ј и део Цисадијске Галије на С; врхунац достига у 6. в. пре Хр. кад је закључила савез са Картагином и добила од ње цело Тиренско М. и о. Сицилију и Корзику; убрзо затим почела да опада; уништили је и покорили Римљани после битке код Сентина 295. пре Хр. **Етрурци**, Туџци или Расени, у ст. в. стан. Етрурије (данас Тоскана); мисли се да су били аријског порекла и да се у Ит. доселили из М. Аз. око 10. в. пре Хр.; извршили вел. култ. утицај на Римљане, којима у 1 време владали; имали развијено грађевинарство, вајарство, пољопр., металургију, керамику и морепловство. **Етрурска краљевина**, осн. 1801. уговором између 1. конзула Бонапарте и Ит.; трајала до 1808., кад је присаједињена Наполеоновом царству; 1809. опет од њега одвојена и претворена у војводину; од 1860. ушла у састав Сардинске Краљ. Е. уметност, јавила се у 8. в. пре Хр.; пуна самониклих особина, али под утицајем грч. а још више источначким; у архт. употређавала свод и лук; у вајарству се осећа експлоат. као реализму, коју наследили Римљани; занимљиви китови, саркофази (→ сл.) и фигуре животиња; развијена и примењена ум., на 1 месту у бронзи и теракоти.

ЕТС. (скр. за лат.: et caetera), и тако даље.

Еу. знак за хем. елемент еуропајум.

ЕУ- (грч.), предметак у сложеницама са значењем: добар, леп, срећан.

ЕУАТЛОС, Протагорин ученик по ком добио имевени софистички парадокс који гласи: Е. обећао да ће Протагору платити хонорар када буде добио 1. парницу; пошто није хтео да покуша да неког

брани, П. га тужи суду, и ту се Е. овако брани: Ја ти, П., не морам ни у којем случају платити, јер ако ме суд осуди да ти платим, не морам ти платити на основу погодбе, пошто сам 1. партиципу изгубио, а ако ме не осуди, нећу ти платити стога што ме суд ослободио.

ЕУБУЛИД, грч. филозоф из 4. в. пре Хр.; изврстан дијалектичар и Аристотелов противник.

ЕУГЕНИКА (грч.), наука о одржању и поправци људских раса (→ расна хиг.); заснива се претежно на науци о наслеђу, на основи испитивања наслеђа нормалних и патол. особина човека, као и спол-ашњих услова (соц., екоп. и др.), од којих зависи ток наслеђа у вел. људским групама (популацијама, класама, читавим народима); е. истражује могућности за побољшање односно сузбијање и искорењивање појединих наследних особина и наследних линија; ослања се на социол. у најширем смислу речи; обухвата у круг својих испитивања соц. односе, кретање стан., брак и породичн., размножавање и смртност у популацијама и класама, уколико све то врши утицај на наслеђе код човека. Практичан програм е. веома простран: обухвата позитивне (ширење еугеничних знања, уношење еуген. начела у законодавство, савети за склапање бракова, заштита даровитих породица, побољшање соц. услова и др.) и негативне мере (спречавање бракова, стерилизација и побачај код рђавих наследних линија, као што су малолумни).

ЕУГЕНОЛ (грч.), гл. састојак каранфилијевог уља; служи за синтетичко добијање ванилина.

ЕУДЕМОНИЗАМ (грч.), учење да је блаженство гл. сврха човечјег делања; према томе да ли се мисли на блаженство, срећу, у чулном или духовном смислу, разликују се негативни и позитивни е.

ЕУДОКС 1) Книћанин (409.-356. пре Хр.), грч. астроном, ком приписују проналазак сунчаног сата. 2) из Кизика, грч. морепловац из 2. в. пре Хр.; био у служби александријских владара; дошро до Инда преко Црвеног М. и Индиског Ок. и предузео пут око Афр.

ЕУДОКСИЈА 1) жена виз. цара Аркадија, коју у својим проповедима нападао св. Јован Златоуст због раскош и раскалашног држања. 2) кћи виз. цара Теодосија II, жена Валентијана III; после мужевљевог погибије морала да пође за његовог убицу цара Максима; из мржње према овом позвала Вандале у Ит. и провела неко време у њихову ропству. 3) жена Теодосија II, помагала књиж. и певала дрк. песме. 4) жена Василија I Македонца. 5) жена Константина XI Дуке; владала кратко време Виз. као регенткиња; збачена 1071. 6) → Евдокија.

ЕУКАЛИПТУС (Eucalyptus, фам. Myrtaceae), високо дрвене, од којих неке врсте достижу до 155 м, а стабло у близини земље има у обиму око 30 м; гранање сразмерно слабо и почиње тек од 70-90 м висине, где стабло у обиму око 12 м; расте брзо и успева на најспромицањем земљишту; лишће има много жлезда с етерским уљем. Посејоци око 160 врста, већином у Аустралији; гаје се сада свуда у топлим крајевима као украсна дрвета у парковима, а као одбрана од маларије у топлим барским пределима (исушује земљиште). У 1.

Евр. се често гаји Е. globulus, чије дрво отпорно и чврсто и употребљава се као и дрво од неких аустраљ. врста, за грађење лађа, израду покућанств., жет. прагова итд. У мед. се употребљава етерско уље из лишћа у облику капљица или за инхалацију код запаљена у душнику; примењује се и као саставни део масти са гвајаколом код запаљена плућне марамце и код тбк.

ЕУКЛАС (грч.), силикат алуминијума и берилијума; моноклиничан минерал, зеленкасте или плаве боје, знатне тврдине (7), савршене цепљивости; употребљава се као драги камен.

ЕУКЛИД 1) грч. математичар (306.-283. пре Хр.); написао у Александрији, око 300. пре Хр., чувено дело Елементе и њим ударно темељ планиметрији. 2) атински архонт из 4. в. пре Хр., за чијег архонтовања враћен демократски режим, после прогонства 30 тирана. Еуклидски број → број савршен. Е. геометрија, «обична» елементарна геом., која се ослања на аксиом паралелности (Еуклидов аксиом, → не-еуклидова геометрија).

ЕУМЕЈ, Одисејев свињар и верни слуга; помогао

Одисеју да се по повратку из Троје отресе Пенелопиних просилаца.

ЕУМЕН 1) Е. I. пергамски краљ (263.-241. пре Хр.), осн. пергамске краљевине. 2) Е. II, перг. краљ (197.-159. пре Хр.), пријатељ Римљана, који су повећали његову државу; помагао књиж. и ум. и осн. чувену перг. библ. 3) војвода Александра Вел., краљ Кападокије и Пафлагоније; убијен по наредби свог противника Антигона 317. пре Хр.

ЕУМЕНИДЕ → Еришија.

ЕУМОЛИ, рапсод из Тракије, Посејдонов син, осн. елеузијских мистерија и 1. свент. Деметре и Диониса; његови потомци, еумолпиди, били стално Деметрини свент. у Елеузији.

ЕУНАП, јелинистички филозоф из 4. в.; написао дело: Животи филозофа и софиста.

ЕУНОДИЈЕ св., дрк. писац из 5. и 6. в.

ЕУПАТРИДИ, атински племићи, прво само по крви, после и по новцу; у 1. доба имали већа права од осталих Атињана, али им их доцније одузела демократија.

ЕУПЕН-МАТМЕДИ, 2 пруске обл. (1036 км², 60 000 ст.); версајским уговором припале Велг.

ЕУПОЛИС (446.-411. пре Хр.), грч. песник и комедиограф, Аристотелов такмац; написао петнаестак комедја, од којих се сачували само одломци.

ЕУРИБИЈАД, спартански краљ и врх. командант грч. вој. у рату са Кеерском; заједно с Темистоклом победио перс. флоту код Саламина, 480. пре Хр.

ЕУРИДИКА, нимфа, жена грч. певача Орфеја, који је толико волео да је за њом отишао у доњи свет да је изведе; добио је, али се, у повратку, окренуо. и тако је понова изгубио.

ЕУРИКЛЕЈА, Одисејева дадиља, која га је прва пронашла кад се вратио из Троје, прерушен у пројак.

ЕУРИМЕДОН, р. у М. Аз., на којој Кимон победио Персијанце, 413. пре Хр.

ЕУРИПОМА, по грч. митол. кћи Океана и Тетиде; изродила са Зевсом Границе.

ЕУРИПИД (480.-106. пре Хр.), 3. вел. грч. трагичар, песник људских страсти; у својим комадима расправљао флз. питања; често се служио с deus ex machina; написао 75 трагедија, од којих се сачувало 19; најпознатије: Медеја, Ифигенија, Алкеста, Хиполит и Никлон.

ЕУРИСТЕЈ, легендарни мкејски краљ; наредио Херкулу да изврши 12 дела; убио га Херкулов син Хил.

ЕУРИСТЕН и **Прокле**, близанци, Аристедеови синови и преци краљ. породица у Спарти; Еуристенда и Проклида.

ЕУРИТ, краљ Тебе, вешт стрелац; имао нарочито лепу ћерку Јолу, за коју се отимао Херкул.

ЕУРИТЕРМАН, израз који означава живо биће способно да издржи вел. тмгт. промене у средини у којој живи (→ стенотерман).

ЕУРИТМИЈА (грч.) 1) благогласност у реченицама и периодима; у добром стилу потребно да буду равномерно развијене и добро калениране реченице. 2) н. врста игре у којој играч покретима највише руку изражава тонове и људске гласове.

ЕУРИТОПАН → ареал.

ЕУРОЛОК, Одисејев друг који се једино одупро Киркејиним чарима; згромио га Зевс, јер је поклао Аполонова говеда на Сцилији.

ЕУРОПИЈУМ (Eu), хем. елемент из групе обојених земаља; атом. теж. 152; његов оксид (Eu₂O₃) и соли слабо ружичасто обојени.

ЕУРОС, и. ветар код ст. Грка.

ЕУРОТА, р. на Пелопонезу; протицала кроз Спарту; данас Васили.

ЕУСЕБИЈЕ 1) (267.-340.), еп. из Кајсарје и хришћ. писац; написао Свештену ист. у којој ередно и тачно каже о установе и 1. развој хришћ. црк. 2) св., папа (310.); каменован од аријеваца кад га из Рима изгнао цар Констанц.

ЕУСТАХИЈЕВА ТУБА (tuba auditiva), цев између ждрела и ср. уха, служи за пролаз ваздуха; саставна делимично од кости, хрскавице и опне; обложена слузокожом.

ЕУТАНАЗИЈА (грч.), смеша кристала 2 материје (метала, хем. једињења), које се растварају у течном стаклу 1 у др.; имају константну тачку кристализације и сталан састав, али не претстављају хем. једињење; величина кристала компоненти које издвајају у еутектичкој смеси различита је од кристала који се издвајају под др. условима и при

др. саставу тих смеша; топе се на најнижој тмпт. од свих смеша истих компонената.

ЕУТЕРПА, код ст. Грка муза муз. и лирике.

ЕУТИДЕМ, бактриски краљ из 3. в. пре Хр.; осн. бактр. краљевине; ратовао с Антиохом Вел., али касније се са њим измирио и склопио савез.

ЕУТРОПИЈЕ, рим. историчар из 4. в.; написао *Кратку рим. историју*.

ЕУТРОФАН (грч.: богат храном), израз који се употребљава да означи воде, текуће или стајаће, које се одликују високом продукцијом органске материје у облику живих бића; Дојранско Јез. нпр. је типико е. Језеро.

ЕУФЕМИЗАМ (грч.), ублажавање, казивање заобилазним путем (нпр.: весело место пијан. пејак м. слаб; загледа чаши у дно, м. пије; раставити се са душом, м. умрети).

ЕУФЈУИЗАМ, претерано кићен енгл. прозни стил, по роману Еуфјунс од Џона Љилија.

ЕУФОНИЈА (грч.), благозвучност, zgodан распоред гласова ради избегавања несклада. *Еуфонијум*, баструба.

ЕУФОРИЈА (грч.), претерано расположење болесника, безбрижност и веселост и поред тешког стања; долази код душевних и живчаних обољења, тбк., код тровања: алкохолем, етром, морфијумом, кокаином и др. болести (→ маније, прогресивна парализа).

ЕУФОРИОН, грч. песник и граматичар из 3. в. пре Хр.; написао много разних дела, од којих се сачували само одломци.

ЕУФОС-СТАКЛО, жутозеленкасто стакло које апсорбује ултраљубичасте зраке; употребљава се за израду заштитних наочара.

ЕУФРАТ, река Пр. Аз., извире на Јерменској Висоци: постаје од Зал. и И. Е. или Кара-Суа (444 км дуг) и Мурат-Суа (686 км); дуг 2775 км; састаје се с р. Тигром (обухватајући Месопотамију) и чине Шател-Араб који се, делом од 7 рукава, улива у Перс. М.; за речни саобр. већег става неподесан; највише стање воде има у марту и апр., најниже у окт.

ЕУФРОСИНА, код ст. Грка 1 од 3 Грације.

ЕУХАНДАР, легендар. кнез у Лацији; примио Енеју.

ЕУХЕМЕР, грч. писац из 4. в. пре Хр.; написао утопички путнички роман; по њему богови су људи, који су себи дали имена богова да би имали већи углед код својих поданика (еухемеризам).

ЕУХЕТИ, хришћ. јеретици из 5. в., настањени у Јерменској и Сирији; гледали у молитви једино средство за спас душе, а одбацивали св. тајне.

ЕФ (f), 4. ступањ у осн. С-дур скали. **Еф-кључ** или бас-кључ пише се на 4. линији у нотном систему и означава мало f.

ЕФЕ (фрц.: effet), ударац у куглу (на биљару) са стране, дубоко или високо, да се појава ротација и угао одбојања од мантинела; исто у лопту код војомета.

ЕФЕБИ, младићи и девојке код ст. Грка.

ЕФЕДРИН, препарат и хем. и по дејству сличан → адреналину; добива се из дрвета Ephedra vulgaris или хем. путем: дејство му слабије али дуже траје; даје се у таблетама или инјекцијама код астме.

ЕФЕЗ, ст. варош у Јонији, на обали Егејског М. **Ефески сабор**, 3. васељенски с 431. г.; осуђено учење Несторија цариг. патријарха да је богородица само христородица тј. да се са Христом човеком бог тек касније сјединио и да су 2 природе у Христу строго одељене. Е. с. донео учење да су у Христу, 1 лицу, 2 природе, божанска и човечанска.

ЕФЕКАТ (лат.) 1) резултат неког узрока, дејство, утисак. 2) рад извршен у јединици времена. Јединице: у апс. систему мера (CGS) ерг секунда, 10 милиона пута већа јединица у истом систему је **ват** (Watt, W); у тхн. систему, у којем је јединица рада кг-м, јединица е. **коњска снага** (HP) која износи 75 кг/сек.; коњска снага једнака 736 вата; у електрици јединица е. 1 волт X 1 ампер = ват; изведене јединице одатле **хектоват** (100 W) и **киловат** (1000 W), хектоват и киловат сат; две последње су јединице рада. 3) у машинству погрешно употребљавана скраћеница за ступањ е. (кофицијент корисног рада) којим се означава количник између добивене и уложене енергије у 1 истом размаку времена (ступањ е. парног котла је однос између топлоте у пари произведене за неко време и топлоте унете са горивом за то исто време). **Ефекти**, хартије од вредности, исправе које представљају извесну вредност; немају стварну, унутарњу или матер., него им вредност у претстави да се за њих може добити више него што по својој суштини вреде; е. претстављају, дакле, идеалну робу; 2 гл. групе е.: а) новчани е. или **новчани папири**, којима се полаже право на новац (нпр. мен., банкнота, облигација итд.), б) **робни е.** или е. робе, којима се полаже право на робу (нпр. еспапница, коносамент); новчани е. деле се на оне

који сопственику не доносе никакав приход (новчанице, папирни новац, купони, мен.) и оне који власнику доносе приход (облигације, акције итд.); за последњу врсту се највише и најобичније употребљава назив е. **Ефектне банке**, које се баве трговњом и спекулацијом хартијама од вредности (ефектима). **Е. берза**, на којој се навелико тргује хартијама од вредности, страним мен. (девизама) и страним новцем (валутом). **Е. пређа**, шарена пређа добивена упредањем 2 или више различито обојених жица. **Е. копац**, шарени копац добијен упредањем различито обојених жица. **Е. посао**, посао с ефектима. **Е. угаљ**, нарочита врста вештачког угља, која служи за израду угљених електрода за ел. осветљење; електроде су натопљене солима, или метализиране, да би се смањило ел. отпор. **Е. чек**, којим се располаже хартијама од вредности, депонованим код банке; таквим се ч. налаже депозитару да доносиоцу ч. изда или од њега прими извештај број хартија од вредности у корист власника рачуна ефеката. **Ефективан**, стваран, уствари. **Е. вредност**, стварна, за разлику од номиналне вредности (номинале), на коју гласи хартија од вредности; нпр. 2½% обвезница ратне штете гласи на 1000 д (номинала 1000 д), а цена по којој се може продати или купити креће се у 1. половини 1936. г. око 360 д. **Е. вредност напона**, равна је квадратном корену из ср. вредности квадрата наизменичног напона за време од 1 периоде. **Е. в. наизменичног синусоидалног напона** мања је $\sqrt{2}$ пута од његове максималне вредности. **Е. вредност струје**, равна је квадратном корену из ср. вредности квадрата наизменичне струје за време од 1 периоде. Према томе, е. в. наизменичне струје развија исто топлоотно дејство као једносмислена струја исте бројне вредности. Сви ел. апарати за мерење мере само е. в. наизменичне струје и у говору о наизменичним струјама — ако се ништа специјално не назначи — подразумевају се увек само њихове е. в. **Е. в. наизменичне синусоидалне струје** мања је $\sqrt{2}$ пута од њене максималне вредности. **Е. исплата**, исплата у готовом новцу (→ исплата). **Е. послови**, стварно обављени послови; берзански послови код којих се продавац обавезује да ће продане ефекте стварно испоручити, а купац да ће их стварно примити и положити одговарајућу суму. Од ових послова разликују се привидни или премиски п. (→ диференцијални п.).

ЕФЕЛИДИ (грч.) → сунчане пеге.

ЕФЕМЕРАН (грч.: једнодневни), кратковремен. пролазан. **Ефемериде** 1) астр. таблице у којима су прорачунати дневни положаји и подаци о појавама небеских тела, обично за год. дана унапред. 2) → водени цвет.

ЕФЕМИНАЦИЈА (лат.), слаб, више женски карактер, нарочито код хомосексуалних мушкараца. **Ефеминатор**, у вет. хир. справа за кастрацију женских грла.

ЕФЕТ, у Атини члан кривичног суда, који је установио → Дракон.

ЕФИЈАЛТ 1) грч. издајник, који код Термопила показао Персијанима план стазу и омогућио им да зају Леониди одоле. 2) атински државник (500-457.), Периклов пријатељ; увео знатне демократске реформе; убијен од аристократа.

ЕФИРА (ерлуга), ларва извесних медуза (спифомедуза); постаје деобом из ступња полипа (→ сл.).

ЕФЛОРЕСЦЕНЦИЈА (лат.), исцветавање; појава неких минер. у сушним обл. на површини земље у облику беличастог праха, из раствора који се капиларношћу пење ка површини (чилска шалитра и др.).

ЕФОД (јевр.), одећа првосвештеника у Ст. завету; од њега настао → омофор.

ЕФОРИ (грч.), 5 високих чиновника у Спарти, бираних на 1 год.; вршили надзор над свим грађанима и имали право да ухапе и изведу на суд и саме краљеве. Ефорус, виши прот. ешепт., управник богословског завода.

ЕФРАЈИМ, Јосифов 2. син; праотац 1 од 12 јевр. племена, које било веома моћно у доба судија.

ЕФУЗИЈА (лат.), излив.

ЕХИДНА, по грч. митол. пола жена а пола змија, родила Кербера, Химеру, Сфингу, лернејску хидру, Оргона, Немејског лавра и др.

ЕХИНОДЕРМЕ (грч.) → бодљокошци. **Ехиноиди** → морски језиви.

ЕХИНОКОКУС (Taenia echinosoccus), врста псеће пантљичаре малог раста (3-6 мм), чија бојица жива у унутарњим органима (јетри, цревима, плућима) овце, говече-

та, ређе пса, вука, коња и многих др. сисара; нарасте до величине детине главе; испуњена течношћу (циста), садржи многобројне глеаче пантљичаре, а поред њих и већи број мањих мехура, у којима се такође јавља већи број глава; свака глава способна да се развије у н. пантљичару. Е. се јавља и код човека, проузрокујући тешка обољења (ехинококоза); човек се зарази намирницама загађеним јајима пантљичара, која пси у измету избадују; из прена човека јаја се преносе у крвоток, одатле се разносе по целом телу, најчешће се развијају у јетри, плућима, ређе у бубрегу, мозгу и др. органима, гдекад постоје у организму више циста, које се могу затпожити; лечење операцијом.

ЕХИНУС (грч.-лат.), архт. елемент омиљен у класичној грч. архт., изражен у облику стилизованог листа повјеног надоле чим симболизује ношење терета; гл. примена на капители дорског стуба.

ЕХНАТОН, надимак ег. фараона Аменхотепа IV.

ЕХО 1) у грч. митол. нимфа претворена у стену стога што је наљутила Херу; осуђена да понавља последње речи оних који јој се обраћају питањима. 2) → одјек. Ехолалија, у неким душевним обољењима болесник бесмислено понавља сваку реч коју чује.

ЕХТЕРНАХ, варош (3 000 ст.) у Луксембургу; Бенедиктински ман. (осн. 698. г.) у којем се 3. дана Духова изводи спец. литија са скоковима.

ЕХУД, 1 од јевр. судија који ослободио Јевреје од Моабата.

Е. С. (лат., скр. exempli causa), например. **ЕЦТАЛ**, долина реке Ец, д. притоке Ина, у сев. Тирољу, Енталски Алпи, план. масив који се стрмо уздиже између масива Решеншајдека и превоја Бренера; највиши врх Вилдшпиц (3 774 м).

ЕЧ → Адиба.

ЕЧГАРАЈ Хозе (Echegaray, 1832.-1916.), шп. научник, политичар и драмски писац; написао преко 60 комада, највише под утицајем Диме-Сина и Ибзена; у крви смрти, Лудило или светост, Велики подвођач; 1904. добио Нобелову награду.

ЕЧЕГЕ, у етиопској црк. старешина свих монаха, био царев исповедник, пратио цара на путовањима; угледна и утицајна личност у Етиопији.

ЕДВОРТ Марија (Edgeworth, 1767.-1849.), енгл. романисткиња; већином описивала живот Ираца и деце; најбољи романи: Замак Рекреит, Ирски велопоседник у Лопдоу и Ормонд.

ЕШАЛОТА → лук козјак.

ЕШАРПА (фрц.) 1) појас или трака која се носи пребачена преко груди, 2) у вој.: појас од сребрне тканине, широк 47 мм, проткан са 3 реда тробојке по 9 мм; има на крају сребрну плочу са златним грбом наше краљевине; носе је официри за време дежурства, уз свечану одећу за строј и ван строја; забрањено да се носи ван службе.

ЕШАФО (фрц.) 1) дашчана платформа за извршење смртне казне, губилиште. 2) сценско повишење средњев. мистерија за истичање важних личности или сцена.

ЕШЕВЕРИЈА (Echeveria или Cotyledon, фам. Crassulaceae), вишегод., сукулентна биљка, с листовима розетом, стан. сушних предела, пореклом из Ср. и Ј. Амер., украсне биљке; више култ. врста.

ЕШЕНБАХ Волфрам (Eschenbach, 1170.-1219.), витез и највећи нем. средњев. епски песник; нешто тврда стиха; гл. дела: Шарсифал, Титурел.

ЕШИКИЈЕ (фрц.), феудални суд нормандских војвода; кад је 1499. створен у Руану стални суд за Нормандију, наместо повременог, он је задржао исти назив, док су остали фрц. судови називани парламентима; у Енгл. је исти назив служио за центр. фин. управу и рачунски суд.

ЕШКЕНАЗИ → Јевреји.

ЕШКИЋЕВИЋ Васа (* 1873.), сликар, ђак И. Рјепина; највише радио сцене из ослободилачких ратова.

ЕШЛУК → лук козјак.

ЕШПРЕЛА → Серо де Ешпрела.

ЕШТАФЕТА, штафета (фрц.) 1) јахач-гласник, ратни курир. 2) трчање с додавањем палице, зубље, повеље, обично 4 трчача; при свечаностима трчање на далеке пруге (соколска е. од Сарајева на Олимпијад 1935.; од Олимпије у Грч. до Берлина за Олимпијаду 1936.).

Ж

Ж, ж 1) 8. слово кирилице; у црксл. живете; ж (»же«), 30. слово латинице. 2) звучни, шуштави сугласник.

ЖАБА, план. (953 м) ј.-јн. од Метковина (Прим. Бан.). **ЖАБА** 1) (Batrachia. Anura), ред водоземаца здепаста и спљоштена тела без репа, задњих ногу много већих од предњих; вел. устима и језиком спреда сраслим а позади слободним којим хватају плен; претежно сухоземна животиња, живи на влажним местима, мада многе врсте подједнако добро живе у води и на суку; извесне врсте под земљом или на дрвећу; јаја са спољашњим оплођавањем полажу у воду, по правилу обмотана слузавом, липтијастом опном; развиће тече с преображајем: ларва (пуноглавац) упочетку нема плућа ни удова, дише шкргама, има реп; извесне врсте ж. негују своје младе; већи број врста у различитим деловима света. По веровању Јсл. и неких др. народа у Евр., ж. је света животиња; символ плодности, материце и мајке; стога се не убија, а вотив вероткиња у Ср. Евр. има облик ж. 2) у поморству: дрвени или метални колут у окућу кроз који се провуче коноп за дизање или вучење терета (→ сл.).

Крастава ж. (Vulfo vitigaris), врста ж. адепаста тела и кратких задњих ногу, живи на влажним местима у пољу и врту; корисна пољна животиња која се храни пужењима, црвима, гусеницама; кожа богата жлездама с отровном течношћу; вел. број сродника.

Жабља перспектива (у фотогр.), добива се када је тачка снимања узета сувише ниско; даје деформисане слике, на којима доњи делови постају несамерно вел., горњи мали; такву п. добијају аматери, који при снимању држе апарат »на трбуху« или на ниским ногама.

ЖАБАЉ, варош (4170 ст.) и средско место у Дунавској Бан.

ЖАБИЦА 1) задњи део копита код папкара састављен од еластичног ројастог ткива. Трула ж., услед нечистоте и инфекције у жабичној бразди наступа труљење; ж. се претвара у смрдљиву масу; лечи се: чишћењем и мазањем дезинфекционим течностима (катран, раствор плавог камена). 2) → унција.

ЖАБЉАК 1) варошница (227 ст.) под Дурмитором, у обл. Језера; надм. п. 1450 м (Зетска Бан.). 2) развалне града близу ушћа Мораче у Скадајско Јез.; био гл. место Црнојевића до пада под Турке (1478.) и у доба Скељдер-бега (1514.-1528.).

ЖАБЉАК → љутић.

ЖАВЕЛОВА ВОДА, водени раствор натријум-хипохлорида (NaOCl) добијен увођењем гасовитог хлора у раствор натријум-хидроксида, или електролизом натријум-хлорида; дејствује оксидационо; употребљава се за бељење памука, памучних тканина и др. биљних ткст. влакана, као додаток код прања рубља и за дезинфекцију.

ЖАВОРЊАК (Delphinium consolida, фам. Ranunculaceae), веома распрострањена евр. једногод. биљка, унесена и у С. Амер.; лепо плаво цвеће с дугим остругом; налази се у житу поред различита; расте и на међама, сушним ливадама и проређеним шумама; садржи 2 алкалоида још поближе неиспитана. Раније се у мед. употребљавао за чишћење прева и појачање дијурезе, ређе за истеривање глиста и умјрење кашља, а споља против шуге; данас се не препишује.